

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI

TEVESSÜL, İSTİGÂSE VE TEBERRÜK
HADİSLERİ

KEMAL TAŞKIN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN:
YRD. DOÇ. DR. TAHA ÇELİK

KONYA-2017

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Kemal TAŞKIN		
	Numarası	138106031024		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri/Hadis		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
Tezin Adı	Tevesül, İstigâse ve Teberrük Hadisleri			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin Adı Soyadı
İmzası

Kemal TAŞKIN
K. Taşkin

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Kemal TAŞKIN
	Numarası	138106031024
	Ana Bilim / Bilim Dalı	TEMEL İSLAM BİLİMLERİ/HADİS
	Programı	Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Yrd. Doç. Dr. Taha ÇELİK
	Tezin Adı	Tevesül, İstigâse ve Teberrük Hadisleri

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan Tevesül, İstigâse ve Teberrük Hadisleri başlıklı bu çalışma 15/12/2017 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sıra No	Danışman ve Üyeler		
	Unvanı	Adı ve Soyadı	İmza
1	Yrd. Doç. Dr.	Taha ÇELİK	
2	Prof. Dr.	Adil YAVUZ	
3	Doç. Dr.	Recep TUZCU	

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Öğrencinin	Adı Soyadı	Kemal TAŞKIN		
	Numarası	138106031024		
		TEMEL İSLAM BİLİMLERİ/HADİS		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Yrd. Doç. Dr. Taha ÇELİK		
Tezin Adı	Te vessül, İstigâse ve Teberrük Hadisleri			

ÖZET

Te vessül, istigâse ve teberrük hadislerinin değerlendirilmesinin yapıldığı çalışma her kavramın müstakil olarak incelendiği üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde te vessül kavramı ve kısımlarından bahsedilip konu ile alakalı ayetlere işaret edilmiştir. Daha sonra doğrudan te vessül kelimesi ve türevlerinin geçtiği ya da bu manaya gelen ifadelerin bahsedildiği hadisler zikredilmiştir.

İkinci bölümde de istigâse kavramı üzerinde durulmuştur. istigâsenin ifade ettiği mana belirtilmiş, örnekleri zikredilerek istigâsenin nasıl ve kimden olması gerektiği hadisler çerçevesinde açıklanmıştır. Hadisleri kaynak göstererek istigâsenin caiz olduğunu söyleyen, buna karşılık ilgili hadisleri tevil veya reddederek cevap veren görüşlere temas edilmiştir.

Üçüncü bölüm ise teberrük konusuna ayrılmıştır. Hz. Peygamber'in duası, zatı, abdest suyu veya başka şeylerle teberrükün hadislerde kendisine ne derece yer bulduğu işlenmiştir. Ayrıca bu konuda başkalarının Hz. Peygamber'e kıyas edilebileceğini söyleyen ve buna karşı çıkan görüşler zikredilerek ilgili hadisleri sahih, hasen, zayıf ya da uydurma sayanların gerekçeleri değerlendirilmiştir. Çalışma ulaşılan neticelerin verildiği sonuç bölümü ile tamamlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Te vessül, istigâse, teberrük, hadis, Hz. Peygamber

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Author's	Name and Surname	Kemal TAŞKIN		
	Student Number	138106031024		
	Department	TEMEL İSLAM BİLİMLERİ/HADİS		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	X	
		Doctoral Degree		
	Supervisor	Yrd. Doç. Dr. Taha ÇELİK		
	Title of the Thesis/Dissertation	Tawassul, Application and Seek Blessing in the Ahadith		

ABSTRACT

The study on the evaluation of Tawassul, istigâse and teberrük hadith consists of three main parts in which each concept is examined on its own. In the first part, the concept and parts of Tawassul are mentioned and the relevant verse is pointed out. Then, the hadiths are mentioned, in which the Tawassul words and their derivatives or the expressions about these meanings are mentioned. In the second chapter, the concept of istigâse has been emphasized.

The meaning of istigasah is expressed and examples are provided in how and istigase should be explained in the framework of the hadiths. We have presented the views of those who argue that it is permissible in reference to the hadiths and the views of those who make tawil (allegorical interpretation) or reject these interpretations. The third part is devoted to teberrük. Along with the prayer of the Prophet (pubh), personality, ablution water or other things, we examine how much teberruk takes place in the hadiths. In addition, opinions that approve comparison of the Prophet to others and opinions of those who oppose it will be mentioned. The relevant hadiths have been evaluated on the grounds of Şahîh, Ḥasan, Da‘if and fabricated hadith. In conclusion, the thesis is closed with some concluding remarks.

Key Words: Tawassul, istigâse, teberrük, hadith, Prophet (pubh)

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
ÖNSÖZ.....	IV
KISALTMALAR	VI

GİRİŞ

ARAŞTIRMA HAKKINDA GENEL BİLGİLER

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU, ÖNEMİ ve AMACI	1
2. ARAŞTIRMANIN METODU	2
3. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI	4
4. KONU İLE İLGİLİ ÇALIŞMALAR	7

BİRİNCİ BÖLÜM

TEVESSÜL KAVRAMI ve İLGİLİ RİVAYETLER

1.1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE	11
1.1.1. Sözlük Anlamı	11
1.1.2. İstilah Anlamı	12
1.2. TARİHSEL SÜREÇ.....	13
1.3. KUR'AN-I KERİM'DE TEVESSÜL	23
1.4. HADİSLERDE TEVESSÜL.....	30
1.4.1. Allah Teâlâ'nın İsim ve Sıfatlarıyla Tevessül	30
1.4.2. Salih Amel ile Tevessül.....	32
1.4.3. Peygamberlerin Zatı ve Duası İle Tevessül.....	34
1.4.3.1. İbn Ömer Rivayeti	34
1.4.3.2. Hz. Âişe Rivayeti	37
1.4.3.3. Enes b. Mâlik Rivayeti.....	38
1.4.3.4. Osman b. Huneyf Rivayetleri	47
1.4.3.5. Enes b. Mâlik Rivayeti.....	65
1.4.3.6. Mâlik ed-Dâr Rivayeti	71

1.4.3.7. Ömer b. Hattâb Rivayeti	78
1.4.3.8. Enes b. Mâlik Rivayeti.....	83
1.4.4. Salih Kimseler'in Zatı ile Tevessül	86

İKİNCİ BÖLÜM

İSTİGÂSE KAVRAMI ve İLGİLİ RİVAYETLER

2.1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE	92
2.1.1. Sözlük Anlamı	92
2.1.2. İstilah Anlamı	93
2.2. TARİHSEL SÜREÇ.....	96
2.3. KUR'AN-I KERİM'DE İSTİGÂSE	106
2.4. HADİSLERDE İSTİGÂSE	107
2.4.1. Ayağı Uyuşan Kimsenin Hz. Peygamber İle İstigâsede Bulunması	107
2.4.2. Kıyamet Gününde Hz. Peygamber İle İstigâsede Bulunulması	114
2.4.3. İssiz Bir Yerde Allah'ın Kulları ile İstigâse	116
2.4.3.1. Ebân b. Salih Rivayetleri	117
2.4.3.2. İbn Mesud Rivayeti.....	122
2.4.3.3. Utbe b. Gazvân Rivayeti	124
2.4.4. Abdal Denilen Kullarla İstigâse	126
2.4.5. Fakirlerle İstigâse	129

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TEBERRÜK KAVRAMI ve İLGİLİ RİVAYETLER

3.1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE	133
3.1.1. Sözlük Anlamı	133
3.1.2. İstilâh Anlamı	134
3.2. TARİHSEL SÜREÇ.....	135
3.3. KUR'AN-I KERİM'DE TEBERRÜK.....	144
3.4. HADİSLERDE TEBERRÜK.....	147
3.4.1. Hz. Peygamber'in (s) Abdest Suyu İle Teberrük	148
3.4.1.1. Câbir b. Abdillâh Rivayetleri.....	149

3.4.1.2. Avn b. Cuhayfe Rivayeti	153
3.4.1.3. Enes b. Malik Rivayeti.....	156
3.4.1.4. Ebû Musa el-Eş‘ârî Rivayeti.....	157
3.4.2. Hz. Peygamber’in (s) Eline Dokunmak Suretiyle Teberrük	159
3.4.2.1. Ebu Cuhayfe Rivayeti	159
3.4.2.2. Yezid b. Esved Rivayeti.....	161
3.4.3. Hz. Peygamber’in (s) Namaz Kıldığı Yer ile Teberrük	163
3.4.3.1. Mahmud b. er-Rabî Rivayeti	163
3.4.3.2. Ebû Bürde Rivayeti.....	166
3.4.4. Hz. Peygamber’in (s) Teri ile Teberrük	173
3.4.5. Hz. Peygamber’in (s) Saçı ve Sakalı ile Teberrük	176
3.4.6. Hz. Peygamber’in (s) Diğer Eşyalarıyla Teberrük	182
3.4.6.1. Ümmü Atıyye Rivayeti.....	183
3.4.6.2. Esmâ binti Ebî Bekir Rivayeti	187
3.4.6.3. Sehl b. Sa‘d Rivayeti	190
SONUÇ	193
KAYNAKÇA	197

ÖNSÖZ

Bismillahirrahmânirrahîm

Hamd, alemlerin Rabbi olan Allah'a mahsustur. O'nun sevgili Rasulüne, âline, ashabına salât ve selâm olsun.

İnsan yaratılış itibariyle aciz ve zayıf olup aynı zamanda sosyal bir varlıktır. Tek başına hayatını devam ettirmesi son derece zordur. Yaşarken karşılaştığı sıkıntılı durumlarda, yardıma muhtaç olduğu anlarda yahut daha müreffeh bir hayat sürdürmek için çeşitli vesileler aramak insanın yapısında olan bir durumdur.

Sâlih amelleri veya bazı kişileri vesile edinerek Allah'a yakın olmaya çalışmak ve O'ndan dilekte bulunmak anlamına gelen "te vessül", zor durumlarda yardım istemek manasına gelen "istigâse", bereket ve hayra sahip olduğuna inanılan bir zata yahut nesneye yakın olmak, dokunmak veya ona ait olan bir şeyi kullanarak ondaki bereketi ummak anlamına gelen "te berrük" bu durumun bir tezahürü olsa gerektir.

İslam'ın temel kaynaklarından ilki Allah'ın kelamı olan Kur'an, ikincisi ise Müslümanlar için ahlaken ve hukuken en güzel örnek olan Hz. Peygamber'in kavli, fiili, takriri, halkî ve hulkî özelliklerini ifade eden Sünnet'tir. Bundan dolayı her davranışta olduğu gibi bu uygulamalarda da Kur'an ve Sünnet'e uygunluk önem arz etmektedir. Allah'ın emirlerine ve Hz. Peygamber'in (s) sünnetine uygunluğu açısından tevessül, istigâse ve te berrük uygulamaları en çok tartışılan ve hala güncelliği koruyan konulardandır. Bundan dolayı her üç kavrama ilişkin Hz. Peygamber'den (s) nakledilen hadisler araştırmamıza konu olarak seçilmiştir.

Birinci bölümde tevessül kavramının sözlük ve ıstılahi manaları ile kısımlarından bahsedilip Kur'an- Kerim'de konu ile alakalı ayetlere işaret edilmiştir. Daha sonra ya doğrudan tevessül kelimesi ve türevlerinin geçtiği, ya da bu manaya gelen ifadelerin bahsedildiği hadisler zikredilmiştir. Bu hadisleri delil olarak kullananların görüşleri ile bunlara getirilen itirazlar üzerinde durularak hadisleri sahih, hasen, zayıf ya da uydurma sayanların gerekçeleri değerlendirilmiştir. Tevessülün cevazına dayanak yapılan hadisleri kitaplarında zikreden fakihlerin görüşüne de yeri geldikçe yer verilmiştir.

İkinci bölümde istigâse kavramı üzerinde durulmuştur. Her üç kavram incelendiğinde en çok tartışmanın istigâse konusunda yapıldığı görülmüştür. Hadisler kaynak gösterilerek istigâsenin caiz olduğuna dair görüş bildirenlerin gerekçeleri araştırılmış, kaynak gösterdikleri hadisler tespit edilmiştir. Konu ile ilgili tartışmalara değinilmiş, istigâsenin ifade ettiği mana açıklanmış, örnekleri zikredilerek istigâsenin nasıl ve kimden olması gerektiği hadisler çerçevesinde açıklanmıştır.

Üçüncü bölüm ise teberruk konusuna ayrılmıştır. Kavram diğer bölümlerde olduğu gibi lüğavî-ıstılahî olarak açıklanmış ve bu kavramla ilişkisi bulunan bereket kelimesinin konu ile olan alakasına işaret edilmiştir. Daha sonra Kur'an- Kerim'de teberruke delil olarak gösterilen ayetlere temas edilmiştir. Son olarak Hz. Peygamber'in zâtı, ondan bir parça, abdest suyu veya başka şeylerle teberrukün hadislerde kendisine ne derece yer bulduğu işlenmiştir. Bahsi geçen hadisler ile alakalı muhaddislerin görüşleri üzerinde durulmuş, karşı çıkan ve kabul edenlerin görüşleri zikredilmiştir.

Tez konumuzun belirlenmesinde, hazırlama ve yazma aşamasında vakitlerini ayırarak görüş ve önerilerini esirgemeyen hocam Prof. Dr. Bilal SAKLAN'a, tezimi baştan sona okuyup yapıcı tenkitleriyle düzeltmeler yaparak tamamlanmasına vesile olan danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Taha ÇELİK'e şükranlarımı sunarım.

Kemal TAŞKIN

Konya 2017

KISALTMALAR

- a.s : Aleyhisselâm
b. : Bin
bkz. : Bakınız
c.c : Celle celâlühü
DİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
h. : Hicrî
h. no : Hadis numarası
Hz. : Hazreti
m. : Milâdî
md. : Madde(si)
nşr. : Neşreden
r.a : Radıyallahu anh, anhuma
(s) : Sallâllahu aleyhi ve sellem
SBE : Sosyal Bilimler Enstitüsü
s. : Sayfa no
ty. : Tarih yok
thk. : Tahkik eden
thr. : Tahric eden
trc. : Tercüme eden
vd. : ve diğerleri
yy. :Yayın yeri yok

GİRİŞ

ARAŞTIRMA HAKKINDA GENEL BİLGİLER

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU, ÖNEMİ ve AMACI

Araştırmanın konusu tevessül, istigâse ve teberrük uygulamaları ile ilgili hadislerdir. Allah Teâlâ kullarından, kendisine ulûhiyette hiçbir şeyi ortak koşmamalarını ve ibadetlerini yalnız O'na has kılarak ihlas üzere yapmalarını istemiştir. Geçmiş ümmetlerden Yahudilerin hahamlarını, Hıristiyanların da rahipleri ve Hz. İsa'yı rab edindiklerinden bahsetmektedir. Halbuki onlar ancak tek olan Allah'a ibadet etmekle emrolunmuşlardı buyurarak bütün ibadetlerde ifrat ve tefritten sakındırmaktadır.

Kulların üzerine düşen görev İslam dinini ilk indiği şekliyle muhafaza edip halis bir şekilde dine uygun yaşamaktır. Allah Teâlâ bunun için dinin temel kaynağı olarak Kur'an-ı Kerim'i ve onu açıklamak üzere de Hz. Peygamber'i (s) göndermiştir. Hz. Peygamber'e (s) verilen bu misyon O'nun sahih hadislerine başvurmayı gerektirmektedir. İslam'ı, hadislerden bağımsız bir şekilde yorumlamak ya da hadislerin sahih ve uydurma olanını araştırmadan peşinen kabul veya reddetmek Müslümanları içinden çıkılmaz problemlere ve sıkıntılara sokacaktır.

Tevessül, istigâse ve teberrük konuları özellikle İbn Teymiyye'den sonra İslam âlimleri arasında en tartışmalı konulardan olmaya başlamıştır. Çünkü tevessülü kabul ve reddeden iki cenah arasında fikrî anlamda neredeyse bir uçurum vardır. Şöyle ki; bu gruplardan biri tevessül, istigâse ve teberrük fiillerini veya sözlerini Allah'a yaklaşmak için birer araç sayarken, diğer grup ise bunların kişiyi küfre ve şirke götürdüğünü ileri sürmektedir. Bu grup özellikle Hz. Peygamber hakkında varid olan ve kabul edenler tarafından Hz. Peygamber'e kıyas edilen salih kullarla tevessül, istigâse ve teberrüğe karşı çıkmışlardır.

Esasen tarihsel sürece bakıldığında bu konular hakkında hicrî VIII. yüzyıllara kadar sahabe, tabiîn, tebeü't-tâbiîn ve sonrasında bir tartışma göze çarpmadığı gibi konu îtikadî bir eksende de değerlendirilmemiştir. Tespit edilebildiği kadarıyla bahsi geçen bu konuları îtikadî bir mesele olarak tartışmaya açan ilk âlim İbn Teymiyye'dir

(728/1328). Diğer taraftan sonraki dönemlerde, tasavvuf erbabının konuyu tartışma zeminine geçtiğini söylemek mümkündür. Zira ilk dönem zühd yaşantısı incelendiğinde tevessül, istigâse ve teberrük konularında aşırı bir tutum göze çarpmamaktadır.

Bütün bu tartışmalara yer verilerek tevessül, istigâse ve teberrük hadisleri incelenmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede ilgili meseleler ve onlara yapılan itirazlar İbn Teymiyye ve selefi ekolü benimseyen muasır hadisçi Nâsıruddîn Elbânî (1420/1999), bunlara verilen cevaplar ise Sübkî (756/1355) ve Gumârî (1413/1992) merkezinde değerlendirilecektir.

Ayrıca çalışmada şu soruların cevaplandırılması amaç olarak tespit edilmiştir:

1. Bu kavramların sözlük anlamları ile ıstılah anlamları arasındaki benzer ve farklı noktalar nelerdir? Bu farklılıkların hadislerin algılanmasına ve yorumuna etkileri var mıdır?
2. Hz. Peygamber, sahabe ve tabiîn döneminde bu uygulamalar vaki olmuş mudur?
3. Tevessül, istigâse ve teberrük konularının dini dayanağı nedir?
4. Bu üç kavramın uygulamadaki benzer ve farklı noktaları nelerdir?
5. Tevessül, istigâse ve teberrük uygulamalarına caiz, bidat yahut haram hükmü verenlerin hadisten delilleri nelerdir?
6. Konu ile alakalı hadislerden bazıları için sahih hükmü verenler olduğu gibi aynı hadis için zayıf veya uydurma olduğunu söyleyenler de vardır. Bu konuda alimler arasında vaki olan ihtilafın sebepleri nelerdir?
7. İstigâse konusuna tevessül ve teberrük konularına rağmen daha ihtiyatlı yaklaşmıştır. Bunun sebebi nedir?
8. Hadislerde Hz. Peygamber hakkında bahsi geçen tevessül, istigâse ve teberrükün O'na kıyasla diğer veli ve salih kulları da kapsadığını söylemek mümkün müdür?

2. ARAŞTIRMANIN METODU

Tevessül, istigâse ve teberrük kavramlarıyla ilgili hadislerin değerlendirilip temel hadis kitaplarındaki yerine işaret edildiği bu çalışmada kavramlar açıklanarak

bu kavramların tarihsel süreçteki kullanımına değinilmiştir. Sonra Kur'an-ı Kerim'de konuyla alakalı ayetlere temas edilmiştir. Daha sonra da kavramların geçtiği hadislerin tahrici yapılarak ana kaynaklardaki yerlerine işaret işaret edilip sıhhat dereceleri tespit edilmiştir. Tarihsel sürecin kronolojik olarak bölüm sonlarında verilmesi daha uygun olabilirdi. Ancak çalışmanın amacı gereği ve tarihsel süreçte bu kavramların kullanımı, Kur'an ve sünnetin uygulanılışına ışık tutacağı kanaatiyle sözlük ve istilâh anlamlarının peşine zikredilmiştir.

Her üç kavramın bizzat kendilerinin, türevlerinin veya bu anlamda kullanılan diğer kelimelerin geçtiği hadisler senetleri ile beraber Arapça metin ve Türkçe tercüme şeklinde zikredilmiştir. Hadislerin birden çok tarikinin olduğu durumlarda ise tekrardan kaçınmak gayesiyle ana hadis zikredildikten sonra diğer tariklerin hadis kitaplarındaki yerlerine işaret edilmekle yetinilmiştir. Üzerinde ittifak bulunan konularla ilgili örnek kabilinden bir hadis zikredilip diğer rivayetlere yer verilmemiştir. Bunun dışında konu ile alakalı ulaşılan bütün hadislere değinilmiştir. Ancak gözden kaçmış olan rivayetlerin olmuş olma ihtimali de göz ardı edilmemektedir.

Tasnif esnasında ise hadislerin sıhhat derecesi belirtilerek her bölümde yer alan ilgili hadisler sahihten zayıfa doğru sıralanmıştır. Mevzu olduğu iddia edilen hadislere değinilip bu konu hakkındaki görüşlere de yer verilmiştir.

Kütüb-i Tis 'a' da bulunan hadislerin kaynağı dipnotta verilirken, *el-Mu'cemu'l-Müfehres li Elfâzi'l-Hadîsi'n-Nebevî'nin* (Concordance) atıf sistemi esas alınmıştır. *Kütüb-i Sitte* kendi arasında sıralanmış olup bunun dışında kronolojik sıraya dikkat edilmiştir. Konunun geçtiği ayetlere ise sûre ismi, sûre ve ayet numarası ile atıfta bulunulmuştur.

Hadisler zikredildikten sonra konuya dair alimlerin müspet yahut menfi görüşleri ile kavramların salih kulları da kapsadığı iddiaları üzerinde durulmuş ve sonunda da genel bir değerlendirme yapılmıştır.

Herhangi bir fayda sağlamayıp karışıklıklara sebep olduğu düşünülen a.e. ve a.g.e. (adı geçen eser) gibi kısaltmalar kullanılmayıp her geçtiği yerde eser ismi zikredilmiştir.

Dipnotta verilen kitap isimleri, herhangi bir karışıklığa mahal vermeyecek şekilde kısaca verilmiştir. Bu kısaltma yapılırken anlaşılır olmasına dikkat edilmiştir. İstifade edilen müelliflerinin tam isimleri, künyeleri ve kitapların tam isimleri sadece bibliyografyada zikredilmiştir.

Bahsi geçen alimlerin isimleri, ilk geçtiği yerde ve zaman-dönem itibarıyla ihtiyaç duyulan yerde vefat tarihi ile birlikte verilmiştir. Alimlerin vefat tarihleri, tam künyeleri ve atıfta bulunulacak eserlerin tam isimleri konusunda *Diyanet İslam Ansiklopedisi* ve “Şamile” programına müracaat edilmiştir.

3. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI

Üç ana kavramın incelendiği çalışmada konu girişlerinde ilk olarak müracaat edilen kaynaklar sözlükler olmuştur. Bu bağlamda Halil b. Ahmed’in (175/791) *Kitâbü’l-Ayn*’ı, İbn Fâris’in (395/1004) *Mu’cemü Mekâyisi’l-Luğa*’sı, Râgıb el-İsfahânî’nin (502/1108) *el-Müfredât*’ı, İbnü’l-Esîr’in (630/1233) *en-Nihâye fî Garîbi’l-Hadîs*’i, Ebu Bekir er-Razî’nin (666/1268) *Muhtârü’s-Sihâh*’ı, İbn Manzur’un (711/ 1311) *Lisânü’l-Arab*’ı, Cürcânî’nin (816/1413) *et-Ta’rîfât*’ı, Fîrûzâbâdî’nin (817/1415) *el-Kâmûsu’l-Muhît*’i ve Zebîdî’nin *Tâcü’l-’Arûs*’u (1205/1791) gibi eserler sık kullanılan kaynaklar arasındadır.

Tevevül, istigâse ve teberrükün sözlük ile lügat anlamlarına değinildikten sonra İslâmî kaynaklardaki kullanımı araştırılıp tartışmaların çıkış noktalarını ve zamanını tespit etmek amacıyla tarihsel süreçteki kullanımları ele alınmıştır. Bu konularla alakalı rivayetler için başlıca; Taberî’nin (310/923) *Târîhu’r-Rusûl ve’l-Mülûk*’u, Hatîb el-Bağdâdî’nin (463/1071) *Târîhu Bağdâd*’ı, İbn Asâkîr’in (571/1176) *Târîhu Dımaşk*’ı, İbnü’l-Cevzî’nin (597/1201) *Telkîhu Fühûmi Ehli’l-Eser fî ‘Uyûni’t-Târîhi ve’s-Siyer*’i, İbnü’l-Adîm’in (660/1262) *Buğyetü’t-Taleb fî Târîhi Haleb*’i ve Zehebî’nin (748/1348) *Târîhu’l-İslâm*’ı gibi tarih eserlerine müracaat edilmiştir.

Kur’an-ı Kerim’deki ilgili kavramlar hakkında yapılan yorumları tespit etmek amacıyla tefsir kitapları da araştırılmıştır. Bu bağlamda Ferrâ’nın (207/822) *Me’âni’l-Kur’ân*, Taberî’nin (360/971) *Câmi’u’l-Beyân*, İbn Ebî Hâtim’in (327/938) *Tefsîru’l-Kurâni’l-Azîm*, Semerkandî’nin (373/983) *Bahrü’l-’Ulûm*, Sa’lebî’nin (427/1035) *el-Keşf ve’l-Beyân*, Sem’ânî’nin (489/1096) *Tefsîru’l-Kur’an*, Râgıb el-İsfahânî’nin

(502/1108) *el-Müfredât fî Garîbi 'l-Kur'an*, Begavî'nin (516/1122) *Me'âlimu't-Tenzîl*, Râzî'nin (606/1208) *Mefâtihu'l-Gayb*, Ebû Hayyân'ın (745/1344) *el-Bahru'l-Muhît*, Hâzin'in (741/ 1341) *Lübâbü't-Te'vîl fî Meâni't-Tenzîl*, İbn Kesîr'in (774/1373) *Tefsîru'l-Kurâni'l-Azîm* Süyût'nin (911/1505) *ed-Dürü'l-Mensûr*, Âlûsî'nin (1270/1854) *Rûhu'l-Meânî*, Bursevî'nin (1137/1725) *Rûhu'l-Beyân*, Seyyid Kutub'un (1385/1966) *Fî Zilâli'l-Kur'ân* ve son olarak da Tantâvî'nin (1431/2010) *et-Tefsîru'l-Vasît* gibi eserlerine başvurulmuştur.

Daha sonra Hadis literatüründe tevessül, istigâse ve teberruk ifadelerinin kullanılıp kullanılmadığının tespit edilebilmesi için bütün rivayetler göz önünde bulundurularak bu kavramların geçtiği tasnif dönemi öncesi ve sonrası eserler incelenmiştir.

Bunun için ilk olarak *Kütüb-i Tis'a* rivayetleri araştırılmış ve ilgili hadisler tespit edilmiştir. Bununla beraber konu ile alakalı rivayetlerin bulunduğu Ebû Hanîfe'nin (80/150) konu ile ilgili rivayetlerinin toplandığı *el-Müsned*¹, Abdürrezzâk (211/826) ve İbn Ebî Şeybe'nin (235/849) *el-Musannef*, Abd b. Humeyd (249/863), Bezzâr (292/905) ve Ebû Ya'lâ'nın (307/919) *Müsned*, İbnü'l-Cârûd'un, (307/919) *el-Münteka*, İbn Huzeyme'nin (311/924) *Sahîh*, Ebû Avâne'nin (316/929) *Müstahrec*, Tahâvî'nin (321/933) *Şerhu Müşkilü'l-Âsâr*, İbn Hibbân'ın (354/965) *Sahîh*, Taberânî'nin (360/971) *el-Mu'cemü's-Sağîr*, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, *el-Mu'cemü'l-Kebîr* ve *ed-Duâ'*, Âcurrî'nin (360/970) *Kitâbü's-Şerîa*, İbnü's-Sünnî'nin (364/975) *Amelü'l Yevm ve'l-Leyle*, Dârekutnî'nin (385/995), *Sünen*, Hâkim en-Nîsâbü'rî'nin (405/1014) *el-Müstedrek*, Lâlikâî'nin (418/1027), *Kerâmâtü'l-Evliyâ*, Ebû Nuaym'ın (430/1038) *Hilyetü'l-Evliyâ*, Beyhakî'nin (458/1066) *es-Sünenü'l-Kübrâ*, *Delâilü'n-Nübüvve*, *ed-De'âvâtü'l-Kebîr*, *Şu'abü'l-Îmân* ve *el-Âdâb* isimli eserleri gibi ulaşılabilen kitaplar araştırmanın temelini oluşturmuştur.

---

¹ Rivayet zincirinde tanınmış bir âlimin yer aldığı hadisleri bir kitapta toplama geleneğine uyularak İmam Ebû Hanîfe'nin rivayet ettiği hadisler de talebeleri tarafından derlenmiş ve *Müsnedü Ebî Hanîfe* adıyla ona nisbet edilmiştir. Bu eserlerde yer alan hadisler, Ebû Hanîfe'nin fıkıh derslerinde ve hüküm çıkarırken dayandığı hadislerle onun sahâbe ve tâbiinden yaptığı rivayetlerdir. Bizzat yazdığı veya talebelerinden birinin onun adına istinsah ettiği *el-Müsned* adlı herhangi bir eserin bulunmadığı kanaati yaygınsa da bir kısmı matbu olmak üzere yirmiye yakın Ebû Hanîfe Müsned'i mevcut olup bunlar çok defa, rivayetlerin toplanmasında veya tasnifinde etkin rol oynayan şahısların adlarıyla anılır. Bkz. Hatipoğlu, İbrahim, *el-Müsned*, *DİA*, XXXII, 99-101.

Teveşül, istiğâse ve teberrükle ilişkilendirilen hadislere yapılan yorumların tespit edilebilmesi için hadis şerhlerine de sıklıkla müracaat edilmiştir. İlgili eserler kronolojik olarak şu şekildedir: Hattâbî'nin (388/998) *Meâlimü's-Sünen*, Bâcî'nin (474/1081) *el-Müntekâ*, Begavî'nin (516/1122) *Şerhu's-Sünne*, Kâdı İyâz'ın (544/1149) *İkmâlü'l-Mu'lim*, Nevevî'nin (676/1277) *Şerhu Sahîhi Müslim*, Kirmânî'nin (786/1384) *el-Kevâkibü'd-Derârî*, Heysemî'nin (807/ 1405) *Mecme'u'z-Zevâid*, Birmâvî'nin (831/1428) *el-Lâmiu's-Sabîh*, Bûsîrî'nin (840/ 1436), *Misbâhu'z-Züccâce*, İbn Hacer'in (852/1449) *Fethu'l- Barî*, Aynî'nin (855/1451) *Umdetü'l-Kârî*, Süyûtî'nin (911/1505) *ed-Dîbâc 'alâ Şerhi Müslim b. Haccâc ve Şerhu Sünen'i-İbn Mâce*, Kastallânî'nin (923/1517) *İrşâdü's-Sârî*, Aliyyülkârî'nin (1014/1605) *Mirkâtü'l-Mefâtîh*, Azîmâbâdî'nin (1329-1911) *Avnu'l-Ma'bûd*, Mübârekfûrî'nin (1354/1935) *Tuhfetü'l- Ahvezî* ve Musa Şahin'in *Fethu'l-Mün'im* adlı eserleridir.

Bazı hadisler hakkında aynı hadisin rivayetlerinden kaynaklanan yorum farklılıkları bulunmaktadır. Konu hakkında rical kitaplarındaki görüşlere müracaat edilmiş, kimlik tespiti açısından gerekli görülen ravilerin tam künye isimleri zikredilmiştir. Bu doğrultuda araştırılmış olan başlıca cerh-tadil ve rical kitapları şunlardır: İbn b. Maîn, (233/848), *Târîhu Yahya b. Maîn, Ma'rifetü'r-Ricâl*; İbn Ebî Şeybe (235/849), *Mesâilü İbn Ebî Şeybe an Şuyûhihi*; Ahmed b. Hanbel (241/855), *el-İlel ve Ma'rifetü'r-Ricâl*; Buhârî (256/870), *et-Târîhu'l-Kebîr*; Ebû Zür'a, (264/878), *Kitâbü'd-Du'afâ*; Belâzürî (279/892), *Ensâbü'l-Eşrâf*; Nesâî, (303/915), *ed-Duafâ ve'l-Metrûkîn*; İbn Adî, (365/976), *el-Kâmil fî Duafâi'r-Ricâl, el-Cerh ve't-Ta'dîl*; Dârekutnî, (385/995), *el-İlel, Zikru Esmâü't-Tâbiîn*; Kelâbâzî, (398/108), *Ricâlü Sahîhi'l-Buhârî*; Hâkim (405/1014), *Suâlâtü Mes'ûd b. Ali es-Siczî ma'a Esileti'l-Bağdâdiyyîn an Ahvâli'r-Ruvât*; Sülemî, (412/1021), *Suâlâtü Ebî 'Abdirrahmân es-Sülemî li'd-Dârekutnî fî'l-Cerh ve't-Ta'dîl*; Nevevî *Tehzîbü'l-Esmâ ve'l-Luğât*; Mizzî, (742/ 1341), *Tehzîbü'l-Kemâl ve İbn Hacer, Takrîbü't-Tehzîb, el-İsâr bi Ma'rifeti Ruvâti'l-Âsâr, Lisânü'l-Mîzân, Tehzîbü't-Tehzîb*.

Bunlarla beraber tarihte konuyu ilk olarak tartışan ve bu manadaki hadisleri reddeden İbn Teymiyye'nin *Kaide, Fetâvâ'l-Kübrâ, İktizâü's-Sirâti'l-Müstekîmli, Mecmu'u'l-Fetâvâ, el-Kelimü't-Tayyib, el-Furkân Beyne Evliyâi'r-Rahmân ve Evliyâi'ş-Şeytân* isimli eserleri ile bu konuda ondan nakiller yaparak konuyu eleştiren

Elbânî'nin *et-Teveessül*, *Tahzîru's-Sâcid*, *İrvâü'l-Galîl*, *Sahîhu İbn Mâce*, *Sahîhu'l-Edebi'l-Müfred*, *Temâmü'l-Minne Silsiletü'l-Ehâdîsi'd-Daîfe* ve *'l-Mevdûa*, *Tahrîcü'l-Kelimi't-Tayyib*, *Mevsû'atü'l-Elbânî* eserleri de tetkik edilecek ve ilgili hadisleri reddetme gerekçeleri araştırılmıştır. İstigâseye delil olarak kullanılan bazı hadislere İbn Teymiyye ve Elbânî'nin değinmediği görülmektedir. Bu gibi durumlarda muasır hadisçilerden Salih b. Abdilaziz'in kaleme aldığı ve İbn Teymiyye'nin görüşlerini savunduğu *Hâzihî Mefâhîmünâ* isimli eserinde yapmış olduğu değerlendirmelere yer verilmiştir.

4. KONU İLE İLGİLİ ÇALIŞMALAR

İstigâse kavramını ele alan akademik bir tez tespit edilememekle birlikte Nuri Kasapoğlu'nun *Kur'an'da Bir Dinî Tecrübe Olarak Allah'tan Yardım Dileme ve O'na Muhtaçlık "İstiğâse" ve Fakr İlä'llâh*² isimli makalesi konuyu ayetler çerçevesinde Allah'tan yardım dileme olarak değerlendirmiştir. Teveessül ve teberrük kavramları ise çeşitli çalışmalara konu olmuştur. Tespit edilebildiği kadarıyla teveessülle alakalı akademik alanda yapılan ilk çalışma İsmail Çalışkan tarafından yazılan *Kur'an-ı Kerim'e Göre Teveessül ve Vesile Kavramları*³ isimli basılmamış yüksek lisans tezidir. Bu tez giriş kısmı dışında iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Kur'an-ı Kerim'in bütünlüğü içinde konu incelenmeye çalışılmıştır. Teveessül kavramının izahından sonra, vesile ayeti olarak bilinen Maide suresi 35. ayeti üzerinde durulmuştur.

Ali Ataç tarafından yazılan *Kelam ve Tasavvuf Açısından Teveessül*⁴ isimli doktora tezi konuyu daha çok kelam ve tasavvuf açısından değerlendirmiştir.

Bu tezlerin dışında teveessül ile alakalı dört tane makale vardır: İlk olarak incelediğimiz çalışma Mehmet Necmettin Bardakçı'nın *Tasavvufî Bir Terim Olarak Vesile ve Teveessül* adlı makalesidir.⁵ Yazar bu makalede teveessül ve vesile kavramını

---

²Kasapoğlu, Abdurrahman, *Kur'an'da Bir Dinî Tecrübe Olarak Allah'tan Yardım Dileme ve O'na Muhtaçlık "İstiğâse" ve Fakr İlä'llâh*, *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2014, cilt: V, sayı: 2, s. 81-127.

³ Çalışkan, İsmail, *Kur'an-ı Kerim'e Göre Teveessül ve Vesile Kavramları*, Ankara Üniversitesi SBE, Ankara, 1992.

⁴ Ataç, Ali, *Kelam ve Tasavvuf Açısından Teveessül*, Marmara Üniversitesi SBE, İstanbul, 1993.

⁵ Bardakçı, Mehmet Necmettin, *Tasavvufî Bir Terim Olarak Vesile ve Teveessül*, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 1999, cilt: I, sayı: 2, s. 33-48.

tasavvufi boyutta incelerken “Hz. Peygamber’in (s) hadislerinde ve Hz. Ömer’in uygulamasında tevessülün çeşitli şekillerine rastlanmaktadır” diyerek sıhhat konusuna değinmeden birkaç rivayet nakleder. Daha sonra “Sûfilerin Tevessül Anlayışı” ve Kabul Etmeyenler” başlıkları altında bu görüşlerden bahseder. Sonunda da değerlendirmesini yaparak makaleyi bitirir.

Berat Sarıkaya *İnsan Allah İletişimi ve Tevessül*⁶ isimli çalışmasında konuyu akaid çerçevesinde değerlendirir. Vesile ayetlerini zikrettikten sonra iki tane hadis zikrederek konuyu şu şekilde hükme bağlar: “İslam’ın tevhid inancı, insana özgürlük sağlar. Allah’tan başka bir şeye tapmama, insan ruhunu özgürleştirir. Bu inanç, insanları tanrılaştırmayı da ortadan kaldırır. Tevhid, Allah ile kul arasında her türlü aracılığı ortadan kaldırır. Bundan dolayı Kur’an’dan çıkarılabilecek ve tevhide en uygun olan tevessül; Allah’ın isimleri, iman ve salih amel ile yapılan tevessüldür”.

Abdülkerim Biazar Şirazi’nin *Tevessül*⁷ adındaki makalesi de konuyu cevaz boyutunda değerlendirip hadislere hemen hemen hiç temas etmemiştir. Caiz diyenlerin görüşlerini desteklerken ağırlıklı olarak Şii alimlerin görüşlerini vermesiyle dikkat çekmektedir. Caiz değildir veya şirkidir diyenlerin görüşlerini maddeler halinde sıralamaktadır. Her maddeden sonra bu görüşlere “Tenkit ve İnceleme” başlığı altında cevap vermektedir.

Tevessül hadislerini inceleme amacıyla yazılan Zekeriya Güler’in *Vesile ve Tevessül Hadislerinin Kaynak Değeri*⁸ isimli bir makalesi vardır. Bu çalışmada tevessülün tanımı yapıldıktan sonra tevessül ile alakalı hadislerin tahrir ve değerlendirilmesi yapılmıştır.

Teberrük konusu ile alakalı ise Merve İleri’nin teberrükü *Kütüb-i Tis’a* rivayetleri çerçevesinde değerlendirdiği *Şifa Kaynaklı Teberrük Hadisleri*⁹ isimli yüksek lisans çalışması bulunmaktadır. Yazar, teberrükün tarihçesi ile konuya giriş

---

⁶ Sarıkaya, Berat, *İnsan Allah İletişimi ve Tevessül*, *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2014, cilt: III, sayı: 5, s. 114-136.

⁷ Şirazi, Abdülkerim Biazar, *Tevessül*, *Misbah: İslamî Düşünce ve Araştırma Dergisi*, 2014, cilt: III, sayı: 7-8, s. 167-185.

⁸ Güler, Zekeriya, *Vesile ve Tevessül Hadislerinin Kaynak Değeri*, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 2003, cilt: IV, sayı: 10, s. 45-98.

⁹ İleri, Merve, *Şifa Kaynaklı Teberrük Hadisleri*, İstanbul Üniversitesi, SBE, İstanbul, 2015.

yapar. Teberrük ile alakalı akaid, fıkıh ve tefsir kitaplarından nakiller yaptıktan sonra tespit ettiği hadisleri incelemeye alır.

Teberrükten bahseden makalelerden ilki ise¹ Nuri, Topaloğlu'nun *Hazreti Peygamber'in Zatı ve Eşyası ile Teberrük Meselesi*' isimli çalışmasıdır. Hz. Peygamber'le teberrük kanusundan bahseden bazı hadislerin nakledildiği bu çalışma, amacı gereği konu hakkındaki ihtilaflara ve hadis değerlendirmelerine girmemektedir.¹⁰

Teberrük konusundaki diğer makale ise Şemsettin Kırış'ın *Peygamber Sevgisinin Bir Tezahürü: Teberrük*¹¹, isimli çalışması olup konuyu genel hatlarıyla anlatmıştır.

Bu çalışmada ise mümkün olduğunca yukarıdaki çalışmalarda değinilmeyen konulara temas edilmeye gayret edilmiştir. Tevessül, istigâse ve teberrük ile ilgili hadisleri bir arada incelenip, aralarındaki ince farklılıklara ve benzerliklere değinilecektir. Hadislere yüklenen mana ve yorum çerçevesinde Allah'a ulaştırıcı, caiz, mekruh, haram ve şirk olduğu tartışmalarına yer verilip bu görüşleri savunanların dayanağı olan hadisler ile muhaddislerin bu konudaki görüşleri anlatılmaya çalışılacaktır.

---

¹⁰ Topaloğlu, Nuri, *Hazreti Peygamber'in Zatı ve Eşyası ile Teberrük Meselesi*, *Hadis Tetkikleri Dergisi*, 2003, cilt: I, sayı: 1, s. 71-95.

¹¹ Kırış, Şemsettin, *Peygamber Sevgisinin Bir Tezahürü: Teberrük, Marife, Dini Araştırmalar Dergisi* (Bilimsel Birikim), 2011, cilt: XI, sayı: 1, s. 189-200.

BİRİNCİ BÖLÜM
TEVESSÜL KAVRAMI ve İLGİLİ RİVAYETLER

Te vessül ile alakalı hadislerin yorumlanmasında farklı görüşler ortaya atılmıştır. Te vessülü kabul etmeyenler *Sahîhayn*'de geçen hadisleri tevil etmişler, geçmeyenleri ise zayıf ya da mevzu sayarak değerlendirmeye almamışlardır. Te vessülü kabul edenlerin ise kelimenin asıl manasını aldıkları ve tevil yoluna gitmedikleri göze çarpmaktadır. Ayetlerde olduğu gibi hadislerde de üzerinde ittifak edilen ve ihtilaf olan te vessül çeşitleri bulunmaktadır. İlk te vessül kavramına yüklenen manaların anlaşılmasına yardımcı olması bakımından kavramsal çerçeve ve te vessülün tarihsel sürecine temas edilerek konuya giriş yapılacaktır. Daha sonra ittifak edilen te vessül çeşitlerinin anlatıldığı hadisler kısaca zikredilecek olup sonrasında da hakkında ihtilaf olan te vessül çeşitleri üzerinde durulacaktır.

1.1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Te vessül hadislerine geçmeden önce bu kavramın ilk dönemden itibaren nasıl kullanıldığının anlaşılması için sözlük ve ıstılah anlamlarına değinmek araştırmacının zihninde konunun şekillenmesine yardımcı olacaktır.

1.1.1. Sözlük Anlamı

Vesile kelimesinin fiil kipi olan “Ve-se-le” (وَسَلَ), sülâsî mücerred fiillerden olup ikinci baktan *vesele* – *yesilü* – *vesîleten* - *veslen* (وَسَلَ - يَسِلُّ - وَسِيلَةٌ - وَسَائِلٌ) şeklinde gelmektedir. Çoğulu ise *vesîl*, *vesâil* ve *vusûl* (وَسَائِلٌ - وَسَائِلٌ - وَسَائِلٌ) şeklinde gelir. Kelime olarak kendisi ile başkasına yaklaşılana her şey, yaklaşmak,¹² bir şeye arzu ile yaklaşmak, ilim ve ibadetle Allah'ın yoluna uymak, şeriatın yüceliklerine sarılmak¹³, kralın yanında olan itibar, saygınlık, yakınlık¹⁴, rağbet etmek, vuslat, herhangi bir amel ile Allah'a (c.c) yaklaşmak, Hz. Peygamber'in (s) cennetteki derecesi¹⁵, kıyamet gününde şefaât, cennet derecelerinden bir derece,¹⁶ arzu, araç¹⁷ gibi manalara

¹² İbnü'l-Esîr, Mecdüddîn, *en-Nihâye fî Garîbi'l-Hadîs ve'l-Eser*, V, 185; Razî, *Muhtârü's-Sihâh*, s. 740; Cürcânî, *Ta'rîfât*, I, 252.

¹³ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 871.

¹⁴ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, XI, 724; Fîrûzâbâdî, *Kâmûsu'l-Muhît*, s.1068.

¹⁵ Tirmizî, *Salât*, 157; Ebû Dâvûd, *Salât*, 38.

¹⁶ Zebîdî, *Tâcü'l-'Arûs*, XXXI, s. 75.

¹⁷ Cevherî, *Sihâh*, VI, 119.

gelmektedir. Bu mutata anlamların yanında hırsızlık manasına geldiği de kaydedilmektedir.¹⁸

Teveşsül (تَوَسَّلَ) kelimesi; aynı fiilin tefa‘ul (تَفَعَّلَ) babına nakledilmiş halidir. Genel olarak her iki kelime de vesile ile aynı manaya gelmekle beraber¹⁹ teveşsül, bir vesile veya bir amel ile Allah’a yaklaşmak demektir.²⁰

1.1.2. İstilah Anlamı

Bu şekliyle yapılan tanımlar hususunda ittifak olmakla birlikte istilahta teveşsül, “Kulun ilim, amel, ahlak ve yüksek makamlarla Allah’a ulaşması” demektir.²¹ Üzerinde ihtilaf edilen tarifi ise; herhangi bir kimsenin sadece ismini zikretmek suretiyle yapılan teveşsül anlamına gelen “zat ile teveşsül”dür. Bu tanıma göre ise teveşsül daha ziyade “Başta peygamberler olmak üzere, vefat eden veya hayatta olan salih zatlar vesile kılınarak Allah’tan (c.c) bir şey istemek, arzu edilen bir şeyin elde edilmesi veya arzu edilmeyen bir şeyin defedilmesi için O’na dua ve ilticada bulunmak”²² demektir.

Bilhassa yaygın olarak kullanılan “bi hurmeti seyyidi’l-mürselîn/gönderilmiş peygamberlerin efendisi hurmetine, “bi hurmeti’l mürselin/gönderilmiş peygamberlerin hurmetine” veya “Peygamberimizin yüzü suyu hürmetine” tabirleri, Peygamberimiz (s) ve diğer peygamberler ile teveşsülü ifade ederken “bi hurmeti’l-Fâtîha, “bi-hurmeti Tâhâ ve Yâsîn” kalıbı da bir Kur’an suresi ile teveşsül ifadesi olmaktadır. Salih kimselerle teveşsülü ihtiva eden dua cümlelerinde ise “Fılan zatın Allah nezdindeki yeri ve mevkiî hatırına ...”, “Fılan zatın yüzü suyu hürmetine...” gibi ifadeler bulunmaktadır.²³

Netice itibariyle teveşsül; kişinin salih amelleri, Hz. Peygamber’i (s) yahut velileri vesile edinerek Allah’a yakın olmaya çalışmasını ifade eder. Vesile ise, üstün konumdaki birine yaklaşıma aracı olacağı umulan şey veya kimsedir. Bazılarına göre

¹⁸ İbn Fâris burada وسئل maddesinin bir itaatın karşılığı olan cennette bir derece ile günah olan hırsızlık gibi iki zıt manaya geldiğine dikkat çeker. Bkz. İbn Fâris, *Mu‘cemü Mekâyîsi’l-Luğa*, VI, 110.

¹⁹ Cevherî, *Sihâh*, IV, 1841.

²⁰ İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, XI, 724.

²¹ Cürçânî, *Ta’rifât*, I, 111.

²² Mansur Ali Nâsîf, *et-Tâc*, I,318.

²³ Güler, Zekerîya, Vesile ve Teveşsül Hadislerinin Kaynak Değeri, *Tasavvuf*, Ankara, 2003, cilt: IV, sayı: 10, s. 46.

“Yardım istemek” anlamındaki istigâse, isti’âne ve istimdât da aynı manada kullanılır.²⁴

1.2. TARİHSEL SÜREÇ

İslamiyet’in ilk asırlarında ve daha sonra tasnif edilen fıkıh, tefsir, akaid eserleri ile bunlara yapılan şerhler incelendiğinde tevessül, istigâse ve teberrük konularının uzun uzadıya, îtikadî veya fikhî bir mesele olarak tartışılmadığı görülmektedir. Dikkat çeken diğer bir husus İbn Teymiyye’ye kadar Rasulullah (s) veya salih kimseler ile tevessülün caiz olmayıp şirk olduğu ile alakalı bir görüşe rastlanılmamasıdır. İbn Teymiyye’nin tevessül, istigâse ve teberrük konularını ilk defa bir eserde toplayıp akaid meselesi olarak tartışmaya açtığı ve zat ile tevessül, istigâse ve teberrükte bulunanları şirk ile itham ettiği görülmektedir.²⁵

İbn Teymiyye’nin bahsi geçen görüşü incelendiğinde o, tevessülü “Meşru-gayrı meşru (bidat)” veya “Sahih-batıl” şeklinde ikiye ayırmaktadır. Bu tasnif daha sonra Selefî ekole sahip olduğunu iddia eden ilim adamları ve Vahhabîlik akımı tarafından savunulup devam ettirilerek günümüze kadar ulaşmıştır. Yeri geldikçe görüşlerine yer vereceğimiz İbn Teymiyye, tevessül hakkında yazdığı eserinde tevessülü şu şekilde tasnife tabi tutmaktadır:

“Helal, Allah (c.c) ve Rasulu’nün (s) helal kıldığı, haram ise yine Allah ve Rasulu’nün haram kıldığıdır. Allah, Rasulu’nü insanlara ve cinlere göndermiştir. Buna göre herkesin Hz. Peygamber’e ve getirdiği dine inanması, zahiren ve batinen O’na uyması gerekmektedir. İşte bu, Allah’a ibadet ve itaattir. Allah dostlarının yolu da budur. Allah’ın “*Ey iman edenler! Allah’tan sakının ve O’na ulaşmak için vesile arayın*”²⁶ ayetinde kastedilen vesile budur. Allah’a ulaşmak için vesile aramak ancak Allah ve Rasulüne iman ve ittiba ile olur. Vesile iki manaya gelir: Birincisi; imanın aslıdır ki o da Rasulullah’a iman ve O’na uymakla tevessül, ikincisi ise; O’nun (s)

²⁴ Yılmaz, Yusuf Şevki, “Tevessül”, *DİA*, XXXXI, 6.

²⁵ Ahmed Selman, *Vebteğû ileyhi'l-Vesîle*, s. 6.

²⁶ Maide, 5/35.

duası ve şefaattir. Bu şekilde yapılan tevessül alimlerin ittifakı ile kişiye fayda verir”.²⁷

Tevessülün bu iki kısmının meşru olması hususunda ihtilaf yoktur. Kişinin amelleri dışında bir şahsı vesile edinmesinin caiz olup olmaması hususunda ihtilaf edilmiştir. Yani “Allah’ım! ben sana Peygamberin Muhammed Mustafa’yı yahut Ebubekir, Ömer, Osman, Ali’yi vesile ediyorum” gibi ifadelerle dua etmenin cevazı hususunda ihtilaf edilmiştir. İbn Teymiyye işte bu çeşit tevessülü caiz görmeyerek gerekçesini de şu sözlerle dile getirmiştir:

“Allah’ım! Falanca kimsenin, falanca meleğin, peygamberin, salih kimsenin hakkı ile” veya “Falancanın yüzü suyu hürmetine”, “Falancanın hürmetine senden istiyorum” şeklindeki tevessül ise caiz değildir. Fakat buna caiz diyenler de vardır. Kendisi ile tevessül edilen kimselerin Allah katında bir değeri veya itibarı olabilir. Bu durumda ancak Allah’ın izni ile şefaate edebilirler.²⁸ Peygamberler ve salih kimseler hayattayken onların duaları ile tevessül caizdir. Ancak hayatta iken veya öldükten sonra Peygamber ve salihlerin zatı ile tevessül caiz değildir”.²⁹

İbn Teymiyye ile aynı dönemde yaşayan ve onun tevessül hakkındaki fikirlerine karşı çıkan Sübkî şöyle demektedir: “Allah’a (c.c), Nebi (s) ile tevessül, istigâse ve teşeffu’ (şefaate talebinde bulunmak) caizdir, güzeldir. Bunların cevazı ve güzelliği gönderilmiş peygamberlerin ve selef-i salihinin yaşantıları ile her Müslüman tarafından bilinmektedir. Hiçbir zaman bunlar inkâr edilmemiştir. İbn Teymiyye gelerek bilgisi zayıf kimseleri tevessülün şirk olduğuna inandırıp, daha önce hiçbir asırda görülmemiş bu bidati ortaya çıkardı. İbn Teymiyye’nin tevessül ve istigâseyi inkâr ederken kullandığı ifadeler ondan önce hiçbir âlim tarafından kullanılmamıştır. Nebi (s) ile tevessül etmek; yaratılmasından önce ve sonra, hayattayken, vefat ettikten sonra berzah aleminde, kabirden dirildikten sonra, mahşerde ve cennette kısacası her halükarda caizdir”.³⁰

---

²⁷ İbn Teymiyye, *Kâide Celile fi’t-Tevessüli ve’l-Vesîle*, s. 35; Muhammed b. Abdilvehhâb, *Resâil ve Fetâvâ*, I, 36; İbn Bâz, *Mecmu’u Fetâvâ*, I, 44; Elbânî, *et-Tevessül Envâuhû ve Ahkâmuh*, s. 17.

²⁸ İbn Teymiyye, *Kâide.*, s. 95.

²⁹ İbn Teymiyye, *Kâide*, s. 328.

³⁰ Sübkî, *Şifâü’s-Sekâm*, s.357.

Bu iddialarını temellendirme noktasında açıklamalarını devam ettiren Sübkî'ye göre konu, İbn Teymiyye tarafından yanlış anlaşılmaktadır. Tevessül, onun iddia ettiği gibi tevessülde bulunduğu şahıstan bir şey isteme değildir. Sadece Allah'a yönelmek anlamı taşıyan bir duadır. Tevessülde asıl maksat Allah'tır. Vesile, Allah'a yakınlık tesis etmeye sebep olan bir vasıttan ibarettir. Tevessül eden kimse vasıtaları, ancak onları sevdiği için ve Allah'ın da onları sevdiğine inanarak Allah'a ulaşmaya vesile kılar. Bu kimse tevessül edilen o şeyi ya da kişiyi Allah sevdiğinden dolayı sevmekte ve Allah'ın değer verdiği şeylere olan sevgisine güvenerek onları Allah'a vesile kılmaktadır. Eğer bunun tersi söz konusu ise tevessül eden bu vasıtaları aracı koymaz, aksine onlardan uzak durur ve onları sevmez. Tevessül eden kişi Allah ile araya koyduğu şeyi Allah gibi fayda ve zarar verebilecek bir şey olarak kabul ediyorsa zaten müşrik olur. Ayrıca tevessülün yapılması da zaten zaruri bir şey değildir. Duanın kabul olması da tevessüle bağlı değildir. Tevessüldeki asıl gaye mutlak olarak Allah'a duadır. Ayrıca tevessül, duanın kabul şartlarından da değildir. Hiçbir Müslüman işlemiş olduğu salih amellerin Allah'a yakınlık için birer vesile olduğunu inkâr edemez. Namaz kılmak, oruç tutmak, Kur'an okumak ve sadaka vermek gibi amellerin Allah'a yaklaşmak için birer vesile olduğunu herkes bilir. Vesile, isteğinin gerçekleşmesi için yapılan duanın kabulünü kolaylaştırılması umulan makbul bir şeydir. Mağara ağzının kaya ile kapanması ile içeride mahsur kalan üç kişinin kurtuluş hikâyelerinden bahseden hadisi şerif bu noktada delil olarak yeterlidir. Hz. Peygamber (s) ile doğmadan önce ve hayattayken tevessül edildiği gibi vefatından sonra da kıyamet günü diriltileceğimiz günde de O'nunla tevessül etmek caizdir.³¹

İbn Teymiyye'nin talebelerinin de tevessül konusunda ona katılmadığı görülmektedir. İbn Teymiyye ve İbn Kayyim'in (751/1350), "Gök kubbenin altında İmam Ahmed'in mezhebini ondan daha iyi bilen bir kişi yoktur"³² diyerek övdüğü İbn Müflih (763/ 1362) eserinde: "Ahmed b. Hanbel duasında Nebi (s) ile tevessülde bulunduğunu Mervezi'ye (292/905) yazdığı *Mensek*'inde kendisi söylemiştir. Şeyhimiz İbn Teymiyye, Nebi ile (s) tevessül meselesini, O'nunla (s) Allah'a yemin

---

³¹ Sübkî, *Şifâu's-Sekâm* s.357; Muhammed Alevî, *el-Mefâhîm*, s. 127.

³² Koca, Ferhat, "İbn Müflih" *DİA*, XX, s. 217.

etmek olarak değerlendirmiştir”³³ derken, Zehebî (748/1348) de salih kimseler vefat edince İnsanların onlarla tevessülde bulunduğundan bahsetmektedir.³⁴

İbn Teymiyye gibi Elbânî de vesileyi bir takım kısımlara ayırır. Ancak daha öncesinde genel başlık olarak “Kevnî ve şer’î vesile” şeklinde ayrıma giderek şöyle der:

“Kevnî vesile, insanların istediği herhangi bir şeye ulaşması için Allah’ın yarattığı tabii vesilelerdir. Mesela su, insanın susuzluğunu gidermeye, yemek de açlığı gidermeye bir vesiledir. Bu tür vesileler bütün insanların tabii ihtiyaçlarıdır. Şer’î vesile ise Allah (c.c) ve Rasulu’nün (s) salih amel ve dua gibi meşru kıldığı bir yol ile maksuda ulaştıran her sebeptir. Bu ise Müslümanlara mahsustur”.³⁵

Zat ile tevessülü kabul edenlere göre sevgi ve itaat Hz. Peygamber’in (s) zatına yönelik de olabilir. Bundan dolayı Allah’a yaklaşma vesilelerinin başında Hz. Peygamber’in (s) zatı gelir. Sahabeden itibaren fıkıh, kelam ve tasavvuf âlimlerinin, Hz. Peygamber’in (s) veya salih kulların zatıyla tevessülde bulunmayı caiz görmeleri de bu konuda bir delil teşkil eder.³⁶ Bu bağlamda hadislerde tevessüle geçmeden önce örnek olarak bu rivayetleri ve bunlara yapılan itirazları zikretmek yerinde olacaktır.

Kâdî İyâz (544/1149), İbn Asâkir ve bazı kaynaklar İmam Mâlik’in (179/795) Mescid-i Nebî’de Abbasî halifesi Ebû Cafer el-Mansûr’a (158/775) şöyle dediğini aktarır: “Ey mü’minlerin emiri! Bu mescitte sesini fazla yükseltme. Çünkü Allah, burada seslerini yükseltmemeleri hususunda kullarını uyarmıştır. Bir kavmi de burada seslerini yükseltmedikleri için övmüş, sesini yükseltenleri ise yermiştir.”³⁷ Rasulullah’a (s) vefatından sonra hürmet etmek, hayatında hürmet etmek gibidir. Ebû Cafer, İmama itaat etti ve ona şöyle dedi: “Ey Ebû Abdullah! Kibleye yönelip dua mı edeyim? Yoksa Rasulullah’a (s) doğru mu döneyim? İmam Malik şöyle cevap verdi: “Yüzünü O’ndan

³³ Şemseddîn İbn Müflih, *Kitâbü'l-Fürû'*, III, 229; Konu hakkında ayrıca bkz. Burhâneddin İbn Müflih, *el-Mübdî*, II, 185.

³⁴ Zehebî, *Siyeru A'lâmü'n-Nübelâ*, XV, 397; *İbriz min Kelami Seyyidi Abdilaziz*, s.435; Dimyâtî, *İânetü't-Tâlibin*, I, 26; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, I, 58.

³⁵ Elbânî, *Teveşsül*, s. 18.

³⁶ Yılmaz, “Teveşsül”, *DİA*, XXXXI, 6.

³⁷ Bkz. Hucurât, 49/2-4.

(s) çevirme. Çünkü O, kıyamet günün seni ve senin atan Âdem'i Allah'a ulaştırarak vesiledir. Ona yönel ve ondan şefaata iste".³⁸

Bu kıssayı Kâdî İyâz, Merâkeşî (683/1283),³⁹ Sübkî,⁴⁰ İbn Cemâa (767/1366),⁴¹ Zürkânî (1122/1710)⁴² ve Ahmed b. Zeynî ed-Dahlân (1304/1886) sahih sayarken İbn Teymiyye senesinde kopukluk olduğu gerekçesiyle zayıf saymıştır.⁴³

Mutasavvıfların da farklı lafızlarla tevessülde buldukları görülmektedir. Örneğin Kuşeyrî (465/1072), "Ya Rabbi misafirimizin hürmetine bizi affet" derken⁴⁴ İmam Gazzâlî (505/1111) *İhyâ*'da Arafat'ta yapılacak amelleri sıralarken dua bölümünde "Seleften gelen dualarla orada dua etmek gerekir" dedikten sonra duanın bir bölümünde "İlahi! İslam'ın hürmetine, Muhammed'in (s) zimmeti (senin yanındaki itibarı) ile sana tevessül ediyorum bütün günahlarımı affet" demektedir.⁴⁵ İbnü'l-Cevzî (597/1201), Nebi (s) ve Hz. İbrahim'in faziletlerini zikrettikten sonra şu şekilde dua eder: "Ey Keremli ve merhametlilerin en merhametlisi olan Allah'ım! Halil'inin senin katındaki menzilesiyle, Habibinin senin katındaki rütbesiyle ve her ihlaslı kişinin itaatıyla sana tevessülde bulunarak rahmetinle bizim bütün hatalarımızı affetmeni istiyoruz".⁴⁶ İbnü's-Salâh'ın (643/1245), Hz. Peygamber'in vefatından sonra tevessül konusundaki şu açıklamaları, tevessülü mucize olgusuyla irtibatlandırması bakımından kayda değer olduğu kadar konunun farklı bir yönüne daha dikkat çekmesi açısından önem arz etmektedir: "Peygamberimiz'in (s) mucizeleri o kadar çoktur ki, sayılamaz. Hatta O'nun (s) mucizeleri hayatı ile de sınırlı değildir. Hayatından sonra da hala devam etmektedir. Evliyanın kerameti ve zor durumda O'ndan (s) yardım isteyip tevessülde bulunanların sıkıntılarından kurtulmaları Hz. Peygamber'in (s) doğruluğunun kanıtlarından ve mucizelerindedir".⁴⁷

³⁸ Kâdî İyâz, *eş-Şifâ*, II, 35; Ebu'l-Yümn b. Asâkir, *İthâfû'z-Zâir*, s. 46.

³⁹ Merâkeşî, *Misbâhu'z-Zalâm*, s.19.

⁴⁰ Sübkî, *Şifâü's-Sekâm*, s. 284.

⁴¹ İbn Cemâa, *Hidâyetü's-Sâlik* I, 90.

⁴² Zürkânî, *Şerhu Mevâhibü'l-Ledünniyye*, XII, 184.

⁴³ İbn Teymiyye, *Kâide*, s. 130.

⁴⁴ Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 412.

⁴⁵ Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi'd-Dîn*, I, s. 254.

⁴⁶ İbnü'l-Cevzî, *Ebü'l-Ferec, et-Tefsira*, I, 95.

⁴⁷ İbnü's-Salâh, *Fetâvâ ve Mesâilü İbni's-Salâh*, I, 210.

İmam Rabbânî (1034/1624) ise farklı kişilere gönderdiği mektuplardan oluşan *el-Mektûbât* isimli eserinde birçok mektubuna “Gönderilmişlerin efendisi hürmetine bizi şeriat üzerine sabit kıl”, “İnsanlığın efendisi hürmetine ölüm bizi uyandırmadan sen bizi uyandır” gibi ifadelerle dua ederek başlamaktadır.⁴⁸

İbn Teymiyye ve tevessüle karşı çıkan diğer ilim adamlarının hemen hemen hepsi Ebû Hanîfe’nin şu görüşünü nakletmektedirler:

“Bir kimsenin, “Allah’ım! Peygamberlerinin, Resullerinin veya falancanın hakkı ile senden istiyorum” (أسألك بحق أنبيائك ورسلك وبحق فلان) şeklinde dua etmesi mekruhtur. Çünkü Allah üzerinde hiç kimsenin hakkı yoktur”.⁴⁹

Ebû Hanîfe’nin bu görüşünü “Allah üzerinde kimsenin vucûben hakkı yoktur” şeklinde tevil eden Hanefî fakihler, “Bilakis Allah böyle faziletli kişilere lütfundan bir hak vermiştir. Ayrıca hak kelimesi ile hürmet ve azamet murat edilir” şeklinde açıklamalarda bulunmuşlardır.⁵⁰ Dolayısıyla “Allah’ım! Peygamberlerinin, Resullerinin veya falancanın hakkı ile senden istiyorum” şeklindeki tevessülün caiz olduğunu söylemektedirler. Hatta bazı eserlerde Peygamberler ve veli kullarla tevessülün, duanın adaplarından olduğu zikredilmektedir.⁵¹ Bu açıklamalardan sonra aradaki ihtilafın sebebi, İbn Teymiyye’nin konuyu Allah’tan başkasına kasem, diğerlerinin ise tevessül bağlamında değerlendirmesi olduğu anlaşılmaktadır.⁵²

Tevessülün Allah’tan başkası adına kasem olmadığı filolojik olarak da açıklanmıştır. “bi câhi” (بجاه) ifadesindeki “bâ” harfi cerinin müteallakı mahzuftur ve “Nes’elü” (نسال) kelimesinin failinden haldir. Yani mana “Hz Peygamber’i vesile

⁴⁸ İmâm Rabbânî, Ebü'l-Berekât, *el-Mektubât*, 21, 24, 29, 25, 48, 52, 206 vd. mektuplar.

⁴⁹ Kâsânî, *Bedâi'u's-Sanâi'*, V, 126; İbnü's-Sadru's-Şehîd, *el-Muhîtu'l-Burhânî*, V, 141; Zeylaî, *Tebyînü'l-Hakâik*, VI, 31; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, X, 77; Şeyhîzâde (Damad Efendi), *Mecma'u'l-Enhur*, II, 554; Şeyh Nizam, *el-Fetâva'l-Hindîyye*, V, 393; vd.

⁵⁰ Kâsânî, *Bedâi'u's-Sanâi'*, V, 186; Aliyyül Kârî, *Fethu Bâbi'l-Înâye*, III, 31; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, VI, 397; Kâsânî, *Bedâi'u's-Sanâi'*, V, 186.

⁵¹ İbnü'l-Cezerî, *el-Hisnü'l-Hasîn*, s.25.

⁵² Şemseddîn İbn Müflih, *Kitâbü'l-Fürû'*, III, 229; Burhâneddin İbn Müflih, *el-Mübdi' fî Şerhi'l-Mukni'*, II, 185.

kılarak istiyoruz” demek olur. Dolayısıyla buradaki bâ harfi kasem için değildir. “Câh” ise kıymet ve birisinin yanındaki konum ve itibar demektir.⁵³

Gerek hadislerde gerekse tevessül dualarında zikredilen ancak kasem ve hak kelimeleri olmadan söylenen “bi Muhammedin” (بمحمد), “bi’n-Nebiyi” (بالنبي), “bi Nebiyyike” (بنبيك) şeklinde ifadeler de göze çarpmaktadır. Zat ile tevessüle karşı çıkanlar hadislerde geçen bu ifadelerin başındaki muzafın hafzedildiğini ve Hz. Peygamber’in hayatında iken sahabeden rivayet edilen bu şekildeki lafızların “bi duâi Muhammedin (بدعاء محمد)” şeklinde anlaşılması gerektiğini iddia ederler. Hz. Peygamber’in (s) vefatından sonra da O’nun duasıyla yapılan tevessülü caiz bile görmezler.⁵⁴

Bununla beraber gerek müntesibi olan ve günümüze kadar ulaşan, gerekse müntesibi kalmamış müctehit imamlar ile diğer ilim adamlarının kitaplarında Hz. Peygamber ve salih kullarla tevessüle sıkça rastlamak mümkündür. Mâlikî fakihlerinin görüşleri incelendiğinde hepsinin Nebi (s) ve diğer salih kimselerle tevessül ve istigâsenin caiz olduğu hususunda ittifak ettikleri görülmektedir.⁵⁵ Diğer fakihlere nazaran konuyu daha geniş değerlendirerek kitaplarında “Hz. Peygamber (s) ile tevessülde bulunmak” başlığında müstakil bab açıp mubah, müstehap gibi hükümler verdikleri görülmektedir.⁵⁶ Hanbelî mezhebinde de durum farklı değildir. Örneğin eserleri ve görüşleriyle Hanbelî mezhebinde önemli bir yere sahip olan, Şeyhülmezheb lakabıyla anılan ve mezhepte müftâ bîh görüşlerin sahibi olan⁵⁷ Merdâvî (885/1480) *el-İnsâf*’ta, tevessülün mezhepteki hükmünü şöyle belirtmiştir: “Mezhepte salih kimselerle tevessül caizdir. Bazıları tarafından müstehaptır da denilmiştir”.⁵⁸

Genel olarak fıkıh kitaplarının önsözlerinde geçen tevessül ifadeleri şu şekildedir: “Hz. Peygamber (s) ve kendi katında itibar sahibi olan diğer kimselerle

⁵³ Adevî, Ali b. Ahmed, *Hâşiyetü’l-Adevî*, I, 5; İbn Âbidîn, *Reddü’l-Muhtâr*, I, 183.

⁵⁴ İbn Teymiyye, *Kâide*, s. 52, 75; Elbânî, *Tevessül*, s. 76.

⁵⁵ Ahmed Selman, *Vebteğü ileyhi’l-Vesîle*, s. 63.

⁵⁶ İbnü’l-Hâc, *el-Medhal*, I, 254. İbnü’l-Hâc’ın tevessül ile ilgili açıklamaları için ayrıca bkz. I, 264-270, III, 54, IV, 57 ve 110; Meyyâre, *ed-Dürrü’s-Semîn* s. 538; Adevî, *Hâşiyetü Şerhi Muhtasari Halîl*, I, 118; A’liş, *Fethu’l-Âliyyi’l-Mâlik* I, 128. Abbâdî, *Havâşî a’lâ Tuhfeti’l-Muhtâc*, II, 105.

⁵⁷ Koca, “Merdâvî”, *DİA*, XXIX, 177.

⁵⁸ Merdâvî, *el-İnsâf*, II, 319.

tevessülde bulunarak bu çalışmamızı kabul etmesini ve kullarını bu kitapla faydalandırmasını Yüce Rabbimizden temenni ediyorum”.⁵⁹ Dahası bu gibi ifadeleri “Vesile çeşitlerinin en yücesiyle Allah Teâlâ’ya vuslat ve yakınlık derecelerine ulaşmayı istemek” şeklinde açıklayarak “*Ey iman edenler Allah’tan sakının ve ona ulaşmak için vesileler arayın*” ayetinin de bu kabilden olduğunu söylemektedirler”.⁶⁰

Yine fakîhler bir çeşit tevessül olan ve hadislerde de zikredilen “istiskâ (yağmur duası)” konusuna değinmişlerdir. İstiskâ namazı konusunu işlerken de ileride değineceğimiz Hz. Ömer’in, Hz. Abbas ile tevessül olayını anlatan hadis⁶¹ sıklıkla gündeme getirilmiştir.⁶² Ayrıca bu hadisi salih kullara saygı göstermenin caiz olduğuna delil getirerek “Hz. Ömer, Hz. Abbâs’ın faziletinden dolayı onunla tevessülde bulunarak yağmur duasında bulundu ve orada bulunan sahabenin hiçbiri buna karşı çıkmadı. Bundan dolayı, Hz. Ömer’in yaptığı gibi Nebi’nin (s) akrabalarıyla veya Hz. Muaviye’nin yaptığı gibi “Allah’ım! İçimizdeki en hayırlı ve en faziletli kimseler vesilesiyle bizlere yağmur ver” şeklinde, Allah katında konumu olan zatlar ve salih kimseler vesile edilerek yağmur talep edilmesi müstehaptır”⁶³ demişlerdir. Aynı şekilde yağmur duasına çıkanların her birinin yapmış olduğu hayırlı işleri mağarada mahsur kalan üç kişinin yaptığı gibi- şefaatchi kılarak yağmur istemesinin de müstehap olduğu kaydedilmiştir.⁶⁴

İbn Teymiyye ve onu referans gösteren ilim adamları kabir ehli ile tevessülü “şirk” diye nitelendirmektedir. Onlar dışında böyle bir görüş sahibi tespit

⁵⁹ Heytemî, *el-Fetâva ’l-Kübra ’l-Fıkhiyye*, I, 128. Heytemî’nin Tevessül ile ilgili diğer ifadeleri için bkz. I, 276, 277, IV, 260; Haskefî, *ed-Dürri ’l-Muhtar*, s.16; Adevî, *Hâşiyetü ’l-Adevî*, I, 6; Dimyâtî, *Hâşiyetu İânetü ’t-Tâlibin*, I, 2; İbn Âbidîn, *Reddü ’l-Muhtâr*, I, 71; *Minhatü ’l-Hâlik*, I, 10; İmrânî, *el-Beyân*, XIII, 497.

⁶⁰ Aliyyül Kârî, *Fethu Bâbi ’l-İnâye*, I, 37.

⁶¹ Buhârî, İstiskâ 3, Fedâilu Ashâbi’n-Nebî 11.

⁶² Serahsî, *el-Mebsût*, II, 77; Kâsânî, *Bedâi’u ’s-Sanâi’*, II, 77; İbnü’s-Sadrü’ş-Şehîd, *el-Muhîtu ’l-Burhânî*, II, 139; İbnü’l-Mülakkîn, *el-Bedrü ’l-Münîr*, V, 174.

⁶³ Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, I, 404; Begavî, *et-Tehzîb fî Fıkhi’ş-Şâfiî*, II, 394; Ebu’t-Tâhir, İbrahim b. Abdissamed, *et-Tenbîh alâ Mebâdii ’t-Tevcih*, II, 652; İmrânî, *el-Beyân*, II, 677; İbn Kudâme, *el-Kâfî*, I, 348; Nevevî, *el-Mecmû’ Şerhu ’l-Mühezzeb*, V, 65 ve 71; İbn Ruf’a, *Kifâyetü ’n-Nebîh*, IV, 512; el-Mukrî, *el-Münevver fî Râcihi ’l-Muharrer*, I,190; Burhâneddin İbn Müflih, *Kitâbü ’l-Fürû’*, II, 185; Zekeriyâ el-Ensârî, *Esne ’l-Metâlib*, I, 291; Ruaynî, *Mevâhibü ’l-Celil li-Şerhi Muhtasarı Halîl*, III, 265; Haccâvî, *el-İknâ’* I, 208; Şîrbînî, *Muğni ’l-Muhtâc*, I, 481; *Şerhu Gâyeti ’l-İhtisâr*, I, 193; Abbâdî, *Havâşî a ’lâ Tuhfeti ’l-Muhtâc*, III, 79; Mer’î b. Yûsuf, *Delîlü ’t-Tâlib*, I, 62; Buhûtî, *er-Ravzü ’l-Murbi’*, I, 118, (Buhûtî mubahtır demektir).

⁶⁴ Rûyânî, *Bahrü ’l-Mezheb fî Fürû’ Mezhebi ’l-İmâm eş-Şâfiî*, II, 505.

edilememiştir. Fakihler, hac bahislerinde özellikle de Hz. Peygamber'in (s) kabrini ziyaret etme adabından bahsederken O'nun (s) kabri ile tevessül konusunu dile getirmişlerdir. Hz. Peygamber'in (s) “*Kim benim kabrimi ziyaret ederse şefaati ona vacip olur*”⁶⁵ hadisi etrafında fıkıh kitaplarının konuya yaklaşımı özetle şu şekildedir: “Nebi'nin (s) kabrini ziyaret etmek en faziletli menduplardandır. Hz. Peygamberin (s) kabrini ziyaret etmeye niyetlenen kimse Medine'ye ulaşınca mescide girmeden önce gusül abdesti sonra normal abdest alır. Yolda iken salavatı çoğaltır. Mescide girince ravzaya yönelir ve tahiyetü'l-mescid namazı kılar. Daha sonra kabre gider. Kabrin duvarına doğru yönelir ve kıbleyi de arkasına alır. Ebû Leys'ten “Kibleye doğru yönelerek durulur” şeklinde nakledilmişse de bu kabul edilmemiştir. Zira Ebû Hanîfe (150/767), *Müsned*'inde İbn Ömer'den şu şekilde nakletmiştir: “Nebi'nin (s) kabrine kible tarafından gelip kible sırt tarafına gelecek şekilde kabre yüzünü dönüp “Ey Allah'ın Peygamberi! Allah'ın selamı, rahmeti ve bereketi senin üzerine olsun” demesi sahabenin sünnetlerindedir.⁶⁶ Bu şekilde kabrin yanına gelince “Allah'ım! Efendimiz, kulun ve Rasûl'ün Muhammed'e vesileyi, fazilet ve yüksek dereceyi ihsan eyle. Onu kendisine vadetmiş olduğun Makam-ı Mahmud'a yükselt. Onu katında sana yakın bir menzileye ulaştır. Şüphesiz ki sen bütün noksan sıfatlardan münezzehsin ve büyük lütuf sahibisin”⁶⁷ denir. Bundan sonra Allah Teâlâ'dan, Nebi'sinin (s) huzurunda bulunmasını vesile kılarak hacetini ister. İsteyeceği şeylerin en üstün ve önemli olanı, hüsnü hâtime, Allah'ın rızası ve mağfiretidir.⁶⁸ Sonra Hz. Ebûbekir ve Ömer'e (r.a) selam vererek onlarla Rasulullah'a (s) tevessülde bulunur. Daha sonra Bakî' kabristanına çıkarak aynı şekilde onlara selam verir ve onlarla da Rasulullah'a (s) tevessülde bulunur. Duasında tevessüle örnek olarak da “Allah'ım onun senin katındaki değeri hürmetine bizi onun şefaatinde mahrum etme! Amin, ya Rabbe'l-Âlemîn” der.⁶⁹

---

⁶⁵ Dârekutnî, *Sünen*, III, 334.

⁶⁶ Ebû Hanîfe, *el-Müsned*, s. 201.

⁶⁷ Buhârî, *Ezan* 8.

⁶⁸ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, I, 169; Şeyhîzâde, *Mecma'u'l-Enhur*, I, 464.

⁶⁹ İbn Akîl, *et-Tezkira fi'l-Fıkıh*, s. 117; Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, I, 158; Merdâvî, *el-İnsâf*, VI, 73; Zekeriyâ el-Ensârî, *Esne'l-Metâlib*, I, 502; Abbâdî, *Havâşî a'lâ Tuhfeti'l-Muhtâc*, IV, 145; Remlî, (eş-Şâfi'ü's-Sağîr), *Nihayetü'l-Muhtâc*, I, 554; Reşîdî, *Hâşiyetü'r-Reşîdî a'la Şerhi'l-Minhâc*, I, 165; Sâvî, *Bülğatü's-Sâlik*, II, 72 ve IV, 782.

Tarihsel süreçte yapılan bütün bu değerlendirmeler ve uygulamalar incelendiğinde tevessül konusunun İbn Teymiyye gibi anlaşılmadığı görülmektedir. Onu bu denli tevessüle karşı çıkmaya ve bu ayrımı yapmaya iten faktörün, o dönemde tasavvuf adına ortaya atılmış, Kur'an ve sünnete uymayan, tevessül, istigâse ve teberrük diye yapılan birtakım aşırı tutum ve davranışların olduğunu söylemek de mümkündür. Halbuki hakiki tasavvuf öğretilerinde sünnet, dinin anlaşılmasında Allah'ın bahşetmiş olduğu bir nimettir. Ayrıca sahih hadislerin kabul edilmesi vacip, Hz. Peygamber'e (s) uymak ise farzdır. Hz. Peygamber'in sünnetine uymayan bidatlerden de kesinlikle kaçınılması gerekmektedir.⁷⁰ İbn Teymiyye'nin karşı çıktığı zamandaki süreç⁷¹ göz önünde bulundurulduğunda onun bu şekildeki yaklaşımını ihtiyat olarak değerlendirmek mümkün gözükmektedir. İslam'ın temel öğretilerine uymayan tevessül, istigâse ve teberrük uygulamalarındaki aşırılık, iddia edildiği gibi kişiyi şirke götürebilir. Ancak şirke götürme ihtimali olan aşırılığı engellemek yerine bu uygulamaları toptan reddetmek pek tutarlı gözükmemektedir. Bununla beraber İbn Teymiyye'nin ömrünün son zamanlarında tevessüle cevaz verip istigâsenin caiz olmadığı görüşünde ısrar ettiğini talebesi İbn Kesir (774/1373) nakletmektedir.⁷² Fetvasındaki bu değişikliğin de o zamanki sosyokültürel ortamdan kaynaklandığı söylenebilir.

Sonuç olarak Allah'ı devre dışı bırakıp başkalarına dua etmek, Allah'tan başka varlıklardan günahlarının affolunmasını istemek veya müşriklerin dediği gibi kendisi ile tevessül edilen şeye “*Onlara, bizi sadece Allah'a yaklaştırsınlar diye kulluk ediyoruz,*”⁷³ diyerek ulûhiyet atfeden bir tevessülü kabul etmek mümkün gözükmemektedir.

Tevessülün tarihsel süreçteki uygulama örnekleri, kısımları, karşı çıkan ve destekleyenlerin görüşleri açıklandıktan sonra Kur'an-ı Kerimdeki vesile kavramının geçtiği ve tevessül ile ilgili olduğu iddia edilen ayetlere temas edilecektir. Konu

---

⁷⁰ Saklan, Bilal, *Tasavvufun Kaynağı Olarak Sünnet*, İslam'ın Anlaşılmasında Sünnetin Yeri ve Değeri, Kutlu Doğum Sempozyumu 2001., 2003, s. 66.

⁷¹ İbn Teymiyye'nin bir takım aşırı görüş sahipleriyle mücadelesi için bkz., Koca, “İbn Teymiyye”, *DİA*, XX, 391.

⁷² İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, XVIII, 74.

⁷³ Zümer, 39/3.

hakkında açıklama yapan ve hadislerle atıflarda bulunan müfessirlerin görüşlerini açıklamak ana konumuz olan hadislerde tevessüle geçmeden önce araştırmacıya ön bilgi vermesi açısından faydalı olacaktır.

1.3. KUR'AN-I KERİM'DE TEVESSÜL

Tevessül, Kur'an-ı Kerim'de kelime olarak geçmemektedir. Aynı kökten olan “vesile” kelimesi ise iki ayette zikredilmektedir.⁷⁴ Vesile kelimesinin geçtiği bu ayetlerle beraber tevessül konusuyla ilişkilendirilen diğer ayetlere de temas edilecektir.

Allah'ın isim ve sıfatları ile tevessülün cevazı hususunda herhangi bir ihtilaf bulunmamaktadır. Bu konuda zikredilen delillerin başında “*En güzel isimler (el-Esmâü'l-Hüsna) Allah'ındır. O halde O'na o güzel isimlerle dua edin. Onun isimleri hakkında eğri yola gidenleri bırakın. Onlar yapmakta olduklarının cezasına çarptırılacaklardır*”⁷⁵ ayeti gelmektedir.

Bu ayet Allah'ın isim ve sıfatları ile dua edilmesinin caiz hatta gerekli olduğu şeklinde yorumlanmıştır. Ayette geçen “*el-Esmâü'l-Hüsna*” ifadesinden kasıt müfessirlerin çoğuna göre Allah'ın 99 ismidir. Çünkü hadiste Hz. Peygamber (s) bu ayeti el-Esmâü'l-Hüsna ile beraber zikretmiştir.⁷⁶ Ancak şu da bilinmelidir ki Allah'ın isimleri doksan dokuz sayısı ile sınırlı değildir. Allah'ı bu isimlerle yüceltmek ve bu isimler vesilesiyle dua etmek tavsiye edilmiştir.⁷⁷

Kur'an-ı Kerim'deki vesile kelimesinin geçtiği ayetler ise Maide suresindeki “*Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakının, O'na yaklaşmaya vesile arayın ve O'nun yolunda cihat edin ki kurtuluşa eresiniz*”⁷⁸ ayeti ile İsrâ suresindeki “*Onların yalvardıkları bu varlıklar Rablerine -hangisi daha yakın olacak diye- vesile ararlar; O'nun rahmetini umarlar ve azabından korkarlar. Çünkü Rabbinin azabı, sakınılacak bir azaptır*”⁷⁹ ayetidir.

---

⁷⁴ Maide, 5/35, İsrâ,17/57.

⁷⁵ Araf, 7/180.

⁷⁶ Buhârî, Tevhîd, 12; Müslim, Zikir, 2; Nesâî, Nuût, 1.

⁷⁷ İbn Ebi Hâtim, *Tefsîru'l-Kurâni'l-Azîm*, V, 1622; Sem'ânî, *Tefsîru'l-Kur'an*, II, 235; Begavî, *Me'âlimu't-Tenzîl*, III, 307; İzz b. Abdüsselâm, *Tefsîru'l-İz b. Abdisselam*, I, 515; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kurâni'l-Azîm*, I, 122, III, 514.

⁷⁸ Mâide, 5/35.

⁷⁹ İsrâ, 17/57.

Râzi, İsrâ suresindeki ayetin nüzul sebebiyle ilgili şu açıklamada bulunur: Bazıları buradaki “onlar” zamiri ile putlar kastedilmektedir” demektedir. Halbuki bu doğru değildir. Çünkü putların Allah’a yakınlık talep etmesi mümkün değildir. Bu ayet meleklerle, Üzeyir’e, İsa’ya (a.s.) ve bir takım cinlere ibadet edenler hakkında inmiştir. O cinler de Müslüman olmuştur. Bu zikredilenlerin hepsi Allah’a ibadete devam edenlerdir”.⁸⁰

Tevessülü kabul edenler tarafından yapılan yorumları incelediğimizde bu ayetlerde geçen vesile kelimesi, “Kendisi ile herhangi bir şeye ulaşılan araç,⁸¹ Allah’ın emirlerine itaat, nehiyelerinden sakınarak salih amellerle Allah’a (c.c) yaklaşmak” demektir.⁸² Bu manaları daha da genişleterek muhabbet⁸³ manası, hadislerde geçtiği üzere⁸⁴ Hz. Peygamber (s) için vesile mertebesini talep etmek ve ihtiyaç manası da verilmektedir.⁸⁵ Kelimenin umumi olarak zikredilmesinden yola çıkarak tevessül için, “Kendisi ile Allah’ın rızasına ulaşılan her şeydir” şeklinde genel ifade de kullanılmıştır.⁸⁶

Rivayetlerde işârî yorumu benimseyen⁸⁷ sûfî müfessirlerin ayet hakkındaki değerlendirmelerine bakıldığında, vesile aranmasının sebebi ile alakalı salih amellerle tevessül anlamına gelen farklı ifadeler de görülmektedir. Örneğin ayetle ilgili “Allah’ın kişiye vermiş olduğu ihsanıyla ona yaklaşmak, Allah’ın kuluna olan yardımı, kişi için en güzelini seçmesi, şüpheden arınmış halis itikat, ömrünün sonuna kadar Allah’a sadık dost olmak, riyadan uzak bir şekilde amel etmek, kendini beğenmekten soyutlanmak ve nefsinin lezzetlerden kurtarmak⁸⁸” gibi tefsirler yapılmıştır.

⁸⁰ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XX, 358.

⁸¹ Sem’ânî, *Tefsiru'l-Kur’an*, II, 35; Begavî, *Me’âlimü't-Tenzîl*, III, 51; İbn Kesir, *Tefsirü'l-Kur’ani'l-Azim*, III, 113.

⁸² Semerkandî, *Bahru'l-'Ulûm*, II,273; Sa’lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, VI, 107; Zemahşerî, *Keşşâf*, II, 180; Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhîr*, IV, 224; İbn A’tiyye, *el-Muharrerü'l-Vecîz*, XI, 34; Hâzin, *Lübâbü't-Te’vîl*, II, 39; Bursevî, *Ruhu'l-Beyân*, II, 387; Tantâvî, *Tefsîru'l-Vasît*, VIII, 377; Seyyid Kutub, *fî Zilâli'l-Kur’ân*, II, 881.

⁸³ İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, I, 543.

⁸⁴ Bu hadisler ilgili bölümlerde ele alınacaktır.

⁸⁵ Seâ’lebî, *el-Cevâhiru'l-Hisân*, II,374.

⁸⁶ Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, VI,108.

⁸⁷ Karapınar, Fikret, Rivayetlerde İşârî Yorum, *Hadis Tetkikleri Dergisi*, 2007, cilt: V, sayı: 2, s. 89.

⁸⁸ Kuşeyrî, *Letâifu'l-İşârât*, I, 421.

Yine sūfî müfessirlerden Bursevî'ye göre, bizimle duamız arasında Hz. Peygamber'e salavat getirene kadar bir perde (engel) vardır. Salavat getirildiğinde bu perde aralanır (engel ortadan kalkar) ve dua kabul olur. Böyle yapılmadığında dua geri döner, kabul olmaz. Çünkü Hz. Peygamber (s), Allah (c.c) ile aramızda bir vesiledir, aracıdır. Vesileyi bir şeyi istemeden önce zikretmek gerekir.⁸⁹

Ayetteki vesileyi “Allah’a itaat eden salih kimselerle birlikte olup onlardan manevi anlamda faydalanma” olarak açıklayan yorumlar da vardır. Buna göre ayet, “Allah’a itaat etmek suretiyle ona muhalefeti terk ederek O’nun rızasına ulaştıran vasıtaları isteyin” şeklinde anlaşılmalıdır. Allah’a yaklaşma konusunda ise ariflerle sohbetten, onların meclisinde ve hizmetinde bulunmaktan daha yakın bir vesile yoktur. Bundan başka kendine vesile arayan tasavvuf ilmini bilmiyordur. Bir adamın gayb âleminden keşfi açılrsa, bununla beraber onun bir üstadı yoksa bu onun için hiçbir şey ifade etmez.⁹⁰

Zat ile tevessüle karşı çıkanlara göre ise bu ayette geçen vesile kelimesi “İhtiyaçlarınızı Allah’a yönelerek isteyin, başkasına yönelerek istemeyin” manasındadır. Onlara göre eğer ayet hayatta olan bir kimsenin duası ile tevessül sadedinde yorumlanacak olursa bunun cevazında şüphe yoktur. Çünkü Rasulullah (s) Hz. Ömer’e (23/644) (r.a), Üveys el-Karanî’den (37/657) kendisi için istiğfar talep etmesini söylemiştir. Ölü bir kimseden dua istemek suretiyle yapılan tevessül ise caiz değildir. Bazılarına göre vefatından sonra Hz. Peygamber (s) ile tevessül ise sadece ona mahsustur.⁹¹

Muasır müfessirlerden Şenkîti, yukarıda zikredilen manaları verdikten sonra, “Bazı tasavvuf iddiasında olan cahil mülhitler, bu ayetteki vesileden kendisi ile Rabbi arasında aracı olan şeyhi kastetmektedir. Bu ise cehalet sarhoşluğudur, körlüktür, apaçık sapıklıktır ve Allah’ın kitabı ile oyun oynamaktır. Bu kimseler Allah Teâla’nın “Biz onlara (putlara) sadece bizi Allah’a yakın bir makama yaklaştırmaları için ibadet

---

⁸⁹ Bursevî, *Ruhu'l-Beyân*, VII, 230.

⁹⁰ İbn A'cîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, IV, 458.

⁹¹ Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, III, 294; Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-Vasît*, I, 455.

ediyoruz”⁹² diyen kimseler gibidir”⁹³ diyerek söz konusu ayeti şeyh-mürît ilişkisi için bir meşruiyet zemini kılanları şiddetle eleştirmektedir.

Kevserî (1372/1952) bu ayetin açıklamasında, tevessül konusunun bazı kimseler tarafından Müslümanları şirkle itham etmeye kadar götürülen bir konu mesabesine getirildiğinden yakındır. Delilleri getirdikten sonra bu tür tartışmalara derinlemesine girmeyi sevmediğini belirtir. Ayrıca “*O’na yaklaşmak için vesileler arayın*” ayetindeki vesile kelimesinin umumi olmasının şahıs ve amellerle yapılan tevessülü de kapsadığını iddia eder. Tevessülü inkâr ederek bu yola başvuranları tekfir eden kimselerin Müslümanları şirkle itham ettikten sonra onların mallarını, kanlarını mubah görmekten başka bir gayelerinin olmadığını belirterek zat ile tevessülü inkar edenlere şu şekilde cevap verir:

“Bütün müfteri ve yalancılara rağmen bu ayet, şahıs ve amellerle tevessülün caiz olduğuna delalet eder. Öldükten sonra dirilmeyi inkâr etmek, ruhun bedenden ayrılmasıyla idrakin biteceği ve ruhların fani olacağı inancından kaynaklanmaktadır. Tevessül konusunda diri ile ölü ayrımı yapmaları da bundan kaynaklanmaktadır. Bu inanç onları bazı şer’î delilleri inkara mecbur bırakmaktadır. Bu ayette vesilenin, umumî şahıslara da şamil olması sadece bir görüş veya lügavî umumilik de değildir. Bilakis, bunlarla beraber hadislerle de bunu anlayabiliyoruz.”⁹⁴

Kevserî’nin söylediği gibi zat ile tevessülü inkar edenleri, ahireti inkarla itham etmek, Şenkîti’nin yaptığı gibi bu şekilde bir genelleme yaparak şeyh-mürît irtibatını Mekke müşrikleri ile taptığı putların irtibatına benzetecek kadar ileri gitmek kanaatimize göre kimseye faydası olmayan, aşırı bir tutumdur. Bu iddialar “Ben şeyhime beni Rabbime yaklaştırsın diye ibadet ediyorum” şeklinde bir inanca sahip olan kişi için söylenebilir. Ancak bu tür bir inanç İslam esaslarına göre zaten şirk sayılmaktadır ki bu durum tevessül konusunun dışındadır.

Bu iki ayet dışında mana itibari ile tevessüle delalet ettiği iddia edilen bazı ayetler zikredilmiştir. Örneğin “*Kendilerine ellerindeki (Tevrat’ı) tasdik eden bir kitap (Kur’an) gelince onu inkâr ettiler. Oysa daha (gönderilmeden önce) (bu kitabı*

---

⁹² Zümer, 39/3.

⁹³ Şenkîti, *Evdâu’l-Beyân*, VI, 353.

⁹⁴ Kevserî, *Mahku’t-Tekavvul fî Mes’eleti’t-Tevessül*, s. 5.

getirecek peygamber ile) inkârcılara (Arap müşriklerine) karşı yardım istiyorlardı. (Tevrat'tan) tanıyıp bildikleri (bu peygamber) kendilerine gelince ise onu inkâr ettiler. Allah'ın lâneti inkârcıların üzerine olsun"⁹⁵ ayeti Hz. Peygamber'in zatı ile tevessülü kabul edenler tarafından delil olduğu iddia edilmiştir.

Bu ayet Benî Kurayza ve Benî Nadr (bazılarına göre Hayber ve Gatafân) Yahudileri hakkında inmiştir. Müfessirler ayetteki "Daha önce inkârcılara karşı yardım istiyorlardı" ifadesini "Yahudiler, Hz. Muhammed (s) gönderilmeden önce müşrik Araplara karşı "Allah'ım! Vasıf ve özelliklerini Tevrat'ta gördüğümüz ve ahir zamanda göndereceğin Peygamberinle bizlere yardım et" diye dua ederek O'nunla (s) yardım istiyorlardı" şeklinde açıklamışlardır.⁹⁶

Bazı müfessirlerin bu ayeti, Hz. Peygamber'in (s) zatı ile tevessül manasında değerlendirdiği göze çarpmaktadır. Bu açıklamalarda Yahudilerin müşriklerle yaptıkları savaşlarda zor durumda kaldıkları zaman Tevrat'ı çıkarıp, ellerini Hz. Peygamber'in (s) isminin geçtiği yere koyarak şöyle dediklerinden bahsederler: "Allah'ım! Ahir zamanda bize göndermeyi vadettiğin Nebi hakkın için⁹⁷ bu şiddetli günde düşmanlarımızı karşı bizlere yardım et!" Böyle dedikleri zaman da yardım olunuyorlardı.⁹⁸

Hız. Peygamber'den (s) veya herhangi bir Müslümandan hayatta iken dua istemenin caiz olması hususunda bir ihtilaf yoktur. Münafıklar hakkında inen "Biz her peygamberi sırf, Allah'ın izni ile itaat edilmek üzere gönderdik. Eğer onlar kendilerine zulmettikleri zaman sana gelip Allah'tan günahlarının bağışlamasını dileseler ve Peygamber de onlara bağışlama dileseydi, elbette Allah'ı tövbeleri çok kabul edici ve çok merhametli bulacaklardı"⁹⁹ ayeti de Hz. Peygamber'in (s) kendisi hakkında istiğfarda bulunduğu kişinin Allah tarafından affedileceğini bildirmektedir.

⁹⁵ Bakara, 2/89; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, V, 88.

⁹⁶ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, II, 235; Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, I, 232; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, I, 157; Zemahşerî, *Keşşâf*, I, 188; Râzî, *Mefâtihu'l-Gaayb*, III, 598; Nesefî, *Ebü'l-Berekât*, -Tenzîl, I, 109; İbn Kesîr, *Tefsîru Kur'âni'l-Azîm*, I, 325.

⁹⁷ Bazı hadis ve tefsirlerde geçen "بحق نبيك" ifadesini günümüzde kullanılan "Yüzü suyu hürmetine" şeklinde açıklamak da mümkündür.

⁹⁸ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, I, 509; Semerkandî, *Bahru'l-'Ulûm*, I, 56; Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, I, 320; Şihâbüddîn b. Ahmed, *Hâşiyetü's-Şihâb*, II, 201; Seâlebî, *Tefsîr*, I, 278. Ezher İslami İlimler Araştırma Komisyonu, *Tefsîru'l-Vasît*, II, 201.

⁹⁹ Nisâ, 4/64.

Zat ile tevessülü kabul etmeyenler bu ayeti zahiri manasına göre yorumlayarak “Hz. Peygamber’in (s) huzuruna gelme ve O’ndan istiğfar talep etme Hz. Peygamber’in (s) hayatta olmasıyla sınırlıdır. Çünkü kelamın siyakı istiğfar talebinin ancak hayatta olabileceğine delalet eder. Öldükten sonra O’ndan (s) bir şey istenmez. Bilakis bu şirktir” demişlerdir.¹⁰⁰

Ancak zat ile tevessülü kabul edenler ayeti delil olarak zikrederek şu şekilde açıklamaktadırlar: “Hz. Peygamber’i (s) aracı koyarak şefaathçi olmasını isteselerdi, Rasûl de onlar adına istiğfarda bulunsaydı Allah onları bağışlardı. Burada ilk olarak Hz. Peygambere muhatap zamiri ile hitap edilip daha sonra hitap zamiri yerine “*er-Rasûl*” şeklinde isim olarak gelmesi Hz. Peygamber’i (s) yüceltmek için olup Allah Teâlâ katında bir konumunun olduğunun göstergesidir”.¹⁰¹

Râzi ise ayetteki ifadelerin umumiliğine dikkat çekerek şöyle demiştir: “Bu ayet, Hz. Peygamber (s) ne zaman asi ve zalimler için istiğfar talep etse Allah Teâlâ’nın bunu kabul ettiğine delildir. Hz. Peygamber’in (s), büyük günah işleyen kimse için hem dünyada hem de ahirette şefaatinin makbul olmasına delalet eder.”¹⁰²

Muasır mutasavvıflardan Hattâr, bu ayetle ilgili şu değerlendirmeleri yapmıştır: “Münafıklar hakkında inmiş olan bu ayette, belirtilen hükmün bütün asi ve günahkârları kapsadığına vurgu yapıldığı görülmektedir. Çünkü “*Nefislerine zulmedenler*” ifadesi bütün günahlara şamildir”. Yine onlara göre ayet, Nebi’nin (s) şefaatinin hem hayattayken hem de vefat ettikten sonra mümkün olabileceğini ifade eder. Çünkü “*Sana gelip istiğfar talep etselerdi*” ifadelerinin her ikisi de şart cümlesi siyakında gelmiştir. Bu da ifadelerin umum olduğuna delalet eder. Zaten Nebi (s) hayattayken ondan şefaath talep etmek hususunda ihtilaf yoktur. Bununla beraber ayet Nebi (s) ile diğer durumlarda da tevessül ve şefaathin caiz olduğuna delalet eder. Nebi (s) kabrinde diridir, rızıklanır, ona ümmetinin amelleri sunulur. O da (s), ümmeti için dua ve istiğfarda bulunur. İlmiyle amel eden âlimler ve müttekî olan evliyalar ile tevessül de buna kıyas edilebilir.”¹⁰³

¹⁰⁰ Sa’dî, *Teysîru’l-Kerîm*, I, 64.

¹⁰¹ Beyzâvî, *Envârü’t-Tenzîl*, II,81; Ebu Hayyân, *Bahru’l-Muhît*, III, 693; İbn Acîbe, *el-Bahru’l-Medîd*, I, 522; Kinnevcî, III, 64.

¹⁰² Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, III, 500.

¹⁰³ Hattâr, *el-Mevsûatü’l-Yusûfsîyye*, s.91.

Bu ayetin ifade ettiği tevessül meselesindeki ihtilafın temelinde, Hz. Peygamber'in (s) kabrinde diri olup olmadığı ve bununla alakalı olarak da vefatından sonra ondan istiğfar talebinde bulunmanın cevazı hususu olduğunu görölmektedir. İbn Kesîr ve bazı müfessirler bu durumun Hz. Peygamber'in hayatı ile sınırlı olmadığını ifade eden şu rivayeti¹⁰⁴ nakledeleler:

Utbî şöyle anlattı: “Nebî'nin (s) kabri başında oturduğum bir esnada bir bedevî geldi ve şöyle dedi: ‘Allah'ın selamı senin üzerine olsun ey Allah'ın Rasulu! Allah'ın kelamını işittim şöyle diyordu: *‘Eğer onlar kendilerine zulmettikleri zaman sana gelip Allah'tan günahlarının bağışlamasını dileseler ve Peygamber de onlara bağışlama dileseydi, elbette Allah'ı tövbeleri çok kabul edici ve çok merhametli bulacaklardı.’* Ben de günahlarımdan istiğfar ederek ve Rabbim katında senden şefaata dileyerek sana geldim.’ Sonra şu şiiri okudu:

“Ey toprağa defnedilenlerin en hayırlısı ki ben ona hürmet ediyorum,

Defnedildiğin taşa, toprağa müjdeler olsun.

Senin bulunduğun kabre canım feda olsun,

O kabirde artık iffet, cömertlik ve şeref vardır”.

Daha sonra bedevî dönüp gitti. Ondan sonra üzerime bir uyku hali geldi ve hafif bir uykuya daldım. Rüyamda Nebî'yi (s) gördüm bana şöyle dedi: “Ey Utbî! O bedevîye yetiş ve Allah'ın onu affettiğini ona müjdele”.¹⁰⁵

Tevessülü kabul edenlere göre bir zat ile tevessülde bulunan kimse, aslında onun salahına, velayetine, faziletine olan hüsnü zannından ve ona olan muhabbetinden dolayı onunla tevessülde bulunuyordur. Yani tevessül eden kişi bu zatın Allah'ı sevdiğine ve onun yolunda olmaya çalıştığına, “Allah kendilerinden hoşnut olmuş, onlar da Allah'tan hoşnut olmuşlardır” ayetinde¹⁰⁶ işaret edilen Allah'ı (c.c) seven ve Allah'ın da (c.c) kendisini sevdiği kullardan olduğuna olan inancından dolayı onunla Allah'a (c.c) tevessül etmektedir. Bu da bir nevi amelle tevessüldür. Meseleyi

¹⁰⁴ Bu rivayet hadis bölümünde detaylı bir şekilde incelenecektir.

¹⁰⁵ İbn Kesîr, *Tefsîru Kur'âni'l-Azîm*, II, 347; Seâlebî, *Tefsîr*, II, 257; es-Süyûtî, *ed-Dürri'l-Mensûr*, II, 474; Tantâvî, *Tefsîru'l-Vasît*, III, 201. Bu rivayet için ayrıca bkz. İbn Kudâme, *el-Muğni*, III, 478; Nevevî, *el-İzâh*, s. 454.

¹⁰⁶ Maide, 5/54.

inat ve önyargı ile değerlendirme âdeti bir kenara bırakılırsa, Müslümanlara şirk ve sapkınlık ithamıyla saldırmaya sebep olan şeylerin kendiliğinden ortadan kalktığı görülecektir. “*Ey iman edenler Allah’tan korkun ve ona yaklaştırmaya vesile arayın*”¹⁰⁷ ayetindeki vesile, Allah katında itibar görmeye sebep olan ve ihtiyaçların karşılanmasına yarayan her şeye denir. Ayette geçen “vesile” kelimesi umumdur. Hayatta ve vefat etmiş olan Peygamber ve salih kullar ile salih amelleri kapsamaktadır. Bu umum ifadeyi hadisi şerifler açığa çıkarmaktadır.¹⁰⁸

Teveşül ile alakalı ayetlerin nüzul sebeplerini, mana ve yorumlarını değerlendirmek gerekirse bu ayetlerin umumi bir şekilde teveşüle delil olarak kullanılmasında bir engel bulunmamaktadır. Kanaatimize göre bu ayetlerden yola çıkarak yanlış anlaşılmaya mahal verecek şekilde aşırı tutum ve davranışlarda bulunmak doğru olmadığı gibi, bu ayetleri sadece amelle teveşüle hasretmek ve teveşüle dayanak olarak kullananları şirkle itham etmek de doğru gözükmemektedir.

1.4. HADİSLERDE TEVEŞÜL

Ayetlerde olduğu gibi hadislerde de üzerinde ittifak ve ihtilaf edilen teveşül çeşitleri bulunmaktadır. Bu bağlamda ilk olarak ittifak edilen teveşül çeşitleri, “Allah Teâlâ’nın İsim ve Sıfatlarıyla Teveşül” ve “Salih Amellerle Teveşül” başlıkları altında incelenmeye çalışılacaktır. Daha sonra hadislerdeki teveşül “Zat ve Dua ile teveşül” başlıkları altında -her iki yorum da dikkate alınarak- değerlendirilecek, son olarak da ihtilaf edilen teveşül çeşitleri üzerinde durulacaktır.

1.4.1. Allah Teâlâ’nın İsim ve Sıfatlarıyla Teveşül

Allah Teâlâ, isim ve sıfatlarıyla kendisine dua edilmesini emretmektedir. Hz. Peygamber’in de (s) bu konuda birçok tavsiye ve uygulamaları bulunmaktadır. Dolayısıyla bu konuda herhangi bir ihtilaf yoktur. Bundan dolayı örnek olarak bir hadis zikredilecektir.

Hz. Âişe Rivayeti

حدثنا أبو بكر بن أبي شيبة، حدثنا أبو أسامة، حدثني عبيد الله بن عمر، عن محمد بن يحيى بن حبان، عن الأعرج، عن أبي هريرة، عن عائشة، قالت: فقدت رسول الله صلى الله عليه وسلم ليلة من الفرائس فالتمسته

¹⁰⁷ Maide, 5/35.

¹⁰⁸ Teveşülü kabul eden almlerin detaylı görüşleri için bkz. Hattar, *Mevsûta*, s. 92.

فوقعت يدي على بطن قدميه وهو في المسجد وهما منصوبتان وهو يقول: اللهم أعوذ برضاك من سخطك، وبمعافاتك من عقوبتك، وأعوذ بك منك لا أحصي ثناء عليك أنت كما أثنيت على نفسك.

Ebû Hureyre'den rivayetle Hz. Âişe şöyle dedi: “Bir gece uyandığında Rasulullah’ın yatakta bulamadım. Onu elimle yoklamaya başladım. Elim birden ayaklarının ortasına değdi. Ayakları dikili olduğu halde (secdede) şöyle diyordu: “Allah’ım! Senin rızan ile gazabından ve affın ile azabından sana sığınyorum. Sen’den (azabından) yine sana (rahmetine) sığınırım. Ben seni övmeye takat getiremem. Sen kendi zatını övdüğün gibisin.”¹⁰⁹

Hadisi Müslim (261/875), Mâlik b. Enes (179/795), İbn Ebî Şeybe (235/849), Ahmed b. Hanbel (241/855), İbn Mâce (273/887), Ebû Dâvûd (275/889), Nesâî (303/915), Dârekutnî (385/995) ve Beyhakî (458/1066) farklı senetlerle rivayet etmiştir. Senetlerinde hadisin sıhhatine zarar verecek şekilde tenkide uğrayan bir râvi bulunmamaktadır.

Hattâbî, (388/998) hadisi izah ederken şöyle demektedir: “Bu hadiste ince manalar vardır. Şöyle ki; Nebi (s), Allah’ın gazabından kendi rızasını tevessül ederek O’na sığındı. Yine azabından sığınırken affedicilik sıfatını zikretti. Hâlbuki rıza ve gazap birbirine iki zıt sıfattır. Aynı şekilde azap ve bağışlama da böyledir. Bu sıfatlıların her birinin sahibi de Allah’tır ve O’nun zıddı yoktur. Bundan dolayı Hz. Peygamber (s) onların her birinden yine Allah’a sığındı”.¹¹⁰

Gazzâlî de konuyu şu şekilde açıklamıştır: “Hz. Peygamber’in (s) “*Affin ile azabından sana sığınyorum*” sözü Allah’ın fiillerini müşahedesinden kaynaklanmaktadır. Yani Allah’ın fiillerinden yine Allah’ın fiillerine sığınmış olmaktadır. Sonra yaklaştı ve fiillerin müşahedesinde fâni olup fiillerin kaynağı olan sıfatlara terakki etti ve şöyle dedi: *Senin rızan ile gazabından sana sığınırım*”. Bu iki sıfatta Allah’ın sıfatlarındandır. Daha sonra tevhit hususunda bunda da bir noksanlık

¹⁰⁹ Müslim, Salât 222, Ebû Dâvûd, Salât 4; İbn Mâce, İkâmetü’s-Salat, 118; Nesâî, Taharet 120, Sıfatü’s-Salat 47; Mâlik b. Enes, *Muvatta*, Salat 137; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, I, 96; Dârekutnî, *Sünen*, I, 261; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, II, 99; Beyhakî, *ed-De’âvâtü’l-Kebîr*, I, 184, 306, 507 ve II, 8, 145.

¹¹⁰ Hattâbî, *Meâlimü’s-Sünen*, I, 214.

gördü ve sıfatları müşahede makamından zatı müşahedeye terakki etti. Sonra da “*Sen’den yine sana sığınırım*” dedi.¹¹¹

Aliyyülkârî (1014/1605) ise hadisin yorumunu şöyle ifade etmektedir: “Nebî (s), Allah Teâlâ’nın rızası ile tevessülde bulunarak gazabına sığınmıştır. Bu ise Rahman sıfatıyla gazap sıfatına sığınma şeklindedir. “*Senden sana sığınırım*“ ifadesiyle de Allah’ın zatı ile diğer sıfatlarının eserlerine sığınma vardır. Allah ile beraber bir mülk sahibi yok ki ona sığınılsın. Bunun için O’ndan yine ancak O’na sığınılır”.¹¹²

Birçok kaynak eserde mütabi ve şahidi bulunan bu hadis ittifakla sahih olup üzerinde ihtilaf bulunmayan Allah’ın isim ve sıfatlarıyla tevessülü ifade etmektedir.

1.4.2. Salih Amel ile Tevessül

Salih amel ile tevessül örnekleri birçok hadiste anlatılmaktadır. Allah’ın isim ve sıfatlarıyla tevessül konusunda olduğu gibi salih amellerle tevessülün de meşruluğu hakkında herhangi bir ihtilaf söz konusu değildir. Detaylı rivayetlere girmek konumuz açısından pek fayda sağlamayacaktır. Bundan dolayı örnek olarak kitaplarda “mağara hadisi” diye meşhur olan hadis zikredilecektir. salih amel ile tevessülü en açık bir şekilde anlattığından dolayı bu rivayet tercih edilmiştir.

Abdullah b. Ömer Rivayeti

حدثنا إبراهيم بن المنذر حدثنا أبو ضمرة حدثنا موسى بن عقبة عن نافع عن عبد الله بن عمر رضي الله عنهما عن النبي صلى الله عليه وسلم قال: بينما ثلاثة نفر يمشون أخذهم المطر فأووا إلى غار في جبل فاتحطت على فم غارهم صخرة من الجبل فانطبقت عليهم فقال بعضهم لبعض انظروا أعمالا عملتموها صالحة لله فادعوا الله بها لعله يفرجها عنكم قال أحدهم اللهم إنه كان لي والدان شيخان كبيران ولي صبية صغار كنت أرعى عليهم فإذا رحلت عليهم حلبت فبدأت بوالدي أسقيهما قبل بني وإني استأخرت ذات يوم فلم أت حتى أمسيت فوجدتهما ناما فحلبت كما كنت أحلب فقامت عند رؤوسهما أكره أن أوقظهما وأكره أن أسقي الصبية والصبية يتضاغون عند قدمي حتى طلع الفجر فإن كنت تعلم أنني فعلته ابتغاء وجهك فافرج لنا فرجة نرى منها السماء ففرج الله فرأوا السماء . وقال الآخر اللهم إنها كانت لي بنت عم أحببتها كأشد ما يحب الرجال النساء فطلبت منها فأبى حتى أتيتها بمائة دينار فبغيت حتى جمعتها فلما وقعت بين رجليها قالت يا عبد الله اتق الله ولا تفتح الخاتم إلا بحقه فقامت فإن كنت تعلم أنني فعلته ابتغاء وجهك فافرج عنا فرجة ففرج . وقال الثالث اللهم إني استأجرت أجيراً بفرق أرز فلما قضى عمله قال أعطني حقي فعرضت عليه فرغب عنه فلم أزل أرزعه حتى جمعت منه بقراً

¹¹¹ Gazzâlî, *İhyâ*, V, 432.

¹¹² Alüyyül Kârî, *Mirkâtü'l-Mefââtih*, II, 721.

وراعياها فجانني فقال اتق الله فقلت اذهب إلى ذلك البقر وراعها فخذ فقال اتق الله ولا تستهزئ بي فقلت إني لا أستهزئ بك فخذ فأخذه فإن كنت تعلم أنني فعلت ذلك ابتغاء وجهك فافرح ما بقي ففرح الله.

Abdullah b. Ömer'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s) şöyle buyurmuştur: *“Üç kişilik bir grup yürüyorlarken onları yağmur yakaladı. Hemen dağdaki bir mağaraya sığındılar. Sonra girdikleri mağaranın ağzına dağdan bir kaya düştü ve (mağaranın girişini) kapattı. Bunlar birbirlerine; ‘Allah rızası için işlemiş olduğunuz salih amelleri düşünün ve onlarla Allah’a dua edin. Belki Allah bu kayadan sizi kurtarır’ dediler. Onlardan biri şöyle dedi: ‘Ey Allah’ım! Benim yaşlı ve ihtiyar bir annem-babam ve küçük kız çocuklarım vardı. Ben onlar için çobanlık yapardım. Yanlarına gittiğim zaman süt sağar ve bu sütü çocuklarımdan önce anne-babama içirirdim. Bir gün geç kaldım ve akşama kadar gelemedim. Geldiğimde annem ve babam uyumuşlardı. Yine her zamanki gibi süt sağdım. Onları uyandırmayı ve onlardan önce çocuklara süt içirmeyi istemediğim için, başuçlarında dikildim. Çocuklar ayağımın yanında (açlıktan) ağlıyorlardı. Nihayet fecir doğdu (ve sütü onlara içirdim). Eğer benim bu işi senin rızan için yaptığımı biliyorsan, bizim için kayayı açta oradan gökyüzünü görelim.’ Bunun üzerine Allah (kayayı) biraz açtı ve gökyüzünü gördüler. Bir diğeri de şöyle dedi: ‘Allah’ım! Benim bir amcamın kızı vardı. Ben onu kadınları çok seven erkeklerin sevgisi gibi sevdim. Ben onun nefsinden murat almak istedim. O bunu, ben kendisine yüz dinar getirmediğim kabul etmedi. Ben bu parayı aradım ve nihayet topladım. Onun iki ayağı arasına yaklaştığım zaman kız bana: ‘Ey Allah’ın kulu! Allah’tan kork! Hakkı (nikah) olmadan (bekâret) mührünü açma!’ Bunun üzerine ben de (kızın üstünden) kalktım. Eğer benim bu işi senin rızanı aramak için yaptığımı biliyorsan, bize bir açıklık ihsan et!’ Bunun üzerine kaya (biraz daha) açıldı. Üçüncü de şöyle dedi: ‘Allah’ım! Ben bir miktar pirinç karşılığında bir işçi kiralamıştım. İşini bitirince, ‘Hakkımı bana ver’ dedi. Ben de hakkını kendisine sundum, fakat o ücreti kabul etmedi. Ben de onun ücreti ile ekip biçmeye devam ettim. Nihayet o ücretten çobanı ile beraber bir sığır aldım. Sonra o işçi bana geldi ve: ‘Allah’tan kork (ücretimi ver)’ dedi. Ben de: ‘Şu sığır ve çobanına git ve onları al’ dedim. O da bana: ‘Allah’tan kork ve benimle alay etme’ dedi. Ben de: ‘Ben seninle alay etmiyorum. (Onları) al’ dedim ve aldı. Eğer benim bu işi senin rızanı kazanmak*

için yaptığımı biliyorsan, kalan kısmı da aç! ‘ dedi. Allah da (mağaranın ağzını tamamıyla) açtı”.¹¹³

Görüldüğü üzere rivayette mümin kullar salih amellerini zikretmek suretiyle içine düştükleri sıkıntılı durumdan kurtulabilmek için Allah’a halis niyetle yapmış oldukları amelleri vesile ederek dua etmişlerdir. Allah da kullarının bu şekilde etmiş oldukları dualarına icabet ederek onları düşmüş oldukları bu sıkıntılı durumdan kurtarmıştır.

1.4.3. Peygamberlerin Zatı ve Duası İle Tevessül

Hz. Peygamber’in (s) duasıyla tevessülün caiz olması hususunda, Allah’ın (c.c) isimleri ve salih ameller ile tevessülde olduğu gibi herhangi bir ihtilaf yoktur. Ancak hadislerin yorumlanmasında bir takım ihtilaflar vaki olmuştur. Bazıları tarafından zat ile tevessüle örnek olan bu hadisler diğerleri tarafından dua ile tevessüle delil olarak sayılmıştır.

Burada zikredilecek ilk hadis Ebû Tâlib’in Hz. Peygamber (s.) için söylediği rivayet edilen şiir hakkındadır. Bu şiirin farklı zamanlarda ve farklı sahabeler tarafından söylendiği rivayetleri vardır. Rivayet farklılıklarından dolayı râvi isimlerine göre üç başlık halinde incelenecektir.

1.4.3.1. İbn Ömer Rivayeti

حدثنا عمرو بن علي، قال: حدثنا أبو قتيبة، قال: حدثنا عبد الرحمن بن عبد الله بن دينار، عن أبيه، قال: سمعت ابن عمر يتمثل بشعر أبي طالب: وأبيض يستسقى الغمام بوجهه ... ثمال اليتامى عصمة للأرامل وقال عمر بن حمزة، حدثنا سالم، عن أبيه، ربما ذكرت قول الشاعر، وأنا أنظر إلى وجه النبي صلى الله عليه وسلم يستسقى، فما ينزل حتى يجيش كل ميزاب

وأبيض يستسقى الغمام بوجهه ... ثمال اليتامى عصمة للأرامل. وهو قول أبي طالب

İbn Dinar’dan rivayetle babası şöyle dedi: “İbn Ömer’i Ebû Tâlib’in şiirini söylerken işittim:

“(O Muhammed) beyaz tenlidir, bulutlardan yağmur onun yüzü hürmetine istenir, yetimlerin sığınağı, dulların korunağıdır”.

¹¹³ Buhârî, Müzâra‘a, 13; Müslim, Zikr, 100; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsneid*, III, 142; Taberânî, *ed-Duâ*, I, 8.

Diğer bir rivayette İbn Ömer şöyle dedi: “Belki de şairin sözünü hatırladım. Ben Hz. Peygamber (s) yağmur duası yaparken yüzüne bakıyordum. O esnada yağmur yağmaya başladı. Öyle ki, Bütün vadiler suyla dolup taşı”.

“(O Muhammed) beyaz tenlidir (nur yüzlüdür), bulutlardan yağmur onun yüzü hürmetine istenir, yetimlerin sığınağı, dulların korunağıdır”. Bu Ebû Talib’in sözüdür.¹¹⁴

Birinci hadisin sıhhati konusunda herhangi bir itiraz olmamıştır. Buhârî’nin ikinci olarak naklettiği rivayetin senedinde bulunan Ömer b. Hamza,¹¹⁵ Yahya b. Maîn (233/847) ve Ahmed b. Hanbel ve tarafından da tenkide uğramıştır. İbn Adî onun için “hadisleri yazılır”¹¹⁶, “ İbn Hibbân ise “sika”¹¹⁷ demektedir. Dârekutnî de onun tâbiinden olduğunu söyleyerek Buhârî ve Müslim’e göre rivayetleri sahih olanlar arasında saymıştır”.¹¹⁸ Zehebî ise “Sika olduğu halde hadisleri gizlenen ravileri açıklamak üzere yazdığım” dediği kitabında onun için “sika” demektedir.¹¹⁹ Eleştirenlerden Ahmed b. Hanbel, onun için “hadisleri münker”,¹²⁰ Yahya b. Maîn “zayıf” demiştir.¹²¹ İbn’ül-Kettân (628/1230), Yahya b. Maîn ’in zayıf hükmüne açıklık getirerek şöyle der: “Yahya b. Maîn onun için “Ömer b. Hamza, Ömer b. Muhammed b. Zeyd’den daha zayıftır” demektedir. Hâlbuki o sikadır. Bana göre bu sözün doğrusu, ikisi de sikadır. Ancak burada bir sikanın diğerine tercih edilmesi söz konusudur.¹²²

Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmizî (279/892), ve İbn Mâce Ömer b. Hamza’dan rivayette bulunmuştur.¹²³ Buhârî ikinci hadisi mütabi olarak getirdiği için onun rivayetini zikretmekte bir sakınca görmemiştir.¹²⁴

¹¹⁴ Buhârî, İstiskâ 3; İbn Mâce, İkâmetü’s-Salâh 154; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, II, 93; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, V, 279; İbnü’l-A’râbî, *Kitâbü’l-Mu’cem*, II, 541; Taberânî, *ed-Duâ*, I, 597; Beyhakî, *es-Sünenü’l-Kübrâ*, III, 491, (iki farklı senetle); Silefî, *et-Tuyûriyyât*, II, 403.

¹¹⁵ İbn Abdullah b. Ömer b. Hamza el-Kuraşî el-Adevî’dir. Sâlim b. Abdullâh ve Nâfi’den rivayette bulunmuştur. Kendisinden de Ebû Üsâme ve Mervân rivayette bulunmuştur. Buhârî, *Târîh*, VI, 148.

¹¹⁶ İbn Adî, *el-Kâmil fî Duafâi’r-Ricâl*, V, 19.

¹¹⁷ İbn Hibbân, *Sikât*, VII, 168.

¹¹⁸ Dârekutnî, *Zikru Esmâü’t-Tâbiîn ve men Ba’dihüm*, I, 442.

¹¹⁹ Zehebî, *Zikru men Tüküllime fîhi ve hüve Müvessak*, s. 27, 142.

¹²⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-İlel ve Ma’rifetü’r-Ricâl*, II, 506.

¹²¹ Yahya b. Maîn, *Târîhu Yahya b. Maîn*, s. 142; İbn Hacer, *Takrîbü’t-Tehzîb*, s. 411.

¹²² İbnü’l-Kattân, *Beyânü’l-Vehm ve’l-İhâm fî Kitâbi’l-Ahkâm*, IV, 451.

¹²³ Aynî, *Umdetü’l-Kârî*, VII, 31; İbnü’l-Mülakkîn, *el-Bedru’l-Münîr*, VIII, 23.

¹²⁴ Aynî, *Umdetü’l-Kârî*, VII, 29.

Elbânî ise *Teveessül* isimli kitabında bu hadise hiç değinmemiştir. Ancak İbn Mâce'nin *Sünen* kitabının hadislerini incelediği eserinde Ömer b. Hamza'nın olduğu rivayete "Hasen" demiştir.¹²⁵

İbn Teymiyye, "Buradaki teveessül istişfa' cinsindedir. Bu da, O'ndan (s) dua, şefaata talebinde bulunmak ve Allah'tan (c.c) O'nun (s) duasını, şefaatinin kabul etmesini istemektir. Biz de Hz. Peygamber'i (s) şefaataçı olarak Allah'a takdim ediyoruz" diyerek dua teviline gitmiş ancak hadisin sıhhatine değinmemiştir.¹²⁶

Zat ile teveessülü kabul edenler ise yine bu hadisin kendi görüşlerini destekler nitelikte olduğunu ifade etmişlerdir. Bunların görüşlerini şu şekilde özetleyebiliriz:

Şiirde geçen "بوجهه" kelimesi ile kasıt Hz. Peygamber'dir.¹²⁷ İbn Ömer'in bu şiiri Hz. Peygamber'e (s) bakarak tekrarlama onun, Hz. Peygamber'le (s) teveessülde bulunmasıdır. Hatta tekrarlamakla kalmayıp Rasulullah'a (s) söylenen şiiri bizlere rivayet ederek bu şekilde teveessülün meşruluğunu bizlere göstermektedir.¹²⁸ Bu bir nastır ve başka bir manaya da ihtimali yoktur.¹²⁹

Aynî, hadisi zikrettikten sonra şu açıklamayı yapar: "Hz. Peygamber'in (s) "Meddahların yüzüne toprak serpin"¹³⁰ sözündeki "meddâh" kelimesinden murat, insanların yüzüne karşı batıl yere methedenlerdir. Kişide olan bir özellikten dolayı onu methetmek yasaklanmamıştır. Zira Hz. Peygamber bu şiirde olduğu gibi birçok yerde yüzüne karşı methedilmiştir. Ama hiçbirinin yüzüne toprak serpmemiştir.¹³¹

Alimlerin kanaatlerinden anlaşıldığı kadarıyla Ömer b. Hamza sika bir ravidir. Yahya b. Maîn iki sika râvi arasından daha sika olanını tercih etmiştir. Bu ravinin hadisini aldığı için Buhârî'yi eleştiren bir görüşe rastlanılmadı. Bununla beraber hadis şahid olarak getirildiği için *Sahîh*'te zikredilmesinde bir sakınca bulunmamaktadır.

¹²⁵ Elbânî, *Sahîhu İbn Mâce*, I, 382.

¹²⁶ İbn Teymiyye, *Kâide*, 268.

¹²⁷ Zekeriyâ el-Ensârî, *Minhatü'l-Bârî*, III, 85.

¹²⁸ Kevserî, *Mahku't-Tekavvul*, s. 11.

¹²⁹ Mahmud Saîd, *Rafû'l-Menâra*, s. 24.

¹³⁰ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, V, 298; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, II, 94; İbn Hibbân, *Sahîh*, XIII, 82.

¹³¹ Aynî, *Umdetü'l-Kârî*, XXII, 132; Ayrıca bkz., İbn Battâl, *Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, IX, 254.

Ayrıca bu hadiste birkaç husus göze çarpmaktadır. Hadisin ilk rivayetinde İbn Ömer'in bu sözü ne zaman söylediği net değildir. Hz. Peygamber'in vefatından önce söyleme ihtimali olduğu gibi sonra söyleme ihtimali de vardır. İkinci rivayette ise Hz. Peygamber zamanında meydana gelen bir vakıadan haber vermektedir. Yani bu söz - ileride değinilecek olan hadisin diğer varyantlarından da anlaşılacağı üzere- farklı zamanlarda söylenmiştir. İbn Teymiyye'de hadis için "istişfa' cinsindedir" demesi kanaatimizce tevessül ile aynı manaya delalet eder. Çünkü bir kimsenin İbn Teymiyye'nin dediği gibi "Yağmur yağması hususunda Hz. Peygamber'i (s) şefaati olarak Allah'a takdim ediyoruz" demesi ile "Allah'ım Hz. Peygamber'in yüzü (suyu) hürmetine senden istiyoruz" şeklindeki duanın bir farkı yoktur. "Allah'tan, Hz. Peygamber'in (s) duasını ve şefaati kabul etmesini istemek" şeklindeki bir tevili ise kanaatimizce zorlama bir yorumdur. Zira kelamın siyak ve sibakında bu tevili yapmayı gerektirecek bir karine bulunmamaktadır.

1.4.3.2. Hz. Âişe Rivayeti

حدثنا عبد الله قال حدثني أبي قال ثنا حسن بن موسى وعفان قال ثنا حماد بن سلمة عن علي بن زيد عن القاسم بن محمد عن عائشة رضي الله عنها : أنها تمثلت بهذا البيت وأبو بكر رضي الله عنه يقضي (وأبيض يستسقى الغمام بوجهه ... ربيع اليتامى عصمة للأرامل) فقال أبو بكر رضي الله عنه ذاك والله رسول الله صلى الله عليه وسلم

Kasım b. Muhammed'den rivayetle Hz. Âişe (r.a) şöyle dedi: "Babamın yanında şu şiiri söyledim "(O Muhammed s.a.s.) beyaz tenlidir (nur yüzlüdür), bulutlardan yağmur onun yüzü hürmetine istenir, yetimlerin sığınağı, dulların korunağıdır". Bunun üzerine babam şöyle dedi: "Vallahi o Rasulullah'tır (s)".¹³²

Heysemî (807/1405) hadisin ricalinin sika, hadisin de sahih olduğunu söylerken,¹³³ muhakkik Mahfûzurrahmân "Bu hadis Hz. Peygamber'in (s) sıfatları hakkındadır, isnadı ise hasendir" demektedir.¹³⁴

Önceki Rivayette İbn Ömer şiiri Hz. Peygamber'le (s) aynı meclisteyken söylediği anlaşılırken burada ise Hz. Âişe babasının yanında söylemektedir. Daha

¹³² Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, I, 7; Bezzâr, *el-Müsned*, I, 185; Beyhakî, *Şu'abü'l-Îmân*, VIII, 526 ve XII, 20; *Delâil*, I, 299.

¹³³ Heysemî, *Mecme'u'z-Zevâid*, VIII, 487, İbnü'l-Esîr, *Câmi'ul-Usûl*, VI, 212.

¹³⁴ Bezzâr, *el-Müsned*, I, 185. (Muhakkik Mahfuzu'r-Rahman'ın notu)

sonra da Hz. Ebubekir bu şiirin Hz. Peygamber hakkında söylendiğini tasdik etmektedir. Beyhakî'nin *Delâil*'deki rivayetinde ise Hz. Âişe bu şiiri Hz. Peygamber'in şemailini anlatırken okumaktadır.

Şiirin farklı zamanlarda söylendiğine işaret eden Süyûtî (911/1505) şöyle demektedir: “Bu şiir Ebû Tâlib tarafından Hz. Peygamber (s) için söylenen şiirin bir parçasıdır. Zira insanlar bütün imkânlarını tükettikten ve bütün vesilelere başvurduktan sonra daha küçüklük çağında olan Hz. Peygamber (s) ile istiskâda bulundular. “ابيض” kelimesinden murat zatıdır. Yani ten rengi beyaz diyerek Hz. Peygamber'in (s) sıfatıyla istiskâda bulunmuş olmaktadır. Aslında bu kaside 80 beyitten oluşan uzun bir kasidedir. Bazılarına göre Ebû Talib bu şiiri, Kureyşlilerin Hz. Peygamber'in (s) davetine kızıp O'nun (s) aleyhine birleştikleri zaman, bazılarına göre ise Hz. Peygamber'in (s) sırtına deve dışkısı attıklarında söylemiştir. İstiskâ zamanında olması şart değildir. Bu durumda olay nübüvvetten sonra meydana gelmiştir.¹³⁵

İbn Hacer konu ile alakalı Süheylî'den nakille şöyle demektedir: “Ebû Tâlib nasıl Hz. Peygamber'in (s) zatı ile istiskâda bulunuyor? Hâlbuki o, bu olaya şahit olmamıştır” diye bir soru sorulursa şöyle cevap verilir: Ebû Tâlib, Abdulmuttalib zamanında yani Hz. Peygamber (s) daha çocukken Kureyş'in O'nunla (s) istiskâda bulunmasına işaret etmiştir. Her ne kadar Ebû Tâlib istiskâ olayına şahit olmasa bile bu olay aklına geldiği için böyle bir şiir söylemesi ihtimal dahilindedir.”¹³⁶

Araştırmamız kadarıyla İbn Teymiyye ve Elbânî bu hadise değinmemiştir. Bu rivayet hakkında başka da zayıf diyen bir görüş bulunmamaktadır. Bundan dolayı, Hadisin, Heysemî'nin dediği gibi sahih olduğu anlaşılmaktadır.

1.4.3.3. Enes b. Mâlik Rivayeti

حدثنا علي بن سعيد الرازي ثنا أحمد بن رشد بن خثيم الهلالي ثنا عمي سعيد بن خيثم ثنا مسلم الملائي عن أنس بن مالك قال جاء أعرابي إلى النبي فقال يا رسول الله لقد أتيناك وما لنا بغير يئط ولا صبي يصطح وأنشده ... أتيناك والعذراء تدمي لبانها ... وقد شعلت أم الصبي عن الطفل ... وألقى بكفيه الفتى استكانة ... من

¹³⁵ Süyûtî, *Şerhu Süneni İbn Mâce*, I, 515.

¹³⁶ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, II, 496.

الجوع ضعفا ما يمر وما يحلي ... ولا شيء مما يأكل الناس عندنا ... سوى الحنظل العامي والعليز الفشل ...
وليس لنا إلا إليك فرارنا ... وأين فرار الناس إلا إلى الرسل ...

فقام رسول الله يجر رداءه حتى صعد المنبر ثم رفع يديه إلى السماء فقال اسقنا غيثا مغيثا مريا مريعا غدقا
طبقا عاجلا غير رايث نافعا غير ضار تملأ به الضرع وتنتب به الزرع وتحمي به الأرض بعد موتها فوالله ما
رد يديه إلى نحره حتى ألفت السماء بأوراقها وجاء أهل البطاح يعجبون يا رسول الله الغرق فقال رسول الله حوالينا
ولا علينا فانجاب السحاب عن السماء حتى أهدق بالمدينة كالإكليل فضحك رسول الله حتى بدت نواجذه ثم قال لله
أبو طالب لو كان حيا قرت عيناه من ينشدنا قوله فقام علي بن ابي طالب فقال يا رسول الله كأنك أردت قوله ...
وأبيض يستسقي الغمام بوجهه ... ثمال اليتامى عصمة للأرامل ... يلوذ به الهلاك من آل هاشم ... فهم عنده في
نعمة وفواضل ... كذبتهم وبيت الله يبزى محمد ... ولما نقاتل دونه ونناضل ... ونسلمه حتى نصرع حوله ... ونذهل
عن أبنائنا والحلائل ...

فقال رسول الله أجل فقام رجل من كنانة فقال لك الحمد والحمد ممن شكر ... سقينا بوجه النبي المطر ... دعا الله
خالقه دعوة ... أجيبته وأشخص منه البصر ... ولم يك إلا كقلب الرداء ... وأسرع حتى رأينا المطر ... دفاق
العزالي وجم البعاق ... اغاث به الله عليا مضر ... وكان كما قاله عمه ... أبو طالب ذو رداء وغرر ... ويسقي
بك الله صوب الغمام ... وهذا العيان لذاك الخير ... فمن يشكر الله يلقى المزيد ... ومن يكفر الله يلقى الغير ...
فقال رسول الله إن يك شاعر قد أحسن فقد أحسنت

Müslim el-Melâî'den rivayetle Enes b. Mâlik şöyle dedi: “Bir bedevi Hz. Peygamber’e (s) gelerek “Ey Allah’ın Rasulu! Süt veren hiçbir devemiz ve sabah süt içebilen hiçbir çocuğumuz olmadığı halde sana geldik” dedi ve şu şiiri okudu:

“Bakire cariyeler göğüslerini kanatırken sana geldik, Çocuğun annesi çocuğundan alıkonulmuştu.

Kahraman zelil olarak ellerini açtı, Açlıktan ve zayıflıktan ne hayır konuşuyordu ne de şer!

Bizde insanların yiyeceği hiçbir şey yoktu, Bela olan acı ot ve kanla karıştırılan deve yününden başka!

Bizim için sana doğru kaçıktan başka çare yok, İnsanlar peygamberlerden başka nereye kaçsın ?”

Sonra Rasulullah (s) kalktı, ridasını topladı ve minbere çıktı ve ellerini semaya kaldırıp şöyle dedi: “(Allah’ım!) Bize yarım edecek, afiyetle içilen doyurucu yağmur yağdır. Acil olarak ve geciktirmeksizin yeryüzünü dolduran, zararsız ve faydalı bol

yağmur! Onunla memeler sütle dolsun, ekinler bitsin. Yeryüzü kuraklıktan sonra yeşersin. ”Allah’a yemin olsun ki, daha ellerini göğsüne doğru indirmeden sema yağmurunu bıraktı. Çöl ehli feryat ederek geldi: “Ey Allah’ın Rasulu! Boğulduk! Bunun üzerine Allah Rasulu: “(Allah’ım) etrafımıza (indir), üzerimize değil” Sonra bulutlar semadan çekildi ve Medine’nin etrafını bir taç gibi çevreledi. Bunun üzerine Rasulullah (s) güldü. Öyle ki yan dişleri gözükte. Sonra şöyle dedi: “*İlahî Ebû Tâlib! Şu an yaşıyor olsaydı çok sevinirdi. Kim bize onun bu şiirini söyleyecek?*” Bunun üzerine hemen Hz. Ali ayağa kalktı ve şöyle dedi: “Ey Allah’ın Rasulu! Sanki sen onun şu sözünü istedin:

“(O Muhammed) beyaz tenlidir (nur yüzlüdür), Bulutlardan yağmur onun yüzü hürmetine istenir, Yetimlerin sığınağı, dulların korunağıdır”.

Hâşimoğullarından helak olan ona sığınır, Onlar O’nun katında nimet içinde ve üstün kişilerdir.

Allah’ın Beytine yemin olsun ki, Muhammed kovulacak (sözüle) yalan söylediniz!

Onunla değil, sizinle savaşağız ve mücadele edeceğız!

Onun yanında öldürülene, çocuklarımız yetim ve eşlerimizi dul bırakılıncaya kadar onu size teslim etmeyeceğız!

Bunun üzerine Hz. Peygamber (s) “*Evet*” dedi.

Ondan sonra Kinâne’den bir adam kalkıp şöyle dedi:

(Allah’ım!) hamd, şükredenlerin hamdı sanadır ki, Bizi Nebi’nin yüzü hürmetine yağmurla suladın.

Onu yaratan Allah’a bir (yağmur) dua(sı) ile dua ettik, Gözler bundan dolayı semaya dikilmişti ve (bu dua) kabul olundu. Ancak ridanın ters çevrilmesi kadardı, Ta ki hemen yağmuru gördük!

Sema ve yağmur yüklü bulutlardan şiddetli yağmur fışkırmasıyla Allah, O’nunla Mudar’a yardım etti.

Ve amcası Ebû Tâlib’in dediğı gibi, (İnsanlar) rida ve bol yağmur sahibi oldu.

Ve Allah seninle bulutların yağmurunu bolca döker, İşte şu (Peygamberin) haberi, bu da insanların gördüğü!

Her kim Allah'a şükrederse daha fazlasıyla karşılaşır, her kimde küfrederse başka şeylerle karşılaşır!"

Bundan sonra Rasulullah "Eğer şair olsaydı (böyle) güzel söylerdi, çok güzel söyledin! dedi. ¹³⁷

Yukarıdaki rivayette anlatılan istiskâ olayını daha geniş bir şekilde ele alan bu hadis üç farklı senetle rivayet edilmiştir. Bütün tariklerde hadisi Hz. Enes'ten alan kişi Müslim el-Melâî'dir ve hakkında alimlerin onu cerh eden lafızları vardır. ¹³⁸ "Zaî'fu'l-Hadîs"¹³⁹, "Münkeru'l-Hadîs"¹⁴⁰, "Leyse bi Sika"¹⁴¹ "İhteleta"¹⁴² gibi lafızlarla cerh edilmiştir.

İbn Abdilber (463/1070) hadisi istiskâ bahsinde naklettikten sonra sıhhati hususunda bir değerlendirmede bulunmaz. ¹⁴³

İbn Teymiyye ve Elbânî hadisin bu uzun rivayetinden hiç bahsetmemektedirler. Ancak benzer şekilde zat ile tevessüle ve istigâseye şiddetle karşı çıkan, bunu şirk sayan ve bu amaçla yapılan kabir ziyaretini "şirk ziyareti" diye adlandıran ve bu konuda müstakil bir eser yazan Hindistanlı alim Muhammed Beşir es-Sehsevânî¹⁴⁴ (1326/1908) hadis ile alakalı şu değerlendirmeleri yapmaktadır:

"Zehebî, *Telhîs*'inde şöyle der: "Uzun zamandır düşünüyordum Hâkim 'Kuş hadisi'ni¹⁴⁵ *Müstedrek*'ine almakla iyi yapmamıştır. Bu kitaba talik yapınca onda

---

¹³⁷ Taberânî, *ed-Duâ*, I, 597; Beyhakî, *Delâilü'n-Nübüvve*, VI, 141; İsmail b. Muhammed el-İsbehânî, *Delâilü'n-Nübüvve*, s. 844.

¹³⁸ Müslim b. Keysân Ebû Abdullah ed-Dabî el-Melâî el-Kûfî el-A'ver'dir. Mücahid ve Enes'ten (r.a) rivayette bulunur. Ondan da Sevrî, Şu'be ve Hasan b. Salih rivayette bulunur. Zehebî, *Mizânü'l-İtidâl*, IV, 107.

¹³⁹ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, VIII, 193.

¹⁴⁰ İbn Adî, *el-Kâmil*, VI, 306.

¹⁴¹ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, X, 123.

¹⁴² Yahya b. Maîn, *Târîh*, III, 311.

¹⁴³ İbn Abdilber, *Temhîd*, XXII, 65.

¹⁴⁴ Muhammed Beşir es-Sehsevânî el-Hindî, Hindistan alimlerindedir. Hicri 13. yüzyılın ortalarında dünyaya gelmiştir. Hicri 1326 yılında 74 yaşında Delhi'de vefat etmiştir. Selefî ekole mensup olup tevessül konusunda şiddetli tenkitler yapmaktadır. *Siyânetü'l-İnsân an Vesveseti'sh-Şeyh Dahlân*, s. 70, 80, 151 vd.

¹⁴⁵ Kuş hadisi, Hz. Peygamber'e (s) kızarmış bir kuşun hediye edildiğini anlatan hadistir. Bu hadisin farklı sahabelerden gelen 35 farklı senedi bulunmaktadır. Sadece Hz. Enes'ten gelen 16 farklı rivayeti

mevzu haberler olduğunu gördüm'.¹⁴⁶ Zehebî'nin bu ibaresinden anlaşılıyor ki Müslim el-Melâî kuş hadisinin de ravisidir. Kuş hadisi de bir çok alime göre mevzudur. İbnü'l-Cevzî ise *el-İlelü'l-Mütenâhiye*'de 'Kuş hadisi mevzudur. Bu hadis, muteber olmayan ve hadis ilminde tanınmayan bazı Kûfe'li şahısların Enes b. Mâlik ve diğerlerinden yaptıkları rivayetlerle gelmektedir. Hâkim hakkında iki şey söylenebilir. Ya doğruyu bilmediğindendir ki bu durumda onun sözüne güven olmaz. Ya da doğruyu bilerek bunun tersini söylüyordur. Bu durumda da inatçı, yalancı ve vesveselidir' demektedir.¹⁴⁷ Ayrıca İbnü'l-Cevzî bu hadisi *Mevzuât*'ta zikretmiştir. İbn Hacer *Fethu'l-Bârî*'de ve Kastallânî *Mevâhib*'te onun için "Münker hadisler rivayet eder ve hadis uydurur" demektedir.¹⁴⁸

Sehsevânî, "Zehebî'nin ibaresinden anlaşılıyor ki Müslim el-Melâî kuş hadisinin de ravisidir" sözünden şöyle bir çıkarımda bulunmuştur: Zehebî kuş hadisine mevzu dedi, Müslim el-Melâî'de kuş hadisinin ravilerindedir. Dolayısıyla Müslim el-Melâî mevzu hadis rivayet etmektedir". Ancak kanaatimizce bu isabetli bir çıkarım değildir. Müslim el-Melâî'nin kuş hadislerinden birinin ravisi olduğu doğrudur. Ancak Hâkim'in rivayetinde Müslim el-Melâî olmamakla beraber¹⁴⁹ onun mevzû hadis rivayet ettiği ile alakalı bir görüşe de rastlayamadık. Zehebî, Hâkim'in bu rivayetini eleştirmekle beraber mevzu dememektedir. Hadisten sonra "Senette İbn İyâz vardır. Ben onu tanımıyorum" diyerek hadisi tenkit etme sebebini açıklamıştır. Bununla beraber Zehebî, Telhis'ten sonra yazdığı *Mîzân*'da İbn İyâz'ın tercemesini yaparken Hâkim'in zikrettiği bu kuş hadisinin senedini zikrederek şöyle der: "İbn İyâz hariç senedin tamamı sikadır" diye bu senedi itham etmişim. Ancak daha sonra İbn İyâz'ın sadûk olduğunu öğrendim".¹⁵⁰ İbn Hacer (852/1449) de, Zehebî'den bu sözü naklettikten sonra "İbn Yunus, *Târîhu Mısır*'da ondan bahsedip bir de hadisini nakletmiştir. Ancak onun hakkında bir cerh lafzı zikretmemiştir" demektedir.¹⁵¹

---

vardır. Bunların hepsini İbnü'l-Cevzî toplamış ve tahririni yapmıştır. Rivayetlerin tamamı için bkz., İbnü'l-Cevzî, *el-İlelü'l-Mütenâhiye* I, 225-233.

¹⁴⁶ Zehebî, *Telhîsu'l-Müstedrek*, III, 1446.

¹⁴⁷ İbnü'l-Cevzî, *el-İlelü'l-Mütenâhiye*, I, 232.

¹⁴⁸ Sehsevânî, *Siyâne*, s. 270.

¹⁴⁹ Hadisin senedi için bkz. Hâkim, *el-Müstedrek ale's-Sahihayn*, III, 141.

¹⁵⁰ Zehebî, *Mîzân*, III, 465.

¹⁵¹ İbn Hacer, *Lisânü'l-Mîzân*, V, 57.

Zehebî ve İbn Hacer'in bu açıklamalarından İbnü'l-Cevzî'nin, Hâkim hakkında yaptığı eleştiride haksız olduğu anlaşılmaktadır.

Sehsevânî daha sonra da “İbnü'l-Cevzî bu hadisi *Mevzuât*'ta zikretmiştir” demektedir. Hâlbuki İbnü'l-Cevzî'nin *Mevzuât*'ta zikrettiği kuş ile ilgili hadisler farklı konularla alakalıdır ve bu hadis onların arasında yoktur.¹⁵² Ayrıca *el-İlelü'l-Mütenahiye*'de zikrettiği 16 rivayetin hiçbiri *Mevzuât*'ta yoktur. Bu hadislerden de sadece iki tanesine, başka ravilerden ötürü mevzû hükmünü vermiştir. Diğerlerine ise zayıf demiştir.¹⁵³ Heysemî de bu rivayetlerden birini inceleyerek şöyle der: “Bu hadisi Taberânî *el-Mu'cemü'l-Evsât*'ta ve *el-Mu'cemü'l-Kebîr*'de, Ebû Ya'lâ (307/919) ise *Müsned*'inde zikretmiştir. Bu senetlerin ricalinde *Sâhih*'in ricali olan, sika ve zayıf olan raviler vardır.¹⁵⁴ Sehsevânî'nin kuş hadisinin üzerinde bu kadar durma sebebinin de Hz. Peygamber'le (s) tevessülü anlatan bu hadisin ravisi olan Müslim el-Melâî'yi yalancı sayma çabası olduğu anlaşılmaktadır.

Aynî, Beyhakî'nin rivayetini¹⁵⁵ zikrettikten sonra şöyle der: “Ebû Tâlib bu sözü ile Allah'a Hz. Peygamber'in (s) zatı ile tevessülde bulunmak istemiştir. Çünkü o yağmur duasına Hz. Peygamber (s) yanındayken ve O'nu vesile ederek çıktı. Bu durumda oradaki insanlarda O'nun şerefli yüzünün bereketiyle yağmur duasında bulundular. İbn Ömer bu sözyle sadece Ebû Talib'in şiirinin delalet ettiği manayı murat etmedi. Ayrıca İslam geldikten sonraki bir olaya da işaret etti. İbn Ömer o esnada “Ben Hz. Peygamberin yüzüne bakıyordum” ifadesinden de o esnada Hz. Peygamber'in (s) zatı ile istiskâda bulunduğu anlaşılır. Beyhakî'nin rivayeti de bunu detaylı bir şekilde açıklamaktadır. Hadiste geçen “وانا انظر” ifadesi ise isim cümlesidir. Bu da olayın o esnada meydana geldiğini gösterir”.¹⁵⁶

Kastallânî de (923/1517) bu hadisi Beyhakî'den rivayet ettikten sonra şöyle der: “Eğer 'Ebû Tâlib nasıl Hz. Peygamber (s) ile istiskâda bulunuyor? O, kıtlık zamanında Hz. Peygamber'in (s) yanında değildi ki? Bu olay hicretten sonra oldu' diye bir soru

¹⁵² İbnü'l-Cevzî'nin mevzu dediği kuş ile alakalı hadisler için bkz., *el-Mevzuât*, I, 138-203-287; II, 132-204-265; III, 15 ve 249.

¹⁵³ İbnü'l-Cevzî, *el-İlelü'l-Mütenâhiye* I, 225-233.

¹⁵⁴ Heysemî, *Mecme'u'z-Zevâid*, IX, 115.

¹⁵⁵ Beyhakî, *Delâilü'n-Nübüvve*, VI, 141.

¹⁵⁶ Aynî, *Umdetü'l-Kârî*, VII, 29.

sorulursa, şöyle derim: ‘Ebû Tâlib bu sözü Abdulmuttalib zamanında Kureyş kendisinden yağmur duası talebinde bulunduğu zaman söylemiştir. Hz. Peygamber (s) o zaman daha çocuktur. Nitekim İbn Asâkir’in de rivayet ettiği gibi¹⁵⁷ Kureyş ona ‘Ey Ebû Tâlib vadiler kurudu, insanlar susuz kaldı yağmur duasında bulunmayacak mısın?’ demişti. Bunun üzerine Ebû Tâlib çocukluk çağında olan Hz. Peygamber’le (s) beraber evden çıktı. Beraber Kâbe’ye geldiler. Sırtını Kâbe’ye bitişirdi. Hz. Peygamber’de onunla beraberdi ve elinden tutmuştu. Yalvararak elini semaya kaldırdı ve dua etti. Semada hiç bulut yokken birden bulutlandı ve bol bol yağmur yağdı. Bunun üzerine Ebû Tâlib ‘Beyaz tenli yüzü hürmetine bulutlardan yağmur istenir. O, yetimlerin sığınağı, dulların korunağıdır’ dedi”.¹⁵⁸

Keşmîrî (1875-1933) ise hadisin sıhhatini savunarak şöyle demektedir: “Hz. Peygamber (s), daha küçükken insanlar onun yüzü hürmetine yağmur talebinde bulunuyorlardı. Bundan dolayı onun hakkında bu şiir söylendi. Hz. Peygamber (s) ‘*Ebû Tâlib’in bu şiirini bize kim söyleyecek*’ dedi. Hemen Hz. Ali ayağa kalktı ve bu şiiri okudu. Çünkü Ebû Tâlib onun babası oluyordu ve Hz. Peygamber (s) için birçok defa şiir okumuştur. Ben de Hz. Peygamber’in (s), Ebû Tâlib’in bu istiskâ şiirini sevdiğini öğrenince onun için aynı manada farsça bir istiskâ şiiri yazdım.”¹⁵⁹

Zat ile tevessülü savunanlardan Nesim er-Rifâî (1413/1992) ise şu sözlerle konuyu açıklar: “Hz. Peygamber’in huzurunda bu şiir okunduğu zaman yüzü parladı ve bu beyitlerin okunmasını kötü karşılamadı. Eğer bu şekilde istiskâ haram veya şirk olsaydı kesinlikle okunmasını istemezdi, bilakis engellerdi.”¹⁶⁰

Muhammed b. Abdilvehhâb (1206/1792) da bu şiirin tam metnini Ebû Talib’in meşhur şiiri diye rivayet eder. Ancak sıhhati hususunda bir değerlendirme yapmaz.¹⁶¹

Zat ile tevessül ve istigâseyi caiz sayanlardan Ahmet Dahlân (1341/1923) ise, “Beyhakî’nin rivayet ettiği hadiste bir bedevî, Hz. Peygamber’e (s) gelip şiir okuyarak onunla istiskâda bulundu” der. Bedevînin şiirinden sonra Beyhakî’nin rivayetini

¹⁵⁷ İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, III, 356.

¹⁵⁸ Süyûtî, *el-Hasâisu ’l-Kübrâ*, s. 145; Kastallânî, *İrşâdü’s-Sârî*, II, 237 ve *el-Mevâhibü ’l-Ledünniyye*, III, 370.

¹⁵⁹ Keşmîrî, *Feyzü ’l-Bârî*, II, 44.

¹⁶⁰ Muhammed Nesib er-Rifâî, *et-Tevassul ilâ Hakîkati’t-Tevessül*, s. 170.

¹⁶¹ Muhammed b. Abdilvehhâb, *Muhtasaru Sîreti’r-Rasûl*, s. 95.

keserek “Bu beyitleri Hz. Peygamber (s) inkâr etmedi. Bilakis Enes (r.a) şöyle dedi: “Bedevi bu beyitleri söyleyince Hz. Peygamber (s) ayağa kalkarak dua etti ve sonunda yağmur yağdı” der. Bundan sonra Beyhakî'nin rivayetinin kalan kısmını anlatır. Ancak bu kısmı anlatırken söze “Buhârî'nin *Sahîh*'inde şöyle geçer” diyerek başlar.¹⁶² Hâlbuki bu rivayet Buhârî'de yoktur. Taberânî rivayetini, Buhârî rivayeti ile destekleyerek hadise kuvvet kazandırmak istemiş veya rivayetleri karıştırmış olması ihtimal dahilindedir. Sebep ne olursa olsun bu şekilde bir ifade kuşkusuz yanlıştır. Bu hatadan dolayı Dahlan'a ağır eleştiriler yönelten Sehsevânî, kurduğu cümlelerdeki hatalara dikkat çekerek ona şöyle cevap vermektedir:

“Şu risale sahibinin yaptığı tahriften Allah'a sığınırız. Buhârî'ye isnat ettiği rivayet, fasih bir Arab'ın söyleyemeyeceği rekâketlerle doludur. Birincisi bu gibi yerlerde “لما”nın cevabına “ف” harfi bitişmez. İkincisi “شكا” fiili “الى” harfi ceri ile kullanılır “ل” harfi ceri ile değil. Üçüncüsü kullandığı “فانجبت السماء بالمطر” ifadesinin bir manası yoktur. Çünkü bunun manası “Hava açık oldu” demektir. Yağmurlu zamanda hava açık olmaz. Dördüncüsü “الانجاب” yağmurun kesildiğine ve dolayısıyla duanın kabul olmadığına delalet eder. Hâlbuki Hz. Peygamber'in (s) duasının reddolunması muhaldir. Benim bildiğim kadarıyla bu ibare ne Buhârî'de ne Beyhakî'de ne de başka bir hadis kitabında vardır. O zaman bu ibare müellifin uydurmasıdır. “Bu beyitlerin okunmasını Hz. Peygamber inkâr etmedi” sözüne gelince, bu da doğru değildir. Çünkü bu cümle Buhârî'nin rivayetinde yoktur. Beyhakî'nin rivayetinde vardır ki bu hadis de çok zayıftır. İkinci olarak bu hadiste sabit olan şey hiç kimsenin inkâr etmediği dirilerle tevessüldür. Caiz olmayan tevessül çeşidi ise ölümlerle yapılan tevessüldür. Eğer “يستسقى الغمام بوجهه” ifadesi salih kimselerin zatıyla tevessülün caiz olduğuna delalet eder dersen, ben de “Bu mekruhtur” derim. Bu tevessül “Falancanın hakkı için, falancanın hürmetine” şeklinde yapılan tevessüldür. Yoksa salih zatı istiskâ için duaya çıkıldığında yanında götürmek veya onlardan dua istemek mekruh değildir. Bilakis sahih olan hadislerde sabit olan budur. Beyhakî'nin hadisindeki tevessül de ancak Hz. Peygamber'in (s) duası ile yapılan tevessüldür. Ebû Talib'in, Hz. Peygamber'i (s) dua yerine götürmesi de bunun ispatıdır.¹⁶³

¹⁶² Dahlân, *ed-Dürerü's-Seniyye fi'r-Reddi ale'l-Vahhâbiyye*, s.68.

¹⁶³ Sehsevânî *Siyâne*, s. 150, 158.

Beyhakî'nin rivayet ettiği hadis¹⁶⁴ incelendiğinde Sehsevânî'nin bahsettiği rekâketlerden hiçbirinin hadiste olmadığı görülmektedir. Bununla beraber kitabının bir bölümünde bu hadise zayıf derken, bazı yerlerde de hadisin mevzu olduğunu iddia ettiği görülmektedir. Hadisi mevzu sayma çabasından olacak ki, Dahlan'ın yaptığı dil hatalarıyla hadis arasında bağlantı kurmaya çalışmaktadır. Hâlbuki Dahlân'ın yaptığı hatalar hadisle ilişkilendirilmemelidir. Ayrıca “Bu hadiste bahsedilen tevessül hiç kimsenin inkar etmediği dirilerle olan tevessüldür” ifadesi de doğru gözükmemektedir. Çünkü tevessüle karşı çıkanlar hayatta olan biri ile bile olsa zat ile tevessülü caiz görmemektedirler. Daha sonra “hürmetine” veya “hakkı için” yapılan tevessülleri mekruh olduğunu iddia etmektedir. Ayrıca Sehsevânî'nin açıklamalarında dikkat çeken diğer bir husus kitabının diğer yerlerinde ölü veya diri ayrımı yapmaksızın bir kimsenin ismi ile seslenilerek yapılan tevessüle şirk hükmü vermesidir.

Zehebî, kuş hadisini zikrettikten sonra Müslim el-Melâî için “metruk”¹⁶⁵, Makdîsî “zayıf”¹⁶⁶, İbn Kesîr de “Bu hadisin birçok tariki olmakla beraber hepsinde de zayıflık vardır”¹⁶⁷ demiştir. Ancak Sehsevânî'nin iddia ettiği gibi Müslim el-Melâî hakkında “hadis uyduran, yalancı bir kimse olduğu” rivayetine rastlanılmamaktadır. Sehsevânî'nin bahsettiği “İbn Hacer *Fethu'l-Bârî*'de ve Kastallânî *Mevâhib*'te onun için “Münkeru'l-Hadîs'tir ve hadis uydurur demektir”¹⁶⁸ sözüne de ilgili kitaplarda rastlayamadık. Bilakis İbn Hacer hadisin zayıf olduğunu söylemiş ancak mütabîî olmaya elverişlidir¹⁶⁹ demiştir. Kastallânî'nin şârihi Zürkânî de ilgili yerde İbn Hacer'i kaynak göstererek aynı şeyleri zikretmiştir.¹⁷⁰ Kastallânî'nin kendisi de yukarıda zikrettiğimiz gibi İbn Asâkir'den alıntı yaparak konuyu izah etmektedir.¹⁷¹

Sonuç olarak hadis hakkında zayıf diyenler olduğu gibi sahih diyenler de olmuştur. İbn Hacer'in dediği gibi bu rivayet Buhârî'nin rivayet ettiği sahih olan hadisi

¹⁶⁴ Beyhakî, *Delâilü'n-Nübüvve*, VI, 141.

¹⁶⁵ Zehebî, *Mîzân*, IV, 107.

¹⁶⁶ İbn Tâhir el-Maktîsî, *Zehîratü'l-Huffâz*, II, 1037.

¹⁶⁷ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, XI, 80.

¹⁶⁸ Sehsevânî, *Siyâne*, s.280.

¹⁶⁹ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, II, 495.

¹⁷⁰ Zürkânî, *Şerhu Mevâhib*, II, 141.

¹⁷¹ Kastallânî, *el-Mevâhibü'l-Ledünniyye*, III, 370

açıklamaktadır. Her ne kadar hadiste bir zayıflık olsa da mütabi ve şahit olmaya elverişlidir.

1.4.3.4. Osman b. Huneyf Rivayetleri

a. Merfu Rivayet

حدثنا محمود بن غيلان، قال: حدثنا عثمان بن عمر، قال: حدثنا شعبة، عن أبي جعفر، عن عمارة بن خزيمة بن ثابت، عن عثمان بن حنيف، أن رجلاً ضرير البصر أتى النبي صلى الله عليه وسلم فقال: ادع الله أن يعافيني قال: إن شئت دعوت، وإن شئت صبرت فهو خير لك. قال: فادعه، قال: فأمره أن يتوضأ فيحسن وضوءه ويدعو بهذا الدعاء: اللهم إني أسألك وأتوجه إليك بنبيك محمد نبي الرحمة، إني توجهت بك إلى ربي في حاجتي هذه لتقضى لي، اللهم فشفعه في. هذا حديث حسن صحيح غريب، لا نعرفه إلا من هذا الوجه من حديث أبي جعفر وهو الخطمي.

Osman b. Huneyf (ra.) şöyle anlatmıştır:

Gözleri görmeyen bir adam, Nebi'ye (s) gelip şöyle dedi:

“Gözlerim görmüyor, Beni iyileştirmesi için Allah’a dua et”. Bunun üzerine Rasulullah (sav.) şöyle dedi:

“İstersen dua edeyim, istersen sabret ki; bu senin için daha hayırlıdır”. Gözleri görmeyen adam “Dua et” dedi. O zaman Rasulullah (s) ona güzel bir abdest alıp, iki rekât namaz kılmasını ve ardından da şöyle dua etmesini emretti:

“Allah’ım! Rahmet Peygamber’in Muhammed (s) ile senden istiyor ve sana yöneliyorum. Şu hacetimin yerine getirilmesi için (ey Muhammed) seninle Rabbime yöneldim. Ya Rabbi! Onu benim hakkımda şefaathçi eyle!”¹⁷²

Ulaşabildiğimiz kadarıyla yirmi bir farklı senetle rivayet edilen bu hadisin sahih olduğunu muhaddisler kabul etmektedir. Ancak senette bulunan Ebû Cafer’den dolayı hadise birtakım itirazlar gelmiştir. Tirmizî değerlendirmesinde, “Bu hasen, sahih, garip bir hadistir. Biz onu yalnız Ebû Ca’fer el-Hatmî tarikinden bilmekteyiz” demektedir.

¹⁷² Tirmizî, De’âvât 119; Nesâî, *Amelü’l-yevm ve’l-leyle* 200 (üç farklı senetle); İbn Mâce, *İkâmetü’s-salâh* 189; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, IV, 138 (üç farklı senetle); Abd b. Humeyd, *el-Müsned*, s.148; İbn Ebî Hayseme, *Târîhu’l-Kebîr*, I, 384; İbn Huzeyme, *Sahîh*, I, 603; İbnü’s-Sünnî, *Amelü’l Yevm ve’l-Leyle*, s. 388; Beyhakî, *Delâilü’n-Nübüvve*, VI, 167 (iki farklı senetle); *ed-De’âvâtü’l-Kebîr*, I, 325; Hâkim, *el-Müstedrek*, I, 449 (dört farklı senetle); Ebû Nuaym, *Marifetü’s-Sahabe*, IV, 1958 (iki farklı senetle).

Ancak bazı nüshalarda Tirmizî'nin “أبي جعفر وهو غير الخطمي” (Ebû Cafer ki o Hatmî değildir) dediği geçmektedir. Tartışma da bu nüsha farklılığından kaynaklanmaktadır. Mesela, Ubeydullah el-Mübârekfûrî (1414/1993), bu sebepten hareketle hadisin zayıf olduğunu savunarak şöyle der: “Hâkim bu hadis için Buhârî'nin şartlarına göredir ve sahihtir” demiş, Zehebî de ona muvafakat etmiştir. Taberânî'de hadise sahih hükmü vermektedir. Ancak bu hadis sahih derecesini bırak hasen bile olamayacak kadar zayıftır. Hadisin isnadı bazılarında göre “Hatmî” bazılarında göre “Hatmî değil” şeklinde tartışma bulunan Ebû Cafer'e gelene kadar sahihtir. Eğer bu kişi Ebû Cafer el-Hatmî ise bu sika ravidir.¹⁷³ Ama değilse o zaman kimdir? Hakkında böyle belirsizlik bulunan hadis, diğer sahih hadisler gibi olamaz. Merdud veya batıl da diyemeyiz. Sahih sayanlar mütesahil oldukları için kabul etmişlerdir”.¹⁷⁴

Sübkî, Tirmizî'nin “Ebû Cafer el-Hatmî” şeklinde rivayet ettiğini söylerken,¹⁷⁵ İbn Teymiyye de bu görüşü tercih etmiştir.¹⁷⁶ Gumârî ise, “أبي جعفر وهو غير الخطمي” ibaresinin tahrif olduğunu söyleyerek Taberânî'nin bunu açıkladığına¹⁷⁷ vurgu yapmaktadır.¹⁷⁸ Bizim incelediğimiz dört farklı baskıda da “أبي جعفر وهو الخطمي” şeklinde geçmesi¹⁷⁹ de bu görüşü desteklemektedir.

Kevserî'nin konuya dair şu değerlendirmeleri de kayda değerdir: “Matbu olan bazı nüshalarda “وهو غير الخطمي” veya “وليس هو الخطمي” şeklinde açıklamalar bulunmaktadır. Bu açıklamalar, kitabı yazıya geçirenlerin tasarrufudur. Çünkü bu gibi ifadeleri kullanmak Tirmizî'nin âdeti değildir. Zira o böyle bir açıklama yapmak yerine öylece bırakır. Bu hadiste İmâre'den rivayet eden Ebû Cafer, Şu'be'nin şeyhleri arasındadır. O da rical kitaplarında geçtiği üzere el-Hatmî'den başkası değildir. Şu'be'nin diğer bir şeyhi olan Ebû Cafer er-Râzi ise 160 yılında vefat etmiştir. İmâre

¹⁷³ İbn Hibbân, *Sikât*, VII, 272; İbn Ebi Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, VII, 379; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXII, 391; Zehebî, *el-Kâşif fi Ma'rifeti men lehu Rivâyetün fi'l-Kütübi's-Sitte*, II, 98.

¹⁷⁴ Ubeydullâh Mübârekfûrî, *Mir'âtü'l-Mefâtiḥ Şerhu Mişkâtü'l-Mesâbîḥ*, VIII, 267.

¹⁷⁵ Sübkî, *Şifâu's-Sekâm*, s.368.

¹⁷⁶ İbn Teymiyye, *Kâide*, s. 202.

¹⁷⁷ Taberânî, *el-Mu'cemü's-Sağîr*, I, 306.

¹⁷⁸ Gumârî, *Misbâhu'z-Zücâce fi Salâti'l-Hâc*, s.7.

¹⁷⁹ Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Beyrut, 1988, V,461; Mektebetü Mustafa el-Bânî, thk. Muhammed Şâkir, Mısır, 1395, V,596; Dâru İhyâü't-Türâs, thk. Muhammed Şâkir, Beyrut, ty. V, 569; Mektebetü Me'ârif, Riyad, 1417, s.813.

ise 105 yılında vefat etmiştir. Dolayısıyla İmâre'ye yetişememiştir. Tirmizî tarîkindeki bütün raviler sikadır.¹⁸⁰

Hadisin metni genel olarak aynı olmakla beraber bir takım lafız farklılıkları bulunmaktadır. Nesâî'nin naklettiği rivayette (فرجع وقد كشف له عن بصره) “Döndüğünde gözleri açılmıştı” ziyadesi vardır.¹⁸¹

Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde yer alan rivayette, (إني توجهت بك يا محمد) Ey Muhammed! Ben seninle yöneldim, (ف فعل الرجل، فبراً) “Adam söyleneni yaptı ve iyileşti” ve (وشفعني فيه) “Benim de onun hakkındaki şefaati kabul et” ziyadeleri vardır. Şuayb el-Arnâvûd (1438/2016) isnadının sahih, ricalinin sika olduğunu söylemiştir. Ebû Cafer dışındakiler *Sahihayn*'ın ravileridir. O ise ashâbı sünen'in ravilerindedir.¹⁸²

İbn Mâce'de ise (ويصلي ركعتين) “İki rekât namaz kılar” ilavesi vardır. Hadisin sonunda da “Ebû İshak bu hadisin sahih olduğunu söylemiştir” demektedir.¹⁸³

İbnü's-Sünnî (364/975) rivayetinde de şu ziyade vardır: “Osman b. Huneyf (r.a) şöyle dedi: “Daha biz oradan ayrılmamıştık ve çok geçmemişti ki adam yanımızda geldi sanki hiç kör olmamış gibiydi”.¹⁸⁴

Hâkim'in rivayetlerinde; (وشفعني فيه) (Benim de onun hakkındaki şefaati, duamı kabul et). Osman b. Huneyf (r.a) şöyle dedi:

“ولا طال بنا الحديث حتى دخل الرجل وكأنه لم يكن به ضرر قط قال عثمان: فوالله ما تفرقنا”

Daha biz oradan ayrılmamıştık ve çok geçmemişti ki adam yanımıza geldi sanki hiç kör olmamış gibiydi ve “فدعا بهذا الدعاء فقام وقد أبصر” (Bu dua ile dua etti, kalktı ve gözleri görüyordu) ziyadeleri vardır. Hâkim, rivayetin sahih olduğunu söylemekte ve Zehebî de ona muvafakat etmektedir.¹⁸⁵

Hadis kaynaklarından ulaşabildiğimiz kadarıyla yirmi farklı senet veya eserde rivayet edilen bu hadisin sahih olduğuna dair alimlerin ittifakından bahsetmek

¹⁸⁰ Kevserî, *Mahku't-Tekavvul*, s. 15.

¹⁸¹ Nesâî, *Amelü'l-Yevm ve'l-leyle* 200.

¹⁸² Ahmed b. Hanbel, *el-el-Müsned*, XXVIII, 478. (Muhakkik Şuayb Arnâvud'un notu)

¹⁸³ İbn Mâce, *Sünen*, II, 395.

¹⁸⁴ İbnü's-Sünnî, *Amelü'l-Yevm*, s. 296.

¹⁸⁵ Hâkim, *el-Müstedrek*, I, 449.

mümkündür. Ancak tevessül konusunda asıl görüş farklılıkları hadise yüklenen manada ortaya çıkmaktadır. Rivayet bakımından bazı alimler Hz. Peygamber'in duası ile tevessül edildiği sadedinde değerlendirmede bulunurken bazıları ise zatı ile tevessül görüşüne mesned teşkil ettiği kanaatindedirler.

Buradaki tevessülün dua manasında olduğunu söyleyen İbn Teymiyye hadisin sahil olup birçok şahidinin olduğunu söyleyerek şöyle demektedir:

“Âmâ hadisi diye meşhur olan bu hadis, Hz. Peygamber'in (s) duası ile tevessülü ifade etmektedir. Bazıları zat ile tevessülde bulunarak Allah'tan bir şey istemeye cevaz veren bir takım hadisler nakletmektedirler. Bunu insanların dualarında da görmekteyiz. Ancak bunların dayandıkları bütün hadisler zayıftır, hatta uydurmadır. Âmâ hadisinden başka onlar için delil olabilecek bir hadis yoktur. Hâlbuki âmâ hadisi de onlar için delil değildir. Çünkü âmâ, Nebi'den (s) gözlerinin görmesi için ona dua etmesini istedi. Rasulullah'ın (s) öğrettiği dua ile de Allah'tan (c.c) O'nun (s) kendisi hakkındaki şefaati, yani duasını kabul etmesini istedi. Allah da onun gözlerindeki rahatsızlığı giderdi.¹⁸⁶ Ulema bu hadisi Nebi'nin (s) mucizeleri ve kabul olunan bereketli duaları kısmında zikretmişlerdir.¹⁸⁷

Mübârekfûrî ise hadis hakkında; “Sanki Nebi (s) “*Sabretmen senin için daha hayırlıdır*” derken duayı tercih etmesine razı olmadı. Ancak adamın duasını kendisine nispet etmesini ve duasının kabul olmasına aracı ve vesile olmasını söyledi. Hadiste geçen “أتوجه” kelimesi “أتوسل” manasındadır. Tevessül de dua manasındadır. Hz. Peygamber'in (s) “*İstersen dua edeyim, istersen sabret ki; bu senin için daha hayırlıdır*” demesi üzerine gözleri görmeyen adamın “Dua et” şeklinde mukabelede bulunması bunun göstergesidir. Sonuç olarak Nebi'nin (s) hayatındayken duası ile tevessülü ve şefaati caizdir. Âmâ hadisinde vuku bulan tevessül bu kısımdandır. Aynı şekilde hayatlarındayken salih kimselerle tevessül de onların duası manasındadır. Ancak vefatından sonra Nebi (s) veya salih kimselerin zatları, Allah katındaki konumları, hakları, onların hürmetleri ve kerametleri ile yapılan tevessül caiz değildir. Bu tür uygulamalar İslam'a sonradan sokulan şeylerdendir. Şeyhülislam İbn

---

¹⁸⁶ İbn Teymiyye, *Kâide*, s.122.

¹⁸⁷ İbn Teymiyye, *Kâide*, s.201.

Teymiyye'nin de tercih ettiği görüş budur"¹⁸⁸ şeklinde değerlendirmelerde bulunmuştur.

Elbânî de hadisin sahih olduğunu söyledikten sonra konuyu şu şekilde açıklamaktadır: “Muhalifler bu hadisi Nebi'nin (s) veya diğer salih kimselerin zatı ile tevessülün caiz olduğuna delil göstermektedirler. Bize göre ise bu hadis kendisinde ihtilaf bulunan “zat ile tevessül” hususunda delil değildir. Bilakis dua ile tevessüle delildir. Çünkü âmânın, Hz. Peygamber'e (s) “*Allah'a dua et beni iyileştirsin!*” demesi Hz. Peygamber'in (s) duası ile tevessül ettiğini göstermektedir. O kimse biliyordu ki O'nun (s) duası, diğerlerinininkine göre kabul olunmaya daha layıktır. Eğer âmânın amacı, Nebi'nin (s) zatı, makamı veya onun hakkı için tevessül etmek olsaydı, O'nun (s) yanına gidip ondan dua istemesine gerek kalmazdı. Bilakis evinde oturup mesela “Allah'ım! Nebi'nin yüzü hürmetine ve senin katındaki makamı ile bana şifa verip gözümü açmanı senden istiyorum”. şeklinde dua edebilirdi. Şayet bu hadiste âmânın, Hz. Peygamber'in (s) zatı ile tevessül ettiğini kabul etsek bile bu, Nebi'ye (s) has bir hüküm olur, diğer Peygamberleri ve salihleri kapsamaz. İzz b. Abdisselâm'dan (660/1262) nakledildiği gibi hadisi bu şekilde kabul edip daha ileri gitmemek gerekmektedir.¹⁸⁹

Elbânî'nin bahsettiği İzz b. Abdisselâm'ın görüşü ise kendisine, “Bir kimsenin Allah'ın peygamberler, melekler ve veliler gibi şanı yüce olan mahlûkatından biri ile tevessülde bulunarak dua edilebilir mi?” şeklinde sorulan soruya verdiği cevap olup şu şekildedir:

“Rasulullah (s), bazı insanlara “Allah'ım sana rahmet Peygamberin Muhammed (s) ile yemin ediyorum” (اللهم اني اقسم عليك بنبيك محمد نبي الرحمة) şeklinde dua öğretmiştir. Eğer hadis sahih ise bu uygulamanın sadece Rasulullah efendimize (s) mahsus olması gerekir. Çünkü O, Âdemoğlunun efendisidir. Hz. Peygamber (s) dışında herhangi bir peygamber, melek veya veli ile Allah'a yemin edilmez. Çünkü hiç kimse onun (s)

---

¹⁸⁸ Ebu'l-Ulâ Mübârekfûrî, *Tuhfetü'l-Ahvezî*, X, 24, X, 28; Ubeydullâh Mübârekfûrî, *Mir'âtü'l-Mefâtih*, VIII, 265.

¹⁸⁹ Elbânî, *Tevessül*, s. 76.

derecesine ulaşamaz. Dolayısıyla bu uygulama onun Allah katındaki yüce derecesine dikkat çekmek için Rasulullah'a (s) mahsustur".¹⁹⁰

Zat ile tevessülü caiz görenlere göre ise bu hadis Hz. Peygamber'in (s) zatı ile tevessülü ifade etmektedir. Sübkî bu iddiayı şöyle açıklamaktadır:

“Tevessül, bir şeyi Nebi'den (s) değil, Allah'tan istemektir. Mahlûk olan salih ameller ile bir şey istemek caizse Hz. Peygamber ile istemek evleviyetle caizdir. Nebinin hakkı için istemekte de bir sakınca yoktur. Çünkü burada hak ifadesinden maksat, Allah'ın mahlûkatına verdiği rütbe ve konumdur. Yoksa hak ile maksat vücud değildir. Çünkü kimsenin Allah üzerinde hakkı yoktur.¹⁹¹ Bu konuda Münâvî (1031/1622), “توجهت بك” ifadesindeki “ب” harfinin dua manasında olmayıp istiâne manasında olduğunu söylemektedir”.¹⁹²

Şevkânî (1250/1834) ise hadisin sahih olduğunu belirterek “Bu hadis Hz. Peygamber ile (s) tevessülün -asıl failin Allah olduğuna inanarak- caiz olduğuna delildir. Çünkü asıl tevessül ve şefaathet yetkisi veren O'dur. O'nun dilediği bir şey hemen olur, dilemediği ise asla olmaz” demektedir.¹⁹³

Şevkânî, İzz b. Abdisselâm'ın fetvasına ise şu şekilde cevap vermektedir: “ Hz. Peygamber (s) ile hayatında, vefatından sonra, huzurunda ve gıyabında tevessül caizdir. Hz. Peygamber'in (s) hayatında ve vefatından sonra başkası ile tevessül sabit olmuştur. Bununla birlikte sahabeden hiç kimse buna karşı çıkmamıştır. Dolayısı ile bu konuda sahabenin sükûti icması vaki olmuştur. İki sebepten dolayı tevessülün cevazını İzz b. Abdisselâm'ın iddia ettiği gibi sadece Hz. Peygamber'e (s) tahsis etmeyi zorunlu kılan bir durum yoktur. Birincisi; başkası ile tevessülün cevazı hususunda sahabenin icması vardır. İkincisi; ilim ve fazilet ehli ile tevessülün sahih olmasıdır. Bu şekilde zat ile tevessül hakikatte salih ameller ile tevessüldür. Çünkü bir kimse ancak salih ameller ile faziletli kimse olur. Salih ameller ile tevessülün vukûu da zaten sahih haberler ile sabittir.¹⁹⁴

¹⁹⁰ İzz b. Abdisselâm, , *Kitâbü'l-Fetâvâ*, s.126.

¹⁹¹ Sübkî, *Şifâü's-Sekâm*, s. 367.

¹⁹² Münâvî, *Feyzü'l-Kadîr*, II, s. 134.

¹⁹³ Şevkânî, *Tühfetü'z-Zâkirîn*, s.60 ve 180.

¹⁹⁴ Şevkânî, *ed-Dürrü'n-Nadîd*, s.19.

İzz b. Abdisselâm'ın bu sözünü delil olarak getiren Elbânî ve ona cevap veren Şevkânî birkaç hususu gözden kaçırmıştır. İlk olarak İzz b. Abdisselâm, “Rasulullah (s), bazı insanlara Allah'ım sana rahmet Peygamberin Muhammed (s) ile yemin ediyorum' şeklinde dua öğretmiştir” sözü ile hangi hadisi kast ettiği bilinmemektedir. Ayrıca araştırmamız kadarıyla böyle bir hadis de tespit edilememiştir. İzz b. Abdisselâm'ın “Bu olay caiz olsa bile Hz. Peygamber'e mahsustur” fetvasında ise tevessül kelimesi işareten de olsa geçmemektedir. Onun karşı çıktığı husus Allah'a başkası ile yemin etmektir ki bu tevessülle alakalı değildir. Bununla beraber bu hadisin nerde geçtiğini veya bu ifadelerle hangi hadisi kast ettiğini açıklaması gerekirdi. Hem Şevkânî hem de Elbânî'den, İzz b. Abdisselâm tarafından kullanılan bu ifadeyi olduğu gibi nakletmeleri veya -şayet kasemi mecazen tevessül manasına hamlettiler ise- bunu da açıklamaları beklenirdi.¹⁹⁵

Sonuç olarak bu hadisi sadece Hz. Peygamber'in duası ile tevessüle yahut bu tevessülün Hz. Peygamber hayatta iken caiz olduğuna hamletmek pek de tutarlı olmasa gerektir. İzz b. Abdisselâm'ın “Hz. Peygamber'in ismi ile kasemde bulunmak sahih olsa bile bu Hz. Peygamber'e mahsustur” ifadesini bu hadise dair bir tespit olarak değerlendirmek mümkün gözükmemektedir.

b. Mevkuf Rivayet

حدثنا طاهر بن عيسى بن قيرس المقرئ المصري التميمي، حدثنا أصبغ بن الفرج، حدثنا عبد الله بن وهب، عن شبيب بن سعيد المكي، عن روح بن القاسم، عن أبي جعفر الخطمي المدني، عن أبي أمامة بن سهل بن حنيف، عن عمه عثمان بن حنيف، أن رجلاً كان يختلِف إلى عثمان بن عفان رضي الله عنه في حاجة له، فكان عثمان لا يلتفت إليه، ولا ينظر في حاجته، فلقي عثمان بن حنيف، فشكا ذلك إليه، فقال له عثمان بن حنيف: أنت الميضأة فتوضأ، ثم أتت المسجد فصل فيه ركعتين، ثم قل: اللهم إني أسألك وأتوجه إليك بنبينا محمد صلى الله عليه وآله وسلم نبي الرحمة يا محمد إني أتوجه بك إلى ربك عز وجل فيقضي لي حاجتي، وتذكر حاجتك، ورح إلي حتى أروح معك، فانطلق الرجل، فصنع ما قال له عثمان، ثم أتى باب عثمان، فجاء البواب حتى أخذ بيده، فأدخله على عثمان بن عفان، فأجلسه معه على الطنفسة، وقال: حاجتك؟ فذكر حاجته، فقضاها له، ثم قال له: ما ذكرت حاجتك حتى كانت هذه الساعة، وقال: ما كانت لك من حاجة، فأتنا، ثم إن الرجل خرج من عنده، فلقي عثمان بن حنيف، فقال: له جزاك الله خيراً، ما كان ينظر في حاجتي، ولا يلتفت إلي حتى كلمته في، فقال

¹⁹⁵ Konu ile alakalı detaylı açıklamalar için bkz. Güler, Vesîle ve Tevessül Hadislerinin Kaynak Değeri, s.61.

عثمان بن حنيف: والله , ما كلمته ولكن شهدت رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم وأتاه ضرير , فشكا عليه ذهاب بصره , فقال: له النبي صلى الله عليه وآله وسلم: «أقتصبر؟» , فقال: يا رسول الله , إنه ليس لي قائد , وقد شق علي , فقال له النبي صلى الله عليه وآله وسلم: «أنت الميضأة , فتوضأ , ثم صل ركعتين , ثم ادع بهذه الدعوات» قال عثمان بن حنيف: فوالله , ما تفرقتنا وطال بنا الحديث حتى دخل علينا الرجل كأنه لم يكن به ضرر قط.

لم يروه عن روح بن القاسم إلا شبيب بن سعيد أبو سعيد المكي وهو ثقة وهو الذي يحدث عن أحمد بن شبيب , عن أبيه , عن يونس بن يزيد الأبلبي , وقد روى هذا الحديث شعبة عن أبي جعفر الخطمي واسمه عمير بن يزيد , وهو ثقة تفرد به عثمان بن عمر بن فارس عن شعبة , والحديث صحيح وروى هذا الحديث عون بن عمارة , عن روح بن القاسم , عن محمد بن المنكدر , عن جابر رضي الله عنه وهم فيه عون بن عمارة والصواب: حديث شبيب بن سعيد

Osman b. Huneyf (ra.) şöyle anlatmıştır: “Bir adam Osman b. Affan’a (ra.) bir ihtiyacı için sık sık gidip geliyordu. Ancak Hz. Osman onunla ilgilenmiyor ve ihtiyacını gidermiyordu. Derken adam Osman b. Huneyf ile karşılaştı ve durumu ona anlattı. Osman b. Huneyf de ona şöyle dedi: “Bir abdest kabı getir ve abdest al. Sonra mescide git ve orada iki rekât namaz kıl. Sonra şöyle dua et: “Allah’ım! Peygamberimiz, rahmet Peygamberi Muhammed (s) ile senden istiyor ve sana yöneliyorum. Ya Muhammed! Hacetimin yerine getirilmesi için seninle Rabbime yöneldim,” de ve hacetini arz et. Sonra bana gel, beraber (Hz. Osman’a) gidelim.

Adam oradan ayrıldı ve Osman b. Huneyf’in kendisine söylediklerini yaptı. Sonra Hz. Osman’ın kapısına geldi. Kapıcı gelip elinden tutarak onu Hz. Osman’ın yanına oturttu. Hz. Osman:

- Hacetin nedir? diye sordu. Adam Hacetini söyledi ve Hz. Osman da onun hacetini giderdi. Sonra ona, “Bu ana kadar senin hacetini hatırlamamıştım. Bundan sonra bir ihtiyacın olursa bize gel” dedi. Sonra adam Hz. Osman’ın yanından çıktı. Sonra Osman b. Huneyf ile karşılaştı ve ona:

- Allah seni hayırla mükâfatlandırın! Sen onunla benim hakkımda konuşana kadar hacetimi gidermiyordu, benimle ilgilenmiyordu. Osman b. Huneyf’de ona:

- Allah’a yemin olsun ki, ben onunla senin hakkında konuşmadım. Fakat âmâ bir adamın Hz. Peygamber’e (s) gelerek gözlerinin kör olduğundan şikayet ettiğine ve Hz. Peygamberin de (s) ona “Sabreder misin?” dediğine şahit oldum. Adam:

- Ey Allah'ın Rasulu! İşlerimde bana önderlik edecek kimsem yok. Bu da bana çok zor gelmektedir, dedi. Bunun üzerine Rasulullah (s) :

- *Abdest kabını getir ve abdest al. Sonra iki rekât namaz kıl. Daha sonra da bu şekilde dua et, dedi.*

Osman b. Huneyf şöyle devam etti: Allah'a yemin olsun ki, Biz henüz ayrılmamıştık. Aramızda konuşmamız uzamıştı ve o âmâ adam geldi. Sanki daha önceden hiç kör olmamıştı. (gözleri çok iyi görüyordu)".¹⁹⁶

Bu rivayeti Ravh b. Kasım'dan ancak Şebîb b. Saîd Ebû Saîd el-Mekkî vasıtasıyla rivayet ettiler ki, bu sikadır. Ravh, Ahmed b. Şebîb > babası > Yunus b. Yezid el-Üblî tarikinden rivayette bulunur. Halbuki bu hadisi Şûbe, Ebû Ca'fer el-Hatmî'den rivayet etmiştir ki, ismi Umeyr b. Yezid'dir ve sikadır. Osman b. Ömer b. Faris Şu'be tarikinde teferrüt etmiştir. Hadis sahihtir. Bu hadisi Avn b. Ümâre > Ravh b. Kasım > Muhammed b. Münkedir > Câbir'de r.a tariki rivayet etmiştir. Bunların arasında Avn b. İmâre vardır. Doğru olan Şebîb b. Saîd'in hadisi olmasıdır.¹⁹⁷

Bu hadis, Hz. Peygamberin vefatından sonra zâtı ile tevessülü kabul edenler ile kabul etmeyenler arasında tartışma konusu olmuştur. Çünkü hadisin baş tarafı ilk hadise benzemektedir. Bu rivayet, ilk hadisten farklı olarak sonunda, Hz. Peygamber'in (s) vefatından sonra Osman b. Huneyf'in başından geçen bir hadiseyi anlatmaktadır ve her iki grup tarafından da "kıssalı rivayet" ismi ile zikredilmiştir. Bundan dolayı ayrıca zikretmeyi uygun bulduk. Taberânî'nin bu hadisin sonunda yaptığı açıklamada "Bu hadis sahihtir" derken hangisini kastettiği de ilk bakışta açık değildir. Zat ile tevessüle karşı çıkanlar Taberânî'nin bu açıklamasını başka bir hadise hamlederek kıssanın uydurma olduğunu iddia etmektedirler.¹⁹⁸

Hadisin sonundaki bu açıklama sadece Taberânî'nin *el-Mu'cemü's-Sağîr*'inde geçmektedir. Taberânî'nin bu açıklamasında hangi ravilerden bahsettiği, "hadis sahihtir" derken hangi hadisi kast ettiği ilk bakışta kapalı gelmektedir. Bu açıklama

¹⁹⁶ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, IX, 30; *ed-Duâ*, I, 320 (dört farklı senetle); Beyhakî, *Delâilü'n-Nübüvve*, VI, 167, (dört farklı senetle); Ebû Nuaym, *Ma'rifetü's-sahâbe*, IV, 1959 (iki farklı senetle); Abdülganî el-Makdisî, *et-Terğîb fi'd-Duâ*, I, 108.

¹⁹⁷ Taberânî, *el-Mu'cemü's-Sağîr*, I, 306.

¹⁹⁸ İbn Teymiyye, *Kâide*, s. 205; Elbânî, *Tevessül*, s. 86-89.

Taberânî'nin kastının öğrenilmesi açısından önemlidir. İlk olarak Taberânî'nin açıklamada bahsettiği isimleri anlamak için rivayet ettiği bütün senetlerin incelenmesi gerekmektedir. *Mu'cemü's-Sağîr* ve *Mu'cemü'l-Kebîr*'deki senetler şu şekildedir:

Tâhir b. İsa b. Kayres el-Mısırî et-Temîmî < Esbağ b. Ferec < Abdullah b. Vehb < Şebîb b. Saîd el-Mekkî < Ravh b. Kasım < Ebû Cafer el-Hatmî el Medenî < Ebû Umâme Sehl b. Huneyf < Amcası Osman b. Huneyf. Bu senetler incelendiğinde rical alimlerinin raviler hakkındaki değerlendirmeleri şöyledir:

Tâhir b. İsa, İbn İshak b. Abdillâh b. Ebân b. Abdussamed b. Beşîr. Temîm oğullarından. İbn Kayres diye bilinir. Esbağ bi Ferec, Züheyr b. Abbâd, ve Yahya b. Abdillâh b. Ebîbekr ve diğerlerinden rivayette bulunmuştur. Taberânî'nin şeyhlerindendir ve sikadır, 292 senesinde vefat etmiştir.¹⁹⁹

Esbağ b. Ferec, İbn Saîd Ebû Abdillâh el-Kureşî el-Mısırî olup sikadır,²⁰⁰ saduktur.²⁰¹ Buhârî, Ebû Dâvûd, Tirmizî ricalindendir. Hocaları arasında Hâtem b. İsmail, Süleyman b. Abdul 'alâ, Abbas b. Halef, Abdurahman b. Zeyd b. Eslem, ve İbn Vehb vardır. Talebeleri arasında oğlu Muhammed b. Esbağ, Ahmed b. Saîd el-Hemedânî, Ahmed b. Mansûr el-Mervezî vardır. 225 yılında vefat etmiştir.²⁰² İbn Hibbân *Sikât*'ta zikretmiştir.²⁰³

Abdullah b. Vehb, Müslim el-Kureşî el-Fihrî Ebû Muhammed el-Mısırî el-Fakîh'tir.²⁰⁴ İbrahim b. Saîd b. Ez-Zührî, Üsâme b. Zeyd b. Eslem, Üsâme b. Zeyd b. El-Leysî, Süfyânü's-Sevrî, Süfyan b. Uyeyne, Saîd b. Abdillâh el-Cühenî ve Şebîb b. Saîd el-Habetî başta olmak üzere üç yüzden fazla kişiden rivayette bulunmuş olup sikadır. İbrahim b. Münzir el-Hizâmî, Ahmed b. İsa el-Mısırî, kardeşinin oğlu Ahmed b. Abdurrahman b. Vehb ve Esbağ b. Ferec başta olmak üzere üç yüze yakın kişi de kendisinden rivayette bulunmuştur. Rical alimleri Abdullah b. Vehb'i çeşitli lafızlarla tevsik etmişlerdir. Ahmed b. Hanbel, onun için "Hadisleri sahihtir. Semâ'ı arz'a tercih ederdi. Onun rivayetleri esah ve esbet hadislerdendir" derken, Yahya b. Maîn "sika",

¹⁹⁹ İbn Mâkûlâ, *el-İkmâl*, I, 296; İbn Nokta, *Tekmiletü'l-İkmâl*, IV, 4.

²⁰⁰ İclî, *Ma'rifetü's-Sikât*, I, 233; İbn Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, I, 113.

²⁰¹ Ebû Hâtim er-Râzî, *Kitâbü'l-Cerh ve't-Tadîl*, II, 321.

²⁰² Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, III, 304.

²⁰³ İbn Hibbân, *Sikât*, VIII, 133.

²⁰⁴ İclî, *Ma'rifetü's-Sikât*, II, 65

Ahmed b. Salih el-Mısırî “İbn Vehb yüz bin hadis rivayet etmiştir. Hicaz, Şam ve Mısırlılardan ondan daha çok hadis rivayet eden görmedim” demiştir. Ebû Zür’a’nın (264/878) değerlendirmeleri şu şekildedir: “İbn Vehb’in Mısır içinde ve dışında rivayet ettiği otuz bin kadar hadise baktım, “lâ asle leh”²⁰⁵ denilen bir hadisini görmedim. O, sika birisidir”. İbn Adî ise “İbn Vehb insanların en yücelerinden ve sikalarındandır. Hicaz ve Mısır’ın hadisleri onun etrafında döner. Onun münker olan bir hadisini bilmiyorum” şeklinde değerlendirmelerde bulunmuştur. Ayrıca İbn Vehb, Buhârî’nin ravilerinden olup²⁰⁶ 197 yılının Şaban ayında vefat etmiştir.²⁰⁷

Şebîb b. Saîd el-Mekkî: Şebîb b. Saîd Ebû Saîd el-Habetî el-Basrî. Kendisine Benî Temîm’den olan Habet kabilesine nispetle böyle denilmiştir. Ahmed b. Şebîb’in babasıdır. Ali b. Medînî, Ebû Zür’a, Ebû Hâtim, Nesâî, Dârekutnî²⁰⁸ ve Zühlî onun için “sika” demiştir. Buhârî’nin ravilerindedir.²⁰⁹ Ancak Buhârî, Şebib < oğlu < Yunus tarikiyle gelen hadisleri kitabına almıştır. Nesâî ve Ebû Dâvûd da ondan rivayette bulunmuştur.²¹⁰ İbn Hibbân onu *Sikât*’ta zikretmiştir.²¹¹ Zahebî, onun için “sadûktur” derken Ebu Zur’a ve İbn Hacer; İbn Vehb’in oğlu Ahmed’in, Şebîb’ten yaptığı rivayetlerde bir beis yoktur. İbn Vehb ise Mısır’da Şebib’ten hadis yazmıştır. 186 yılında vefat etmiştir” demektedir.²¹²

İbn Adî ise onun hakkında şöyle demiştir: “Sikadır ve Yunus b. Yezîd’in ashabındandır. Onda Yunus’un, Zührî’den yazdığı bir nüsha vardır. Oğlu Ahmed babasından onları rivayet etmiştir ki hepsi sahihtir” demiştir. İbn Vehb ondan münker hadisler rivayet etmiştir. Şebîb, Mısır’da bulunduğu sıralarda İbn Vehb ondan ezberinden hadisler yazmış, bunlarda da yanılmış olabilir. Bu yalanlar hususunda ona güvenilmemesini umuyorum”. Bu açıklamalardan sonra İbn Adî, Şebîb’in rivayetlerinden örnekler verir. Ancak örnekler arasında bu hadis bulunmamaktadır.²¹³

²⁰⁵ Bu ifade özellikle rical kitaplarında mevzu hadis için kullanılır. İbn Kesîr, *İhtisâru Ulûmi’l-Hadis*, s. 165.

²⁰⁶ Kelâbâzî, *Ricâlü Sahîhi’l-Buhârî*, I, 432.

²⁰⁷ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XVI, 277

²⁰⁸ Dârekutnî, *Suâlâtü’l-Hâkim li’d-Dârekutnî*, s.224.

²⁰⁹ Aynî, *Umdetü’l-Kârî*, VIII, 255.

²¹⁰ İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, I, 409.

²¹¹ İbn Hibbân, *Sikât*, VIII, 11.

²¹² Ebû Zür’a, *Kitâbü’d-Du’afâ*, III, 880. İbn Hacer, *Takrîb*, I, 263.

²¹³ İbn Adî, *el-Kâmil* IV, 30.

Ravh b. Kasım, et-Temîmî el-Anberî²¹⁴ Basralıların sikalarından²¹⁵ olup, hafız²¹⁶ ve mutkindir.²¹⁷ Ebû Kâsım ve Ebû Gıyâs diye künyelenmiştir.²¹⁸ Buhârî, vudû, tefsir, cizye kitaplarında ve birçok yerde ondan rivayette bulunmuştur. Ebû Hâtim²¹⁹ ve Ebû Zür'aonun hakkında "Sikadır" demiştir.²²⁰ Abdurrahman bize tahdis etti ki, Süfyan b. Uyeyne şöyle demiştir: "Hadis talep eden muhsin kimseler arasında ondan ezberi daha kuvvetli birini görmedim."²²¹ Ali b. Medînî ve Yahya b. Maîn de²²² onun sika olduğunu söyleyip benzer övgülerde bulunmuşlardır.²²³

Ebû Cafer el-Hatmî, Umeyr b. Yezid b. Umeyr b. Habîb b. Hamâşe el-Medenî'dir. Daha sonra Basra'ya yerleşmiştir.²²⁴ Sika²²⁵ ve saduktur.²²⁶ İbn Ebî Şeybe onun hakkında şöyle demektedir: "Ali b. Medînî'den şöyle işittim: Ebû Cafer el-Hatmî, babası ve dedesi Habîb b. Hamâşe sıdkı birbirlerinden tevarüs yoluyla alan kimselerdir".²²⁷ İbn Hibbân onu *Sikât*'ta zikretmiştir.²²⁸ Ebû Cafer'in Saîd b. Müseyyeb, İmâre b. Osman b. Huneyf, Ebû Ümâme b. Sehl b. Huneyf, Muhammed b. Ka'b ve dedesinden rivayetleri vardır. Kendisinden de Hammâd b. Seleme, Şu'be b. Haccâc ve Ravh b. Kasım ve diğerlerinden rivayette bulunmuş olup Yahya b. Maîn de onun için "sika" demiştir. Bununla beraber *Sünen* sahiplerinin de ravilerindedir.²²⁹

Sehl b. Huneyf: Es'ad b. Sehl b. Huneyf b. Vâhib Ebû Ümâme el-Ensârî el-Medenî. Babası Sehl b. Huneyf olup Bedir'e katılmıştır.²³⁰ Hz. Peygamber'in (s) vefatından iki sene önce doğdu. İsmi Hz. Peygamber verdi. Mürsel olarak rivayetleri vardır. Hz. Ömer, Osman, Zeyd b. Sâbit, Ebû Hureyre, Ebû Saîd ve birçok sahâbeden

²¹⁴ Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, III, 309.

²¹⁵ Ahmed b. Hanbel, *İlel*, II, 540; İbn Ebî Hâtim, *Kitâbü'l-İlel*, V, 387; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 399; İbn Hacer, *Takrîb*, I, 211.

²¹⁶ Dârekutnî, *el-İlel*, II, 81.

²¹⁷ İbn Hibbân, *Sikât*, VI, 305.

²¹⁸ Aynî, *Umdetü'l-Kârî*, III, 122; Kastallânî, *İrşâdü's-Sârî*, I, 288.

²¹⁹ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, III, 495.

²²⁰ Bâcî, *et-Tadîl*, II, 575; Kelâbâzî, *Ricâlü Sahîhi'l-Buhârî*, I, 249.

²²¹ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, III, 495.

²²² Yahya b. Maîn, *Târîh*, IV, 237.

²²³ İbn Şâhîn, *Târîhu Esmâi's-Sikât*, s. 86; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, IX, 253; İbn Hacer, *Tehzîb*, III, 357.

²²⁴ Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, VI, 541.

²²⁵ Zehebî, *el-Kâşif*, II, 98.

²²⁶ İbn Hacer, *Takrîb*, I, 432.

²²⁷ İbn Ebî Şeybe, *Mesâilü İbn Ebî Şeybe an Şuyûhihi*, I, 108; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXII, 391

²²⁸ İbn Hibbân, *Sikât*, VII, 272.

²²⁹ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, VI, 379. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXII, 391.

²³⁰ Zehebî, *Siyer*, IV, 8.

rivayetleri vardır.²³¹ Peygamberimizle sohbeti olmamıştır.²³² Ancak küçükken Hz. Peygamber'i (s) gördüğü için onu sahabi sayanlar olmuştur.²³³ Ümeyye b. Hind'e "O sika mıdır?" diye sorulunca, "Onun bir misli yoktur ve bundan daha yücedir" demiştir.²³⁴ Ondan da iki oğlu Muhammed ile Sehl, Zührî ve diğerleri rivayette bulunmuştur.²³⁵ Buhârî de birçok yerde ondan rivayette bulunmuştur. 127 yılda vefat etmiştir.²³⁶ Buhârî, Ahmed b. Şebîb b. Saîd'in babasından yaptığı rivayetleri *Sahih*'ine almıştır.²³⁷

Hâkim de Ahmed b. Cafer < Abdullah b. Ahmed b. Hanbel < Babası < Muhammed b. Cafer senediyle bu hadisi rivayet etmiştir. Bu hadis için Hâkim "sahih" hükmünü vermiş, Zehebî de ona muvafakat etmiştir.²³⁸ Beyhakî de Ravh b. Ubâde'nin, Şu'be'den yapmış olduğu rivayetinin sıhhatini beyan etmiştir.²³⁹

Taberânî'nin hadisin sonunda yaptığı açıklama ve hadisi sahih görmesiyle alakalı diğer hadis âlimlerinin görüşlerinden bahsedilecek olursa, İbn Teymiyye, Taberânî'nin bu beyanından sonra şu açıklamayı yapmıştır: "Taberânî hadis ilmindeki geniş bilgisine rağmen Ravh b. Ubâde'nin Şu'be'den rivayetine ulaşamamıştır. Bu isnad sahihtir".²⁴⁰

Sübkî, Taberânî'nin "sahih" hükmünü bu hadis için verdiğini iddia ederek şöyle demektedir: "Taberânî bu hadisi *el-Mu'cemü'l-Kebîr* ve *el-Mu'cemü's-Sağîr*'de rivayet etmiştir ve sahih olduğunu beyan etmiştir. Hâlbuki bir hadise sahih veya zayıf demek onun pek âdeti değildir. Belki de sahih olduğuna hüküm verdiği tek hadis budur. Hadiste tevessülün sadece Hz. Peygamber hayatta iken caiz olduğunu açıklayan bir durum da yoktur. Aksine Osman b. Huneyf'in hadisi Hz. Peygamberin vefatından sonra da uygulamıştır".²⁴¹

²³¹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 2/525; İbn Hacer, *Tehzîb*, I,231.

²³² İbn Ebî Hâtim, *el-Merâsîl*, s.16.

²³³ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, I,87; Aynî, *Umdetü'l-Kârî*, I,173.

²³⁴ İbn Ebî Hatim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 2/344.

²³⁵ Aynî, *Şerhu Süneni Ebî Dâvûd*, II,162.

²³⁶ Bâcî, *et-Ta'dîl*, I,393

²³⁷ Buhârî, *Cenâiz* 59; *Zekât*, 4, 43; *İstikrâd*; 62; *Fedâilü's-Sahâbe*, 7, vd.

²³⁸ Hâkim, *el-Müstedrek*, I, 708.

²³⁹ Beyhakî, *Delâilü'n-Nübüvve*, VI, 166.

²⁴⁰ İbn Teymiyye, *Kâide*, s.212.

²⁴¹ Sübkî, *Şifâü's-Sekâm*, s.370

Heysemî de “Bu hadisi Hz. Peygamber’in vefatından sonraki olayı anlatan kıssa olmadan Tirmizî ve İbn Mâce rivayet etmiştir. Taberânî ise hadisi kıssa ile beraber rivayet edip bu tarik ile zikrettikten sonra ‘hadis sahihtir’ demiştir” şeklinde değerlendirme yaparken,²⁴² Süyûtî ise İbn Mâce şerhinde: “İbn Mâce’nin zikrettiği ve kıssa olmayan hadis, Hz. Peygamber (s) ile vefatından önce tevessülün caiz olduğuna delildir. Vefatından sonra tevessülün caiz olduğuna ise Taberânî’nin kıssa ile beraber zikrettiği hadis delildir” diyerek bu hadisi zikretmektedir.²⁴³

Hâkim, bahsi geçen ve kıssa olmayan hadisi rivayet ettikten sonra “Bu hadisin Şebîb’in Ravh b. Kasım’dan mütabi vardır. Ancak, o rivayetin metin ve senedinde ziyade vardır. Bu ziyadelik Şebîb’e aittir. Şebîb ise güvenilir ve sikadır. Zehebî de Hâkim’in bu görüşüne itiraz etmemiştir.²⁴⁴

Gumârî’ye göre hadisin Hâkim ve İbnü’s-Sünnî’de kıssasız rivayet edilip diğer eserlerde kıssalı rivayet edilmesini zayıflık sebebi saymak tedlîsin farklı bir çeşididir. Çünkü ilim ehli tarafından malumdur ki, bazı raviler bazı hadisleri tam zikreder, bazılarını da ihtisar eder. Bunu aynı şekilde çoğu yerde Buhârî de yapmaktadır.²⁴⁵

Kevserî ise bu konuda şöyle demektedir: “Hadisin mevkuf kısmında bahsedilen kıssa sahihtir. Bu kıssanın sahihliğini Taberânî de tasdik etmiştir. Aynı şekilde Ebû Nuaym *Ma’rifetü’s-Sahâbe*’de²⁴⁶, Beyhakî de iki farklı tarikle bu hadisi rivayet etmiştir.²⁴⁷ Her ikisi de sahihtir. Hz. Peygamberin (s) âmâyâ öğrettiği bu dua zat ile tevessülün cevazına delildir. Kelamı zahir manasından çıkarıp başka bir manaya hamletmek kelamı tahrif etmektir.²⁴⁸

Çağdaş hadis âlimlerinden Huveynî, Osman b. Ömer b. Faris’in, Şu‘be tarikinde teferrüd etmediğini söyler. Taberânî’den başka hadisin merfu kısmını rivayet edenleri zikrederek şahitlerini getirir ve şöyle der: “Osman b. Ömer b. Faris, Şu‘be tarikinde teferrüd etmemiştir. Ravh b. Ubâde, Osman b. Ömer b. Faris’e, Şu‘be < Ebû Cafer el-Medenî < Umâre b. Huzeyme < Osman b. Huneyf, tarihiyle mütâbaat etmiştir. Ahmed

²⁴² Heysemî, *Mecme’u’z-Zevâid*, II, 565; Münzirî, *et-Terğîb ve’t-Terhîb*, I, 273.

²⁴³ Süyûtî, *Şerhu Sünen’i-İbn Mâce*, I, 99.

²⁴⁴ Hâkîm, *el-Müstedrek*, I, 715

²⁴⁵ Gumârî, *İrğâm*, s. 11.

²⁴⁶ Ebû Nuaym, *Ma’rifetü’s-sahâbe*, IV, 1959.

²⁴⁷ Beyhakî, *Delâilü’n-Nübüvve*, VI, 167.

²⁴⁸ Kevserî, *Mahku’t-Tekavvul*, s. 2 ve 14.

b. Hanbel ve Beyhakî, Ahmed b. Fehhâm tarikiyle rivayet ederek “Bize Revh b. Ubâde rivayet etti” demişlerdir. Aynı şekilde ona da Muhammed b. Cafer “Bana Şu‘be tahdis etti” diyerek aynı senetle hadisin mütâbiini getirmiştir”.²⁴⁹

Hız. Peygamber’in (s) vefatından sonra zatı ile tevessülü kabul edenler, hadisin metnine bir eklemenin söz konusu olmadığını, Taberânî’nin sahih demesinin ilk hadisle değil bu hadisle alakalı olduğunu iddia etmektedirler.²⁵⁰

Zat ile tevessülü kabul etmeyenler ise bu kıssanın metnine sonradan eklendiğini, Taberânî’nin sahih demesinin ilk hadisle alakalı olduğunu iddiasındadır. Mesela İbn Teymiyye, konu ile alakalı şöyle demektedir: “Taberânî, Abdullah b. Vehb < Şebîb b. Saîd el-Mekkî < Ravh b. Kasım tariki ile hadisi rivayet etmektedir. Kendisinde eklemeler bulunan ve garip olan bu tarikle *Sünen* sahipleri rivayette bulunmamıştır. Fakat Hâkim, “*Sahîhayn*’ın şartların taşımaktadır” diyerek her iki rivayetin de sahih olduğunu iddia etmiştir. Şebîb’in sika olduğu ve Buhârî kendisinden rivayette bulunduğu doğrudur. Fakat İbn Vehb, hafızası zayıf olduğu için hadisleri karıştırarak Şebîb’ten sikalara muhalif bir takım münker rivayetler nakletmiştir.”²⁵¹

İbn Teymiyye bu hadisin açıklamasında, İbn Adî’nin söylediklerine vurgu yaparak Abdullah b. Vehb < Şebîb b. Saîd el-Mekkî < Ravh b. Kasım tariki üzerinde durmuştur. İbn Vehb’in Şebîb’den yaptığı iki rivayeti zikrederek İbn Adî’nin onları münker saydığını söylemiştir. Ancak İbn Adî, bu hadisi zikretmemiştir. İkinci olarak İbn Adî’nin “Bir takım münker hadisler rivayet etmiştir” ifadesinden bu hadisin de münker olması hükmü çıkmamaktadır. İbn Teymiyye ve zat ile tevessülü inkar edenlerden başka bu hadise münker diyen kimsenin olmaması ayrıca dikkat çekicidir.

İbn Teymiyye açıklamasının devamında “İbn Vehb, Şebîb’ten yaptığı rivayette (وشفيعني فيه فشفعه في) ifadesini zikretmemesi, İbn Adî’nin iddiasını kuvvetlendirmektedir. Çünkü İbn Vehb, Şebîb’in iki oğlunun yazdığı gibi rivayetin lafızlarını yazmayıp hafızasından nakletti”²⁵² demektedir. Ancak İbn Teymiyye’nin bu kıssalı rivayetin İbn

²⁴⁹ Huveynî, *Tenbihü’l-Hâcid*, II, 28.

²⁵⁰ Gumârî, *İrgâm*, s.11; Kevserî, *Mahkut’tekavvul*, s.13.

²⁵¹ İbn Teymiyye, *Kâide*, s. 205.

²⁵² İbn Teymiyye, *Kâide*, s. 212

Vehb dışında iki oğlundan ve başka raviler tarafından da rivayet edildiğini göz ardı ettiği görülmektedir.

Elbânî ise şöyle demektedir: “Âmâ hadisinin sahihliğinde şüphe yoktur. Buradaki şüphe, Taberânî’nin de dediği gibi Şebîb’in teferrüt ettiği kıssadır. Şebîb ise özellikle İbn Vehb’in kendisinden yaptığı rivayetlerde eleştirilen birisidir. Şebîb’in oğullarından Ahmed saduktur. Şebîb de sikadır, yalnız ezberinde zayıflık vardır. Ancak Ahmed b. Şebîb’in babasından, Şebîb’in de Yunus’tan yaptığı rivayetler kabul edilir. Ayrıca kıssalı olan rivayette başka bir illet daha vardır. O da Ahmed b. Şebîb’in kıssada ihtilaf etmesidir. Ahmed hem kıssalı olan senette hem de kıssasız olan İbn Sünnî’nin ve Hâkim’in üç senesinde vardır. İbn Hacer *Fethu’l-Bârî*’de şöyle demektedir: ‘Buhârî, Ahmed b. Şebîb > Şebîb > Yunus senedini nakletmiştir. Şebîb’in bu tarik haricindeki rivayetlerini -İbn Vehb’ten olanlar da dahil- kitabına almamıştır.²⁵³ Bu ifade İbn Hacer’in, Ahmed b. Şebîb’in babasından yaptığı rivayetleri değil de Yunus’tan gelen rivayetleri tevsîk ettiğini göstermektedir’.²⁵⁴

Taberânî’nin sahih hükmü verme konusundaki tartışmalara da değinen Elbânî, şöyle demektedir: “Taberânî, bazılarının iddia ettiği gibi kıssaya sahih dememiştir. ‘Hadis sahihtir’ sözüyle Şu‘be’nin hadisini kast etmiştir. Bu kıssa sabit olsa bile Osman b. Huneyf adama tam olarak nasıl dua edeceğini öğretmemiştir. ‘Allah’ım onu bana şefaathçi kıl, beni de ona şefaathçi kıl’ sözünü çıkarmıştır. Çünkü Rasulullah (s) bu duayı sadece o âmâ için yapmıştır. Sonuç olarak bu kıssa, hıfzı zayıf olan ravinin teferrüd etmesi, teferrüd edilen noktada ihtilaf olması ve sikalara muhalefet olduğundan dolayı zayıf ve münkerdir’.²⁵⁵

Gumârî, kıssa hususunda Elbânî’nin iddialara şöyle cevap vermektedir: “Elbânî, görüşüne ve hevasına uygun olmayan bir hadis gördüğü zaman okuyanların onu zayıf sanması için tedlis ve aldatma usulü ile o hadisi zayıf saymaya çalışır. Ona aldananlardan birisi de *el-Mu’cemü’l-Kebir*’i tahkik eden Hamdi es-Silefî’dir. O da şeyhi gibi hevasına uymayan hadisleri zayıf saymada cüretkârdır. Hâlbuki bir hadisi sahih veya zayıf saymak için hadis hafızı olmak gerekir. Silefî, yukarıda Elbânî’nin

---

²⁵³ İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, I, 409.

²⁵⁴ Elbânî, *Teveşsül*, s. 84.

²⁵⁵ Elbânî, *Teveşsül*, s. 89.

söylediklerini aynen naklederek bu kıssanın hadisin sonuna sonradan eklendiğini iddia etmiştir.²⁵⁶ Ancak kıssa son derece sahihtir. Nitekim bu kıssanın sahih olduğunu Münzirî (656/1258)²⁵⁷ ve Heysemî²⁵⁸ de açıkça söylemiştir. Bahsi geçen İbn Hacer'in açıklamaları Elbânî'nin anladığı gibi ne açıktan ne de işareten Şebîb'in Yunus'tan başka birinden yaptığı hadisleri zayıf gördüğü anlamına gelmez. Bu açıklama Şebîb'in rivayetlerindeki ta'n şüphesini ortadan kaldırmak içindir. Çünkü İbn Hacer, İbn Adî'nin 'Yunus'un nüshası sağlam bir nüshadır' sözünü zikretmiştir. Buhârî de Şebîb'in sıhhati kesin olan Yunus'tan olan rivayetlerini tercih etmiştir. Bu, Şebîb'in Yunus'tan başka bütün rivayetlerinin zayıf olduğu anlamına gelmez. İbn Hacer'in 'Buhârî, Şebîb'in İbn Vehb'ten olan rivayetlerini de rivayet etmemiştir' sözüne gelince, İbn Vehb, Şebîb'ten münker hadisler rivayet ettiği için bu rivayetlerden Buhârî'yi uzak tutmak istemiştir. Ahmed b. Şebîb, Buhârî'nin ricalindendir. Ondan *Sahîh*'inde ve *el-Edebu'l-Müfred*'de rivayette bulunmuştur. Ebû Hâtim²⁵⁹ ve İbn Adî²⁶⁰ onun için 'sika' demiştir. Ebû Zur'a ve Ali b. Medînî de ondan hadis yazmıştır²⁶¹ ve 'Onun yanındaki kitap sahihtir' demiştir. Bu açıklama Şebîb'in sika olduğunu ifade eder. Rivayetin Yunus'tan olması, hadisin sıhhat şartlarından değildir. İbn Adî ise sadece Şebîb'in, Zührî'nin yanında olan nüshasını tenkit etmiştir. Burada Şebîb'in bütün rivayetlerini kast etmemiştir.²⁶²

Bu açıklamalarda zikredilen ravi isimlerinin anlaşılması için hadisin diğer senetlerini de burada zikretmek faydalı olacaktır:

Beyhakî'nin *Delâil*'deki senedi şu şekildedir: Ebû Saîd Abdulmelik b. Ebi Osman ez-Zâhid < El-İmam Ebûbekir Muhammed b. Ali b. İsmail eş-Şâî el-Kaffâl < İbn Vehb < El-Abbas b. Ferec < İsmail b. Şebîb < Babası < Ravh b. Kasım < Ebû Cafer el-Medenî < Ebû Ümâme Sehl b. Huneyf. Beyhakî bu senedi zikrettikten sonra diğer rivayetler hakkında da bilgi verir: "Bu hadisi Ahmed b. Şebîb < Saîd < babası da aynı şekilde bu uzun hali ile rivayet etmiştir".

²⁵⁶ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, IX, 17. (Muakkik Hamdi es-Silefi'nin notu)

²⁵⁷ Münzirî, *Terğîb*, I, 273.

²⁵⁸ Heysemî, *Mecme'u'z-Zevâid*, II, 565.

²⁵⁹ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, IV, 359.

²⁶⁰ İbn Adî, *el-Kâmil* IV, 31.

²⁶¹ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemal*, I, 327.

²⁶² Gumârî, *İrgâm*, s.14.

Ebû Ali el-Hasen b. Ahmed b. İbrahim b. Şâzân < Abdullah b. Cafer b. Dürusteveyhi < Yakup b. Süfyân < Ahmed b. Şebîb b. Saîd < Bu hadisi yine bu uzun şekliyle anlattı. Yine Hişâm ed-Düstüvâî < Ebû Cafer < Ebû Ümâme b. Sehl < Amcası Osman b. Huneyf'ten rivayet etmiştir.²⁶³

Ebû Nuaym'ın senedi: Ebû Amr < El-Hasen < Ahmed b. İsa < İbn Vehb < İsmail b. Şebîb < Ebû Cafer el-Medenî < Ebû Ümâme Sehl b. Huneyf < Osman b. Huneyf.²⁶⁴

Abdulganî el-Makdisî'nin senedi: Muhammed b. Abdalbaki b. Ahmed b. Selman < İbn Hayrûn < İbn Şâzân < Ebû Muhammed Abdullah b. Cafer b. Düstüveyhi en- Nahvi < Yusuf Yakup b. Süfyan < Ahmed b. Şebîb b. Saîd < Babası < Ravh b. Kasım < Ebû Cafer el-Medîni < Ebû Ümâme Sehl b. Huneyf < Amcası Osman b. Huneyf.²⁶⁵

Hadis hakkında yapılan bütün bu açıklamalardan sonra şu sonuçlara varılmaktadır:

Bütün senetleri inceledikten sonra Taberânî'nin sahih hükmünü kıssalı rivayet için verme ihtimali birkaç sebepten dolayı kuvvet kazanmaktadır. Birincisi; Taberânî, bir önceki başlık altında zikredilen ve Hz. Peygamber'in (s) gözleri görmeyen kimseye öğrettiği duanın anlatıldığı hadisi hiçbir eserinde rivayet etmemiştir. Bilakis Hz. Peygamber'in vefatından sonra meydana gelen hadisenin anlatıldığı kıssalı olan bu hadisi zikretmiştir. Kendi rivayet ettiği hadisten sonra rivayet etmediği bir hadis için sahih hükmü vermesi kanaatimizce uygun gözükmemektedir.

İkincisi: “Bunu Ravh b. Kasım'dan ancak Şebîb b. Saîd Ebû Saîd el-Mekkî vasıtasıyla rivayet ettiler ki” ifadesi de kıssasız hadise delalet edemez. Çünkü kıssasız rivayet sadece Şebîb'in, Revh b. Kasım'dan rivayetiyle gelmemektedir. Mesela Hâkim'in üç senedi²⁶⁶, Beyhakî²⁶⁷ ve İbn Mâce'nin senedi²⁶⁸ farklı ravilerden oluşmaktadır.

²⁶³ Beyhakî, *Delâilü'n-Nübüvve*, VI, 167.

²⁶⁴ Ebû Nuaym, *Ma'rifetü's-sahâbe*, IV, 1959.

²⁶⁵ Abdulganî el-Makdisî, *et-Terğîb fi'd-Duâ*, I, 108.

²⁶⁶ Hâkim, *el-Müstedrek*, I, 449.

²⁶⁷ Beyhakî, *Delâilü'n-Nübüvve*, VI, 167.

²⁶⁸ İbn Mâce, *İkâmetü's-salâh* 189.

Üçüncüsü: Taberânî, “Osman b. Ömer b. Faris, Şu‘be tarikinde teferrüt etmiştir” ifadesini kullandıktan sonra “hadis sahihtir” demiştir. Ömer b. Faris sadece Taberânî’nin *Duâ*’da rivayet ettiği kıssalı hadisin senedinde Şu‘be’den rivayette bulunmuştur.²⁶⁹ Yani Şu‘be burada teferrüt etmiştir. Hadisin merfu kısmını rivayet eden senetlerin hiçbirinde Şu‘be teferrüt etmemiştir. Ömer b. Faris’in kendi rivayet ettiği senette Şu‘be’den teferrüt ettiğini söyledikten sonra da bu teferrüdün hadisin sıhhatine zarar vermediğini ifade etmek için “hadis sahihtir” demiştir.

Dördüncüsü: Bu açıklamada Taberânî, *Duâ*’da rivayet ettiği diğer bir senet olan; Avn b. Ümâre > Ravh b. Kasım > Muhammed b. Münkedir > Câbir senedini zikretmiştir. Daha sonra ise *Mu‘cemü’s-Sağîr*’de rivayet ettiği senet olan Şebîb b. Saîd’in senedini tercih etmiştir. Bütün bu değerlendirmelerden hadisin hem kıssalı (merfu) hem de kıssasız olan (mevkuf) rivayetinin sahih olduğu anlaşılmaktadır.

Bundan sonraki rivayetler Hz. Ömer zamanında meydana gelen kıtlık günlerinde yapılan yağmur duaları ile ilgilidir. Kıtlık zamanlarında Hz. Abbas ile tevessül konusunda rivayetler olduğu gibi, Hz. Peygamber’in kabrine gelerek yağmur duası yapıldığı ile alakalı rivayetler de bulunmaktadır. Bu rivayetler sahabe ravilerinin başlığı altında sıralanıp en sonunda genel bir değerlendirme yapılacaktır.

1.4.3.5. Enes b. Mâlik Rivayeti

حدثنا الحسن بن محمد، قال: حدثنا محمد بن عبد الله الأنصاري، قال: حدثني أبي عبد الله بن المثنى، عن ثمامة بن عبد الله بن أنس، عن أنس بن مالك، أن عمر بن الخطاب رضي الله عنه، كان إذا قحطوا استسقى بالعباس بن عبد المطلب، فقال: اللهم إنا كنا نتوسل إليك بنبينا فتسقينا، وإنا نتوسل إليك بعم نبينا فاسقنا، قال: فيسقون

Enes b. Mâlik şöyle anlatıyor: “Ömer b. el-Hattâb (r.a) kıtlık olduğu zaman Abbâs b. Abdilmüttalib ile istiskâda bulunarak şöyle derdi: “Allah’ım! Biz sana Peygamberimizle tevessülde bulunurduk, sen de bize yağmur yağdırırdın. Şimdi de Peygamberimizin amcasıyla sana tevessülde bulunuyoruz. Bize yağmur yağdır”. Bundan sonra yağmur yağardı.²⁷⁰

²⁶⁹ Taberânî, *ed-Duâ*, I, 320.

²⁷⁰ Buhârî, *İstiskâ* 3, Fedâilu Ashâbi’n-Nebî, 11; Ebû Avâne, *Müstahrec*, II, 122; Hâkim, *el-Müstedrek*, III, 409; Lâlikâi, *Kerâmâtü’l-Evliyâ*, s. 144.

Abdurrezzâk (211/826), rivayetinde Hz. Ömer'in her hangi bir duasından bahsetmeksizin Hz. Abbas'a "Kalk ve insanlar için yağmur duası yap" dediğini nakleder. Daha sonra İbn Abbas uzun bir dua yapar.²⁷¹

İbn Huzeyme (311/924) bu hadisin geçtiği babın başlığını "Hz. Peygamberin (s) bazı akrabaları ile istiskâ da bulunmanın müstehap olması" şeklinde isimlendirmiştir.²⁷²

Âcurrî'nin (360/970) rivayet ettiği senet tamamen farklı ravilerden oluşmaktadır. Bu rivayette Hz. Ömer'in, istiskâ duasına çıkarken yanında Hz. Abbâs'ın bulunduğu zikredilmemiştir.²⁷³

Taberani'nin rivayetinde ise, "Hz. Ömer yanında Hz. Abbâs olduğu halde yağmur duasına çıktı ve şöyle dedi" ziyadesi vardır.²⁷⁴

Taberânî'nin diğer rivayeti ile Hâkim rivayetinde yağmur yağdıktan sonra Hz. Ömer'in şu şekilde hutbe irad ettiği ziyadesi vardır: "Ey insanlar! Allah Rasulu (s) , Hz. Abbas'ı çok severdi ve ona tazimde bulunurdu. Bir evlat babasını nasıl görürse onu öyle görürdü. Siz de bu hususta ona uyun ve onu Allah (cc) ile aranızda vesile edinin".²⁷⁵

Zehebî, "Hâkim'in senedinde Dâvud b. Atâ el-Medenî vardır ki metruktür. Ancak bu hadisin mütabii sahih olarak Enes'ten gelmiştir" demektedir. Elbânî'de bu hadisin Dâvud b. Atâ el-Medenî'den dolayı çok zayıf olduğunu söylemektedir.²⁷⁶

İbn Hacer ilk olarak bu hadisi Zehebî'nin "metruk" dediği Dâvud b. Atâ el-Medenî tarihiyle zikrederek sıhhati hakkında bir açıklama yapmamıştır. Daha sonra ileride zikredilecek olan Belâzurî'nin (279/892) rivayet ettiği ve senedinde Dâvud b. Atâ el-Medenî bulunmayan hadisi rivayet ettikten sonra şöyle demektedir: "Hz. Abbas'ın bu kıssasından, hayırlı, salih kimseler ve Hz. Peygamberin (s) ehli beyti ile tevessülde bulunmanın müstehap olduğu sonucu çıkarılabilir. Ayrıca Hz. Abbas'ın

²⁷¹ Abdürrezzâk, *Musannef*, III, 92.

²⁷² İbn Huzeyme, *Sahîh*, I, 691.

²⁷³ Âcurrî, *Kitâbu's-Şerîa*, V, 2262.

²⁷⁴ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, I, 72.

²⁷⁵ Taberânî, *Duâ*, I, 607.

²⁷⁶ Elbânî, *İrvâü'l-Galîl*, III, 139.

fazileti ile beraber tevazusu ve onun hakkını bildiğinden dolayı Hz. Ömer'in fazileti de anlaşılmaktadır".²⁷⁷

Bunlara ek olarak Birmâvî şöyle demektedir: "Hz. Ömer'in, Hz. Abbâs ile tevessülde bulunması salih kimselerle -özellikle de Hz. Peygamber'in (s) akrabalarıyla- tevessülde bulunma manasını kapsar ve imamın izni ile istiskâda bulunmanın meşruluğunu gösterir ki, bu geçmiş ümmetlerin de yapageldikleri işlerdendir. Hz. Ömer "بالعباس" ifadesi ile de onun Hz. Peygamber (s) ile olan akrabalık bağına riayet ettiğini ve bu akrabalığı Allah'a vesile kıldığını gösterir".²⁷⁸

Süyûtî de hadise sahih diyerek şu açıklamalarda bulunur: "Onlar Hz. Abbas'ı, Allah'a vesile kılarak dua ederlerken Allah onlara yağmur yağdırdı. Bu hadiste hayırlı, salih kimselerle Hz. Peygamber'in (s) ehline uymanın güzel görülmesi ve onlarla Allah'a yaklaşma manası vardır".²⁷⁹

Hz. Abbas'ın duası ile tevessül diyenlere göre Hz. Ömer'in bu sözünün manası şudur: "Allah'ım Peygamberimiz (s) hayattayken bizler onunla tevessülde bulunuyorduk. Bir isteğimiz olduğunda ondan dua istiyorduk. Ancak Peygamberimiz (s) vefat ettiği için artık bize dua etmesi mümkün değildir. Bundan dolayı biz artık Peygamberimizin amcasından dua istiyoruz. Bunun manası "Allah'ım biz Peygamberimizin zatı ile dua istiyorduk. Artık Hz. Abbas'ın zatı ile dua istiyoruz" demek değildir. Çünkü böyle bir dua şekli ne Kur'an'da ne de sünnette bulunmamaktadır.²⁸⁰ Hz. Ömer zat ile tevessülü caiz görmediğinden ve Peygamberimiz (s) vefat ettiğinden dolayı Hz. Abbas'ın duası ile tevessülde bulunmuştur. Hz. Peygamber (s) ile tevessülün üç manası vardır. Birincisi: Ona itaat etmek suretiyle tevessül. Bu imanın farzlarından ve iman ancak bununla tamam olur. İkincisi: Hz. Peygamberin (s) duası ile tevessül. Bu ise Hz. Peygamber (s) hayattayken mümkündür. Üçüncüsü: Allah'a onunla kasemde bulunarak ve zatı ile yapılan tevessüldür ki, bu caiz değildir.²⁸¹

²⁷⁷ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, II, 497; Süyûtî, *el-Hasâisu'l-Kübrâ*, II, 424; Münâvî, *Feyzu'l-Kadîr*, V, 273.

²⁷⁸ Birmâvî, *el-Lâmiu's-Sabîh*, IV, 416.

²⁷⁹ San'ânî, *et-Tenvîr*, VIII, 562.

²⁸⁰ Elbânî, *Teveşşül*, s. 40.

²⁸¹ İbn Teymiyye, *Kâide*, 87.

Buradaki Peygamberimizle (“بنينا”) ve Peygamberimizin amcasıyla (“بعم نينا”) ifadeleri Peygamberimizin duasıyla (“بِذِئَاعِ بِنِيِنَا”) ve Peygamberimizin amcasının duasıyla (“بِذِئَاعِ عَمِ نِيِنَا”) demektir. Hz. Peygamber (s) hayattayken istiskâ için Allah’a dua ediyordu. Vefatından sonra da Hz. Abbas onlar için istiskâ duasında bulunmuştur. Bunun delili ise; sahabenin oturduğu yerde “Allah’ım! Hz. Peygamber’in (s) zatı ve konumu ile yağmur yağdırman için sana tevessülde bulunuyoruz” diye dua etmeyip Hz. Abbas’ın duası ile tevessülde bulunmalarıdır. Hz. Peygamber’in (s) yaptığı gibi sahabe de Hz. Abbas istiska için dua etti.²⁸² Kabirciler bu hadisi diri olsun ölü olsun bir kimsenin zatı veya ismini zikretmek suretiyle yapılan tevessüle delil olarak getirmektedirler. Bilakis bu hadis hayatta olan bir kimsenin duası aracılığıyla tevessüle delildir.²⁸³

Yine onlara göre hadisteki bu ifadeleri “Hz. Peygamber’in (s) ve amcasının duası ile” değil de “Hz. Peygamber’in ve amcasının zatı ile” şeklinde açıklamak caiz olmaz. Çünkü “Allah’a tevessülde bulunmak” demek, Allah’ın zatına yemin etmek demektir. Başkasının adıyla Allah’a yeminde bulunmak ne istiskâ olayında ne Hz. Peygamber’in (s) hayatında ne de vefatından sonra vuku bulmuştur.²⁸⁴ Ayrıca Hz. Ömer’in, Hz. Peygamber’i (s) bırakıp Hz. Abbas ile tevessülde bulunması, Hz. Peygamber’in (s) vefatından sonra onunla (s) tevessülde bulunmanın imkânsız olduğunun göstergesidir.²⁸⁵ Hz. Peygamberin şefaati ancak kıyamet günü mümkün olacaktır. Hz. Ömer, Nebi (s) ölü olduğu için Hz. Abbas’tan kalkıp Allah’a yağmur yağdırması için dua etmesini istedi. Çünkü bir kimsenin öldükten sonra hiçbir ameli yapmaya gücü yetmez.²⁸⁶

Zat ile tevessülü kabul edenler yukarıda zikredilen açıklamalara bir takım itirazlar getirmişlerdir. Bu itirazları şöyle özetleyebiliriz:

Allah’a tevessülde bulunan kimse yalnız ve sadece O’na dua etmektedir. Zat ile tevessülde bulunan hiç Müslüman “Ben Allah’ı bırakıyorum, isteğimi tevessülde bulunduğum zattan istiyorum” diyemez. Böyle bir iddiası olan da zaten Müslüman

²⁸² Sinhâcî, *Mecâlisü't-Tezkîr*, s.44.

²⁸³ Ubeydullah Mübârekfûrî, *Mir'âtü'l-Mefâtîh*, V, 192.

²⁸⁴ Merâğî, *Tefsîr*, VI, 110.

²⁸⁵ Tantâvî, *Tefsîru'l-Vasît*, IV, 141.

²⁸⁶ Useymîn, *Şerhu Riyazı's-Salihîn*, I, 353.

olmaz.²⁸⁷ Burada Hz. Ömer'in Hz. Abbas ile tevessülde bulunması salih kimselerle tevessülde bulunmanın caiz olduğuna delildir.²⁸⁸ Tevessül konusunda ölümler ile diriler arasında da bir fark yoktur. “كنا نتوسل” ifadesi bir olaydan haber vermek için kullanılmamıştır. Allah Teâlâ zaten her şeyden haberdardır. Ayrıca bu ifadeden ‘Biz Hz. Peygamber (s) hayattayken onunla tevessülde bulunuyorduk artık vefat etti. Dolayısıyla bundan sonra onunla tevessülde bulunmayız’ şeklinde bir mana çıkmaz. Hadise bu şekilde mana vermek hadisin manasını kasretmektir ve delilsiz tevildir. Bilakis bu ifadeden ‘Biz Hz. Peygamberle hem hayattayken onunla tevessülde bulunuyorduk. Bundan sonrada bulunuyoruz’ manası çıkar”.²⁸⁹

İlk dönemlerde telif edilen birçok eserde geçen şu rivayeti zikretmek konunun anlaşılması açısından faydalı olacağı kanaatindeyiz:

“Hz. Ömer, âmu'r-ramâdede Hz. Abbas ile tevessülde bulundu ve şöyle dedi: ‘Allah’ım! Bu insanlar senin kullarıdır. Peygamberinin amcası ile sana tevessülde bulunarak senden yağmur istemektedirler. Bize bütün beldeyi kaplayan, kullarını diriltecek olan faydalı ve bol yağmur ihsan eyle. Allah’ım! Hz. Peygamber’in amcasının yaşlılığı ve onun şefaati ile senden yağmur istiyoruz.’ Hz. Ömer’in bu duasından sonra yağmur yağdı. O esnada Abbas b. Utbe b. Ebi Leheb’in dilinden şu mısralar dökülüyordu:

‘Allah, Amcam ile Hicazı ve ehlini suladı,

Akşamleyin Ömer, onun yaşlılığı ile yağmur isteğinde....’

Bundan sonra Şa’bî şöyle dedi: “Ömer yağmur duası için çıktı ve istiğfardan başka bir şey yapmadı. Ona ‘İstiskâda bulunduğunu duymadık’ dediler. O da: ‘Ben yağmur indiren göklerin kuraklığı ile yağmur istedim’ diyerek ‘*Rabbinizden mağfiret dileyin; çünkü O, çok bağışlayıcıdır. Mağfiret dileyin ki, üzerinize gökten bol bol yağmur indirsin*’²⁹⁰ ayetini okudu”.²⁹¹

²⁸⁷ Memdûh, *Ref‘u’l-Menâra*, s. 17.

²⁸⁸ Şevkânî, *Tuhfetü’z-Zâkirîn*, s. 60

²⁸⁹ Kevserî, *Mahku’t-Tekavvul*, s.14

²⁹⁰ Nûh, 71/10-11.

²⁹¹ Belâzûrî, *Ensâbü’l-Esrâf*, IV, 14; Mehâmilî, *Emâlî*, s. 79; Lâlikâî, *Kerâmâtü’l-Evliyâ*, s. 135. Lâlikâî bu olayı dört farklı senetle rivayet eder. Bir tanesinde ise Hz. Ömer’in “بوجه عم نبيك” (Hz. Peygamber’in

İbn Mülakkîn, “Hz. Ömer’in kullandığı “نتوسل” ifadesi oradaki herkesin tevessülde bulunarak dua yaptığını ifade etmektedir”²⁹² demektedir.

Hatîb el-Bağdâdî (463/1071), Hz. Abbâs’ın torunlarından sika, salih ve müteyyin olmasıyla meşhur dediği Abdülaziz el-Hâşimî’nin (335/947) bu olayla bağlantılı olarak yaptığı istiskâ duasını şöyle aktarmaktadır: “Allah’ım! Muhakkak Hz. Ömer, Abbas’ın yaşlılığı ile senden yağmur istemişti, sen de yağdırmıştın. Abbas benim dedemdir. Bende onunla senden yağmur yağdırmanı istiyorum”. Bunun akabinde ridasını toplamaya başladı. Daha minberin üzerindeydi ki yağmur yağdı.²⁹³

Lâlikâî (418/1027) aynı olayı bazı lafız farklılıklarıyla şu şekilde rivayet etmiştir: “Abdülaziz el-Hâşimî bir gün Bağdat’ta insanların önünde saçlarının ağaran tarafının eliyle tutarak -ki saçının önünde güzel bir beyazlık vardı- istiskâ için şöyle dua ediyordu: ‘Allah’ım! Muhakkak ki Ömer, dedem Abbas’ın yaşlılığı sebebiyle senden yağmur istemişti, sende onlara yağmur ihsan etmiştin. Ben de o adamın torunuyum. Allah’ım bize de yağmur ihsan eyle!’ Bu şekilde vesile de bulunarak duayı devamlı tekrarlıyordu ki, sonunda yağmur yağdı. Abdülaziz el-Hâşimî’nin bu olayı meşhurdur”²⁹⁴.

Keşmîrî, Hz. Ömer’in bu tevessülünün fiilî tevessül olduğunda ısrar ederek şöyle der: “Hz. Ömer bu şekilde dua ettikten sonra Hz. Abbas’a; ‘Kalk ve yağmur duasında bulun ya Abbas!’ dedi. Burada sadece Hz. Abbas’ın ismini söylemek suretiyle kavli bir tevessül vuku bulmadı.²⁹⁵ İbn Teymiyye bu şekilde tevessülü ‘Başka bir kimsenin adıyla Allah’a yemin etmek caiz değildir’ fetvası çerçevesinde değerlendirmektedir. Eğer tevessül başkasının adıyla Allah’a yemin etmek ise İbn Teymiyye’nin dediği

---

yüzü hürmetine) ifadesiyle nakletmektedir. İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, XXVI, 361; İbnü’l-Adîm, *Buğyetu’l-Taleb*, III, 1220; İbnü’l-Mülakkîn, *el-Bedru’l-Münîr*, V, 175.

²⁹² İbnü’l-Mülakkîn, *Tevdîh*, VIII, 231.

²⁹³ Hatîb el-Bağdâdî, burada bir tanesine sahih dediği dört farklı senetle rivayet etmiştir. Bkz. *Târîhu Bağdâd*, VIII, 181. Zehebî, Abdülaziz el-Hâşimî hakkında şu değerlendirmeleri yapmaktadır: O Hamza b. el-Kâsım b. Abdilazîz el-Bağdâdî’dir. H. 249 tarihinde doğdu. Mansur camiinde insanlara imamlık yapardı. Sa’dân b. Nasr, İsâ b. Ebî Harb vd.’den rivayette bulunmuştur. Kendisinden de Dârekutnî, Ebu’l-Hüseyn, İbrahim b. Mahled vd. rivayette bulunmuştur. Sağlam, sika, salihliği ile meşhur bir kimsedir. H. 335 yılında vefat etmiştir. Zehebî, *Siyer*, XII, 7.

²⁹⁴ Lâlikâî, *Kerâmâtü’l-Evliyâ*, s.137.

²⁹⁵ Keşmîrî, *Feyzü’l-Bârî*, II, 484.

doğrudur. Ancak tevessül böyle bir yemin değildir. Dolayısıyla İbn Teymiyye'nin itirazı boşunadır".²⁹⁶

“Abbas ile istiskâda bulundu” ifadesi, “Hz. Ömer, Hz. Abbas'ın istiğfar ve duasından sonra onu aracı kılarak istiskâda bulundu manasındadır” diyen Aliyyülkârî, devamında Bu duadan sonra yağmur yağınca Akîl b. Abdilmuttalib şöyle dedi: “Allah, amcam sebebiyle bu şehri ve ehlini suladı. Hz. Ömer, amcamın yaşlılığı ile Allah'tan yağmur istedi” rivayetini yapmaktadır”.²⁹⁷

Hiz. Ömer'in halifeliği zamanında meydana gelen ve tarihte “âmu'r-ramâde” diye bilinen kıtlık yılında yapmış olduğu yağmur duasının anlatıldığı bu hadis, ittifakla sahihtir. Bununla beraber zat ile tevessülü kabul etmeyenler hadisteki “بِالْعَبَّاسِ” ifadesine muzaf takdiri yaparak “بِدَعَاءِ الْعَبَّاسِ” şeklinde yorumlamaktadırlar. Yani “Hz. Ömer yağmur duasına çıktığı zaman Hz. Abbas'ın duası ile tevessülde bulunmuştur. Ancak hadisin mütabileri ve muhaddislerin yorumlarına bakıldığında böyle bir takdir yapmayı gerektirecek karine metinde yoktur. Kanaatimizce tercihe şayan olan görüş cumhurun görüşü, yani buradaki yağmur duasının Hz. Abbas'ın vesile edilerek yapılmış olmasıdır.

1.4.3.6. Mâlik ed-Dâr Rivayeti

حدثنا أبو معاوية، عن الأعمش، عن أبي صالح، عن مالك الدار، قال: وكان خازن عمر على الطعام، قال: أصاب الناس قحط في زمن عمر، فجاء رجل إلى قبر النبي صلى الله عليه وسلم فقال: يا رسول الله، استسق لأمتك فإنهم قد هلكوا، فأتى الرجل في المنام فقيل له: انت عمر فأقرئه السلام، وأخبره أنك مستقيمون وقل له: عليك الكيس، عليك الكيس، فأتى عمر فأخبره فبكى عمر ثم قال: يا رب لا آلو إلا ما عجزت عنه

Mâlik ed-Dâr -ki Ömer'in buğday depolarının bekçisiydi- şöyle dedi: “Hz. Ömer zamanında insanlara bir kıtlık isabet etmişti. Bir adam Nebi'nin (s) kabrine gelerek “Ey Allah'ın Rasulu! Ümmetin için istiskâ da bulun. Çünkü onlar (susuzluktan) helak oldular” dedi. Bundan sonra Nebi (s) o adamın rüyasına gelerek “Ömer'e git. Ona benden selam söyle ve şöyle de: Siz doğru yoldasınız. (su doldurmak için) kaplarınızı hazırlayın”. Adam, Hz. Ömer'e bunu anlatınca Hz. Ömer ağlayarak şöyle dedi: “Ey

²⁹⁶ Keşmirî, *Feyzü'l-Bârî*, IV, 496.

²⁹⁷ Aliyyul Karî, *Mirkâtü'l-Mefâtih*, III, 1113.

Rabbim! Gücüm yetmediği şeyin dışında hiçbir şeyi umursamam, (elimden geleni yaparım)”.²⁹⁸

İbn Kesîr bu hadisin isnâdı için “Hâzâ isnâdün ceyyidün, kaviyyün” demiştir.²⁹⁹ İbn Hacer ise hadise “sahih” hükmü verirken Nebî’yi (s) rüyasında gören kişinin sahabeden Bilal b. Hâris el-Müzenî olduğu rivayetinde bulunmaktadır.³⁰⁰

İbn Teymiyye bu hadise değinmemiştir. Ancak hadis hakkında gelen itirazlar Elbânî’nin şu sözlerinde toplanmaktadır:

“Bu haberin delil olamayacak derecede zayıf olduğunu birkaç yönden açıklayalım. Birincisi; Mâlik ed-Dâr’ın adalet ve zaptı bilinmemektedir. İbn Ebî Hâtim’in “Mâlik’ten sadece Ebû Salih rivayette bulunmuştur” demesi onun meçhul bir râvi olduğunun ifade etmektedir. Bu da zaten İbn Hacer’in “Ebû Salih’in, Mâlik ed-Dâr rivayetiyle gelen bu senet sahihtir” ifadesiyle çelişmez. İbn Hacer gibi âlimler konuya dikkat çekmek için bazen senedin bir kısmını zikrederler. Burada da İbn Hacer’in dikkat çekmek istediği husus, Ebû Salih’in, Mâlik ed-Dâr’dan yaptığı rivayette tek kaldığıdır. Nitekim Münzirî³⁰¹ ve Heysemî de³⁰² Mâlik hakkında “Onun kim olduğu bilinmemektedir” demiştir. Dolayısıyla hadis, Mâlik ed-Dâr’ın bilinmemesinden dolayı zayıftır. İkincisi; Hz. Peygamber’in (s) kabrine gidip İstiskâ duası yapılmasının şeriatta sabit olan dua şekillerine muhalif olmasıdır. Yağmur duasının yapılma şekilleri birçok hadiste zikredilmiştir ki o da istiskâ namazı ve ayette geçtiği üzere³⁰³ dua ve istiğfarla yapılan istiskâdır. Üçüncüsü: Kıssa sahih olsa bile yine de delil olmaz. Çünkü hadiste konu olan şahsın ismi zikredilmemektedir. Yani aynı şekilde o da meçhuldür. Bu şahsı “Bilal” diye isimlendiren Seyf’tir ki muhaddislerin ittifakı ile zayıftır”.³⁰⁴

²⁹⁸ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, VI, 356; İbn Ebî Hayseme, *Târîhu’l-Kebîr*, II, 80; Buhârî, *et-Târîhu’l-Kebîr*, VII, 304; Halîfî, *İrşâd*, I, 313; Lâlikâî, *Kerâmâtü’l-Evliyâ*, s. 129; İbn Abdilberr, *el-İstî‘âb*, III, 1149.

²⁹⁹ İbn Kesîr, *el-Müsnedü’l-Fârûk*, III, 317.

³⁰⁰ İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, II, 495.

³⁰¹ Münzirî, *et-Terğîb*, II, 29.

³⁰² Heysemî, *Mecme’u’z-Zevâid*, III, 329.

³⁰³ Nuh 71/10-11.

³⁰⁴ Elbânî, *Teveşşül*, 118.

Gumârî, Elbânî'nin açıklamalarına şöyle cevap vermektedir: “Elbânî, İbn Ebî Hâtîm'den nakil yaparak okuyucuya sanki Mâlik'ten sadece Ebû Sâlih'in rivayette bulunduğu izlenimini vermeye çalışmıştır. Hâlbuki iki veya daha fazla kişi kendisinden rivayette bulunan kimsenin meçhul olmadığını Elbânî de bilmektedir. Birçok muhaddis onun, hadisleri ilmi kaidelere göre değil, heva ve hevesine göre değerlendirdiğini, bundan dolayı onun bir hadis hakkında sahih veya zayıf hükmü vermesine güven olmayacağını söylemiştir”.³⁰⁵

Ayrıca bazılarına göre Mâlik'in sika olduğunda icma vardır. Çünkü onun adalet ve sikalığını bizzat Hz. Ömer ve Hz. Osman tescilleyerek ona beytümâlî teslim etmişlerdir. Hâlbuki beytümâl ancak güvenilir ve adaletli kimselere teslim edilir.³⁰⁶ Yine onlara göre Elbânî, Mâlik ed-Dâr'ları karıştırıyor da olabilir. Zira Yahya b. Abdillâh b. Mâlik ed-Dâr (torunu) için Zehebî, “Kendisinde cehalet vardır” demektedir.³⁰⁷

Kaynaklar incelendiğinde Mâlik ed-Dâr'ın bahsedildiği gibi meçhul olmadığı görülmektedir. O, Hz. Ebû Bekir, Ömer, Osman, Muaz ve Ebû Ubâde'den (r.anhüm) rivayette bulunmuştur. Kendisinden de iki oğlu Avn ve Abdullah ile Ebû Salih rivayette bulunmuştur. Tâbiînin birinci tabakasındandır. Bazılarına göre sahâbenin küçüklerindedir.³⁰⁸

Bütün bu açıklamalardan anlaşılan tartışma Hz. Ömer'in, Hz. Abbas'ın duasıyla mı, yoksa zatıyla mı tevessülde bulunduğu veya ondan dua mı istediği üzerinde yoğunlaşmaktadır. Konu hakkında daha sağlıklı bilgiye sahip olabilmemiz için olayın tarihi sürecini incelemenin faydalı olacağı kanaatindeyiz.

Hz. Ömer zamanında vuku bulan ve kıtlık senesi manasına gelen âmu'r-ramâde, h. 17 yılından 18. yılın başlarına kadar yaklaşık dokuz ay sürmüştür. Dolayısıyla yağmur duasının bu süre içerisinde birkaç defa meydana gelmiş olması ihtimal dahilindedir. Nitekim farklı rivayetler bu ihtimali kuvvetlendirmektedir. Bu olay

³⁰⁵ Gumârî, *İrgâm*, s. 6.

³⁰⁶ Sekkâf, *el-İğâse bi Edilleti'l-İstigâse*, s.25.

³⁰⁷ Zehebî, *Mizân*, IV, 390.

³⁰⁸ Peygamberi küçükken gördüğü için sahâbenin küçüklerindedir diyende vardır. Mâlik ed-Dâr hakkında daha detaylı ifadeler için bkz. Halîlî, *İrşâd*, I, 314; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, XXVI, 255; İbn Hacer, *el-İsâbe fi Temyizi's-Sahâbe*, VI, 216; *Takrîb*, I, 439; Sehâvî, *et-Tuhfetü'l-Latîfe*, II, 367.

birçok kaynakta sahih olarak geçmektedir.³⁰⁹ Rivayetlere göre o yıl yağmurun yağmaması toprağı son derece kurutmuştu. Artık topraktan hiçbir şey çıkmıyordu. Bu kuraklık vahşi hayvanları bile etkilemişti. Öyle ki açlıktan insanlara saldırmak için şehre inmişlerdi. Bir gün K'ab, Hz. Ömer'e gelip "Ey müminlerin emiri! İsrailoğullarına böyle bir kuraklık geldiği zaman peygamberlerinin akrabalarıyla istiskâda bulunurlardı" dedi. Bunun üzerine Hz. Ömer, "Bizim içimizde de Rasulullah'ın (s) babasının kardeşi ve Haşimoğulları'nın efendisi Abbas var" diyerek Hz. Abbas'ın yanına gitti ve insanların içinde bulunduğu bu durumu ona şikayet etti. Daha sonra Hz. Abbas ile beraber minbere çıktı ve şöyle dua etti: "Allah'ım! Peygamberimiz'in (s) amcası ile sana yöneldik. Bize yağmurunu gönder. Bizi ümitsizliğe düşenlerden eyleme". Bu duasından sonra "Ey Ebû'l-Fadl kalk ve sende dua et" dedi. Hz. Abbas da orada uzun bir dua yaptı. Daha sonra yağmur yağdı, yeryüzü bereketlendi, suya kandı ve insanlar yaşama geri döndü. Bunun üzerine Ebû Ömer, " Vallahi bu Allah'ın nezdinde bir konumu olan Abbas'ın vesilesiyledir" dedi. Hassan b. Sabit'in ağzından da onun için şu mısralar döküldü: "Allah, Abbas'ın nuru ile insanları suladı".³¹⁰ Bu olaydan sonra Hz. Abbas'a "Sâki'l-Haremeyn" (Haremeyn'in sulayıcısı) dendi.³¹¹

Vefatından sonra Hz. Peygamber ile İstiskâ hakkında varid olan ve Hz. Âişe'den gelen diğer bir rivayet şu şekildedir:

Ebû'n-Nu'man < Saîd b. Zeyd < Amr b. Mâlik en-Nükrî < Ebû'l-Cevzâ Evs b. Abdillâh şöyle dedi:

"Bir dönem Medine halkını şiddetli bir kıtlık vurdu. Bu durum Hz. Âişe'ye şikayet edilince o şöyle dedi: 'Nebi'nin (s) kabrine gidin ve onun üzerine bir delik açın. Tâ ki onunla sema arasında bir tavan kalmasın'. Abdillâh şöyle dedi: Denileni yaptılar ve öyle bir yağmur yağdı ki, her taraf yeşerdi, develer yağlanarak semizleşti. Bundan sonra o yıla 'Bereket yılı' denildi."³¹²

³⁰⁹ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, I, 355; İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, LVI, 489; Zehebî, *Siyer*, II, 412; İbn Hacer, *el-İsâbe*, VI, 216.

³¹⁰ Çeşitli rivayetler için bkz.: İbn Sa'd, *Tabakât*, III, 283; Ebû Tâhir el-Makdisî, *el-Bed'u ve't-Târîh*, V, 187; İbn Abdilber, *İstî'âb*, II, 815; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, III, 63; Safedî, *el-Vâff*, XVI, 361; *Nüketü'l-Himyân*, I, 157.

³¹¹ İbn Abdilber, *İstî'âb*, II, 816.

³¹² Dârimî, *Sünen*, Mukaddime, 15.

Dârimî'nin *Sünen*'ini tahkik eden Hüseyin Selim Esed bu hadisin ricalinin sika olduğunu söylemiştir.³¹³ İbn Teymiyye göre ise Hz. Âişe'den rivayet edilen bu hadis sahih değildir. İsnadı da sabit olmayıp yalan söylemesi ile bilinen kimselerden gelmiştir. Bu yalan da şudur ki, Hz. Âişe'nin hayatı boyunca evinin tavanında hiçbir zaman delik olmamıştır. Tavanın bir kısmı Nebî'nin (s) zamanından kaldığı gibi açıktır. Eğer bu hadiste anlatılan olay gerçek olsa bile o delik, kabrin üzerine rahmet inmesi için açılmıştır. Çünkü hiçbir toplum, bir ölü ile Allah üzerine yemin edip tevessülde bulunarak Allah'a dua etmemiştir".³¹⁴

Elbânî'nin açıklamaları ise şu şekildedir: "Bu senet zayıftır ve üç sebepten dolayı delil olmaz: Birincisi; Saîd b. Zeyd, zayıftır. Ahmed b. Hanbel onun için, "Ondan bir beis yoktur" derken Nesâî "Hafızası kuvvetli değildir" demektedir. Zehebî "zayıftır", İbn Hacer ise "sadûktur ancak hataları vardır" ifadelerini kullanır. İkincisi; Mevkuf bir hadis olduğu için sahih olsa bile hüccet olmaz. Bazı sahabelerin içtihadı olma ihtimali vardır. Ancak sahabe içtihadında hata veye isabet edebilir. Onların görüşleri ile amel etme zorunluluğu yoktur. Üçüncüsü; Ebu'n-Numan her ne kadar sika da olsa ömrünün sonlarında ihtilat etmeye başladı. Bu gibi kimselerin ihtilattan önceki hadisleri makbul olup ihtilattan sonraki hadisleri makbul değildir. Dârimî'nin bu hadisi onun ihtilatından önce mi yoksa sonra mı aldığı bilinmemektedir. Dolayısıyla hadis makbul olmamakla beraber hüccet de olamaz".³¹⁵

Ebu'n-Numan hakkında yapılan eleştirileri değerlendiren Dârimî şârihi Gamrî, fikirlerinin şöyle etmektedir: "Onun adı Muhammed b. Fazl es-Sedûsî olup künyesi Ebu'n-Numan, lakabı Ârim'dir. İttifakla kendisiyle ihticâc edilen âlimlerdendir. *Kütüb-i sitte* müellifleri kendisinden rivayette bulunmuşlardır. Elbânî bu hadisi kitabında zikrettikten sonra onun için "Ömrünün sonlarına doğru ihtilat etti. Dârimî'nin bu hadisi onun ihtilatından önce mi, yoksa sonra mı duyduğu bilinmemektedir" demektedir. Bu sözlerinden dolayı Elbânî hakkında hüsn-i zanda bulunarak onu mazur görüp Dârekutnî'nin şu sözünden haberinin olmadığını zannediyoruz: 'Ebû'n-Numan sikadır. Ömrünün sonuna doğru ihtilat etti. Ancak bu

³¹³ Dârimî, *Sünen*, I, 227. (Muhakkik Hüseyin Selim Esed'in notu)

³¹⁴ İbn Teymiyye, *el-İstigâse*, I, 163.

³¹⁵ Elbânî, *Teveşsül*, 126.

ihtilatından sonra ondan münker hadis varid olmadı'. Elbânî'nin bu sözüne göre Buhârî'nin sahihindeki Ebû'n-Numan rivayetlerini de zayıf saymamız gerekmektedir. Çünkü Buhârî, Ebû'n-Numan'ın hadisini sema bakımından Dârimî'den daha eski olamaz. Çünkü Dârimî, Buhârî'nin hocalarındandır".³¹⁶

Elbânî'nin zayıf dediği diğer ravi olan Saîd b. Zeyd ise, İbn Dirhem el-Ezdî olup Hammâd b. Zeyd'in kardeşidir. Onun için İclî³¹⁷ ve Yahya b. Maîn "sika"³¹⁸, Buhârî "sadûk" ve "hafız"³¹⁹, Nesâî "Leyse bi kaviy, lâkin salihu'l-hadistir"³²⁰ demiştir. İbn Adî onun hadisini incelerken şöyle demektedir: "Onun bu zikrettiğim hadislerden başka hasen hadisleri de vardır. Ancak münker metinleri yoktur".³²¹ Bu ifadeler onun sıdk üzere olduğunu ifade etmektedir.³²² Elbânî'nin tevessül risalesindeki "Saîd b. Zeyd zayıftır" ifadesiyle³²³, onun hadisinin hasen mertebesinden aşağı düşmemesini kastetmiş olabilir. Çünkü *el-İrvâ*'da onun hakkında "Bununla beraber onun hadisi hasen mertebesinden aşağı düşmez inşallah. Buradaki hadisin senedi ceyyid'dir. Ricalinin tamamı sikadır"³²⁴ demektedir. İbn Hacer'in Saîd b. Zeyd için "saduktur, bununla birlikte vehimlidir" demesi³²⁵ onu zayıf saydığı anlamına gelmemektedir. Çünkü İbn Hacer bu ifadeyi Buhârî'nin birçok ricali için kullanmaktadır.³²⁶

Elbânî, hadisin diğer ravisi Amr b. Mâlik hakkında da şöyle demiştir: "Mâlik'in rivayet ettiği bu hadisle ilgili bir takım şüpheler vardır. Çünkü onu İbn Hibbân'dan başka kimse tevsik etmemiştir. İşte bütün bunlar onun teferrüd ettiği hadislerin hüccet olmadığını ifade eder" demiştir.³²⁷ Fakat Elbânî başka bir kitabında kendisiyle çelişerek Mâlik hakkında, "İbn Ebî Hâtim onun için cerh ve tadil ifadesi kullanmamıştır."³²⁸ Dolayısıyla sikadır " demiştir.³²⁹

³¹⁶ Gamrî, Nebîl, *Fethu'l-Mennân*, I, 560.

³¹⁷ İclî, *Ma'rifetü's-Sikât* I, 399.

³¹⁸ Yahya b. Maîn, *Târîh*, IV, 184.

³¹⁹ Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, III, 472.

³²⁰ Nesâî, *ed-Duaîfâ ve'l-Metrûkîn*, s. 53.

³²¹ İbn Adî, *el-Kâmil*, III, 373.

³²² Gamrî, *Fethu'l-Mennân*, I, 561.

³²³ Elbânî, *Tevessül*, 126.

³²⁴ Elbânî, *İrvâü'l-Galîl*, V, 338.

³²⁵ İbn Hacer, *Takrîb*, I, 236.

³²⁶ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, I, 439.

³²⁷ Elbânî, *Temâmü'l-Minne*, s. 138.

³²⁸ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, VI, 259.

³²⁹ Elbânî, *İrvâü'l-Galîl*, III, 250.

Bahsi geçen ravi Amr b. Mâlik en-Nukrî'dir. Künyesi Ebû Mâlik el-Basrî olup 129 yılında vefat etmiştir. Elbânî'nin dediği gibi İbn Hibbân onu *Kitabü's-Sikât*'ta zikredip "Oğlunun ondan yaptığı rivayetler hariç hadislerine itimat edilir" demiştir.³³⁰ Zehebî de onun için "sika" demiştir.³³¹

Hadisi Hz. Ayşe'den rivayet eden Ebû Cevzâ Evs b. Abdillâh ise Tâbîfînin âlimlerinden ve fakihlerindendir. Ebû Hâtîm,³³² Ebû Zür'a,³³³ İclî ve cumhura göre sika olup *Kütüb-i Sitte* ravilerindendir.³³⁴

Zat ile tevessülü kabul edenlere göre bu hadis, Hz. Peygamber'in (s) vefatından sonra O'ndan şefaât isteme ve O'nunla tevessülü ifade etmektedir.³³⁵ Hz. Âişe'nin, Hz. Peygamber'in (s) kabrinin tavanından bir delik açılmasını istemesi, Hz. Peygamber ile tevessül hususunda mübalağa olup istenilen şeyin semaya yükselmesinden kinayedir. Çünkü sema duanın kiblesidir ve rızık mahallidir. Sema, Hz. Peygamberin kabrini görünce yağmurdan dolayı vadilerden sular aktı. Ne zaman Hz. Peygamber aracılığı ile istiskâ duası edildiyse sema yağmurunu yağdırdı.³³⁶

Yine onlara göre hadiste bahsi geçen konu her ne kadar Hz. Âişe'nin görüşü olsa da delil olarak sayılacak niteliktedir. Çünkü Hz. Âişe, ilim sahibi olmasıyla bilinmektedir. Bu görüşünü de sahabenin âlimleri arasında söylemiş ve ona itiraz edilmemiştir. Hz. Âişe bizlere, Hz. Peygamber'in (s) vefatından sonra da ümmeti için, acıyıcı, şefaâtçi olduğunu ve kabrini ziyaret edip O'nun aracılığı ile dua edenin duasının kabul olacağını öğretmektedir. Bu da delil olarak yeterlidir.³³⁷

Ayrıca sonraki dönemlerde de bu tür uygulamaların yapıldığına dair rivayetler bulunmaktadır. Mesela Zehebî, eserinin birçok yerinde vefatından sonra salih kimselerin kabri başında istiskâ duası yapıldığından bahsetmektedir. Örnek olarak zikredilecek olursa, Ebü'l-Feth es-Semerkandî şöyle anlatmaktadır: "Bir ara Semerkant'ta kıtlık olmuş, insanlar defalarca yağmur duasına çıkmışlardı. Ancak

³³⁰ İbn Hibbân, *Sikât*, VII, 228.

³³¹ Zehebî, *Mîzân*, III, 286.

³³² İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve 't-Ta'dîl*, II, 63.

³³³ Ebu Zür'a, *Kitâbü'd-Du'afâ*, III, 848.

³³⁴ İclî, *Ma'rîfetü's-Sikât*, I, 237.

³³⁵ Gamrî, *Fethu'l-Mennân*, I, 563.

³³⁶ Aliyyül Kârî, *Mirkât*, II, 782.

³³⁷ Muhammed Alevî, *Mefâhim*, 82.

yağmur bir türlü yağmamıştı. Salih bir kimse olmasıyla bilinen bir adam kadıya gelip “Benim bir fikrim var, izin verirseniz size arz edeyim” dedi. Kadı da, “Buyur, söyle” dedi. Bunun üzerine o salih zat şöyle dedi: “Seninle beraber İmam Buhârî’nin kabrine gidelim. Onun kabri Hartenk şehrinde. İsteyen de bizimle gelsin. Onunla Allah Teâlâ’dan yağmur isteyelim. Kadı da “Ne güzel bir fikir” dedi. Kadı ve beraberindekiler ağlayarak kabrin başında Buhârî’yi vesile kılarak yağmur duası yaptılar. Bundan sonra Allah Teâlâ bol bol yağmur yağdırdı. Yağmurdan dolayı insanlar Hartenk’ten Buhara’ya ulaşamadı.³³⁸

Bütün bu rivayetler değerlendirildiğinde gerek Hz. Abbâs ile gerekse vefatından sonra salih kimseler vesile edinerek yağmur duası tarihte uygulanagelen amellerden olduğu anlaşılmaktadır. Kanaatimizce Elbânî’nin hadisleri çeşitli gerekçelerle zayıf sayması bahsettiği gerekçeler incelendiğinde pek tutarlı gözükmemektedir.

1.4.3.7. Ömer b. Hattâb Rivayeti

حدثنا أبو سعيد عمرو بن محمد بن منصور العدل، ثنا أبو الحسن محمد بن إسحاق بن إبراهيم الحنظلي، ثنا أبو الحارث عبد الله بن مسلم الفهري، ثنا إسماعيل بن مسلمة، أنبأ عبد الرحمن بن زيد بن أسلم، عن أبيه، عن جده، عن عمر بن الخطاب رضي الله عنه، قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: “لما اقتراف آدم الخطيئة قال: يا رب أسألك بحق محمد لما غفرت لي، فقال الله: يا آدم، وكيف عرفت محمدا ولم أخلقك؟ قال: يا رب، لأنك لما خلقتني بيدك ونفخت في من روحك رفعت رأسي فرأيت على قوائم العرش مكتوبا لا إله إلا الله محمد رسول الله فعلمت أنك لم تضيف إلى اسمك إلا أحب الخلق إليك، فقال الله: صدقت يا آدم، إنه لأحب الخلق إلي ادعني بحقه فقد غفرت لك ولولا محمد ما خلقتك» هذا حديث صحيح الإسناد وهو أول حديث ذكرته لعبد الرحمن بن زيد بن أسلم في هذا الكتاب»

Ömer b. el-Hattab’dan rivayet edildiğine göre Rasulullah (s) şöyle demiştir:
“*Âdem, cennetten çıkarılmasına sebep olan hatayı işlediğinde:*

- *Ey Rabbim! Muhammed hakkı için senden beni bağışlamamı istiyorum, dedi.*

Allah Teâlâ:

- *Ey Âdem, henüz yaratmadığım halde Muhammed’i sen nasıl tanıdın? Diye sordu. Âdem:*

³³⁸ Zehebî, Siyer, XXII, 469.

- *Ey Rabbim! Sen beni (kudret) elinle yaratıp bana ruhundan üflediğinde başımı kaldırdım. Arşın sütunları üzerinde “La ilahe illallah Muhammedü’r-Rasulullah” cümlesinin yazılı olduğunu gördüm. Bildim ki sen, isminin yanına ancak mahlûkatın en sevimlisini eklersin! Dedi. Bunun üzerine Allah Teâlâ:*

- *Doğru söyledin ey Âdem! Hakikaten o, bana mahlûkatın en sevgili olanıdır. Sen onun hakkı için bana dua et(tin), ben de seni bağışladım. Şayet Muhammed olmasaydı seni yaratmazdım, buyurdu.³³⁹*

Bu hadis hakkında çok farklı görüşler öne sürülmüştür. Şöyle ki; bazı muhaddisler sahih derken, diğer bir kısmı da mevzu demiştir. İlgili görüşleri genel olarak şu başlıklar altında özetlemek mümkündür:

Hâkim bu hadisi rivayet ettikten sonra “Hadis sahihtir ve bu kitapta zikrettiğim Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem’in ilk hadisidir” bilgisini vermiştir. Ancak Zehebî ona katılmayıp “Bilakis bu hadis mevzudur. Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem vâhi (zayıf) bir ravidir” diyerek hadisi tenkit etmektedir. Ancak Zehebî’nin ravi hakkında “vâhî” tenkidinde bulunup hadisi mevzu sayması dikkat çekicidir.

İbn Adî, Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem’in zayıf olduğunu ifade ettikten sonra “Ancak onun hasen hadisleri de vardır. Bazıları tarafından doğruluğu tasdik edilmiş olup hadisleri yazılan kimselerdendir” demektedir.³⁴⁰

İbn Teymiyye de Zehebî’nin dediği gibi hadisin mevzu olduğunu iddia etmiştir. Hâkim’in rivayet hakkında ulaştığı sıhhat hükmünü eleştirerek şu değerlendirmelerde bulunmuştur: ‘Bu haber mevzudur. Hâkim bizzat kendisi Abdurrahman hakkında *el-Medhal* isimli kitabında babasından mevzu haberler rivayet eder, İttifakla zayıf bir ravidir’ demektedir.³⁴¹ Hâkim’in bu şekildeki ihtilatlarından dolayı hadisleri sahih saymasına ise ulema itibar etmemiştir”.³⁴²

³³⁹ Taberânî, *el-Mu‘cemüs’-Sağîr*, II, 182; Âcurrî, *Kitâbu’ş-Şerîa*, III, 1410, Hâkim, *el-Müstedrek*, II, 672, Beyhakî, *Delailü’n-Nübüvve*, VI, 118; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, VII, 437.

³⁴⁰ İbn Adî, *el-Kâmil*, IV, 273.

³⁴¹ Hâkim, *el-Medhal ile’s-Sahîh*, s.154.

³⁴² İbn Teymiyye, *Kâide*, s.182.

İbnü'l-İmam (745/1344)³⁴³ ve Şirbînî (977/1570)³⁴⁴ hadisin sahih olduğunu söyleyerek Hâkim'i tasdik etmektedir.

Kevserî de hadisin sahih olduğu görüşünü benimseyerek şöyle demektedir: “Abdurrahman b. Zeyd'i ilk olarak İmam Mâlik (179/795) zayıf saymıştır. Ondan sonra gelenlerde bu konuda ona uymuştur. Hem de Abdurrahman yalancılıkla değil vehim ile itham edilmiştir. Bundan dolayı onun bazı hadisleri kabul edilip bazı hadisleri kabul edilmemiştir. Hâkim ise onun kabul edilen bu hadisini sahih saymıştır.”³⁴⁵

Elbânî de “Bu senette tartışmanın yoğunlaştığı kişi Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem'dir. Hâkim, Abdurrahman'ın rivayet ettiği bu hadisi sahih sayarak kendisiyle çelişmektedir. Çünkü eserin başka bir yerinde Abdurrahman'dan rivayette bulunup onu tashih etmemiştir. Bununla beraber Şeyhân, ondan rivayette bulunmamıştır. Ayrıca Zehebî³⁴⁶ ve İbn Hacer³⁴⁷ onun hakkında ‘Fihri, Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem'den batıl haberler nakletmektedir’ demektedir. Bu da demek oluyor ki, Abdurrahman b. Zeyd, Hâkim'e göre de mevzu hadis rivayet etmektedir. Nitekim bunu bile bile ondan rivayette bulunan da yalancılardan biridir” diyerek İbn Teymiyye'yi tasdik etmektedir.³⁴⁸ Elbânî'nin, Hâkim hakkında “Yalancılardan biridir” ithamında bulunması şüphesiz ilmi nezaketten uzaktır.

Sübki, “Nebi (s) ile tevessül her halükarda caizdir. Bunun caiz olduğuna dair geçmiş peygamberlerden bir takım rivayetler aktarılmaktadır. Ancak bizce sıhhati belli olanları kısaca anlatacağız” diyerek Hâkim'in bu rivayetini aktarır. Ardından da Beyhakî ve Taberânî'nin rivayetlerini şahit olarak zikrederek değerlendirmelerine şöyle devam eder: “İbn Teymiyye zikrettiğimiz hadis için ‘Bu hadisin aslı yoktur ve hiçbir sahih veya güvenilir kaynaktan itibar veya şahit olarak bile rivayet edilmemiştir’ demektedir. Sonuç olarak biz Hâkim'in tashihine güveniyoruz Abdurrahman da iddia edildiği kadar zayıf değildir. Öyleyse hadiste varid olan, aklın ve şeriatın nehyetmediği

³⁴³ İbnü'l-İmam, *Silâhu'l-Mü'min fi'd-Duâ*, s. 130.

³⁴⁴ Şirbînî, *Müğni'l-Muhtâc*, I, 512.

³⁴⁵ Kevserî, *Mahku't-Tekavvul*, s. 14.

³⁴⁶ Zehebî, *Mizân*, II, 504.

³⁴⁷ İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, V, 12.

³⁴⁸ Elbânî, *Tevesül*, s. 103.

bu kadar önemli bir şeyi reddetmeye cesaret etmesi Müslüman olan bir kimseye nasıl helal olabilir? İbn Teymiyye, ya bu isnada vakıf olamadı ya da Hâkim'in bu tashihiine ulaşamadı. Sonra da bu hadisin yalan olduğunu iddia etti. Eğer Hâkim'in tashihi ona ulaşsaydı böyle söylemezdi".³⁴⁹

Sübkî muhtemelen bu sözleriyle iyi niyetini ifade etmeye çalışmıştır. Zira İbn Teymiyye'nin, Hâkim'in tashihinden haberi olmama ihtimali zayıftır. Çünkü yukarıda da geçtiği gibi İbn Teymiyye, Hâkim'in bir yerde sahih derken diğer yerde de Abdurrahman hakkında babasından yalan haber naklettiğini söyleyerek onun tutarsızlıkla suçlamaktadır.

İbn Kesîr, "Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem zayıftır" diyerek hadisi üç farklı yerde zikrettikten sonra şu açıklamayı yapmaktadır:

"Allah (c.c), Hz. Peygamber'in (s) ismini yüceltti ve kendi ismine yakınlaştırdı. Kıyamet gününde de onun kıymetini yücelterek makam-ı mahmud'a yükseltmiştir. Kendisinden öncekiler ve sonrakiler ona gıpta edecek. İbrahim Halîlüllâh dâhil herkes ona rağbet edecek. İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre Allah Teâlâ, bütün peygamberlere henüz hayattayken Muhammed (s) gönderilirse ona iman edip uymaları için ümmetlerinden söz almasını emretmiştir. Ayrıca Allah Teâlâ, O'nun (s) varlığını bütün peygamberlere müjdelemiştir. Hatta son müjdeyi de İsrailoğullarının son peygamberi İsa'ya (a.s.) vermiştir. Onun ümmetinden hak üzere olan bir toplum kıyamete kadar muhakkak olacaktır. Bununla beraber hergün günde beş defa yeryüzünden "Eşhedü enne Muhammeden Rasulullah" nidaları yankılanmaktadır. Aynı şekilde her hatip hutbesinde muhakkak onun ismini anmaktadır.³⁵⁰ İbn Kesîr'in bu açıklamalarından hadise zayıf hükmü verip onu takviye edecek rivayetler getirdiği anlaşılmaktadır.

Süyûtî ise bu hadisi savunarak şöyle demektedir: "Allah Teâlâ bütün peygamberlerden bizim Peygamberimiz'e (s) uyma sözü almıştır. Rabbinden Peygamberimiz'e (s) gelen şu yüce tazime bak! Bu iyi bir şekilde bilinirse Nebi'nin (s) bütün peygamberlerin de peygamberi olduğu bilinmiş olur. İşte bu, dünyadayken

³⁴⁹ Sübkî, *Şifâü's-Sekâm*, s. 360-363.

³⁵⁰ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, I, 190, III, 536, IX, 372.

isra gecesinde onlara namaz kıldırmasıyla ortaya çıkmıştır. Ahirette ise bütün peygamberlerin, Hz. Peygamber'in (s) sancağı altında toplandığında ortaya çıkacak. Nebi'nin (s) geleceği Âdem, Nuh, İbrahim, Musa ve İsa (a.s.) zamanından itibaren bilinmekteydi. Allah, bütün peygamberlere ve ümmetlerine O'na (s) iman etmelerini emretmiştir. Bununla beraber manası bize kapalı olan iki hadis ortaya çıkmış oldu. Birincisi; “*Ben bütün insanlara gönderildim*”³⁵¹ hadisidir. Biz Peygamberimizin gönderildiği zamandan kıyamete kadar gelecek insanlara gönderildiğini zannediyorduk. Şimdi ortaya çıktı ki O, evvel ve âhir bütün insanlara gönderilmiştir. İkincisi ise; “*Ben Peygamberken Âdem daha ruh ile ceset arasındaydı*”³⁵² hadisidir. Biz bunu sadece teorik olarak biliyorduk. Şimdi ortaya çıktı ki, iş bunun daha da ötesindedir”³⁵³.

Şevkânî, hadisi zikrettikten sonra “Bu hadis, Allah katında konumu olan bir zat ile tevessülün caiz olduğunun delilidir” demektedir.³⁵⁴

Tevessül, istigâse ve teberrükü savunan ve bu konuda eser yazan muasır alimlerden Mâlik Alevî (1425/2004) ise; bu hadisi kabul etmeyenleri eleştirerek şöyle demektedir: Kastallânî,³⁵⁵ Zürkânî³⁵⁶ ve Süyûtî³⁵⁷ bu hadisi sahih saymıştır. Beyhakî ise “Kitabımda hiçbir mevzu hadis rivayet etmedim” demektedir. İbnü'l-Cevzî,³⁵⁸ Âcurrî³⁵⁹ ve Ebû Nuaym, bu hadisin şahitlerini rivayet etmişlerdir. Hadis hakkında muhtelif hükümler vardır. Zehebî gibi bu hadisin mevzu olduğunu söyleyenler olduğu gibi münker olduğunu söyleyenler de olmuştur. Bu da bize gösteriyor ki hadisin derecesi hakkında herhangi bir ittifak yoktur. Ancak bu ihtilaf senet üzerindedir. Mana olarak ise İbn Teymiyye bu hadisin tariklerini zikrettikten sonra “Bu hadis şahit ve itibar için elverişlidir”³⁶⁰ demektedir. Hâlbuki muhaddislere göre mevzu ve batıl hadis itibar için kullanılmaz. İbn Teymiyye burada manayı tashih etmiş olmaktadır. O

³⁵¹ Buhârî, Teyemmüm, 1; Nesâî, el-Guslü ve't-Teyemmüm, 4; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, I, 209.

³⁵² İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, VII, 329; Âcurrî, *Kitâbu's-Şeria*, III, 1407; Tahâvî, *Şerhu Müşkilü'l-Âsâr*, XV, 231; İbn Batta, *el-İbânetü'l-Kübrâ*, IV, 273, Beyhakî, *Şu'abü'l-İmân*, XIV, 292.

³⁵³ Süyûtî, *el-Hasâisu'l-Kübrâ*, I, 12.

³⁵⁴ Şevkânî, *el-Fethu'r-Rabbânî*, I, 289.

³⁵⁵ Kastallânî, *el-Mevâhib*, I, 55.

³⁵⁶ Zürkânî, *Şerhu Mevâhib*, I, 118.

³⁵⁷ Süyûtî, *el-Hasâisu'l-Kübrâ*, I, 12.

³⁵⁸ İbnü'l-Cevzî, *el-Vefâ, bi Ta'rifi Fedâili'l-Mustafa*, s. 11.

³⁵⁹ Âcurrî, *Kitâbu's-Şeria*, III, 1410.

³⁶⁰ İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-Fetâvâ*, II, 150.

zamanki bilgisine göre bu hadisi kabul etmemiş olabilir. Ancak daha sonra bu görüşünden dönüp bu manayı makul bir şekilde tefsir ederek kuvvetlendirmiştir.³⁶¹

İbn Bâz da (1420/1999) “Bu hadis mevzudur. Çünkü Allah (c.c) insanları ve cinleri kendisine kulluk için yaratmıştır. Bütün insanları da Âdem’den yaratmıştır” diyerek akli bir değerlendirmeye gitmiştir.³⁶²

Yapılan araştırma kadarıyla ilel âlimlerinden Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem’in zayıf olduğunu söyleyenler vardır. Ancak Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem hakkında “kezzâb” veya “müttehem bil kizb” yorumuna yahut da onun yüzünden mevzu olup mevzûât eserlerine giren bir hadise rastlayamadık. Ayrıca ashab-ı sünen başta olmak üzere İmam Şâfî, Abdürrezzâk, Ahmed b. Hanbel, İbn Huzeyme, Dârekutnî, Ebû Nuaym, Lâlikâî, İsmâilî, İbn Batta ve İbn Asâkir gibi birçok muhaddis ondan rivayette bulunmuştur. Bununla beraber Hâkim’in Abdurrahman’dan rivayet ettiği ve Zehebî’nin sükût ettiği veya zayıf dediği hadisler de vardır. “Malların üzerinden bir yıl geçmeden zekât yoktur” gibi fıkıh meselelerinin bahsedildiği hadislerin ravilerindedir.³⁶³ Zeylaî ve Beğavî bu konudaki muhtelif hadisleri zikrettikten sonra “Bu hadis, Abdurrahman Zeyd b. Eslem’in rivayetinden daha sahihtir” demektedir.³⁶⁴ Eğer uydurma olsaydı bunu mutlaka belirtirlerdi. Bu açıklamalardan sonra hadisin mevzu olmadığı ve zayıftır diyenlerinde haklı sebeplerinin olabileceği anlaşılmaktadır. Bununla beraber hadis mütâbi ve şâhid olmaya da elverişlidir.

1.4.3.8. Enes b. Mâlik Rivayeti

حدثنا أحمد بن حماد بن زغبة، ثنا روح بن صلاح، ثنا سفيان الثوري، عن عاصم الأحول، عن أنس بن مالك، قال: لما ماتت فاطمة بنت أسد بن هاشم أم علي بن أبي طالب، دخل عليها رسول الله صلى الله عليه وسلم فجلس عند رأسها، فقال: رحمك الله يا أمي، كنت أمي بعد أمي، وتشبعيني، وتعرين وتكسيني، وتمنعين نفسك طيباً، وتطعميني تريدين بذلك وجه الله والدار الآخرة، ثم أمر أن تغسل ثلاثاً، فلما بلغ الماء الذي فيه الكافور سكب رسول الله صلى الله عليه وسلم بيده، ثم خلع رسول الله صلى الله عليه وسلم قميصه، فألبسها إياه وكفنها ببرد فوقه، ثم دعا رسول الله صلى الله عليه وسلم أسامة بن زيد، وأبا أيوب الأنصاري، وعمر بن الخطاب، وغلاماً أسود يحفرون فحفروا قبرها، فلما بلغوا اللحد حفروه رسول الله صلى الله عليه وسلم بيده، وأخرج ترابه بيده، فلما فرغ دخل رسول الله صلى الله عليه وسلم: فاضطجع فيه، ثم قال: الله الذي يحيي ويميت وهو حي لا يموت، اغفر لأمي فاطمة بنت

³⁶¹ Muhammed Alevî, *Mefâhim*, s. 56.

³⁶² İbn Bâz, *Mecmu' Fetâvâ*, XXVI, 327.

³⁶³ Tirmizî, *Zekât* 10; Dârekutnî, *Sünen*, II, 467.

³⁶⁴ Zeyla'î, *Nasbu'r-Râye*, II, 329; Begavî, *Şerhu's-Sünen*, VI, 28.

أسد، ولقنها حجتها، ووسع عليها مدخلها، بحق نبيك والأنبياء الذين من قبلي، فإنك أرحم الراحمين وكبير عليها أربعا، وأدخلوها اللحد هو والعباس، وأبو بكر الصديق رضي الله تعالى عنهم

Enes b. Malik şöyle dedi: “Ali b. Ebî Talib’in annesi Fâtıma binti Esed b. Hişam vefat ettiğinde Rasulullah (s) yanına girerek onun başucunda oturmuş ve şöyle buyurmuştur: “*Ey anneciğim! Allah sana rahmet etsin. Sen benim ikinci annemdin. Beni doyururdun. Kendin giyinmez, beni giydirirdin. Güzel ve hoş yiyeceklerden kendin yemez, bana yedirirdin. Bunu da Allah’ın rızasını ve ahireti isteyerek yapardın. “Sonra Rasulullah (s) onun üç defa yıkanmasını emretti. İçinde kâfur olan suya gelince onu kendi eliyle döktü. Sonra gömleğini çıkarıp ona giydirdi ve üzerindeki örtü ile onu kefenledi. Sonra da kabri kazmaları için Usâme b. Zeyd, Ebû Eyyüb el-Ensârî, Ömer b. Hattab ve esmer bir genci çağırdı ve onun kabrini kazdılar. Lahide ulaştıklarında ise Rasulullah (s) onu eliyle kazdı ve toprağını yine eliyle çıkardı. Kazı işi bittiğinde, Rasulullah (s) kabrin içine girdi ve orada yan yatarak şöyle buyurdu: “Dirilten ve öldüren Allah’tır. O, hiç ölmeyen diridir. Annem Fatıma binti Esed’i affeyle. Hüccetini (kelime-i tevhidi) ona telkin et ve onun kabrini geniş kıl! Peygamberinin ve benden önceki peygamberlerin hakkı için duamı kabul et. Şüphesiz sen merhametlilerin en merhametlisisin!” Nihayet Rasulullah (s) cenaze için dört tekbir getirdi ve onu kendisi, Abbas ve Ebû Bekir es-Sıddık (r.a) kabre koydular.*³⁶⁵

Bu hadiste tartışma konusu olan Ravh b. Salâh, Mısırlı olup künyesi Ebû'l-Hâris'tir. İbn Adî, Ravh için “zayıf “ demiştir.³⁶⁶ İbn Hacer “İbn Adî onu zayıf sayarken, İbn Hibbân ve Hâkim “sika sayar” demektedir.³⁶⁷ İbnü'l-Cevzî³⁶⁸ ve Zehebî'de³⁶⁹ İbn Adî'nin zayıf saydığını söylemektedir.

Heysemî, “Taberânî *el-Mu'cemü'l-Evsât* ve *el-Mu'cemü'l-Kebîr*'de rivayet etmiştir. Senesinde bulunan Ravh b. Salâh'ı İbn Hibbân³⁷⁰ ve Hâkim tevsik etmiştir.

³⁶⁵ İbn Ebî Âsım *el-Âhâd ve'l-Mesânî*, I, 153; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, XVIII, 82; *el-Mu'cemü'l-Evsât*, I, 67; Hâkim, *el-Müstedrek*, III, 116; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, III, 121.

³⁶⁶ İbn Adî, *el-Kâmil*, III, 146.

³⁶⁷ İbn Hacer, *Lisanü'l-Mizân*, II, 465.

³⁶⁸ İbnü'l-Cevzî, *ed-Duafâ ve'l-Metrûkîn*, I, 287.

³⁶⁹ Zehebî, *Mizân*, II, 58.

³⁷⁰ İbn Hibbân, *Sikât*, VIII, 244.

Ancak onda zayıflık vardır. Diğer raviler *Sahîh*'in ravileridir” derken³⁷¹ Heytemî ise hadisin senedi için “ceyyid” demektedir.³⁷²

İbn Ebî Âsım'ın (287/900) rivayeti “Rasulullah (s) Fâtıma b. Esed'i kendi gömleği ile kefenledi. Onun lahdine yattı ve onun için hayır dua etti” şeklindedir.

Hâkim'in rivayetinde ise, Hz. Peygamber'in kabrin içinde yapmış olduğu dua kısmı bulunmamaktadır. Hadisin sonunda da “*Cibril bana Rabbimden haber verdi ki O, cennet ehliendir ve Allah Teâlâ yetmiş bin meleğe ona salat etmesi için emir verdi*” ziyadesi vardır.

Elbâni, Heysemî'nin değerlendirmelerini naklettikten sonra şu açıklamayı yapmaktadır: “Taberânî ve Ebû Nuaym'in tariki, kendisinin de dediği gibi teferrüd eden Ravh b. Salâh'tan dolayı zayıftır. İbn Adî, İbn Yunus, Dârekutnî³⁷³ ve İbn Mâkûlâ³⁷⁴ onu zayıf saymıştır. Yani Ravh'in zayıflığında ittifak vardır. Bazıları bu hadisi İbn Hibban ve Hakim'in tevsikine güvenerek kuvvetlendirmeye çalışmaktadır. Lakin bu ikisinin tesâhülü malum olduğundan dolayı tearruz anında cerh lafızları kapalı bile olsa tevsiklerinin bir değeri yoktur. Bilindiği gibi senette zayıf biri olduğunda -şayet mütabî yoksa- hadis zayıftır. Sonra da şöyle diyorlar: ‘Bu hadis zayıf olsa bile şedidü’z-za’f değildir. Nitekim muhaddisler ve fakihler de şedidü’z-za’f olmayana zayıf hadislerle terğîb ve terhîb konularında amel etmek caizdir.’ Bu iddia da yanlıştır. Çünkü bu hadiste terğîb ve terhîb de söz konusu değildir”.³⁷⁵

Elbânî'nin değerlendirmelerine bakıldığında o, hadisin Ravh b. Salâh'dan dolayı zayıf olduğunu ve eğer mütabî yoksa hüccet olamayacağını iddia etmektedir. Ancak Hâkim ve İbn Ebî Âsım'ın³⁷⁶ rivayetlerinde Ravh b. Kasım bulunmamaktadır. Hâkim'in sahih olarak rivayet ettiği bu hadise Zehebî herhangi bir değerlendirme yapmamaktadır. Hâkim'in senedini incelediğimizde rical âlimlerinin şu değerlendirmeleri yaptığını görmekteyiz:

³⁷¹ Heysemî, *Mecme'u'z-Zevâid*, IX, 414.

³⁷² Heytemî, *el-Cevheretü'l-Münazzam*, s.150.

³⁷³ Dârekutnî, *el-Mü'telif ve'l-Muhtelif*, II, 77.

³⁷⁴ İbn Mâkûlâ, *el-İkmâl*, V, 15.

³⁷⁵ Elbânî, *Teveşşül*, 102.

³⁷⁶ Hâkim, *el-Müstedrek*, III, 116.

Bekir b. Muhammed el-Haddâd: Hâfız, salih, fâzıl, ibadete düşkün takva sahibi birisiydi.³⁷⁷

El-Hasen b. Ali b. Şebîb el-Ma'merî, sadûk ve hâfızdır. İbn Abdân onun hakkında “Dünyada onun gibi hadis bilen başka bir kimse görmedim” demektedir.³⁷⁸

Abdurrahman b. Amr b. Ceble el-Bâhilî: İbn Ebî Hâtim, Ebû Hatim'den naklen “Babama Abdurrahman b. Amr'ı sordum onun için ‘şeyh ve saduktur’ dedi” demektedir.³⁷⁹

Zübeyr b. Saîd el-Kureşî: İbn Adî³⁸⁰ ve İbn Hibbân onun hakkında “sika” demiştir.³⁸¹ Yahya b. Maîn 'de onun için bir keresinde “leyse bi şey”³⁸² bir keresinde de “sika” demiştir.³⁸³

Sonuç olarak hadisin senedinden bulunan Ravh b. Salâh ihtilaflı birisidir. Onun için sika diyenler olduğu gibi zayıf diyenlerde olmuştur. Hadisin diğer ravilerinin sika olması hususunda herhangi bir ihtilaf yoktur. Bununla beraber senedinde Ravh b. Salâh olmayan tarikler de vardır. Hadis zayıf sayılsa bile mütabi ve şahitleri bulunmaktadır.

1.4.4. Salih Kimseler'in Zatı ile Tevessül

Tevessül, teberrük ve istigâse konusunda ihtilaf edilen hususlardan birisi de salih kullar ile yapılan tevessülün caiz olup olmadığıdır. Hz. Peygamber'in duası ile tevessülde olduğu gibi salih kimselerin duası ile tevessülde bulunmak, onarlardan dua istemek kabilinden değerlendirildiği için bu hususta herhangi bir ihtilaf olmamıştır. Ancak tevessüle karşı çıkanlar tarafından salih kimselerin zatlari ile tevessülün caiz olmadığı iddia edilirken tevessülü kabul edenlere göre ise Hz. Peygamber'in (s) zatı ile tevessülde olduğu gibi salih kimselerin zatlari ile tevessül hususunda da bir sakınca yoktur. Zira bunu ifade eden hadisler bulunmaktadır.

³⁷⁷ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, XXVIII, 146.

³⁷⁸ İbn Hacer, *Lisân*, II, 221

³⁷⁹ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, V, 229;

³⁸⁰ İbn Adî, *el-Kâmil*, III, 225

³⁸¹ İbn Hibbân, *Sikât*, VI, 333

³⁸² Bu lafız Cerh'in dördüncü mertebesini ifade etmekte olup zayıf râvi hakkında kullanılır. Ancak İbn Maîn bu lafzı, az hadis rivayet eden raviler hakkında kullanmaktadır. Bkz. Sahâvî, *Fethu'l-Muğis*, I, 371.

³⁸³ İbn Hacer, *Tehzîb*, III, 271

Ebu Saîd el-Hudrî Rivayeti

حدثنا محمد بن سعيد بن يزيد بن إبراهيم التستري، حدثنا الفضل بن الموفق أبو الجهم، حدثنا فضيل بن مرزوق، عن عطية عن أبي سعيد الخدري، قال: قال رسول الله - صلى الله عليه وسلم -: "من خرج من بيته إلى الصلاة فقال: اللهم إني أسألك بحق السائلين عليك، وأسألك بحق ممشاي هذا، فإني لم أخرج أشرا ولا بطرا ولا رياء ولا سمعة، وخرجت اتقاء سخطك وابتغاء مرضاتك، فأسألك أن تعيذني من النار وأن تغفر لي ذنوبي، إنه لا يغفر الذنوب إلا أنت أقبل الله عليه بوجهه، واستغفر له سبعون ألف ملك

*Ebû Said el-Hudri'den rivayet edildiğine göre Rasulullah (s) şöyle buyurmuştur: Her kim namaz kılmak için evinden çıkar ve "Allah'im! Senden isteyenlerin senin katındaki hakkı için senden istiyorum. Şu yürüyüşümün hakkı için senden istiyorum. Zira ben ne kibirlenmek, ne de kendini beğenmek için ve ne gösteriş ne de (başkalarına) duyurmak için çıktım. Ben yalnız senin gazabından sakınmak ve senin rızanı aramak için çıktım. Ben senden beni ateşten korumanı ve günahlarımı bağışlamamı istiyorum. Çünkü günahları bağışlayacak olan ancak sensin!" derse, Allah o kimseye rızasıyla yönelir ve ona yetmiş bin melek istiğfar eder.*³⁸⁴

Bu hadisin senesinde tartışma konusu olan Atiyye'yi. İbn Hibbân onu *Sikât*'ta³⁸⁵ zikretmiştir. Yahya b. Maîn onun için "salih"³⁸⁶, Ebû Zür'a "leyyin"³⁸⁷ demektedir. 111 yılında vefat etmiştir. Buhârî *el-Edebü'l-Müfred*'de, İbn Mâce, Ebû Dâvûd ve Tirmizî ise *Sünen*'lerinde ondan rivayette bulunmuştur.³⁸⁸ İbn Hacer'de onun için "saduktur, çok hata ederd. Şîî ve müdellis bir ravidir" demektedir.³⁸⁹

Dârekutnî, Fudayl'ın Atiyye'den yaptığı bazı hadisleri tasvip eder.³⁹⁰ Münzirî de "Şeyhimiz hâfız Ebû'l-Hasen bu hadisi hasen görmüştür" demektedir.³⁹¹ Irâkî'de aynı şekilde hadisin hasen olduğunu düşünmektedir.³⁹²

³⁸⁴ İbnü'l-Ca'd, *el-Müsned*, I, 299; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, VI, 25; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, III, 21; İbn Mâce, *Mesâcid* 14; İbnü's-Sünnî, *Amelü'l-Yevm ve'l-Leyle*, s75-76 (iki farklı senetle); Beyhakî, *Şüabü'l-İmân*, X, 211.

³⁸⁵ İbn Hibbân *Sikât*, VI, 170.

³⁸⁶ Yahya b. Maîn, *Târîh*, III, 500.

³⁸⁷ Ebû Zür'a, *Kitâbü'd-Du'afâ*, III, 818.

³⁸⁸ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, VI, 211.

³⁸⁹ İbn Hacer, *Takrîb*, s. 393.

³⁹⁰ Dârekutnî, *İlel*, XV, 110.

³⁹¹ Münzirî, *Terğîb*, II, 304.

³⁹² Irâkî, *el-Muğnî*, I, 384.

Moğultay b. Kılıç (762/1361) ise hadisin isnadını şu şekilde değerlendirmektedir: “Bu hadisin isnadı Atiyye’den dolayı zayıftır. İbn Sa’d onun için “İnşallah sikadır. Onun salih olan hadisleri vardır. Bununla beraber onun hadisleri ile ihticacta bulunmayanlar da vardır”³⁹³, Ebû Hâtim, Ebû Zür‘ave İbn Adî “zayıf olmakla beraber onun hadisleri yazılır”³⁹⁴, Süfyan es-Sevrî’de (161/778) “Onun hadisleri zayıftır” demektedir”³⁹⁵.

İbn Teymiyye, “Bu hadis Atiyye’den dolayı zayıftır” diyerek değerlendirmesini şu şekilde yapmaktadır: “Eğer bu dua Nebi’nin (s) kelamı ise, bunu iki şekilde anlamak mümkündür. Birincisi; Allah’tan “İsteyenlerin hakkı; Allah’ın onların duasını kabul etmesi, itaat için yürütenlerin hakkı ise onlara sevap vermesidir. Ancak bu, Allah’ın kendi üzerine gerekli kıldığı bir haktır. Yoksa hiçbir mahlûkun Allah üzerinde bir hakkı yoktur. İkincisi ise; dua ve amel yalnız Allah için yapılır. Bu şekilde yapılan tevessülde peygamberlerin ve salih kimselerin duaları ile tevessül manasına gelir”³⁹⁶.

Elbânî de İbn Teymiyye’nin bu açıklamalarına atıfta bulunarak şöyle demektedir: “İbn Teymiyye’nin dediği gibi Atiyye zayıf ve müdellis³⁹⁷ bir ravidir. Nevevî³⁹⁸ ve Heysemî³⁹⁹ de onun için zayıf demektedir. Hocasını meşhur olmayan bir lakabı ve künyesiyle zikredip sika olmayan şeyhini sanki sikaymış gibi göstererek haram olan bir tedlis yapmıştır. Özetle söylenecek olursa, yalancılardan biri olan Kelbi’den rivayette bulunduğu zaman onu “Ebû Saîd el-Hudrî” olarak vehmettirmek için Kelbi’yi “Ebû Saîd” diye künyelerdi.⁴⁰⁰

Bûsîrî de “Bu hadis Fudayl b. Merzûk ve Atiyye’den dolayı zayıftır. Ancak İbn Huzeyme kendisine göre sahih olarak rivayet etmiştir”⁴⁰¹ açıklamasında bulunur.⁴⁰²

İbn Battâl (449/1057) hadisi rivayet ettikten sonra “Bu gibi hadislerin ifade ettiği manalar akılla bilinemeyeceği için hadisi merfu sayılır” demektedir. Hadisin sıhhati

³⁹³ İbn Sa’d, *Tabakât*, VI, 304.

³⁹⁴ İbn Adî, *el-Kâmil* V, 369.

³⁹⁵ Moğultay b. Kılıç, *Şerhu Sünneni İbn Mâce*, I, 1219.

³⁹⁶ İbn Teymiyye, *Kâide*, s. 302.

³⁹⁷ Mizzî, *Tehzibü’l-Kemâl*, XX, 147;

³⁹⁸ Nevevî, *Kitâbu’l-Ezkâr*, s. 30.

³⁹⁹ Heysemî, *Mecme’u’z-Zevâid*, X, 158.

⁴⁰⁰ Elbânî, *Tevessül*, 71.

⁴⁰¹ İbn Huzeyme, *Kitâbü’t-Tevhîd*, I, 27.

⁴⁰² Bûsîrî, *Misbâhu’z-Züccâce*, I, 98.

hakkında ise bir değerlendirme yapmamaktadır.⁴⁰³ İbnü'l-Arabî'de (543/1148) aynı görüştedir.⁴⁰⁴ Zehebî, “Ebû Nuaym bu hadisi merfu olarak rivayet etmiştir. Ancak hadisin mevkuf olması daha doğrudur “demektedir.⁴⁰⁵

Muhammed b. Abdilvehhâb namaz için mescide giderken vakarlı, huşûlu ve abdestli bir şekilde bu duayı okuyarak gitmesi sünnettir demektedir. Bu hadisi zikrederken sıhhati hakkında herhangi bir yorumda bulunmamıştır.⁴⁰⁶

Kevserî, “Bu hadis diri olsun ölü olsun bütün Müslümanlarla tevessülün caiz olduğuna delildir” diyerek açıklamasına şöyle devam eder: “Fudayl b. Merzûk Müslim'in ravilerindendir.⁴⁰⁷ Tirmizî ise Fudayl'ın Atiyye'den yaptığı rivayetleri ve Atiyye'nin diğer birçok rivayetini hasen görmüştür.⁴⁰⁸ Ayrıca İbn Sünnî'nin Vâzi' senediyle Bilal'den yapmış olduğu rivayet de⁴⁰⁹ bu hadisin şahididir. Hâlbuki bu senette ne Fudayl ne de Atiyye vardır. Mütabi ve şahidinin çokluğundan dolayı artık tedlise de ihtimal kalmamıştır. Bu hadis sahih ile hasen arasında gidip gelmektedir” diyerek⁴¹⁰ hadisin neredeyse sahih derecesine çıkarır. Ancak hadisin ravilerinden olan Vâzi' de zayıf ravidir.⁴¹¹

Sonuç olarak; bu hadisi Elbânî'nin dediği gibi yok saymamak gerektiği anlaşılmaktadır. Tevessül ve istigâseyi şirk sayan Muhammed b. Abdilvehhâb'ın da hadisi hiçbir değerlendirme yapmadan nakledip bu duayı okumaya teşvik etmesi son derece ilgi çekicidir. Yahya b. Maîn, Münzirî, Irâkî gibi âlimlerin hadisi hasen görmesi bizi biraz daha temkinli davranmaya itmektedir. Ayrıca “Sahabe, tâbii ve etbau't-tâbiîn'den itibaren bu dua okunmuş olup seleften hiç kimse bu duayı inkar etmemiştir”⁴¹² diyenlerin görüşünü de göz ardı etmemek gerekmektedir.

⁴⁰³ İbn Battâl, *Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, II, 274.

⁴⁰⁴ İbnü'l-Arabî, *el-Mesâlik*, III, 18.

⁴⁰⁵ Zehebî, *Mizân*, II, 447.

⁴⁰⁶ Muhammed b. Abdilvehhâb, *Âdâbü'l-Meşyi İles's-Salâh*, s. 5.

⁴⁰⁷ Müslim, *Mesâcid*, 6; *Zekât*, 13.

⁴⁰⁸ Tirmizî, *Vitr*, 3, *Ebvâbü's-Sefer*, 6, *Kitâbu'l-Ahkâm*, 13.

⁴⁰⁹ İbnü's-Sünnî'nin hakkında zayıf ithamı bulunan Fudayl ve Atiyye'nin bulunmadığı senedi şu şekildedir: İbn Menî' < el-Hasen b. Arefe < Ali b. Sâbit el-Cezerî < Vâzi' b. Nâfi' el-Ukaylî Ebu Seleme b. Abdirrahmân < Câbir b. Abdillâh, Bilâl.

⁴¹⁰ Kevserî, *Mahku't-Tekavvul*, s. 17.

⁴¹¹ Yahya b. Maîn, *Târîh*, I, 56; Buhârî, *Târîh*, VIII, 183; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, IX, 39; Nesâî, *Duafâ*, s. 103; İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, III, 83; Dârekutnî, *ed-Duafâ*, ve'l-Metrûkîn, III, 135; Heysemî, *Mecme'u'z-Zevâid*, X, 45;

⁴¹² Nebhânî, *Şevâhdü'l-Hak*, s. 115.

En geniş tanımıyla, “Başta peygamberler olmak üzere Müslümanların duaları, salih amelleri, vefat eden veya hayatta olan salih zatlar vesile kılınarak Allah’tan (c.c) bir şey istemek, arzu edilen bir şeyin elde edilmesi veya arzu edilmeyen bir şeyin defedilmesi için O’na dua ve ilticada bulunmak” şeklinde tarif edilen tevessülün incelendiği bu bölümde konu ile alakalı on dört hadis yüz on üç tariki ile beraber incelenmiştir. Bu hadislerden ve muhaddislerin yaptığı yorumlardan zat ile tevessülün meşru olduğu anlaşılmıştır.

Bilhassa günümüzde yaygın olan “bi hurmeti seyyidi’l-mürselîn/gönderilmiş peygamberlerin efendisi hurmetine, “bi hurmeti’l mürselin/ gönderilmiş peygamberlerin hurmetine” veya “Peygamberimizin yüzü suyu hürmetine” tabirleri, Peygamberimiz (s) ve diğer peygamberler ile tevessülü ifade ederken “bi hurmeti’l-Fâtiha, “bi-hurmeti Tâhâ ve Yâsîn” kalıbı da bir Kur’an suresi ile tevessül ifadesi olmaktadır. Salih kimselerle tevessülü ihtiva eden dua cümlelerinde ise “Filan zatın Allah nezdindeki yeri veya konumu hatırına ...”, “Filan zatın yüzü suyu hürmetine...” sözleriyle ifade edilmektedir. Konu hakkındaki hadislerden anlaşıldığına göre Allah’ın isim ve sıfatları, Hz. Peygamber ve salih kulların duaları, salih amel ve Kur’an-ı Kerim ile tevessül övülmüş bir amel olmakla beraber bu hususta herhangi bir ihtilaf da olmamıştır. Peygamberler ve salih kulların zatı ile tevessül ise meşru olmakla beraber yapılması zorunlu bir şey değildir. Bundan dolayı bu şekilde tevessülde bulunanları büyük günah işlemek veya şirke düşmek ile itham etmek isabetli bir hüküm olarak gözükmemektedir. Bununla beraber kendi ameli ve Allah katındaki konumuna güvenenlerin zat ile tevessülde bulunmama düşüncelerini de yadırgayıp bunu ihtilaf sebebi olarak görmemek gerektiği anlaşılmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM
İSTİGÂSE KAVRAMI ve İLGİLİ RİVAYETLER

Zor durumlarda kalındığı zaman “Meded Yâ Rasûlallâh!” veya “Medet Yâ Fülân!” şeklinde direk olarak kişiye seslenildiği için İstigâseye biraz daha ihtiyatla yaklaşılmıştır. Bazılarına göre tevessül, istigâse (istiâne, istimdâd) ve teberrük, amaçladıkları açısından birdir. Bazılarına göre ise istigâse, tevessülden farklı olup bu şekilde şahıslara seslenilerek yapılan yardım isteme eylemi caiz değildir. Hatta tevessülü kabul edenlerin bir kısmına göre de Allah’tan başkasının ismi zikredilerek yapılan istigâse caiz değildir. Çalışmanın istigâse ile ilgili bölümünde bahsi geçen konuların yanı sıra istigâseyi kabul edenlerin dayandığı hadisler, sahabe uygulamaları, istigâseyi kabul etmeyenlerin gerekçeleri ve onların bu konuyla ilgili hadislere yaptıkları yorumlara yer verilecektir.

2.1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

İstigâse hususunda genel bir bilgi oluşabilmesi için öncelikle kelimenin tanımı ve kullanımlarına değinmenin faydalı olacağı düşünülmektedir. Bundan dolayı kavramsal çerçeve başlığı altında istigâse kelimesinin sözlük ve ıstılah anlamları ile tarihsel süreçte istigâsenin hadislerden nasıl anlaşılıp uygulandığı ele alınacaktır.

2.1.1. Sözlük Anlamı

İstigâse (الإستغاثَة) kelimesi sözlükte gavs-gıyâs (غياث-غوث) mastarının istif’âl (استفعال) babına naklolunmuş halidir. Kelimenin kökü ise birinci baktan olup gâse-yegîsü-gavs-gıyâs (غاث يغوث-غوث-غياث) şeklinde gelmektedir. Mana olarak da “Tehlikeli durumlarda yardım etmek, birinin imdadına yetişmek, yardımına icabet etmek” demektir.⁴¹³ Mesela (غاثه الله) Allah ona yardım etti, yardım çağrısına icabet etti veya (غاث الرجل) “Adam yardım etti” denilir. İstigâse (استغاثَة) kelimesi ise istif’âl babındaki sin (س) harfinin içerdiği talep manasından dolayı “yardım istemek” manasına gelir. Mesela “adam yardım istedi (استغاث الرجل)”⁴¹⁴ veya if’âl (افعال) babından emir kipinde ve dua manasında “Allah’ım bana yardım et, sıkıntılarımı gider (اللهم اغثنني)” denir.⁴¹⁵ Kur’an-ı Kerim’de bu fiil sözlük anlamında إِذْ تَسْتَغِيثُونَ رَبَّكُمْ (Hatırlayın ki, siz Rabbinizden yardım istiyordunuz) şeklinde Allah’tan (c.c) yardım

⁴¹³ İbn Fâris, *Mu‘cem*, IV, 400.

⁴¹⁴ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, II, 174; Zebîdî, *Tâcu’l-Arûs*, V, 313.

⁴¹⁵ Halil b. Ahmed, *Kitâbü’l-Ayn*, VIII, 440.

istemek manasında kullanıldığı gibi⁴¹⁶ فَاسْتَعَاثَهُ الَّذِي مِنْ شِيعَتِهِ عَلَى الَّذِي مِنْ عَدُوِّهِ (Kendi tarafından olanı, düşmana karşı ondan (MuSa ‘dan) yardım istedi) şeklinde insanların birbirlerinden yardım istemesi anlamında da kullanılmıştır.⁴¹⁷

2.1.2. İstilah Anlamı

İnsanların dünyevi işlerinde birbirlerinden yardım istemeleri sıradan bir şey, Müslümanların da Allah’tan (c.c) yardım istemesi dinin bir gereği hatta emri olduğu için bu konularda herhangi bir tartışma olmamıştır. Ancak insanların gücünün yetmediği hususlarda Allah’tan yardım istenirken ölmüş ya da hayatta olan başkasının aracı olarak zikredilmesi ya da Allah’ın (c.c) ismi zikredilmeden direk olarak herhangi birinden yardım istenmesi gibi konular tartışılmıştır.

Şahısların isimlerini söylemek suretiyle onlardan yardım istemenin caiz olduğunu iddia edenler kavramı şu şekilde tanımlamıştır: İstigâse, “Sıkıntılardan kurtulmak için Peygamber veya velilere sığınıp herhangi bir dileğin gerçekleşmesi için onlardan veya ruhaniyetlerinden yardım istemektir”. Başka bir ifadeyle “Tehlikeli veya sıkıntılı bir durumda kalan insanın bundan kurtulmak için mânevî yardım istemesidir”. Ağlayarak ve feryat ederek yardım isteme eylemi için istigâse kelimesi kullanıldığı gibi istimdâd, istiâze ve iltica kelimeleri de kullanılmaktadır.⁴¹⁸ Mutasavvıflara göre manevi yardımda bulunma gücüne sahip olduğuna inanılan büyük velilere de “Gavs” denmektedir.⁴¹⁹

Yine istigâseyi kabul edenlere göre Hz. Peygamber (s) ile istigâse ya da tevessülde bulunan kimse bir hacetini Allah’tan (c.c) isterken; Hz. Peygamaber’in (s) zatını zikrederek O’nun Allah (c.c) katındaki konumu veya bereketi ile ister. Bir kimse, “Allah’tan yardım istiyorum” dediği zaman bunun manası, “Yardımın yaratıcısı ve hakiki kaynağı olarak Allah’tan istiyorum” demek olur. “Nebi’den (s) yardım istiyorum” denildiği zaman ise, “Nebi (s) aracılığı ile Allah’tan yardım istiyorum” şeklinde bir mana kastedilir. Çünkü hakiki manada yardım, sadece Allah’tan istenir. Bunların her birinin caiz olduğu hakkında sahih hadisler vardır. Bu

⁴¹⁶ Enfal, 8/9.

⁴¹⁷ Kasas, 28/15.

⁴¹⁸ Cürcânî, *Ta’rifât*, I, 209.

⁴¹⁹ Yılmaz, Yusuf Şevki, “İstimdâd” *DİA*, XXIII, 363.

kimse duasını ister tevesşül lafzıyla, ister istigâse lafzıyla, isterse de teşeffu' lafzıyla yapsın mana değişmemektedir. Hz. Peygamber'in (s) Allah katında yüksek bir mertebesinin olduğunda şüphe yoktur. Diğer dualarda olduğu gibi istigâse konusunda da asıl yardım talep edilen sadece Allah'tır. Ancak farklı şeyler aracı kılınabilir. Hz. Peygamber (s) vasıtası ile Allah'tan (c.c) isteyen kimse O'nu, Allah (c.c) katındaki değerine istinaden aracı kılmaktadır. Eğer "bi- Hakkı Muhammedin" (بحق محمد) denilirse, Buradaki "Hak" kelimesinin manası rütbe, konum veya Allah'ın (c.c) mahlukatına vermiş olduğu hak olur. Yoksa vacip olan hak manasına gelmesi düşünülemez. Çünkü Allah'a (c.c) hiçbir şey vacip değildir. Burada müşriklerin, kendilerini Allah'a yaklaştırmaları için putları aracı kılmalarına ya da onlardan yardım istemelerine benzeme de söz konusu değildir. Çünkü onlar aracı kıldıkları putlara ibadet ediyorlardı ki bu küfürdür. Ancak hiçbir Müslüman asıl yardım edenin Allah olduğuna inanmadan, ibadet niyetiyle Hz. Peygamber (s) veya herhangi bir salih kul ile istigâsede bulunmaz. Dolayısıyla istigâsede tevhid inancına aykırı bir durum bulunmamaktadır.⁴²⁰

Bu tür istigâseler genellikle "Meded Ya Resûlallâh!, "Meded Ya Fûlan!" ya da daha da kişiselleştirecek olursak "Meded Yâ Abdulkâdir Geylânî!" gibi ifadelerde kendini göstermektedir. Ayrıca manevi yardım umulan zatlar için "Gavs, Gavsı Azam" gibi ifadeler veya farklı isimler de kullanılmaktadır.⁴²¹

Yani bir kimse, "Meded Ya Allah!" dediği zaman bu ifade, "Bana kudretinle yardım et, düşmanlarına karşı bana yardım et!" anlamındadır. Kişi belirli bir sıkıntısı için o ifadeyi kullanıyorsa "O iş için bana yardım et!" anlamındadır. Aynı şekilde "Meded Ya Rasûlallâh! ya da "Meded Ya Evliyaalâh" dediği zaman bu, "Allah'ın size öğrettiğinden bize öğretin, Allah'ın size yardım etmesiyle bize yardım edin! Allah'ın izni ile bizi Allah'ın muhabbetine ulaştırın" demektir. Hatta bu ifadeleri kullanan kişi

⁴²⁰ İbn Teymiyye'ye istigâse konusunda cevaplar veren Sübkî'nin geniş açıklamaları için bkz., *Şifâü's-Sekam*, 357.

⁴²¹ Bu zatlar için farklı isimlendirmeler de yapılmıştır. Mesela Hatib Bağdâdî bu konuda şöyle bir tasnife gider: "Nukebâ üç yüz tane, Nucebâ yetmiş, Büdelâ kırk, Ahyâr yedi, Amed dört, Gavs ise bir tanedir. Nukebâ'nın mekanı Mağrib, Abdal'ın mekanı Şam'dır. Ahyâr ise yeryüzünde gezer. Amed yeryüzünün farklı yerlerinde bulunur. Gavs'ın mekanı ise Mekke'dir. İnsanların işleri bunlara sunulunca ilk önce Nukebâ, sonra Nucebâ sonra Abdal sonra Ahyâr sonra Amed dua eder ve duaları kabul olunur. Eğer kabul olmazsa bu sefer kabul olunana kadar Gavs dua eder. Konu ile alakalı detaylı bilgi için bkz. Hatib Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, III, 75.

bu şekilde inanmak durumundadır. Bir kimse bu ifadeleri, ancak Allah'a olan kulluğunu tam yapamıyorsa veya Hz. Peygamber'in (s) yolundan hakkıyla gidemiyorsa söyler. Çünkü insanların her zaman kendilerine ilimle irfanla ve Allah'ın kendisine vermiş olduğu tasarrufla yardım edeceği salih kullara ihtiyacı vardır. Mesela hiç kimse bir yere gitmek için nakil vasıtalarından yardım almayı inkar edemez. İsteddiği yere daha hızlı gidebilmek için buna mecburdur. Bunun gibi maddi vasıtaların yardımına başvurmak kişiyi dinden çıkarmaz. Kulların iyilik ve takva da yardımlaşmaları müstehaptır. Allah (c.c), *İyilik ve takvada yardımlaşın. Kötülük ve düşmanlıkta değil*⁴²² buyurmuştur. Meded ve istigâsede de insanların birbirleri ile yardımlaşması söz konusudur. Kullardan yardım istemek, Rabbinden yardım istediği gibi kullardan yardım isteme manasında değildir".⁴²³

Şevkânî'ye göre ise İstigâse ile dua arasında umun-husus ilişkisi vardır. İstigâsede bulunmak bir çeşit duadır. Ancak zor durumda kalmadan bir kimseden bir şey talep etmek dua olur, istigâse olmaz. Bundan dolayı tevessülü kabul eden bazı alimler istigâseyi kabul etmemişlerdir. Bunun sebebini ise istigâsenin yanlış anlaşılmaya müsait olduğu şeklinde açıklamışlardır.⁴²⁴

Arapçanın dil yapısı itibariyle yardım isteme manasını ifade eden fiillerin dışında bazı kalıp ifadelerle de istigâsede bulunulduğu bilinen bir durumdur. Bu kalıp ifadelerin kullanımı hadislerde de göze çarpmaktadır. Mesela Arapçada istigâse, nida harfî olan "Yâ" (يا) ve bu nida harfinden sonra fethalı bir lam harfî getirilerek ("Ya lekavmî" يَا لِقَوْمِي) yapılır. Bunun dışında müstegâs olan ismin sonuna istigâse elifi getirmek suretiyle ("Ya kavmâ", يَا قَوْمَا) yapıldığı gibi, kelimenin başındaki lam harfî ile sonundaki istigâse elifi hafz hazfedilerek sadece nida harfî ile de (Yâ kavmi, يَا قَوْمِ) yapılır. Bu durumda buradaki nida, hakiki nida olmayıp "nüdbe" veya "mecazi nida" olmaktadır.⁴²⁵

İstigâsenin bir takım unsurları vardır. Gerek hadislerde gerek diğer kaynaklarda bu unsurlardan bahsedildiği için burada zikretmek uygun olacaktır. İlk olarak müstegâs, kendisinden yardım istenilen; müstegîs, başkasından yardım isteyen;

⁴²² Mâide, 5/2.

⁴²³ Sekkâf, *el-İgâse*, s. 27; Muhammed Hüseyin, *el-Keşfü 'l-Mübdi*, I, 181.

⁴²⁴ Şevkânî, *ed-Dürrü 'n-Nadîd*, s. 45.

⁴²⁵ İbn Hişâm, *Evdahu 'l-Mesâlik*, IV, 46.

müstegâs bih ise kendisi ile yardım istenilen kimsedir. İstigâse lafzı Kur'an, Sünnet ve Arapların kelimasında müstegâstan yardım talebinde bulunma manasında kullanılmıştır. Bu anlamda istigâse ile tevessül arasında zahiren bir fark vardır. Şöyle ki "Sana falanca ile istigâsede bulunuyorum" denmez, ancak tevessülde böyle denir. Tevessülde bulunan kişi, tevessülde bulunduğu kimseyle doğrudan muhatap olmazken istigâsede yardım istediği kişiyle doğrudan muhatap olduğu söylenebilir.

İstigâsenin bahsi geçen şekillerde kullanılmasına karşı çıkanlara göre onun ıstılah anlamı ile sözlük anlamı arasında bir farkı yoktur. Çünkü onlara göre bu kullanımdan başka bir kullanım yoktur. istigâsede herhangi bir kulun ismini aracı olarak zikretmek Allah'tan başkasından yardım istemek manasında olduğu için caiz değildir, hatta şirktir denilebilir.

2.2. TARİHSEL SÜREÇ

Tarihsel süreç incelendiğinde, ilk dönemlerden itibaren vefatından sonra Hz. Peygamber (s) ile istigâsede bulunduğu rivayetleri göze çarpmaktadır. Mesela Müseylemetü'l-Kezzâb'ın kışkırtmaları ile irtidat eden Beni Huneyfe ile yapılan Yemame savaşında birçok sahabe şehit düşmüştü. Zor durumda kalan Müslümanların komutanı Hâlid b. Velid sancağı kaldırıp "Ben İbn Velid'im! Diyerek Müslümanların şîârı ile -ki o gün Müslümanların şîârı "Yâ Muhammedâh" idi- seslendi. Yemame savaşında ashaptan bazıları da yardım için bu şekilde nidada bulunmuşlardı.⁴²⁶

İbü'l-Mukrî (381/991), başından geçen bir olayı şöyle anlatmaktadır: "Bir gün ben, Taberânî ve Ebu's-Şeyh⁴²⁷ Harem-i Nebi'deydik ve çok acıkmıştık. Akşam vakti olunca Nebi'nin (s) kabrinin yanına gittim ve şöyle dedim: "Ya Rasûlellah çok acıktık!" Bunun üzerine Taberânî: "Otur! Ya bize bir rızık gelecek ya da ölüm" dedi. Bundan sonra ben ve Ebu's-Şeyh uyuduk, Taberânî ise oturduğu yerde bir şey bakakalmıştı. Derken kapının önüne bir kişi geldi ve kapıyı çaldı. Kapıyı açtık bir de ne görelim! Yanında iki tane hizmetçi ve her birinin elinde içi yiyeceklerle dolu olan kap

⁴²⁶ Taberî, *Târîhu'r-Rusul ve'l-Mülûk*, II, 281; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, IX, 303; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, VI, 357; İbn Müflih, *Kitâbü'l-Fürû'*, X, 249.

⁴²⁷ O, Abdullah b. Muhammed b. Cafer el-Ensârî'dir (369/980).

var. Bunlardan yedik ve o kişi şöyle dedi: “Siz Rasulullah’a (s) açlıktan şikayette mi buldunuz? Rasulullah’ı (s) rüyamda gördüm. Bunları size getirmemi emretti”.⁴²⁸

İbnü'l-Esîr, Sultan Mesud (509/1116) zamanında düşmanın Haleb'i kuşattığını, Kadı Kemaleddin Şehrezûrî'nin (572/1176) ona durumun ciddiyetini anlatan bir mektup gönderdiğini ve Sultan Mesud'un hutbeye çıkarak Hz. Peygamber'den (s) istigâsede bulunduğunu rivayet eder.⁴²⁹

İbnü'l-Cevzî de Ebü'l-Hayr'ın şöyle dediğini anlatır: “Allah Rasulu'nün (s) şehrine girdim. Çok fakirdim ve beş gün hiçbir şey yememiştim. Hz. Peygamber'in (s) kabri şerifine gittim. Nebi'ye (s), Ebu Bekir ve Ömer'e (r.a) selam verdim. Sonra da “Ya Rasûlellâh! Bu gece senin misafirinim” diyerek yardım istedim. Minberin arkasına kıvrılıp uyudum. Rüyamda; sağında Ebu Bekir (r.a), solunda Ömer (r.a) ve önünde Ali (r.a) olduğu halde Nebi'yi (s) gördüm. Ali (r.a) beni uyandırdı. “Kalk Rasulullah (s) geldi” dedi. Ben de hemen kalktım ve beni alnımdan öptü. Sonra bana bir ekmek verdi. Bu ekmeğin yarısını yedim ve uyandığımda diğer yarısı elimdeydi”.⁴³⁰

Bazı tarih kitapları Hz. Ömer zamanında baş gösteren kıtlıkta insanların çaresizlikten dolayı Hz. Peygamber'den (s) Yâ Muhammedâh şeklinde yardım istediklerinden bahsetmektedir.⁴³¹ Yine Kerbelâ'da Hz. Ali'nin (r.a) kızı Zeyneb, kardeşi Hz. Hüseyin'in zulme uğrayıp şehit edildiğini gördüğü zaman kardeşine bestelediği şiirde aynı şekilde istigâsede bulunduğundan bahsedilir.⁴³² Hatta mahşerde cehennemi hak edenler bile Yâ Muhammedâh şeklinde Hz. Peygamber'den (s) yardım isteyeceklerdir.⁴³³

Zehebî *Târîhu'l-İslâm*'da Ebu Hayrâ'nın Mısır'da hutbe verirken “Yâ Muhammedâh! Başını kaldır ve bak senden sonra senin ümmetinin başına neler geldi”

⁴²⁸ İbnü'l-Cevzî, *el-Vefâ*, II, 559; Merâkeşî, *Misbâhu'z-Zalâm*, s. 61; Zehebî, *Siyer*, XVI, 400; Süyûtî, *el-Muhâdarât ve'l-Muhâvrât*, I, 427; Semhûdî, *Vefâü'l-Vefâ*, IV, 200.

⁴²⁹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IX, 303; Ebû Şâme el-Makdisi *Kitâbü'r-Ravzateyn*, I, 133.

⁴³⁰ İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-Safve*, II, 421.

⁴³¹ Taberî, *Târîh*, II, 509; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 397; İbn Kesir *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, VII, 104.

⁴³² Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, III, 206; Taberî, *Târîh*, III, 336; İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, VII, 810.

⁴³³ İbn Kesir, *en-Nihâye fi'l-Fiten ve'l-Melâhim*, II, 201.

şeklindeki yakarışından,⁴³⁴ Süyûtî de Hristiyanlar tarafından İslamiyet'ten vazgeçmeyen üç gence yapılan işkenceler karşısında onların “Ya Muhammedâh” şeklinde Hz. Peygamber'den (s) yardım istemelerinden bahseder.⁴³⁵

İstigâse kavramının tarihsel süreci incelendiğinde tevessülde olduğu gibi istigâsede de ilk ayrıma gidenin İbn Teymiyye olduğu görülmektedir. O, istigâseyi meşru ve memnu olmak üzere ikiye ayırır. Meşru istigâseyi de kendi arasında iki kısma ayırır. Birincisi; Allah'tan yardım istemektir. Zira bu şeriatta emredilen istigâsedir. Allah'tan başka yardım istenecek kimse yoktur ve bütün yardımlar O'ndan gelmektedir. İkincisi ise gücünün yettiği ve konumuna yakışacak şekilde Hz. Peygamber (s) ile istigâsede bulunmaktır. Bu konuda herhangi bir ihtilaf yoktur. Hatta günahkar ve kafir kimseden bile onun gücünün yettiği şeyler hususunda yardım istenebilir. Kıyamet gününde Hz. Peygamber (s) ile şefaet ve istigâsede bulunulabileceği hususunda naslar varid olmuştur. Ancak bazı aşırıya kaçanlar bu konuda Hz. Peygamber'in (s) hayatı ile ölümünü eşit sayıp “O'nun (s) vefatından sonraki hayatı, dünya hayatı gibidir” demişlerdir. Buna binaen de hem hayatında hem de vefatından sonra Hz. Peygamber (s) ile istigâseye cevaz vermişlerdir. Halbuki O'nun (s) vefatından sonraki hayatı, berzah hayatıdır ve biz bunun özüne vakıf değiliz. Bundan dolayı peygamberlerin vefatından sonraki hayatlarının dünya hayatından farklı olduğuna inanmak vaciptir.⁴³⁶

İbn Teymiyye yasak olan istigâseyi de üç kısma ayırır. Birincisi; hayatta iken Hz. Peygamber (s) veya salih kimselerden günahların affedilmesi ve hastalıklara şifa vermesi gibi gücünün yetmediği hususlarda yardım istemektir. İşte bu istigâse, cahiliye devrindeki Arapların en büyük şirk olan adetlerindedir. İkincisi; Peygamber olsun veya olmasın vefat etmiş olan bir kimse ile istigâsede bulunmaktır. Bazıları buna gerekçe olarak da yalan olan birtakım hikayelere dayanmaktadırlar. Üçüncüsü ise; yine Hz. Peygamber (s) veya herhangi bir kişinin gıyabında ondan istigâsede bulunmaktır ki bu da aynı şekilde caiz değildir. Çünkü o kimseler istigâseyi işitemezler ve gaybı bilemezler.⁴³⁷

---

⁴³⁴ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, VIII, 525.

⁴³⁵ Süyûtî, *Şerhu's-Sudûr*, s. 212.

⁴³⁶ İbn Teymiyye, *el-İstigâse*, s.39.

⁴³⁷ İbn Teymiyye, *el-İstigâse*, s.41.

İbn Teymiyye'nin bu görüşleri bazıları tarafından daha sonra da devam ettirilmiştir. Bu düşünce sahipleri -özellikle öldükten sonra- kullardan istigâsede bulunmayı o kişiye ibadet etmek olarak saymışlardır. Halbuki ibadeti sadece Allah'a tahsis etmek gerekir, başkalarına değil. Onlara göre insanların çoğu İslam'a intisap edip Müslüman olduklarını iddia ettikleri halde Allah'a itaat ve kulluğu bırakıp başka yollara sapmaktadırlar. Bir kısmı ise kabirlere ve kabir ehline ibadet etmektedirler. Onlarla istigâse de bulunup meded umarak şöyle demektedirler: "el-meded el-meded yâ fülân!" Belki de onların kabirlerini tavaf edenler bile bulunmaktadır. Bu, en büyük şirkdir ve "*Allah ile beraber hiç kimseye kulluk etme!*"⁴³⁸ gibi tevhit ayetlerine zıttır. Sadece Allah'a (c.c) dua edilir. Ölülere, ağaçlara, taşlara ve putlara dua edilip niyazda bulunulmaz.⁴³⁹

Bu şekilde istigâsede bulunanlar Kureyş müşriklerinin yaptığı gibi peygamberlerinin davetine uymayıp muhalefet etmiş olurlar. Müşrikler, taptıkları şeylerden ihtiyaçlarını gidermelerini, hastalarına şifa vermelerini ve düşmana karşı zafer kazanmalarını isterlerdi. Onlar putlar için kurban keser adaklar adarlardı. Rasulullah (s) gelip bunların hepsini inkar edince bunu garipsediler ve: "*Tanrıları, tek tanrı mı yaptı? Doğrusu bu tuhaf bir şeydir!*"⁴⁴⁰ dediler. Hz. Peygamber (s), onları dine davet etmeye devam edip şirke düşmekten sakındırdı. Sonra insanlar topluluklar halinde İslam'a girmeye başladılar. Sahabe ve tâbiîn zamanında da bu böylece devam etti. Fakat daha sonra durum değişti ve cehalet hızla yayıldı. Hatta bazı insanlar peygamberlere ve velilere dua edip onlardan istigâse de bulunmaya başladılar. Bunları da "aktâb, evtâd, gavs" gibi adlarla isimlendirdiler. Daha sonra başka başka şirk çeşitleri ortaya çıktı. Bu şirk günümüzde de artarak devam etmektedir.⁴⁴¹

Eski Suudi Arabistan müftüsü İbn Bâz verdiği fetvasında konuyu biraz daha detaylandırır. "Kişiyi imandan çıkarmayan bidatleri işleyen imamın arkasında namaz kılınır. Çünkü bazı bidatler kişiyi dinden çıkarmaz" diyerek genel kabul gören fetva ile konuya giriş yapar. Devamında da "Ancak, Allah'tan başkasına dua etmek, Rasulullah'tan ve ölülerden istigâsede bulunmak, onlara adak adamak, onlar için

---

⁴³⁸ Cin 72/18.

⁴³⁹ Muhammed b. Abdilvehhâb, *Müellefât*, I, 54.

⁴⁴⁰ Sâd, 38/5.

⁴⁴¹ Salih b. Abdillâh el-Ubûd, *Akâdetü Muhammed b. Abdilvehhab*, II, 687.

kurban kesmek gibi küfrü ve şirki gerektiren amelleri yapan kimselerin arkasında namaz kılınmaz” diyerek⁴⁴² istigâsede bulunanlar ile Allah’tan başkasına dua edenleri ve ölümlere adak adayanları aynı kefeye koyar. Halbuki bunlar farklı durumlardır. Zira istigâseye cevaz veren ilim adamlarından Allah’tan başkasına dua etmenin ve ölümlere adak adamanın caiz olduğunu savunan kimse bulunmamaktadır.

Ona göre bazı tasavvufçuların iddia ettiği gibi velilerin tasarruflarının olduğunu, onların bu alemi idare ettiğini ve diri olduklarını söylemek de böyledir. Çünkü peygamberlerin ve velilerin bir fayda vermeye veya bir zararı defetmeye güçleri yoktur. Diri olan kimselerden güçleri nispetinde istigâsede bulunulabilir. Onlar hayattayken Allah’ın izni ile bir zarar vermeleri ve fayda sağlamaları mümkündür. Ancak ölümler böyle değildir. Çünkü onların hayatları son bulmuştur. Onların artık kendilerine ve başkalarına bir fayda veya zararının dokunması mümkün değildir. Onlar hayatlarını kaybedince tasarruflarını da kaybetmişlerdir. Bir kimse hayatta olan biri için “O bana Allah’ın (c.c) izni olmadan tasarrufta bulunabilir” derse bu da aynı şekilde küfürdür. Bundan dolayı ölümlerden medet ummak, istigâsede bulunmak caiz değildir. Mesela bazıları Ahmed el-Bedevî, Şeyh Abdulkadir Geylânî ve buna benzer kişilerin kabirleri başında durup onlardan medet ve istigâsede bulunuyorlar. Bunları yapan müşriklerin arkasında namaz kılınmadığı gibi öldüklerinde cenaze namazları da kılınmaz. Yaptıkları bu istigâseleri en büyük şirk olan Ebu Cehil ve Mekke müşriklerinin amelleri gibidir.⁴⁴³

Yine istigâseye karşı çıkanlara göre Hz. Peygamber’in (s) savaştığı müşrikler, Allah’ın yaratıcı, müdebbir ve Rezzâk olduğunu kabul etmekle beraber melekler, Hz. İsa, Hz. Üzeyir (a.s) ve diğer veli kullara dua ediyorlardı. Herhangi bir peygamber, melek veya başkasıyla istigâsede bulunan kimse kesinlikle İslam dairesinden çıkmıştır. Eğer bunlardan biri “Biz Allah’ın (c.c) yaratıcı ve rızık verici olduğunu biliyoruz. Bunula beraber bizi Allah’a (c.c) yakınlaştırsınlar diye peygamberlere veya salihlere dua ediyoruz, onlara adaklar adıyoruz ve onlardan yardım istiyoruz. Bu yardım istemede de onların, Allah (c.c) katındaki konumunu aracı yapıyoruz ve onlarla şefaath diliyoruz” derse, Onlara şöyle cevap verilir: “Bu söyledikleriniz Ebu Cehil ve

⁴⁴² İbn Bâz, *Fetâvâ Nur ale’ d-Derb*, I, 109.

⁴⁴³ İbn Bâz, *Mecmu’ Fetâvâ*, IV, 334.

diğer Mekke müşriklerin takip ettiği yoldur. Onlar da “Bizi Allah’a yaklaştırsınlar diye putlara ibadet ediyoruz” diyorlardı.⁴⁴⁴

Elbânî de bunlara benze açıklamalar yapmaktadır. Ona göre bazı kimseler “Allah’ım! Nebi’nin hakkı için veya O’nun hürmetine beni affet veya İslam’a ve Müslümanlara yardım et!” gibi dualar etmektedirler. Hatta bu hususta insanları teşvik etmektedirler. Daha da ileri giderek bazı mahlûkatlarla, velilerin kabirleriyle, türbelerin demirleriyle, toprak, taş ve ağaçlarıyla Allah’a yakınlık umuyorlar. Bu fiilleri de “Kıymetli ve yüce birine yakın olan da yüce olur” iddiasıyla yapıyorlar. Hatta son dönem bazı kişiler istigâseye bile cevaz vermektedirler. Salih kul dedikleri kişilerin kabirlerine gidip onlara rükû, secde ve ibadet ediyorlar. Onlara yönelerek dua edip istigâsede bulunuyorlar. Müslüman bir kimse namazların her rekatında “*Yalnız sana kulluk eder, yalnız senden yardım isteriz*”⁴⁴⁵ der. Yani sadece Allah’a (c.c) ibadet ettiğini ve sadece ondan yardım istediğini söyler. Fakat gidip başkasından yardım ister. Buna “istiâne” veya “istigâse” denilebilir. Ancak, buna aynı şekilde tevessül diyenler de vardır ki, bu bir hatadır. Mesela bazıları “Ya Rasûlellâh egisnî!” (يا رسول الله اغثنى) diye dua ederek bunun tevessül olduğunu iddia eder. Bu tevessül değil, Allah’tan başkasından yardım istemektir.⁴⁴⁶ Bir ölünün diri bir insanın imdadına yetişeceğine inanmak ve ölüden istigâsede bulunmak tevhide aykırı olup en büyük şirklerdendir ki bundan Allah’a sığınırız. Maalesef bazı dini kitaplarda bu kabilden birçok şey geçmektedir. Bu kitaplarda sıkıntı anında bir veli zata ismi ile nida ederek istigâsede bulunulduğu, bunun üzerine onun derhal yanına geldiği veya uykusunda görünerek ona yardımda bulunduğu geçmektedir. Eğer bahsi geçenler doğruysa bu, Allah’tan (c.c) müşriklere imtihan için gelen bir istidraçtır. Allah’tan (c.c) başka biriyle istigâsede bulunan bu tür kimselerin söylemleri insanları sapıttırmak için söylenmiş batıl bir sözdür. Bunu diyen kimse kendisine yardım eden şahsın salih bir kul olduğunu söyleyerek yanlış bir hüküm vermiştir. Halbuki ona görünen kovulmuş şeytanın ta kendisidir. Şeytan o kimseye pis işlerini güzel göstererek onu doğru yoldan

⁴⁴⁴ Bu görüş sahiplerinin detaylı açıklamaları için bkz. Muhammed b. Abdilvehhâb, *Müellefâtü’ş-Şeyhu’l-İmam Muhammed b. Abdilvehhâb*, I, 104, I, 152; İbn Bâz, *Fetâvâ Nur ale’d-Derb*, I, 109, I, 248; *Mecmu’ Fetâvâ*, IV, 334; *el-Akîdetü’s-Sahîha*, s.22; Abdulaziz b. Muhammed, *Da’va el-Münâvîn*, s. 340; Salih b. Abdillâh el-Ubûd, *Akîdetü Muhammed b. Abdilvehhab*, II, 687.

⁴⁴⁵ Fatiha, 1/5.

⁴⁴⁶ Elbânî, *Mevsûatü’l-Elbânî*, II, 72.

saptırmıştır. Cahiliye devrinde müşrikler de putlarına sesleniyorlardı ve onlardan birtakım sesler duyuyorlardı. Böylece putların onların dualarına icabet ettiklerini zannediyorlardı. Halbuki onlara seslenen şeytandan başkası değildi.⁴⁴⁷

İstigâsenin meşru olduğunu savunanlar ise yukarıda bahsi geçen iddiaları kabul etmeyerek delillerinin sahih hadisler, selef ve halef ulemanın fetvaları olduğu söylemektedirler. Kabir ziyareti ve istigâsenin şirk sayılmasının sünnete muhalif olduğunu iddia ederler. Mesela istigâseyi savunan Hısnî'ye (829/1426) göre, Hz. Peygamber (s) veya kabrine iltica etmek sureti ile yapılan istigâsenin çeşitleri ihtiyaca göre değişmektedir. İmamlar bu konuda birçok mesele ele alarak şöyle derler: “Hz. Peygamberin (s) kabrine sığınan, ihtiyacını ve başına gelen bir musibeti ona arz edip onunla istigâsede bulunan kimsenin sıkıntısı Allah'ın izni ile son bulur”.⁴⁴⁸

Bazılarına göre de İbn Teymiyye'nin bu fetvası insanları şirke sebebiyet verecek şekildeki kabir ziyaretinden engellemek içindir. Yoksa o, istigâse niyetiyle kabir ziyareti yapmaya şirk hükmü vermemiştir. Bununla beraber salih amellerle yardım talebinde bulunmanın caiz olması hususunda ittifak vardır. Salih amellerle istigâse caiz olunca, Hz. Peygamber (s) ile istigâse de bulunmak evleviyetle caizdir.⁴⁴⁹

“Hz. Peygamber'in (s) insanların efendisi olmasında icma etmiştir” diyen bazı alimlere göre O (s), hayatında, vefatından sonra, berzahta ve kıyamet gününde Allah'a ulaşmada en büyük vesiledir. Hz. Peygamber (s), ihtilaf durumlarında bize ümmetin cumhuri ile hareket etmemizi söylemiştir. Cumhuri ise; sahabe, tâbiîn, mezhep imamları, tasavvuf büyükleri ve büyük muhaddislerdir. Cumhuriun hata yaptığını ve bunların doğru söylediklerini iddia etmek yanlış bir davranıştır. Hz. Peygamber'in (s) kabrinin orada olmasından dolayı Müslümanlar orayı ziyaret edip O'nu (s), Allah'a (c.c) vesile etmektedir.⁴⁵⁰ Bunun için Hz. Peygamber (s) ile istigâse, tevessül, teşeffü', teveccüh yaratılmasından önce ve sonra, dünyadaki hayatı boyunca, vefat ettikten sonra, dünya ve ahirette olmak üzere her hâlükârda caizdir.⁴⁵¹

---

⁴⁴⁷ Elbânî, *Tevessül*, s. 6, 18.

⁴⁴⁸ Hısnî, *Def'u Şübehi men Şebbehe*, s. 91.

⁴⁴⁹ Semhûdî, *Vefâü'l-Vefâ*, IV, 193.

⁴⁵⁰ Nebhânî, *Şevâhidü'l-Hak*, s. 58.

⁴⁵¹ Âlûsî, *Celâü'l-Ayneyn*, s. 496.

Yine onlara göre ölülere seslenmek, o kişiye dua etmektir, Hadiste belirtildiği üzere dua, ibadetin özüdür.⁴⁵² İstigâsede kullanılan Ya (ﻻ) harfi ise dua ve nida harfidir. İstigâseye karşı çıkanlar “Bu edatla ölülere değil ancak dirilere hitapta bulunulur” demektedirler. Ancak Hz. Peygamber (s), Ebu Bekir ve Ömer’in (r.a) ölülere bu şekilde hitap ettiğine dair birçok sahih hadis vardır.⁴⁵³ Bunda bir beis olsaydı Vefatından sonra O’na “es-Selâmü aleyke eyyühennebiyyü” şeklinde hitap edilmemesi gerekirdi. Hz. Peygamber’le (s) istigâsede bulunan bir Müslümanın, O’nun öldüren, dirilten ve rızık veren bir yaratıcı olduğuna, Allah’ın (c.c) izni olmadan tasarrufta bulunabildiğine inanması veya salih kişilerin kabirlerine gidip onlara rükû, secde ve ibadet etmesi mümkün değildir.⁴⁵⁴

“Halbuki İbn Teymiyye de Hz. Peygamber’in (s) Allah katında seçkin bir yeri (câh) olduğunu kabul etmektedir” diyen Nebhânî, açıklamalarına şu sözlerle devam eder: “İbn Teymiyye, ‘Allah (c.c); Adem⁴⁵⁵, Nuh⁴⁵⁶, Musa⁴⁵⁷, İsa⁴⁵⁸ gibi Kur’an’da ismi geçen bütün peygamberlere isimleriyle hitap etmiştir. Ancak Hz. Peygamber (s) hakkında ‘O’na seslenirken birbirinize seslendiğiniz gibi seslenmeyin’⁴⁵⁹ buyurarak Rasul, Nebi gibi tazim ifadesi olan bir sıfatla seslenmemiz gerektiğini bizzat uygulayarak göstermiştir.⁴⁶⁰ O’na Kur’an’ın hiçbir yerinde sadece ismi ile hitap etmemiştir’ diyerek Kâdî ‘İyâz’dan⁴⁶¹ nakil yapmaktadır.⁴⁶² İşin garip olan tarafı bu şekilde Hz. Peygamber’e (s) tazimde bulunan bir kimsenin O’nun kabrini ziyaret etmekten ve ondan istigâsede bulunmaktan insanları engellemesidir. Şu da bir gerçektir ki istigâseyi şirk sayanlar Allah’tan başkasından yardım istendiğini gerekçe göstermektedirler. Halbuki Hz. Peygamber’den (s) yardım talep eden bir kimse kesinlikle bilmektedir ki yardım sadece Allah’tan (c.c) istenir. Ancak bu kimse Hz. Peygamber’in (s), Allah (c.c) katındaki itibarını bildiği için O’nu aracı edinerek

⁴⁵² Tirmizî, De‘avât, 1; Taberânî, *el-Mu‘cemu’l-Evsat*, III, 393.

⁴⁵³ Tirmizî, Cenâiz, 59; Beyhakî, *ed-De‘avâtü’l-Kebîr*, II, 302; Şu‘abu’l-Îmân, IV, 520.

⁴⁵⁴ Gumârî, *er-Reddü ‘ale’l-Elbânî*, s. 60; Sekkâf, *el-İgâse*, s. 21.

⁴⁵⁵ Bakara, 2/35.

⁴⁵⁶ Hud 11/48.

⁴⁵⁷ Taha 20/11.

⁴⁵⁸ Âli İmrân 3/35.

⁴⁵⁹ Nur 24/63.

⁴⁶⁰ Mâide 5/41; Tahrim 66/1, 67; Müzzemmil 73/1; Müddessir 74/1 vd.

⁴⁶¹ Kâdî İyâz, *Şifâ*, II, 68.

⁴⁶² İbn Teymiyye, *Dir’ü Teârûzi’l-Akl ve ve’n-Nakl*, II, 298.

Allah'tan (c.c) istemektedir. Yani burada Hz. Peygamber'den (s) yardım istemek mecazendir. Kelamda asıl anlam kullanılmadığı zaman mecaza başvurulur. Çünkü bir kimsenin Allah'ı (c.c) bir kenara bırakarak başkasından yardım istemesi küfürdür. Bu şekilde asıl mananın kastedilmesi imkansız olunca hakiki müstegâsın sadece Allah (c.c) olduğu, Hz. Peygamber'den (s) istigâsede bulunmanın ise mecaz manada kullanıldığı ortaya çıkmaktadır.⁴⁶³ Allah (c.c) dinini kullarına ulaştırması için peygamberleri aracı kılmıştır. Peygamberlerinin davetine icabet edip onları tasdik eden kimseler de peygamberlerin, Allah'ın (c.c) birer kulları olduğunu göz önünde bulundurarak günahlarının bağışlanması ve ihtiyaçlarının karşılanması hususunda onları Allah'a (c.c) aracı kılmışlardır. Çünkü peygamberlerin Allah (c.c) ile olan bağlantısı diğer kullarla olan bağlantısından çok daha kuvvetlidir".⁴⁶⁴

İstigâseyi kabul edenlere göre peygamberler, evliya, ulema ve salihler öldükten sonra da yardımda bulunabilirler. Tevessül, teberrük, teşeffu, teveccüh ve istigâse lafızlarını zikretmek hususunda Rasulullâh (s), diğer peygamberler ve salih kimseler arasında bir fark yoktur.⁴⁶⁵ Çünkü peygamberlerin mucizeleri ve evliyanın kerametleri öldükten sonra kesilmez. Peygamberler kabirlerinde diridirler ve bu şekilde yardım etmeleri onların mucizelerindedir. Şehitler de aynı şekilde kabirlerinde diridirler. Evliyalara gelince onların da kerametleri vardır. Allah, onlar sebebiyle harikulâde halleri -kasıtları olmasa bile- gerçekleştirebilir. Keramet; sahabe, tâbiîn ve onlardan sonra gelenlerin elleriyle meydana gelmiştir. Öyle ki bu, mütevatir derecesinde olup inkar edilmesi mümkün değildir. Bir mucizenin herhangi bir peygamber tarafından meydana gelmesi caiz olunca, bir veli tarafından da keramet meydana gelmesi caizdir. İbn Teymiyye'nin kendi ifadesiyle evliyanın kerameti Hz. Peygamber'e uymalarının bereketi ile meydana gelmektedir.⁴⁶⁶ Hatta Mâlikî fakihlerinin hepsi Nebi (s) ve diğer salih kimselerle tevessül ve istigâsenin caiz olduğu hususunda ittifak etmişlerdir.⁴⁶⁷

---

⁴⁶³ Nebhânî, *Şevâhdü'l-Hak*, s. 38.

⁴⁶⁴ Nebhânî, *Şevâhdü'l-Hak*, 106; Sekkâf, *el-İgâse*, s. 28

⁴⁶⁵ Heytemî, *el-Cevheratü'l-Münezze*, 150.

⁴⁶⁶ İbn Teymiyye, *el-Furkân*, s. 296.

⁴⁶⁷ Ahmet Selman, *Vebteğu İleyh'il-Vesîle*, s. 63.

İnsan nefsinin bedenden ayrıldıktan sonra bakılığının devam ettiği ile alakalı açıklamalarda bulunarak ölünün, yaşayan kişilerle etkileşiminin mümkün olduğunu söyleyen Râzî bunu şöyle açıklar: “Bu nefis bedenle beraber olan nefisten bazı yönlerden daha kuvvetli olur. Şöyle ki can bedenden ayrılınca bedenin yemesi içmesi ve cinsel ilişkisi sona erer. Gayb alemi ve ahiret hallerinin sırları kendisine görünür. Dünyada iken delil niteliğinde olan bu bilgiler canın bedenden ayrılmasıyla yakînî hale gelir. Bu ruhani nefis, bedende iken toprağın altına girer. Bedenden ayrılınca parlar, ortaya çıkar ve aydınlanır. Bu şekliyle bedenden ayrılan nefis bir nevi kemale erer. Bundan dolayı bir insan, nefsi kuvvetli, cevheri kâmil ve tesiri şiddetli olan bir insanın kabrine gidip orada biraz durunca nefsi bu topraktan etkilenir ve toprak kabri ziyaret edenin nefisine taalluk eder. Orada yatan meyyitin nefsi de aynı şekilde o toprağa taalluk eder. Bu şekilde ziyaret edenin nefsi ile ölünün nefsi arasında bir karşılaşma olur. Bu iki nefis aynen birbirine yansıyan iki aynaya benzer. Nurları birbirlerine akseder ve bu şekilde ziyaretten büyük menfaat hasıl olur. Bu kabir ziyaretinin meşruiyetinin asıl sebebidir. İşlerin hakikatini yalnız Allah (c.c) bilir”.⁴⁶⁸

Kanaatimizce istigâse konusunda iki taraf da aslında aynı şeyi söylemektedir. İbn Teymiyye'nin meşru istigâse ayrımına itiraz edilmemiştir. Çünkü bahsi geçen açıklamada meşru olan istigâse sadece Allah'tan yardım istemektir ki bu konuda ihtilaf yoktur. İttifakla yasaklanan istigâse çeşidi ise, yardımın hakiki kaynağının yardım istenen kişi olduğu inancıyla Allah'tan başkasından istigâsede bulunmaktır. İhtilafın sebebi ise istigâseyi reddedenlerin, kabul edenleri Allah'tan başkasından yardım istemekle itham etmelerinden kaynaklandığı gözükmektedir. Bu ithamın meydana gelmesindeki etken de zikredildiği gibi istigâsenin kullanma biçiminin yanlış anlamaya müsait olmasıdır. Ancak bu gerekçeden yola çıkarak istigâseyi tamamen şirk saymak yanlış olmakla beraber bu inceliğin fark edilemeyeceği durumlarda da tevessülü kabul eden bazı alimlerin dediği gibi istigâsenin engellenmesi gerektiği söylenebilir.

---

⁴⁶⁸ Râzî, *el-Metâlibü'l-Âliyye*, VII, 277.

2.3. KUR'AN-I KERİM'DE İSTİGÂSE

Bir kimsenin sıkıntılı zamanlarında veya zor durumda Allah'tan yardım istemesi ve ona sığınması İslam'ın temel ilkesidir. Fatiha suresinin “*Ancak sana kulluk eder ve yalnız senden yardım isteriz*”⁴⁶⁹ ayetinde de vurgulanan tevhidin temel ilkesi budur. Bununla beraber yine aynı kalıpla (istiâne) ifade edilen “*Ey İman edenler sabır ve namaz ile Allah'tan yardım isteyiniz*”⁴⁷⁰ şeklindeki emir, salih amellerle Allah'tan yardım istemenin gerekliliğini vurgulamaktadır.

Ancak şunu ifade etmek gerekir ki bu ayetler kulların birbirinden yardım istemesini engellememektedir. Yardımın kaynağının Allah olduğuna inanıldığı sürece insanların hayır ve takvada birbirleri ile yardımlaşması engellenmeyip teşvik edilmiştir.⁴⁷¹ Kur'an-ı Kerim'de tartışmaya konu olan istigâseden bahseden açık bir ayet yoktur. “İstigâse” ve “meded” kalıplarının geçtiği iki ayet bulunmaktadır. Onlardan biri “Allah'tan yardım isteme” manasında kullanılırken diğeri kulların birbirinden yardım istemesi anlamında kullanılmıştır. Bu ayetlerden ilki Enfal suresinde geçen şu ayettir:

إِذْ تَسْتَعِينُونَ رَبَّكُمْ فَأَسْتَجَابَ لَكُمْ أَنِّي مُمِدُّكُمْ بِالْفِ مِّنَ الْمَلَائِكَةِ مُرْسِلِينَ

“*Hatırlayın ki, siz Rabbinizden yardım istiyordunuz. O da, ben peşpeşe gelen bin melek ile size yardım edeceğim, diyerek duanızı kabul etti*”.⁴⁷² Bu ayet “تَسْتَعِينُونَ” ve “مُمِدُّ” ifadeleri ile Allah'tan yardım istemeyi, devamı ise O'nun bu yardım talebine icabet ettiğini ifade etmektedir.

İstigâse kelimesinin geçtiği diğeri bir ayet ise şu şekildedir:

فَاسْتَعَاثُهُ الَّذِي مِّنْ شَيْعَتِهِ عَلَى الَّذِي مِّنْ عَدُوِّهِ

“*Kendi tarafından olanı, düşmana karşı ondan (MuSa'dan) yardım istedi*”.⁴⁷³

Bu ayette ise aynı ifade kendi tarafından olan bir adamın Hz. Musa'dan yardım istemesi anlamında kullanılmıştır.

Bununla beraber insanların gücünün yetmediği bir şey hususunda da birbirlerinden yardım istemelerinden bahsedilir. Mesela Süleyman (a.s), Belkıs'ın

⁴⁶⁹ Fatiha, 1/4.

⁴⁷⁰ Bakara, 2/153.

⁴⁷¹ Maide, 5/2.

⁴⁷² Enfal, 8/9.

⁴⁷³ Kasas, 28/15.

tahtının yanına getirilmesini etrafında bulunanlardan istemiştir. Süleyman'a (as.) tahtı getiren ilim sahibi Müslüman bir insandı⁴⁷⁴ ve Süleyman (a.s) ile taht arası iki aylık mesafedeydi.⁴⁷⁵

Bu ayetlerden anlaşılıyor ki “İstigâse, isti'âne ve meded gibi ifadeler hem Allah'tan hem de insanlardan yardım isterken kullanılmaktadır.

2.4. HADİSLERDE İSTİGÂSE

İstigâse kelimesi ve onunla ilgili kavramların Kur'an-ı Kerim'de nasıl yer bulduğu zikredildikten sonra konu ile alakalı hadisler incelenecektir. İlgili hadisler istigâseyi reddedenler tarafından zayıf ya da mevzu görülerek kaynak değeri taşımadığı iddia edilmiş yahut da tevil edilmiştir. Kabul edenlere göre ise bu hadisler sahih olup istigâsenin meşruluğunu ifade etmektedir. Zayıf olan hadisler de mütabi ve şahid olmaya elverişlidir. Bütün bu iddialar konularına göre ilgili başlıklar altında ele alınacaktır.

2.4.1. Ayağı Uyuşan Kimsenin Hz. Peygamber İle İstigâsede Bulunması

Bu konu ile alakalı rivayetler dokuz farklı senetle bize ulaşmaktadır. İlgili rivayetlerin senetlerinin bir kısmı hakkında herhangi bir tartışma olmazken bazılarının senedinde bulunan raviler hakkında cerh ifadeleri kullanılmıştır. Hadisin tarikleri bu görüşler çerçevesinde değerlendirilecektir.

Abdurrahman b. Sa'd Rivayeti

حدثنا أبو نعيم قال: حدثنا سفيان، عن أبي إسحاق، عن عبد الرحمن بن سعد قال: خدرت رجل ابن عمر، فقال له رجل: اذكر أحب الناس إليك، فقال: يا محمد

Abdurrahman b. Sa'd şöyle dedi: “İbn Ömer'in ayağı uyuştı. Bir adam ona, “En çok sevdiğin birini an” dedi. İbn Ömer'de (r.a) “Ya Muhammed! dedi.”⁴⁷⁶

Elbânî, Buhârî'nin *el-Edebü'l-Müfred*'inde rivayet ettiği bu hadis için zayıf diyerek gerekçesini zikretmemiştir.⁴⁷⁷ Buhârî'nin senedini inceleyecek olursak:

⁴⁷⁴ İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm*, VI, 192,

⁴⁷⁵ İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm*, VI, 196; Süyûtî, *ed-Dürü'l-Mensûr*, XI, 379.

⁴⁷⁶ İbnü'l-Ca'd, *el-Müsned*, I, 917; Buhârî, *el-Edebu'l-Müfred*, s.335; İbn Sa'd, *Tabakât*, IV, 154; İbnü's-Sünnî, *Amelü'l-Yevm*, I, 141, (Dört farklı senetle); Dârekutnî, *İlel*, XIII, 242; İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, XXXI, 177.

⁴⁷⁷ Elbânî, *Za'îfü'l-Edebü'l-Müfred*, s. 139.

Ebu Nuaym⁴⁷⁸ için rical alimleri “sadûk, sika” ifadelerini kullanmışlardır.⁴⁷⁹ İkinci ravi Züheyr b. Muaviye için de “Kûfe ehlinde onun gibisi yoktur, hâfiz, mütkin, sika, sâhibü’s-sünne” gibi değerlendirmelerde bulunmuşlardır.⁴⁸⁰

Buhârî’nin diğer ravisi Ebu İshak⁴⁸¹ ise Kûfe’li olup tâbiîn’in ileri gelenlerindedir.⁴⁸² Otuz sekiz sahâbî’den rivayette bulunmuştur ve sikadır. İsrâîl ve Züheyr onun torunlarıdır.⁴⁸³ Yaşlandığında unutkanlık meydana geldi. Ona zayıf diyen hiç kimse olmamıştır.⁴⁸⁴ Çok hadis rivayet ederdi, sika olması hususunda ittifak vardır. H. 103 senesinde vefat etmiştir.⁴⁸⁵

Burada değinmemiz gereken diğer bir konu Buhârî’nin rivayetinde nida harfinin olup olmadığıdır. İncelediğimiz matbu üç nüshanın birinde nida harfi varken⁴⁸⁶ diğer iki nüshada bulunmamaktadır.⁴⁸⁷ Elbânî’nin tahkik ettiği *Za’îfü’l-Edebi’l-Müfred* baskısında da nida harfi vardır.⁴⁸⁸ Belli ki burada bir karışıklık söz konusudur.

İbnü’l-Ca’d⁴⁸⁹ ve ondan nakilde bulunan İbnü’s-Sünnî’nin son rivayeti⁴⁹⁰, İbn Sa’d⁴⁹¹ ve İbn Asâkir’in⁴⁹² rivayetleri hadisin metninde geçen “Racül” kelimesini açıklamaktadır. Buhârî’nin rivayetinden farklı olarak “Bir adam ona şöyle dedi” yerine “İbn Sa’d şöyle dedi: “Bir gün İbn Ömer’le beraberken ayağı uyuştu. Ben “Ayağına

⁴⁷⁸ el-Fadl b. Dükeyn b. Hammâd b. Züheyr. 130 senesinde doğup 219 senesinde vefat etmiştir. Buhârî’nin şeyhlerindedir. A’meş, Mu’sir, Sevrî, Mâlik ve diğerlerinden rivayette bulunmuştur. Buhârî ve Müslim *Sahîhayn*’ın birçok yerinde ondan rivayette bulunmuştur.

⁴⁷⁹ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-Ta’dil*, VII, 61; Kelâbâzî, *Ricâlü Sahîhi’l-Buhârî*, II, 606; İbn Mencûye, *Ricâlü Sahîhi’l-Müslim*, II, 131.

⁴⁸⁰ Buhârî, *Târîh*, VI, 297; Ahmed b. Hanbel, *İlel*, II, 477; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-Ta’dil*, I, 972; Hâkim, *Süâlâtü Mes’ûd b. Ali es-Siczi ma’a Es’ileti’l-Bağdâdiyyîn an Ahvâli’r-Ruvât*, s. 157; Sülemî, *Suâlâtü Ebî Abdurrahmân es-Sülemî li’d-Dâreketni fi’l-Cerh ve’t-Ta’dil*, s. 22; İclî, *Ma’rifetü’s-Sikât* II, 68.

⁴⁸¹ Amr b. Abdullah as-Sebî’î, el-Kûfî, el-Hemedânî olup Ebu İshak künyesi ile meşhur olmuştur. Ali, Üsâme b. Zeyd, İbn Abbâs, Berâ ve Zeyd b. Erkâm’ı (r.a) görmüştür. Birçok defa Rafî’ b. Hadîc ve İbn Ömer’in (r.a) meclisinde bulunmuştur. 127 veya 129 yılında vefat etmiştir. Buhârî, *Târîh*, VI, 347; İbn Hacer, *el-İsâr bi Ma’rifeti Ruvâti’l-Âsâr*, s. 145.

⁴⁸² İbnü’l-Keyyâl, *el-Kevâkibü’n-Neyyirât*, I, 341.

⁴⁸³ İclî, *Ma’rifetü’s-Sikât*, II, 179; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-Ta’dil*, VI, 221.

⁴⁸⁴ Zehebî, *el-Muğni fi’d-Du’afâ*, II, 81

⁴⁸⁵ Nevevî, *Tehzîbü’l-Esmâ ve’l-Luğât*, II, 95

⁴⁸⁶ Thk. Semir b. Emin ez-Züheyrî, *Mektebetü’l-Me’ârif*, Riyad, 1998, I, 536.

⁴⁸⁷ Thk. Muhammed Fuad Abdalbâkî, *Dâru’l-Beşâiri’l-İslâmiyye*. Beyrut, 1989, üçüncü baskı, s. 335; Thk. Muhammed İlyas el-Bârebenkevî, *Dâr’u İbn Kesîr*, Beyrut, 2011, s. 762.

⁴⁸⁸ Elbânî, *Za’îfü’l-Edebi’l-Müfred*, s. 87.

⁴⁸⁹ İbnü’l-Ca’d, *el-Müsned*, I, 917.

⁴⁹⁰ İbnü’s-Sünnî, *Amelü’l-Yevm*, I, 141.

⁴⁹¹ İbn Sa’d, *Tabakât*, IV, 154.

⁴⁹² İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, XXXI, 177.

ne oldu?” deyince “Buradan şuraya kadar sınırlar toplandı” dedi. Sonra ben “En sevdiğini çağır” (ادع أحب الناس إليك) dedim. O da “Ey Muhammed” dedi ve ayağı iyileşti” ifadeleri vardır.

Bu rivayetin senedi, yine Ebu İshâk tariki ile Züheyr b. Muâviye ve Ali b. Müshir’den gelmektedir.

Ali b. Müshir ise benzer şekilde “sadûk, salihu’l-hadîs, imam, sika ve me’mun” gibi çeşitli lafızlarla tevsik etmişlerdir.⁴⁹³

Dârekutnî, İbn Ömer ile alakalı olan bu hadisin değerlendirmesini yaparken Ebu İshak’ın yapmış olduğu farklı rivayetlere dikkat çekmektedir. Ebu İshak’ın mürsel olarak yapmış olduğu rivayet için “meçhul” ifadesini kullanırken bu hadisi farklı bir senetle rivayet etmektedir.⁴⁹⁴

İbnü’s-Sünnî bu hadisi dört farklı senet ve lafızlarla rivayet etmiştir. İlk iki rivayeti üzerinde tartışmalar olduğu için bunlar hakkında birtakım değerlendirmelerde bulunmak konunun anlaşılması bakımından faydalı olacaktır.

İbnü’s-Sünnî’nin ilk rivayet ettiği senet, Muhammed b. Halid b. Muhammed el-Berzeî < Hacib b. Süleyman < Muhammed b. Musab < İsrâîl < Ebu İshak < Heysem b. Haneş şeklindedir. Hadisin metninde ise Ebû Şu’be, “Bir gün ben İbn Ömer ile beraber yürürken onun ayağı uyuşturdu ve bir adam ona...” şeklinde olayı anlatmaktadır. Hadisin sonunda da istigâse elifi ile “Yâ Muhammedâh! dedi, ayağa kalktı ve yürüdü” ziyadesi vardır.⁴⁹⁵

İkinci rivayette ise Mücâhid hadisi, Cafer b. İsa > İbn Ravh > Sellâm b. Süleyman > Gıyâs b. İbrahim > Osman b. Haysem tariki ile İbn Abbâs’tan rivayet etmektedir. Hadisin metni şu şekildedir: “İbn Abbâs’ın yanında bir adamın ayağı uyuşturdu. İbn Abbâs ona “En sevdiğinin adına an” dedi. Adam “Ya Muhammed (s)” dedi ve ayağındaki uyuşukluk gitti.⁴⁹⁶

⁴⁹³ Züheyr b. Muaviye b. Rahîl Ebu Hayseme el-Ca’fî. Kûfe ehliendir. Ebu İshâk ve Zübeyr’den rivayette bulunmuştur. Ondan da Ebu Nuaym ve Ebü’l-Velîd rivayette bulunmuştur. 173 veya 174 senesinde vefat etmiştir. Buhârî, *Târîh*, III, 427; İbn Hibbân, *Sikât*, VI, 337; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve t-Ta’dil*, III, 588; İclî, *Ma’rifetü’s-Sikât*, I, 72.

⁴⁹⁴ Dârekutnî, *İlel*, XIII, 242.

⁴⁹⁵ İbnü’s-Sünnî, *Amelü’l-Yevm*, I, 141.

⁴⁹⁶ İbnü’s-Sünnî, *Amelü’l-Yevm*, I, 142.

Kâdî İyâz, sahabenin Hz. Peygambere olan sevgisi babında bu hadisi ruviye (روي) meçhul sığasıyla anlatırken hadisin sıhhati konusuna girmemektedir.⁴⁹⁷ Şârih Aliyyülkârî bu ifadeyi “Yani; İbnü’s-Sünnî’den rivayet olundu ki”, “Ya Muhammedâh” ifadesini de “İbn Ömer’in bu ifadesiyle Hz. Peygambere olan muhabbetini ortaya koyarak ondan yardım istedi” şeklinde açıklamıştır.⁴⁹⁸

Bu rivayetin senedinde bulunan Giyâs b. İbrahim tenkide uğramıştır. Buharî, İbn Ebî Hâtim ve Nesâî onun için “metrûk” derken⁴⁹⁹ Yahya b. Maîn , “Kezzâb, güvenilir değildir”,⁵⁰⁰ Zehebî’de “Hadis uydurmakla itham olunmuştur”⁵⁰¹ demektedir. İbn Adî de “Zayıftır, hadislerinin hepsi mevzu şüphesindedir” demektedir.⁵⁰²

İbn Teymiyye, Heysen’den gelen İbn Ömer rivayeti ile Mücahid’den gelen İbn Abbas rivayetini *el-Kelimü’t-Tayyib* kitabında zikretmiş,⁵⁰³ İbn Kayyim de kitabı özetlerken bu rivayetleri değerlendirme yapmadan aynen aktarmıştır.⁵⁰⁴ Elbânî ise bu esere yaptığı tahkik çalışmasında İbn Ömer rivayetine zayıf, İbn Abbas rivayetine mevzû hükmünü vermiştir.⁵⁰⁵ Lakin mevzû hükmü vermesinin sebebine burada değinmeyip *Mevsûa* isimli eserinde şu şekilde ele almıştır:

“İbnü’s-Sünnî’nin rivayet ettiği bu hadis mevzudur. Çünkü bu senette Giyâs b. İbrahîm vardır. Yahya b. Maîn onun için “kezzâb, habîs” ifadelerini kullanır. Dolayısıyla müellifin bu eseri rivayet etmemesi gerekirdi. Daha sonra İbnü’l-Kayyîm ve İbnü’l-Cevzi ve diğer bazı müellifler bu hadisi ondan nakletmektedirler. Zayıf olan diğer rivayetin senedi mevzu olandan daha sağlam olsa bile her iki haber de mevkuf olup hükmen merfu olma ihtimali de yoktur. Dolayısıyla sahih olsalar bile delil olmazlar. Bazı bidatçılar bu haberi Allah’tan başkasından istigâsede bulunma hususunda delil olarak kullanmaktadırlar. Allah Rasulu’nün (s) her Müslüman için en sevgili olması hususunda şüphe yoktur. Fakat Allah, bize ayağımız uyuştuğunda onun

⁴⁹⁷ Kâdî İyâz, *Şifâ*, II, 23.

⁴⁹⁸ Aliyyül Kârî, *Şerhu’ş-Şifâ*, II, 43.

⁴⁹⁹ Buhârî, *Târîh*, VII, 109; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-Ta’dîl*, VII, 57; Nesâî, *ed-Du’â ve’l-Metrûkîn*, I, 226.

⁵⁰⁰ Yahya b. Maîn, *Târîh*, III, 468.

⁵⁰¹ Zehebî, *Muğnî*, II, 507.

⁵⁰² İbn Adî, *el-Kâmil* VI, 8.

⁵⁰³ İbn Teymiyye, *el-Kelimü’t-Tayyib*, s. 96.

⁵⁰⁴ İbn Kayyim *el-Vâbilü’s-Sayb mine’l-Kelimi’t-Tayyib*, I, 135.

⁵⁰⁵ Elbânî, *Tahrîcü’l-Kelimi’t-Tayyib*, s. 173.

ismini anmamızı veya ona çağrıda bulunmamızı meşru kılmamıştır. Dolayısıyla böyle yapmak O'na olan sevgimizin bir göstergesi olamaz".⁵⁰⁶

Şevkânî, hadisin mevkuf olduğunu ve dolayısıyla delil olamayacağını iddialarına şöyle cevap vermektedir: "Hadisin mevkuf olduğu doğrudur. Ancak bu gibi amelleri sahabe kendi ictihadıyla yapması mümkün olmadığı için hükmen merfu sayılmaktadır. Bunun delili ise merfu olan başka bir hadiste Hz. Peygamber (s.) şöyle buyurmuştur: "*Sizden birinizin kulağı çınıladığı zaman beni ansın*". Bu hadisi Taberânî üç *Mu'cem*'inde⁵⁰⁷ ve Bezzâr *Müsned*'inde⁵⁰⁸ zikretmiştir. Heysemî de bu hadis için hasen hükmünü vermiştir.⁵⁰⁹ Dolayısıyla bu tür durumlarda O'nu anmak gerekmektedir. Nitekim bunu ifade eden ayet ve hadisler de vardır. Mesela "(Ey Muhammed) de ki, eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun"⁵¹⁰ ayeti ile "*Sizden biriniz beni ailesinden, malından ve bütün insanlardan daha çok sevmedikçe iman etmiş olmaz*" hadisi de bunu ifade etmektedir.⁵¹¹ Nitekim Nevevî *Ezkâr*'ında⁵¹² bu hadisi "Ayağı uyuşan kimsenin söylediği söz" babında zikretmiştir.⁵¹³

Salih b. Abdilaziz, İbnü's-Sünnî'nin rivayet ettiği dört hadisten bahsi geçen ve "Ya Muhammed" ile "Muhammed (s)" şeklinde biten iki hadisi incelemeye almıştır. Yapmış olduğu değerlendirmelerde bu iki hadisin Hz. Peygamber'den (s) yardım istemenin caiz olduğuna delalet ettiği iddiasına şu şekilde cevap verir:

"İbnü'-Sünnî'nin rivayet ettiği ilk hadisin senedi çok zayıftır ve içinde birçok illet vardır. Şöyle ki Muhammed b. Musab el-Furkusânî zayıftır. Onun hakkında Yahya b. Maîn; 'Hadis ehli olmayıp gaflet sahibidir', Nesâî, 'zayıf' demiştir. Ebu Hâtim'de onu benzer ifadelerle tenkit etmiştir. Ahmet b. Hanbel de "Onda bir beis yoktur" diyerek 'Şahsî olarak saduktur ama hadiste zayıftır' demek istemiştir. İbn Hibbân ise onun için 'Senetleri karıştırıp mürselleri muttasıl olarak gösteriyordu. Onunla ihticâc caiz değildir' demektedir. Bir diğer husus da Hatib Bağdâdî, senette

⁵⁰⁶ Elbânî, *Mevsû'atü'l-Elbânî fi'l-Akâde*, III, 991.

⁵⁰⁷ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, I, 321; *el-Mu'cemu'l-Evsat*, IX, 92; *el-Mu'cemu's-Sağîr*, II, 245.

⁵⁰⁸ Bezzâr, *el-Müsned*, IX, 328.

⁵⁰⁹ Heysemî, *Mecme'u'z-Zevâid*, X, 200.

⁵¹⁰ Âli İmrân, 3/31.

⁵¹¹ Buhârî, *İman*, 7.

⁵¹² Nevevî, *Ezkâr*, s. 305.

⁵¹³ Şevkânî, *Tuhfetü'z-Zâkirîn*, s. 308

bulunan Heysem b. Haneş hakkında ‘O, mechûlu’l-ayn bir ravidir.⁵¹⁴ Yani Hadis alimleri onu tanımaz ve ondan sadece bir kişi rivayette bulunur’ demiştir. Diğer râvi olan Ebu İshak ise müdellis ve ihtilat sahibidir. Bu hadisi faklı farklı şahıslardan rivayet etmesi bunun delilidir. Bundan dolayı hadiste ızdırap oluşur ve reddedilir. İbn Sünnî’nin ikinci rivayetinin isnadında ise Gıyâs b. İbrahîm vardır ki yalancılıkla itham edilmiştir. Yahya b. Maîn onun için “kezzâb, habîs” ifadelerini kullanmıştır. Dolayısıyla nida harfi olmadan Muhammed (s) isminin kullanılması hüccet olmaz”⁵¹⁵

“Son olarak yapmamız gereken olayı dirayeten incelemektir” diyerek akli değerlendirmelerle açıklamalarına devam eden Salih b. Abdilaziz, hadisi istigâseye delil olarak getirenlere şöyle demektedir: “Bu hadiste sevdiği kimsenin adını anmaktan bahsedilmektedir. Ondan yardım istemek veya onunla tevessülde bulunarak sıkıntısının geçmesini istemek söz konusu değildir. Öyle olsaydı her sevdiğinin ismini anan onunla istigâse veya tevessülde bulunması gerekirdi ki bu da muhaldir. Mesela kafir olan bir kimse ayağı uyuştuğu zaman sevdiğinin adını ansa ve iyileşse bu istigâse ya da tevessül mü olacak? Allah o kafir kimse aracılığı ile bu hastalığı iyileştirecek mi? Uyuşukluk anında sevdiğinin ismini anmak cahiliye araplarının adeti idi. ‘Tecrübe edildi ve faydası oldu’ ifadesinin açıklaması da şu şekildedir: Kişi sevdiğinin ismini anınca iç hararet harekete geçer, kan damarlarda akmaya başlar ve uyuşukluk gider”.⁵¹⁶

Salih b. Abdilaziz’in açıklamaları incelendiğinde yapmış olduğu nakillerde ve değerlendirmelerde bir takım yanlışlıklar göze çarpmaktadır. Mesela Yahya b. Maîn’den “Muhammed b. Musab el-Furkusânî zayıf ve gaflet sahibidir” ifadesini nakletmektedir. Ancak Yahya b. Maîn’den nakil yaptığı yer incelendiğinde “gaflet sahibidir” değerlendirmesine rastlanmamaktadır. İlgili yerde Yahya b. Maîn onun için “Muhammed b. Musab el-Furkusânî benim arkadaşım ve birçok savaşa katılmıştır. Ancak hadis ehli değildir” ifadesini kullanır. Yine Muhammed b. Musab hakkında Ebû Hâtim’in zayıf dediğini naklederek diğer açıklamaları yapmamaktadır. Halbuki İbn Ebû Hâtim’in yapmış olduğu nakillerin tamamı şu şekildedir: “Ebû Zur‘a’ya

⁵¹⁴ Hatib el-Bağdâdî, *el-Kifâye fî ilmi’r-Rivâye*, s. 88.

⁵¹⁵ Salih b. Abdilaziz, *Hâzihî Mefâhîmünâ*, s. 50.

⁵¹⁶ Salih b. Abdilaziz, *Hâzihî Mefâhîmünâ*, s. 52.

Muhammed b. Musab'ı sordum oda “ Sadûk'tur”, fakat münker hadisleri vardır” dedi. Ben de “Bu onu zayıf kılmaz mı? diye sordum o da; “Sadece o hadislerde hata yaptığını zannediyorum” dedi. Bu olayı babama anlatınca babam “Bana göre öyle değil. Münker hadis rivayet ettiği için onda zayıflık vardır” dedi”.⁵¹⁷

Daha sonra İbn Abdilaziz, Ahmed b. Hanbel'in “Onda bir beis yoktur” sözünü “Yani şahsî olarak saduktur ama hadiste zayıftır demek istemiştir” şeklinde yorumlayarak cümlenin devamını zikretmemektedir. Ancak Ahmet b. Hanbel bu sözü tam olarak “Onda bir beis yoktur, ondan çok hadis rivayet ettik” şeklindedir.⁵¹⁸ Heysemi bu sözü “Ahmet b. Hanbel, Muhammed b. Musab için sika demiştir ve ondan rivayetlerde bulunmuştur”⁵¹⁹ şeklinde yorumlamaktadır. Zehebî ise onun hakkında “Zayıflığı ihtilafıdır. Ahmed b. Hanbel onun hadislerini kabul eder” demektedir.⁵²⁰

İbn Abdilaziz devamında Heysem b. Haneş hakkında “Hadis alimleri onu tanımaz ve ondan sadece bir râvi rivayette bulunur” demektedir. Ancak rical kitaplarında onun hakkında “O el-Heysem b. Haneş en-Nehaî'dir. Kûfelidir. İbn Ömer'den, Hanzala b. er-Rebi'den rivayette bulunmuştur. Ondandır Ebu İshâk ve Seleme b. Küheyl rivayette bulunmuştur”⁵²¹ şeklinde açıklamalar bulunmaktadır.

Daha sonra İbn Hibbân onun için “Senetleri karıştırıp mürselleri muttasıl gösteriyordu. Onunla ihticâc caiz değildir” diyerek raviyi tenkide devam etmektedir. Ancak İbn Hibbân bunlara ilaveten “Hafızası iyi değildi. Tek kaldığı zaman onunla ihticâc caiz değildir. Sikalara muvafık olan rivayetleri ile ihticâc edilir” demektedir.⁵²²

Dokuz farklı senetle rivayet edilen bu hadisi zayıf sayanların bu senetlerden sadece İbnü's-Sünnî'nin iki rivayetini değerlendirmeye aldıkları görülmektedir. Elbânî ise Buhârî'nin rivayetini gerekçe göstermeden zayıf saymıştır.

Gıyâs b. İbrahim rivayeti mevzu olarak kabul edilse bile diğer rivayetlerin tamamını zayıf sayarak itibara almamak uygun gözükmemektedir. Bu

⁵¹⁷ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, VIII, 103.

⁵¹⁸ Ahmet b. Hanbel, *İlel*, II, 599.

⁵¹⁹ Heysemî, *Mecme'u'z-Zevâid*, I, 287.

⁵²⁰ Zehebî, *Dîvânü'd-Du'afâ*, I, 375.

⁵²¹ Buhârî, *Târîh*, VIII, 213; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, IX, 79; Dârekutnî, *el-Mü'telif ve'l-Muhtelif*, II, 700; Ebu Nuaym, *Ma'rifetü'â-Sahâbe*, II, 854; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, VII, 439.

⁵²² İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, II, 293.

değerlendirmelerde Gıyâs b. İbrahim dışında hadislerin zayıf sayılmasına neden olan ravilerin tamamının zayıflığı ihtilafıdır. Değerlendirmeye alınmayan Buhârî'nin rivayetine ise Elbânî dışında zayıf hükmü veren olmamıştır. Elbânî, hadisi zayıf sayarken de gerekçesini söylememektedir. İbnü'l-Ca'd ve Dârekutnî'nin rivayetleri ise hiç değerlendirmeye alınmamıştır. Dolayısıyla hadisin hüccet olma özelliği taşıdığı anlaşılmaktadır.

2.4.2. Kıyamet Gününde Hz. Peygamber İle İstigâsede Bulunulması

Bu konu ile alakalı hadisin tek sahabe ravisi İbn Ömer'dir. Tabîîn ve daha sonraki tabakalarda tarikleri çoğalmakta olup başta Buhârî olmak üzere İbn Huzeyme, Tahâvî, Taberânî, İbn Mende ve Beyhakî tarafından rivayet edilmektedir.

İbn Ömer Rivayeti

حدثنا يحيى بن بكير، حدثنا الليث، عن عبيد الله بن أبي جعفر، قال: سمعت حمزة بن عبد الله بن عمر، قال: سمعت عبد الله بن عمر رضي الله عنه، قال: قال النبي صلى الله عليه وسلم: «ما يزال الرجل يسأل الناس، حتى يأتي يوم القيامة ليس في وجهه مزعة لحم وقال: «إن الشمس تندو يوم القيامة، حتى يبلغ العرق نصف الأذن، فبينما هم كذلك استغاثوا بآدم، ثم بموسى، ثم بمحمد صلى الله عليه وسلم وزاد عبد الله بن صالح، حدثني الليث، حدثني ابن أبي جعفر: فيشفع ليقضى بين الخلق، فيمشي حتى يأخذ بحلقة الباب، فيومئذ يبعثه الله مقاما محمودا، يحمده أهل الجمع كلهم

İbn Ömer'den (r.a) rivayetle Hz. Peygamber (s) şöyle dedi: “Bir adam insanlardan istemeye devam eder. Tâ ki kıyamet gününde yüzünde (sadece) bir et parçası kalmış olarak gelir. Muhakkak ki kıyamet gününde güneş (insanlara) yaklaşacak. (Güneşin bu yaklaşmasından dolayı insanlar o kadar terleyecek ki) bu ter kulaklarının yarısına kadar ulaşacak. Onlar bu durumdayken ilk önce Adem, sonra Musa ve sonra da Muhammed (s) ile istigâsede bulunacaklar. Abdullah b. Salih, Leys < İbn Ebî Cafer tarikiyle şu ziyadede bulunmuştur: O da (s) şefaate edecek ve insanlar arasında hüküm verilecek. Sonra yürüyecek ve nihayet (cennet) kapı(sı)nın halkasını alacak. O günde Allah, O'nu (s) Makam-ı Mahmud'a yükseltecek ve bütün cennet ehli bunun için Allah'a hamd edecek”.⁵²³

⁵²³ Buhârî, Zekât 52; İbn Huzeyme, *Kitâbü't-Tevhîd*, II, 737; Tahâvî, *Şerhu Müşkili'l-Âsâr*, III, 52; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, VIII, 310; İbn Mende, *Kitâbü'l-Îmân*, II, 854; Beyhakî, *Şu'abu'l-Îmân*, V, 158.

Buhârî'nin rivayet ettiği bu hadisin sıhhati hususunda ittifak vardır.⁵²⁴ İbn Huzeyme bu hadisi iki farklı senetle rivayet etmiştir. Bu senetlerin birinde ve diğer rivayetlerde “İnsanlar Adem’i (a.s) yardıma çağırınca o ‘Benim yardım etmeye gücüm yetmez’ diyecek. Sonra Musa’yı (a.s) yardıma çağıracaklar o da ‘Benim yardım etmeye gücüm yetmez’ diyecek. Sonunda insanlar Muhammed’i (s) yardıma çağırınca O, mahlukat arasında hüküm verilmesi için onlara şefaate edecektir” ziyadesi vardır. Abdullah b. Salih bu ziyadelere Abdullah b. Abdilhakem’in Leys’ten getirdiği rivayeti mütabi olarak getirmiştir. Hadisteki “Yüzünde sadece bir parça etle gelecek” ifadesini; “Allah katında hiçbir değeri ve itibarı olmadan Allah’ın huzuruna gelecek veya yüzündeki etler dökülene kadar azap olunacak” şeklinde açıklamak mümkündür.⁵²⁵

İbn Ebî Cemre hadisin açıklamasında şöyle demiştir: “Yüzünde bir parça et olduğu halde gelecek ki güneşin ona verdiği eziyet daha fazla olsun demektir. Adem’den, Musa’dan ve Hz. Muhammed’den (s) yardım isteyecekler (“استغاثوا بآدم ثم بموسى ثم بمحمد” ifadesi ise ihtisardır. Bu ifade “İnsanlar istigâse için Adem’den Nuh’a ve İsa’ya (a.s.) kadar geçmiş bütün peygamberlere giderek onlardan yardım isteyecek” demektir. Farklı bir yorumla bu ifade “İnsanlar, Adem-Musa ve Musa-Muhammed (s) arasındaki peygamberlere de gidecek; ancak peygamberler onlara yardım edemeyecek. Sonunda insanlar Hz. Peygamber’e (s) gidecek ve Allah ona insanlara şefaate izni verecektir” anlamındadır. Makam-ı Mahmud da yüce olan şefaate makamıdır.⁵²⁶

Kabul edenlere göre bu hadis, her zaman ve mekanda istigâsenin caiz olduğuna delalet eder. Ayrıca onlara göre İbn Teymiyye’nin iddia ettiği şekilde ölü ile diri arasında bir farklılık yoktur. Ölülerin ibadetle mükellef olmaması bu durumu değiştirmez. Çünkü Allah, dilediği kullarına tasarruf hakkı verebilir. Bununla beraber Hz. Peygamberin kabrinde diri olduğu ve ona selam verildiğinde selamı aldığını ifade eden sahih hadisler varid olmuştur.⁵²⁷ Allah Teâlâ, Hz. Peygamber’e (s) selam verenin selamını ve istigâsede bulunanın sözünü ona ulaştırır. O da (s) Allah’ın ihtiyaç sahibi olan o kişinin ihtiyacını gidermesi için Allah’a dua eder. Bu da onların kendi

⁵²⁴ Begavî, *Şerhu’s-Sünne*, VI, 119

⁵²⁵ İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, III, 338.

⁵²⁶ İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, III, 338; Aynî, *Umdetü’l-Kârî*, IX, 57; Kastallânî, *İrşâdü’s-Sârî*, III, 63; Molla Gürânî, *el-Kevserü’l-Cârî*, III, 472; Hamza b. Muhammed, *Menâru’l-Kârî*, III, 48.

⁵²⁷ Bezzâr, *el-Müsned*, V, 308.

kabirlerinde tasarrufta bulunabildiklerini ifade eder. Ayrıca bu hadis sadece Allah'ın güç getirebileceği şeyler hususunda da istigâsede bulunmanın caiz olduğuna delildir. İstigâseyi savunanlar Hz. Peygamber'in (s) Allah'ın kullarından bir kul olduğunu, mülk ve tasarrufun yalnız Allah'a ait olduğunu vurgularlar. Onlar bu hadisin, kıyamet gününde şirk, imandan tam anlamıyla ayrıldıktan sonra Adem'in (a.s) ve onlardan sonrakilerin yapamadığı, sadece Allah'ın gücünün yetebileceği bir hususta insanlardan yardım istenmesinin en açık ve en sahih delili olduğunu söylerler. Eğer kendisinden yardım istenen kimse başkasına bir fayda sağlayamazdı ve bu bir şirk veya küfür olsaydı her şeyin Mâlikî olan Allah, kendisinin huzurunda ve bütün insanların şahit olabileceği bir yerde buna izin vermezdi. Açıkça bellidir ki Allah, bu kullarına tasarruf hakkı vermiştir. Bu insanlardan peygamberlerini görebilen ve göremeyen vardır. Dolayısı ile bu durum geneldir. Herkes peygamberler ile istigâsede bulunabilir.⁵²⁸

İstigâseyi savunanlar genel olarak tevessül, istigâse, teberrük ve şefaatin aynı manayı ifade ettiğini söylerler. Muhtemelen bu anlam birleştirmesinin temelinde şefaahat hususunda bir ihtilafın olmaması yatmaktadır. Adeta şefaati kabul edip bunları reddetmeniz bir çelişkidir demek istenmektedir. Nitekim İbn Hacer, "Kıyamet gününde insanlar dünyada iken ihtiyaçları durumunda peygamberler ile tevessülde bulunmalarını Allah'a sunacaklar" demiştir.⁵²⁹

İbn Teymiyye ve diğer istigâseyi reddedenler muhtemelen bu durumu mahşer anında Hz. Peygamber'in (s) şefaati olarak değerlendirdiklerinden bu hadise değinmemişlerdir. Nitekim İbn Teymiyye'nin "Kıyamet gününde Hz. Peygamber (s) ile istigâsede bulunulabileceği hususunda naslar varid olmuştur"⁵³⁰ şeklindeki ifadesinden bunu kabul ettiği anlaşılmaktadır.

2.4.3. İssız Bir Yerde Allah'ın Kulları ile İstigâse

İstigâse hakkında bahsedeceğimiz üçüncü hadis, ıssız bir yerde tek başına kalındığında görünmeyen Allah'ın kullarından yardım istenebileceğinden bahsetmektedir. Ancak bu konu hakkında birçok tartışma olmuştur. Bir grup alim bu hadislerdeki Allah kullarından kastın "melekler" olduğunu söylerken diğer bir grup

⁵²⁸ Konu ile alakalı detaylı yorumlar için bkz. Gumârî, *İrgâm*, s. 5; *Sekkâf*, *el-İgâse*, 15.

⁵²⁹ İbn Hacer *Fethu'l-Bârî*, XI, 441.

⁵³⁰ İbn Teymiyye, *el-İstigâse*, s. 210.

hadiste öyle bir sınırlandırma olmadığı için melekler, salih insanlar ve cinler hatta ricâlü'l-gayb olarak nitelenen Allah'ın görünmeyen kulları olabileceği yorumlarını yapmışlardır. Bununla beraber hadisin birçok tariki vardır. Konu hakkında yorumda bulunan muhaddisler bu hadisi ve konuyla alakalı şahit olarak gösterdikleri diğer rivayetleri bir arada zikrederek değerlendirme yapmaktadırlar. Mukayesesi kolay olması açısından bu rivayetler bir arada değerlendirilecektir.

Zikredilecek olan ilk hadisin ravisi Ebân b. Salih olup kendisinden merfu muttasıl, mevkuf ve munkatı olmak üzere üç farklı rivayet gelmektedir. İlk olarak bu konu değerlendirilecektir.

2.4.3.1. Ebân b. Salih Rivayetleri

a. Merfu' Rivayet

حدثنا موسى بن إسحاق ، قال : حدثنا منجاب بن الحارث ، قال : حدثنا حاتم بن إسماعيل عن أسامة بن زيد عن أبان بن صالح عن مجاهد عن ابن عباس ، رضي الله عنهما ، أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال : إن لله ملائكة في الأرض سوى الحفظة يكتبون ما سقط من ورق الشجر فإذا أصاب أحدكم عرجة بأرض فلاة فليناد: أعيونا عباد الله.

İbn Abbâs'tan (r.a) rivayetle Rasulullâh (s) şöyle buyurmuştur: “*Muhakkak ki Allah'ın yeryüzünde hafaza melekleri dışında birtakım melekleri vardır. Onlar ağaçtan düşen yaprakları bile yazarlar. Sizden birinize ıssız bir yerde bir aksaklık isabet ederse 'Allah'ın kulları yardım edin!' diye bağırın*”.⁵³¹

Bu hadise zayıf diyen bir görüş bulunmamaktadır. Heysemî hadisin ravileri için “sika” derken,⁵³² Sehâvî,⁵³³ hadise “hasen” hükmünü vermiştir. Mahmud Saïd, “Üsâme b. Zeyd el-Leysî'nin hafızasının sağlamlığının ihtilafı olmasından dolayı hadis hasen li zatihi'dir” demektedir.⁵³⁴

Elbânî ise Heysemî, Sehâvî ve İbn Hacer'in bu görüşlerini aynen nakletmektedir. Ona göre bu hadis eğer sahih ise Allah'ın kulları (عباد الله) kelimesinden kasıt beşerin

⁵³¹ Bezzâr, *el-Müsned*, II, 178.

⁵³² Heysemî, *Mecme'u'z-Zevâid*, X, 188.

⁵³³ Sehâvî, *İbtihâc*, s.39

⁵³⁴ Mahmud Saïd, *Rafû'l-Menâra*, s. 147.

dışındaki varlıklardır. Diğer rivayetlerdeki “فإن الله في الأرض حاضرا سيحبسه عليهم” ile “فإن الله عبادا لا نراهم” ifadesi bunu ispat eder. Bu vasıf melekler ya da cinler için kullanılır. Çünkü Allah’ın görünmeyen kulları bunlardır. Nitekim bu hadisteki “إن الله تعالى ملائكة” ifadesi bu kulların melekler olduğunu ifade eder. Cinleri, ricâlü’l-gayb diye isimlendirdikleri ölü ya da diri olan evliya ve salih kulları kapsamaz. Bunlardan yardım istemek apaçık bir şirktir. Çünkü bunlar duayı işitemezler, işitseler bile duaya icabet edemezler.⁵³⁵

Şevkânî’ye göre bu hadis insanların göremediği Allah’ın kulları olan melekler, salih insanlar ve cinlerden yardım istemeye delildir. Bir insanın hayvanı kayb olduğunda başka bir insandan yardım istemesi nasıl caiz ise bunda da bir beis yoktur.⁵³⁶Mâlik Alevî’ye göre ise hadiste belirtilen şekilde yardım isteme, yanında olmayan birine nida suretinde yapılan tevessüldür.⁵³⁷

Değerlendirmelerinden anlaşıldığına göre Elbânî, hadise zayıf hükümü vermemektedir. Ancak hadiste “melekler” ifadesi geçtiği için bu nidanın onlara has olduğunu ifade etmektedir. Kanaatimizce ileride gelecek olan rivayetler de göz önünde bulundurulduğunda عباد الله ifadesinin bütün kulları kapsamasına bir engel bulunmamaktadır. Ayrıca buradaki Allah’ın kullarından kasıt Elbânî’nin dediği gibi sadece melekler olsa bile hadis yine onun iddiasını destekler nitelikte değildir. Çünkü ona göre meleklerden istigâsede bulunmak da Allah’tan başkasından yardım istemek anlamına gelir.

b. Mevkuf Rivayet

حدثنا أبو خالد الأحمر، عن أسامة، عن أبان بن صالح، عن مجاهد، عن ابن عباس، قال: إن الله ملائكة فضلا سوى الحفظة يكتبون ما سقط من ورق الشجر، فإذا أصابت أحدكم عرجة في سفر فليناد: أعينوا عباد الله رحمكم الله.

Ebân b. Salih’ten gelen rivayetle İbn Abbâs şöyle dedi: “Muhakkak ki Allah’ın yeryüzünde hafaza melekleri dışında birtakım melekleri vardır. Onlar ağaçtan düşen

⁵³⁵ Elbânî, *Silsiletü’l-Ehâdisü’l-Da’ife ve’l-Mevdûa*, s. 111.

⁵³⁶ Şevkânî, *Tuhfetü’z-Zâkirîn*, s. 234.

⁵³⁷ Mâlik Alevî, *Mefâhîm*, s. 86.

yaprakları bile yazarlar. Sizden birinize yolculuk esnasında bir aksaklık isabet ederse ‘Allah’ın kulları yardım edin! ki Allah size merhmet etsin’ diye bağırsın”.⁵³⁸

Bu hadisi Ebu Ya‘lâ, İbn Ebî Şeybe ve Beyhakî üç farklı senetle İbn Abbas’tan mevkuf olarak rivayet etmişlerdir. Beyhakî rivayetlerinin ikisinde “Sizden birinize bir aksaklık isabet ederse ya da bir yardıma ihtiyaç duyarsanız ‘Allah size rahmet etsin Allah’ın kulları, bize yardım edin!’ diye seslensin. İnşallah ona yardım edilir” ziyadesi vardır.⁵³⁹

Sehâvî bu hadis için “Taberânî’nin Utbe b. Gazvân’dan munkatı olarak rivayet ettiği hadisin şahididir ve senedi hasendir” demektedir.⁵⁴⁰ İbn Allân (1057/1647) da, İbn Hacer’den naklen bu rivayet için “İsnadı hasen olmakla beraber garib hadistir ve Taberânî’nin Utbe’den rivayet ettiği rivayet bu hadisin şahididir. Allah’ın kullarından murat ise melekler, Müslüman cinler veya Abdalden olan ricalü’l-gaybtir” demektedir.⁵⁴¹

Elbânî, mevkuf olan rivayet üzerine değerlendirmelerini şu şekilde yapmaktadır: “Beyhakî de bu hadisi İbn Abbas’tan mevkuf olarak rivayet etmiştir. Bütün bunları yazdıktan sonra Bezzâr’ın, İbn Abbas’tan merfu olarak rivayet ettiği hadisi⁵⁴² gördüm. Bu hadisin senedi hasendir ve denildiği gibi bütün ravileri sikadır. Ancak her ikisi de Müslim’in ricalinden olmasına rağmen mevkuf olan rivayetin ravisi olan Cafer b. Avn, merfu olan hadisin ravisi Hâtim b. İsmail’den daha sikadır. Tercih edilmesi gereken mevkuf olan rivayettir. Cafer b. Avn, Üsame b. Zeyd’den mevkuf olarak rivayet etmekle Hâtem b. İsmail’e muhalefet etmiştir. Dolayısıyla hadis muhalefetten dolayı illetlidir. İbn Abbâs’ın bu uygulamayı Ehl-i Kitap Müslümanlarından öğrendiği ihtimaline binaen “rivayet merfu hadis hükmündedir” de denemez. İbn Hacer’in bu mevkuf rivayeti bilmemesi çok gariptir. Eğer bunu bilseydi illet ortaya çıkacaktı ve sadece hadisi benim yaptığım gibi mevkuf olmakla illetli kılacaktı”.⁵⁴³

⁵³⁸ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, VI, 91; Ebu Ya‘lâ, *el-Müsned*, XI, 181; Beyhakî, *Şu‘abu’l-İmân*, I, 325, X, 140.

⁵³⁹ Beyhakî, *Şu‘abu’l-İmân*, X, 140.

⁵⁴⁰ Sehâvî, *İbtihâc*, s.39.

⁵⁴¹ İbn Allân *Fütûhâtü’Rabbâniyye*, s. 151

⁵⁴² Bezzâr, *el-Müsned*, II, 178. Bkz. Tez metni, s. 118.

⁵⁴³ Elbânî, *Silsiletü’l-Ehâdisü’d-Da‘ife ve’l-Mevdûa’*, II, 112

Mahmut Saîd, Elbânî'nin çelişkili ifadelerine şu sözlerle cevap vermektedir: "Elbânî'nin bu görüşü iki yönden hatalıdır. Birincisi; Nevevî'nin de dediği gibi hadis ilminde malumdur ki merfu ile mevkuf rivayet tearuz ettiğinde merfu olan rivayet tercih edilir.⁵⁴⁴ İkinci olarak da Muhammed b. İshak hadisi merfu olarak rivayet etmekle Hâtem b. İsmail'e muvafakat etmiştir. Yani hadis fert olarak kalmamıştır. Buna ilaveten Ebân b. Salih'in, İbn Mesud'dan rivayet ettiği mevkuf rivayet, merfu rivayetle çelişmemektedir. Aksine onun şahidi olmaktadır. Burada doğru olan şöyle denilmesidir: Ebân b. Salih hadisleri bazen merfu olarak rivayet edip bazen etmeyebilir. Nitekim sika bir ravinin ziyadesi ittifakla makbuldür ve ona da bu konuda herhangi bir itiraz gelmemiştir. Elbânî'nin bu şekilde hadisi illetli göstermesi bir hiledir. Halbuki hadis hakkında kendisi de bir illet duymamıştır. Aksine hadisin hasen ve ravilerinin güvenilir olduğunu söylemektedir. Sadece muhalefet vardır diye illetli saymakla -hadis kaidelerine muhalefet etme pahasına- hadisten kurtulmak istemiştir. Zikrettiğimiz bu bilgiler ışığında hadis ceyyittir, makbuldür".⁵⁴⁵

Elbânî'nin hadisleri zayıf saymasının yanı sıra İbn Abbâs'ın bu uygulamayı Müslüman olan ehli kitaptan alma ihtimalinin olduğunu söylemesi ve İbn Hacer'i mevkuf olan rivayeti bilmemekle itham etmesi son derece gariptir. Bu konuya dikkat çeken Sekkâf şöyle demektedir: "Bu hasen hadis, uydurma ya da amel edilmeyen zayıf rivayet veya şirk içeren bir uygulama olsaydı ümmetin büyük alimleri ve muhaddisler hadisle amel edip bu uygulamayı tavsiye etmezlerdi. Elbânî'nin ilk önce merfu rivayeti hasen sayması, akabinde "Mevkuf rivayeti sonradan gördüm, bu rivayet merfu olandan daha sahihtir" demesi ve bunu hiçbir ilmi delile dayandırmaması ne kadar tuhaftır. Önce bu uygulamayı Allah'tan başkasından yardım istemek olduğu için şirk sayıp sonra aynı sayfada meleklerden yardım istemeyi caiz görmektedir. Daha sonra da İbn Abbas'ın bu uygulamayı ehli kitaptan aldığını iddia etmektedir. İbn Abbas'ın şirk olan bir uygulamayı ehli kitaptan alması, sonra bunu ümmete rivayet etmesi ve Ahmed b. Hanbel gibi ehli sünnet alimlerinin de bunu kabul edip amel etmesi caiz olabilir mi?

---

⁵⁴⁴ Nevevî, *Şerhu Sahîhi Müslim*, I, 32.

⁵⁴⁵ Mahmud Saîd, *Rafu'l-Menâra*, s. I, 146.

Bütün bunlar Elbânî'nin taassubundan dolayı ne kadar büyük bir çelişkiye düştüğünü bizlere göstermektedir.⁵⁴⁶

c. Munkatı' Rivayet

حدثنا يزيد بن هارون , قال : أخبرنا محمد بن إسحاق عن أبان بن صالح ، أن رسول الله صلى الله عليه وسلم ، قال : إذا نفرت دابة أحدكم ، أو بعيره بفلاة من الأرض لا يرى بها أحدا فليقل : أعينوا عباد الله ، فإنه سيعان.

“Ebân b. Salih'ten rivayetle Hz. Peygamber (s) şöyle buyurmuştur: “Sizden birinizin hayvanı ya da devesi ıssız bir arazide kaybolursa ‘Allah’ın kulları yardım edin’ diye seslensin. Muhakkak ki ona yardım edilir”.⁵⁴⁷

Bu ve diğer hadislerin medarı olan Ebân'ın tam adı; Ebân b. Salih b. Umeyr b. Ubeyd el-Kuraşî'dir. O, Enes b. Malik (r.a), Mücâhit, Atâ b. Ebî Rebâh ve Nâfi'den rivayette bulunur. Kendisinden de İbn Cüreyc, İbn Aclân, İbn İshâk ve diğerleri rivayette bulunur. Sika olan biridir. Hatta sika olması hususunda imamların ittifakı vardır. Ona zayıf diyen kimse olmamıştır. H. 60 senesinde doğmuş, h. 115 senesinde 55 yaşında Askalan'da vefat etmiştir. Müslim hariç diğerleri ondan rivayette bulunmuştur.⁵⁴⁸

Elbânî hadis için; “Bu hadis mu‘dal olmasıyla beraber İbn İshak da müdellis'tir. En sahihi Ebân'ın Mücahit'ten onun da İbn Abbas'tan mevkuf olarak yapmış olduğu rivayettir”.⁵⁴⁹

Elbânî burada hadisi zayıf sayma sebeplerinden birisi olarak İbn İshak'ın müdellis olmasını göstermektedir. Ancak kendisi, İbn İshak'ın, Ebân b. Salih'ten an (عن) ile yaptığı rivayetlere “hasen ve sahih hükmünü vermiştir.”⁵⁵⁰ Şuayb Arnavut da aynı şekilde hadisleri sahih liğayrihi saymıştır.⁵⁵¹ Hâkim de İbn İshak'ın, Ebân b. Salih'ten yaptığı rivayet için “Bu hadis sahihtir ve Müslim'in şartlarına uygundur”

⁵⁴⁶ Sekkâf, *el-İğâse*, s. 23.

⁵⁴⁷ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, XV, 384.

⁵⁴⁸ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve 't-Ta'dil*, II, 297; İclî, *Ma'rifetü's-Sikât* s. 198; Bâcî, *et-Ta'dil*, s. 397; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 87 ve *Tehzîb*, I, 82; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, II, 9.

⁵⁴⁹ Elbânî, *Silsiletü'l-Ehâdîsi'd-Da'ife ve'l-Mevdûa*, II, 111.

⁵⁵⁰ Ebû Dâvûd, Menâsik 83. (Muhakkik Elbânî'nin notu); İbn Mâce, Tahâret 18. (Muhakkik Elbânî'nin notu)

⁵⁵¹ İbn Mâce, Menâsik 49. (Muhakkik Şuayb Arnavud'un notu)

demiştir. Zehebî de bunu onaylamıştır.⁵⁵² Aynı şekildeki hadise Tirmizî⁵⁵³ ve Bezzâr⁵⁵⁴ hasen demişlerdir. Mahmud Saîd ise “Elbânî hadise mu‘dal demiştir. Ancak hadis mürseldir. Çünkü Ebân b. Salih sığâru’t-tâbiîn’ dendir” demektedir.⁵⁵⁵ Ancak onun İbn Abbâs’tan rivayetine rastlayamadık. Ebân b. Salih bu hadisin senetlerinin hepsinde olduğu için bu rivayet mu‘dal olsa bile senette düşen ravilerin İbn Abbâs ve Mücahid (r.a) olduğu bellidir. Sonuç olarak bu hadisin tariklerinde zayıf olan rivayetler bulunmaktadır. Ancak bununla beraber şahitleri arasında Elbânî’nin de kabul ettiği hasen ve sahih rivayetler de vardır. Bundan dolayı bu hadislerin tamamını zayıf saymak pek tutarlı gözükmemektedir.

2.4.3.2. İbn Mesud Rivayeti

İbn Mesud’dan merfu olarak rivayet edilen bu hadiste herhangi bir kayıt olmadan genel olarak “Allah’ın kulları” ifadesi kullanılmıştır. Hadis şu şekildedir:

أخبرنا أبو يعلى، حدثنا الحسن بن عمر بن شقيق، ثنا معروف بن حسان أبو معاذ السمرقندي، عن سعيد، عن قتادة، عن ابن بريدة، عن أبيه، عن عبد الله بن مسعود، رضي الله عنه أنه قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: إذا انفلتت دابة أحدكم بأرض فلاة فليناد: يا عباد الله احبسوا، يا عباد الله احبسوا، فإن الله عز وجل في الأرض حاضرا سيحبسه

İbn Mesud’dan rivayetle Rasulullâh (s) şöyle buyurdu: “Sizden birinizin hayvanı ıssız bir arazide kaçarsa şöyle seslensin: “Ey Allah’ın kulları yakalayın! Ey Allah’ın kulları yakalayın! Muhakkak ki yeryüzünde Allah (c.c) için hazır olan biri vardır, onu (sizin için) yakalayacaktır”.⁵⁵⁶

Bu hadis, İbn Berîde ile İbn Mesud arasındaki kopukluk ve Ma’ruf b. Hassan’ın meçhul olmasından dolayı tenkide uğramıştır. Heysemî, Ma’ruf b. Hassan için “zayıf” ifadesini kullanırken senetteki kopukluğa değinmemiştir.⁵⁵⁷

Elbânî’ye göre bu hadiste iki illet vardır. Birincisi; senette bulunan Ma’ruf b. Hassan, meçhul bir ravidir. İbn Ebî Hâtim onun için “meçhul”⁵⁵⁸, İbn Adî “münkerü’l-

⁵⁵² Hâkim, *el-Müstedrek*, II, 212, 307, 340.

⁵⁵³ Tirmizî, *Tahâret* 7.

⁵⁵⁴ Bezzâr, *el-Müsned*, II, 139.

⁵⁵⁵ Mahmud Saîd, *Rafû’l-Menâra*, s. 147.

⁵⁵⁶ İbnü’s-Sünnî, *Amelü’l-Yevm*, s. 455, Ebû Ya’lâ, *el-Müsned*, IX 177; Taberânî, *el-Mu‘cemu’l-Kebîr*, X, 217.

⁵⁵⁷ Heysemî, *Mecme’u’z-Zevâid*, X, 188.

⁵⁵⁸ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-Ta’dil*, VIII, 323.

hadis”⁵⁵⁹ demiştir. Bundan dolayı Heysemî, “senette Ma’ruf b. Hassan vardır o da zayıftır” demiştir.

İkinci illet, senetteki kopukluktur. İbn Allân’ın *Şerhu’l-Ezkâr*’da naklettiğine göre⁵⁶⁰ İbn Hacer bu hadis için “Bunu bize İbnü’s-Sünnî ve Taberânî rivayet etmiştir. Bu hadis garip bir hadistir, senetteki kopukluk İbn Büreyde ile İbn Mesud arasındadır” demiştir.⁵⁶¹

Elbânî burada İbn Hacer’in sözünü İbn Allan’dan nakletmektedir. Ancak araştırmamız kadarıyla İbn Hacer’in bu ifadesine Nevevî’nin *Ezkâr*’ına yaptığı tahrir eseri olan *Netâicü’l-Ezkâr fî Tahrîci Ehâdisü’l-Ezkâr*’da rastlayamadık. Muhtemelen Elbânî’de burada bulamadığı için İbn Allân’ın *Ezkâr*’â yaptığı şerhten nakil yapmaktadır. İbn Allân burada İbn Hacer’den yaptığı nakilde senetteki kopukluğa değinirken Ma’ruf b. Hassan hakkında bir değerlendirmede bulunmamıştır.

Bu hadisin senetlerinin tamamında Ma’ruf b. Hassan vardır. Onun hakkındaki değerlendirmeler incelendiğinde meçhul olduğundan dolayı zayıf sayıldığı görülmektedir. Meçhul kavramı ravinin tanınmadığını ifade etmekte olup üçüncü dereceden cerh lafzıdır. Meçhul olduğu söylenen râvinin hadisi delil değeri taşımaz; ancak itibar için kullanılabilir. Bununla beraber Meçhul olan ravilerin sika olan ravilerden yaptığı rivayetleri kabul eden alimler de bulunmaktadır.⁵⁶²

İbn Büreyde ile İbn Mesud arasındaki kopukluğa gelince bu kopukluk bize ulaşan Ebu Ya’la ve Taberânî’nin rivayetinde söz konusu olabilir. Bu rivayetlerin senedi Rasulullâh (s) < Abdullah b. Mesud < İbn Büreyde şeklindedir. Ancak bu kopukluk İbnü’s-Sünnî’nin rivayetinde yoktur. Onun rivayeti ise, Rasulullâh (s) < Abdullah b. Mesud < Babası < İbn Büreyde şeklindedir. Kanaatimizce bu hadisin senedinde zayıflık olsa bile aşağıda zikredilecek olan mütabî ve şahitleri bu hadisi makbul hasen seviyesine yükselmektedir.

---

⁵⁵⁹ İbn Adî, *el-Kâmil* VI, 325.

⁵⁶⁰ İbn Allân, *el-Fütûhâtü’Rabbâniyye ale’l-Ezkâri’n-Neveviyye*, V, 150.

⁵⁶¹ Elbânî, *Silsiletü’l-Ehâdisi’d-Da’ife*, II, 108.

⁵⁶² Bu konu hakkındaki görüşler için bkz. Aşıkutlu, Emin, “Meçhul”, *DİA*, XXVIII, 286.

2.4.3.3. Utbe b. Gazvân Rivayeti

Utbe b. Gazvân'ın bu rivayetinde sened ve metin yönünden birtakım farklılıklar vardır:

حدثنا الحسين بن اسحاق التستري ثنا أحمد بن يحيى الصوفي ثنا عبد الرحمن بن سهل حدثني أبي عن عبد الله بن عيسى عن زيد بن علي عن عتبة بن غزوان عن نبي الله صلى الله عليه وسلم قال : إذا أضل أحدكم شيئا أو أراد أحدكم عونا و هو بأرض ليس بها أنيس فليقل يا عباد الله أغيثوني يا عباد الله أغيثوني فان الله عابدا لا نراهم و قد جرب ذلك

Utbe b. Gazvân'dan rivayetle Rasulullâh (s) şöyle buyurmuştur: “*Sizden biri hiç kimsenin olmadığı yerde bir şey kaybederse veya bir yardıma ihtiyaç duyarsa ‘Ey Allah’ın Kulları bana yardım edin’ diye seslensin. Çünkü yeryüzünde sizin göremediğiniz kullar vardır. Bu tecrübe edilmiştir*”.⁵⁶³

Heysemî, “Bazıları, bu hadisin senedini zayıf saymasına rağmen Taberânî sika saymıştır. Ancak Zeyd bin Ali, Utbe’ye yetişememiştir” değerlendirmesinde bulunur.⁵⁶⁴

Elbânî’ye göre Taberânî’nin rivayet ettiği bu hadis zayıftır ve senedinde birkaç iller vardır. İlk olarak kadı olan Abdullah ve onun oğlu Abdurrahman b. Şerik’in ikisi de zayıftır. İbn Hacer Abdurrahman için “Saduktur, hata ederdi” ifadesini kullanırken babası için de “Saduktur, çok hata ederdi. Hafızası Kûfe kadılığını üstlendiğinden itibaren değişti” demiştir. Diğer bir illet de Utbe ile İbn Ali arasındaki kopukluktur. Zikredilen bu şahıs Zeyd b. Ali b. Hüseyin b. Ali b. Ebî Talib’tir. 80 senesinde doğdu. Utbe ise 20 senesinde vefat etmiştir. Dolayısıyla arada uzun bir zaman vardır. İbn Hacer bu hadis için “munkatı” değerlendirmesi yapmaktadır. Ancak İbn Hacer’in zikrettiğimiz illetlere değinmeden sadece munkatı’ değerlendirmesi yapması apaçık bir kusurdur. Bu hadis zayıf olmasıyla beraber ölü olan veli ve salih kullar ile istigâsede bulunmanın cevazına delil de değildir.⁵⁶⁵

⁵⁶³ Taberânî *el-Mu‘cemu’l-Kebîr*, XVII, 117.

⁵⁶⁴ Heysemî, *Mecme’u’z-Zevâid*, X, 188

⁵⁶⁵ Elbânî, *Silsiletü’l-Ehâdîsi’d-Da’îfe ve’l-Mevdûa*, II, 111.

Sehâvî ise “ Bu hadisin senedi zayıftır. Ancak Nevevî kendisinin ve bazı büyük şeyhlerinin bunu tecrübe ettiklerini söylemektedir”⁵⁶⁶ değerlendirmesini yapar.⁵⁶⁷ Sehâvî’nin bu sözlerine Elbânî şiddetle karşı çıkmaktadır: “İmam Nevevî kendisinin ve bazı şeyhlerinin bunu tecrübe ile yaşadıklarını kaydetmektedir. Halbuki ibadetler tecrübeyle delillendirilemez. Özellikle bu gibi gaybî olaylardan bahseden hadisleri tecrübe ile sahih saymak caiz değildir. Peki, bazıları halis şirk olan zor durumlarda ölümlerden yardım isteme hususunda bu gibi hadislere nasıl sarılabilir? Sünnet, sırf tecrübe ile tespit edilemez ve tecrübe sahibinin bir ameli sünnet niyetiyle yapması onu bidat olmaktan çıkaramaz. Duanın kabul olması da onun Rasulullah’tan (s) geldiği anlamına gelmez. Bu durum, duası kabul olunan kimse için istihraç da olabilir”⁵⁶⁸

Ancak bu uygulamanın tecrübe ile sabit olduğunu söyleyen sadece Nevevî ve şeyhleri değildir. Yukarıdaki hadisin şahidi olan Taberânî ve diğer tariklerdeki ravilerde de bu ifade göze çarpmaktadır.

Rivayetlerde geçen tecrübe ile sabittir. (قد جرب ذلك) ifadesini kimin kullandığı hususunda birkaç görüş vardır. İbnü’l-Cezerî, “Hayvanını kaybeden kimse “Ey Allah’ın kulları yardım edin, Yardım isteyen de “Üç kere Ey Allah’ın kulları yardım edin desin” diyerek Taberânî’den nakil yaptıktan sonra onun rumuzunu koyar.⁵⁶⁹ Sehâvî ve Heysemî’ye göre bu ifadeyi kullanan râvi Utbe’dir.⁵⁷⁰

Beyhakî ise mevkuf hadisi rivayet etmiş ve rivayetin sonunda da “Bu rivayet İbn Abbâs’tan mevkuf olarak bize gelmiştir. Ancak ulema, tecrübe edilip doğrulandığı için bu hadisle amel etmişlerdir” şeklinde açıklama yapmıştır.⁵⁷¹

Ahmet b. Hanbel ise bu hadisle amel ettiğini anlatarak şöyle demektedir: “İkisi binek üzerinde üçü de yürüyerek olmak üzere beş defa hacca gittim. Bir seferinde yolumu kaybettim ve ‘Ey Allah’ın kulları bana yolu gösterin’ demeye başladım. Bunu söylemeye devam ediyorken yolu buldum”.⁵⁷²

⁵⁶⁶ Nevevî, *Ezkâr*, s. 378.

⁵⁶⁷ Sehâvî, *el-İbtihâc*, s. 39.

⁵⁶⁸ Elbânî, *Silsiletü’l-Ehâdîsi’d-Da’îfe*, II, s. 110.

⁵⁶⁹ İbnü’l-Cezerî, *el-Hısnü’l-Hasîn*, s. 209.

⁵⁷⁰ Sehâvî, *İbtihâc*, s.39, Heytemî, *Hâşiyetü ‘alâ Şerhi’l-izâh fî Menâsiki’l-Hâc*, s. 61.

⁵⁷¹ Beyhakî, *el-Âdâb*, s. 269.

⁵⁷² Abdullah b. Ahmed b. Hanbel, *Mesâilu Ahmed b. Hanbel*, s. 245.

Elbânî de ilk önce yukarıda zikredildiği gibi buna karşı çıkmış daha sonra Ahmed b. Hanbel'den gelen bu rivayeti naklederek şöyle devam etmiştir: “Öyle görünüyor ki Ahmet b. Hanbel bu hadisle amel ederek İbn Hacer’in hasen dediği İbn Abbas’tan gelen merfu’ rivayeti kuvvetlendirmiştir”.⁵⁷³

Mahmut Saîd, Elbânî’nin bu çelişkili ifadelerini şu şekilde eleştirmektedir: “Elbânî, ilk olarak bu hadisle amel edilip tecrübe edilmesine şiddetle karşı çıkarken daha sonra ‘Ahmet b. Hanbel amel ederek hadisi takviye etmiştir’ diyerek bunu tasvip etmiştir. Alimlerin amellerini basit görmemek gerekir. Zira zayıf senetli bir hadis bile ümmetin “Telakkî bi’l-Kabul’ü”⁵⁷⁴ ile sahih ve hasen olan bir hadisten daha iyi bilinen makbul bir hadis olabilir. Ancak bunun gibi bazı imamların amel ettiği bir hadis olursa alimlerin ameli bu hadisi takviye eder. Nitekim Beyhakî *Sünenü’l-Kübrâ*’da Tespih namazını anlatan hadisi rivayet ettikten sonra “Abdullah b. Mübarek bu namazı kılardı. Ondan sonra da bunun bize kadar uygulanagelmesi merfu hadisi takviye etmiştir.”⁵⁷⁵

Bu konuda yapılan rivayetler genel olarak değerlendirildiğinde sahih, hasen ve zayıf diyebileceğimiz hadisler bulunmaktadır. Kanaatimizce bu hadis ile amel ettiğini söyleyen alimler rivayetleri bir bütün olarak değerlendirip sahih ya da hasen saydıklarından dolayı amel etmişlerdir. Bütün bunlar göz önünde bulundurulduğunda son rivayetin de hasen mertebesine çıkmasında bir engel bulunmamaktadır.

2.4.4. Abdal Denilen Kullarla İstigâse

Bu hadisteki tartışma konusu istigâse ile beraber bazıları tarafından kabul edilmeyen, bazıları tarafından ise salih kimselerden sayılan ve “Abdal” diye isimlendirilen zatlardır. Sayıları hakkında üç, yedi, kırk ve altmış olduğuna dair görüşler bulunan bu zatlardan bahsedildiği rivayetler bir kısım alimler tarafından manevi mütevatir derecesine kadar çıkarılırken, bazı alimler tarafından ise zayıf, hatta mevzu sayılmaktadır. Bu tartışmalar konumuz dışında olup başlı başına bir makale

⁵⁷³ Elbânî, *Silsiletü’l-Ehâdîsi’d-Da’îfe*, II, 108.

⁵⁷⁴ Telakkî bi’l-Kabul: “Mütevâtirden ve meşhurdan daha kapsamlı olup, sayıya ve tabakaya itibar edilmeksizin, tenkit edilmeden, ümmetin âlimlerinin husn-i kabûlüne mazhar olan ve gereğiyle amel edilen sahih bir hadistir” Bayraktar, İbrahim İhsan, *Hadislerin Takviyesinde Telakkî bi’l-Kabûlün Etkisi*, s. 147.

⁵⁷⁵ Mahmud Saîd, *Rafu’l-Menâra*, s. 146.

veya tez konusu olacak mahiyettedir. Bundan dolayı hadisin sadece istigâse ile ilgili kısmına değinilecektir.

Şurayh b. Ubeyd Rivayeti

حدثنا أبو المغيرة حدثنا صفوان حدثني شريح، يعني ابن عبيد، قال: ذكر أهل الشام عند علي بن أبي طالب وهو بالعراق، فقالوا: العنهم يا أمير المؤمنين! قال: لا، إني سمعت رسول الله - صلى الله عليه وسلم - يقول: “الأبدال يكونون بالشأم، وهم أربعون رجلاً، كلما مات رجل أبدل الله مكانه رجلاً، يُسقى بهم الغيثُ، ويُنتصر بهم على الأعداء، ويُصرف عن أهل الشام بهم العذاب.

Şurayh b. Ubeyd şöyle demiştir:

“Ali b. Ebî Tâlib, Irak'ta iken yanında Şam'luların bahsi açıldı. Ona Ey müminlerin emiri! Onlara lanet et!” denilince şu cevabı verdi:

“Hayır! Ben Rasulullah'ın şöyle buyurduğunu işittim: “*Abdal kullar Şam'da bulunurlar ve kırk kişidirler. İçlerinden birisi vefat ettiğinde Allah yerine bir başkasını koyar. Yağmur onlar sebebiyle yağar, düşmanlara onlar vasıtasıyla galip gelinir ve onlar vesilesiyle Şamlılardan azap uzak tutulur*”.⁵⁷⁶

Aliyyülkârî hadisin şerhinde “Bir gün Hz. Ali'nin yanında Şamlılar kötü bir şekilde anıldı ve ona ‘Ey müminlerin emiri Şam'lulara lanet etsene’ denildi. Bunun üzerine Hz. Ali şöyle dedi: ‘Onlara lanet etmek caiz değildir. Onların içinde Abdal kullar vardır. Allah onlar vesilesiyle, bereketiyle veya orada varlıkları sebebiyle düşmana ve şiddetli azaba karşı Şam'lulara yardım eder.’ Ayrıca İbn Asâkîr bu hadisi merfu olarak zikreder” demektedir.⁵⁷⁷

İbn Teymiyye “Abdal, Aktâb, Gavs, Nukebâ, Nucebâ ve Evtâd'dan bahseden herhangi sahîh bir hadis bize ulaşmadı. Ahmed b. Hanbel'in rivayeti ise munkatı olduğu için sabit değildir”⁵⁷⁸ derken, İbnü'l-Cevzî ise bunlardan bahseden bütün hadislerin batıl olduğunu söyleyerek Ahmed b. Hanbel'in zikrettiği bu hadise munkatı olduğundan dolayı sahîh hükmü vermemektedir.⁵⁷⁹ Şuayb el-Arnâvûd ise hadisin

⁵⁷⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, I, 112; İbn Asâkîr, *Târîhu Medîneti Dîmaşk*, I, 289, (iki farklı senetle).

⁵⁷⁷ Aliyyül Kârî, *Mirkât*, IX, 4042.

⁵⁷⁸ İbn Teymiyye, *Mecmu'u'l-Fetâvâ*, XI, 167.

⁵⁷⁹ İbnü'l-Cevzî, *el-Menâru'l-Münîf*, s. 85.

tahkikinde “Birçok sahabeden rivayet edilen Abdal hadislerinin tamamı kendisiyle istidlal edilemeyecek kadar zayıftır” değerlendirmesi yapmaktadır.⁵⁸⁰

Medârisî, İbn Hacer’in “*el-Kavlü’l-Müsedded*” isimli kitabına yaptığı zeylinde şöyle demektedir: “İbnü’l-Cevzî’nin tamamı mevzû dediği Abdal kullar ile ilgili hadislerin birçok mütabi ve şâhidi vardır. Bunların içinde zayıf hadisler olmakla birlikte birçoğu da sahih ve hasendir.⁵⁸¹ Tabiînün büyüklerinden gelen bu rivayetler sahih olmaktan öte manevi tevatür derecesine ulaşmıştır. Bu hadislerin sıhhati kesin, Abdalin varlığı da zorunludur”.⁵⁸²

Ziyâeddîn el-Makdisî, *Sahîhân* üzerine yaptığı ve sadece sahih hadisleri topladığı müstahrec çalışmasında⁵⁸³ “Ahmed b. Hanbel’in rivayet ettiği bu hadisin ricali -Şureyh hariç- Buhârî’nin ricalindedir. Ebu’l-Muğîre ise Buhârî’nin hocalarındandır. Şureyh ise sikadır demektedir.⁵⁸⁴ Heysemî ise benzer açıklamada bulduktan sonra “Bu sözü Mikdat’tan duymuştur” demektedir.⁵⁸⁵ Heysemî bu açıklamayı hadisin munkatı olduğunu söyleyerek onu zayıf sayanlara⁵⁸⁶ karşı söylemiştir. Çünkü Şureyh, Hz. Ali’den hadis rivayet etmemiştir, fakat ona yetiştir ve senedi sahihtir.⁵⁸⁷ Bununla beraber Ahmed b. Hanbel,⁵⁸⁸ Taberânî,⁵⁸⁹ Hâkîm⁵⁹⁰ ve Süyûtî⁵⁹¹ hadisin, sahih ve hasen hükmünü verdiği ondan fazla şahidini getirmektedir.⁵⁹²

Hadis hakkında yapılan yorumlar değerlendirildiğinde İbn Teymiyye, İbn Kayyim ve Şuayb el-Arnâvud’un konu ile alakalı hadisleri toptan reddettikleri görülmektedir. Ancak Makdîsî ve Aliyyülkârî’nin değerlendirmeleri göz önünde bulundurulduğunda hadisin sahih olduğu anlaşılmaktadır.

⁵⁸⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, I, s. 112. (Muhakkik Şuayb el-Arnâvud’un notu)

⁵⁸¹ Ayrıca bkz. İbn Arrâk, *Tenzihü’ş-Şeria*, II, 307.

⁵⁸² Medârisî, *Zeylû Kavli’l-Müsedded*, s. 85.

⁵⁸³ Efendioğlu, Mehmet, “Ziyâeddîn el-Makdisî”, *DİA*, XXXIV, 491.

⁵⁸⁴ Ziyâeddîn el-Makdisî, *el-Ehâdisü’l-Muhtâra*, I, 272. Benzer açıklamalar için ayrıca bkz. Süyûtî, *el-Hâvî li’l-Fetâvâ*, III, 360; Sehâvî, *el-Mekâsidü’l-Hasene*, s. 45.

⁵⁸⁵ Heysemî, *Mecme’u’z-Zevâid*, X, 45.

⁵⁸⁶ İbnü’l-Arabî, *el-Avâsım, mine’l-Kavâsım*, I, 187.

⁵⁸⁷ İbn Receb, *Mecmû’u Resâil*, III, 214; Sâ’âtî, *Bülûğu’l-Emânî*, XXII, 192.

⁵⁸⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, V, 322, VI, 316.

⁵⁸⁹ Taberânî, *el-Mu’cemu’l-Evsat*, II, 35, 65; *el-Mu’cemu’l-Kebîr*, IX, 27-XII, 434, XVII, 126, 206.

⁵⁹⁰ Hâkîm, *el-Müstedrek*, I, 660, IV, 478 ve 596.

⁵⁹¹ Süyûtî, *el-Câmiu’s-Sağîr*, I, 269; *el-Hâvî li’l-Fetâvâ*, II, 301.

⁵⁹² Sâ’âtî’nin onu ile alakalı değerlendirmeleri için bkz. *Bülûğu’l-Emânî*, XXIII, 290.

2.4.5. Fakirlerle İstigâse

Allah'ın fakir kullar sebebiyle içinde buldukları toplumlara yardım edeceğinin anlatıldığı bu hadisin sıhhat konusunda herhangi bir ihtilaf olmamıştır. İhtilaf edilen konu ise hadisin yorumlanmasındadır. Bütün bu yorumlar zikredilip sonunda da genel bir değerlendirme yapılacaktır.

Musab b. Sa'd Rivayeti

حدثنا سليمان بن حرب، حدثنا محمد بن طلحة، عن طلحة، عن مصعب بن سعد قال رأى سعد رضي الله عنه، أن له فضلا على من دونه، فقال النبي صلى الله عليه وسلم هل تنصرون وترزقون إلا بضعفائكم

Musab b. Sa'd şöyle dedi: "Sa'd (r.a) kendisini (zenginlik ve cesaret hususunda) diğerlerinden üstün görünce Nebi (s) şöyle buyurdu: "Sizler ancak fakirler ile yardım olunursunuz ve rızıklandırılırsınız".⁵⁹³

Buhârî'nin "Fakirler ile yardım istemek" şeklinde isimlendirdiği babın ilk rivayeti olan bu hadisin sıhhati konusunda bir ihtilaf yoktur. Hz. Sa'd, kendisinin daha şecaatli, cömert ve keremli olduğunu söyleyince Nebi (s) ona kendisini büyük görmemesini tavsiye ederek bu şecaatin fakirlerin bereketiyle olduğunu anlatmıştır.⁵⁹⁴

Hadis rivayetlerindeki lafız farklılıklarına değinilecek olursa Tirmizî, Ebû Dâvûd, Ahmed b. Hanbel, Beyhakî ve Hâkim'in rivayetlerinde "Fakirler hususunda benim rızamı gözetin" (ابغوني في ضعفائكم) ziyadesi vardır.⁵⁹⁵

Nesâî ve Ebû Nuaym'in rivayeti "Sizler ancak fakirler, onların duaları ve ihlasları ile yardım olunursunuz" (هل تنصرون إلا بضعفائكم بدعوتهم وإخلاصهم) şeklindedir.⁵⁹⁶

Taberânî ve Makdisî'nin rivayeti, "Hz. Peygamber (s) muhacirlerin fakirleri ile Allah'tan fetih talep ederdi" (أَنَّهُ كَانَ يَسْتَفْتِي بِصَعَالِيكِ الْمُهَاجِرِينَ) şeklindedir.⁵⁹⁷

⁵⁹³ Buhârî, *Cihâd* 76; İbn Hibbân, *Sahîh*, XI, 85.

⁵⁹⁴ Tîbî, *Şerhu't-Tîbî a'lâ Mişkâti'l-Mesâbîh*, X, 3310.

⁵⁹⁵ Tirmizî, *Cihâd* 23; Ebû Dâvûd, *Cihâd* 75; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, I, 173; Hâkim, *el-Müstedrek*, II, 116 ve II, 157; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, III, 480 ve VI, 538.

⁵⁹⁶ Nesâî, *Cihad* 39; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, VIII, 290.

⁵⁹⁷ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, I, 292; Ziyâeddin el-Makdisî, *el-Ehâdisü'l-Muhtâra*, II, 224 (üç farklı senetle).

Taberânî rivayetinde bulunan Ümeyye b. Abdillâh b. Halid'in sahabe olup olmadığı tartışma konusu olmuştur. Heysemî hadis naklettikten sonra ravilerinin *Sahîh*'in ricalinden olduğunu söyleyerek mürsel olduğuna değinmemiştir.⁵⁹⁸

İbn Abdilber “Bana göre sahabeliği tespit edilememiştir ve hadis mürseldir”⁵⁹⁹ derken Aliyyülkârî “Ravi Ümeyye'nin sahabeliği tespit edilmiştir ve senet muttasıldır” demektedir. Öyle olsa bile tabî'nin mürseli cumhura göre hüccettir. Tabî'nin mürseli hüccet olduğuna göre sahabeliği tartışma konusu olan sika birinin rivayetinin evleviyetle hüccet olması gerekir. Bununla beraber hadisin de birçok şahidi vardır” demektedir.⁶⁰⁰

Bu rivayeti değerlendiren Elbânî, Ümeyye b. Abdillâh b. Halid'in sahabe olmadığını dolayısıyla mürsel olduğu söyleyerek hadisi zayıf sayar. Ayrıca “Bu hadis sahih olsa bile İbn Teymiyye'nin dediği gibi⁶⁰¹ ‘Fakirlerin duası’ şeklinde anlaşılması gerekmektedir” şeklinde izahta bulunur.⁶⁰²

Beğavî bu üç hadisi peş peşe zikrettikten sonra “Hz Peygamber onlarla savaşta fetih isterdi veya onlarla teberrük için bunu söylemiştir” demektedir.⁶⁰³ Yani fakirlerin aranızda bulunması sebebiyle Allah size yardım eder ve rızkınızı genişletir.⁶⁰⁴ Diğer bir yoruma göre ise hadisin manası “Ancak içinizde bulunan zayıflar ve fakirlerin varlığının bereketi sebebiyle yardım olunup rızıklanacaksınız” şeklindedir. Burada fakirlere tazim, onların dualarını almaya teşvik ve zatları ile teberrük söz konusudur. Çünkü onlar arasında aktâb ve evtâd'dan olanlar vardır. İbn Melek şöyle der “Allah'ım fakir muhacir kulların hakkı için bize düşmana karşı zafer nasip eyle”.⁶⁰⁵

Hadis hakkında yapılan yorumlar göz önünde bulundurulduğunda hadisin zayıf ya da mevzu olduğunu söylemek pek tutarlı gözükmemektedir. Özellikle Nesâî ve Ebû Nuaym'in Hem fakirlerin hem de fakirlerin duası ile yardım olunursunuz şeklindeki rivayeti iki durumun farklı şeyler olduğu kanaatini oluşturmaktadır. Dolayısıyla

⁵⁹⁸ Heysemî, *Mecme'u'z-Zevâid*, X, 462.

⁵⁹⁹ İbn Abdilber, *İstîâb*, I, 107.

⁶⁰⁰ Aliyyül Kârî, *Mirkât*, VIII, 3284

⁶⁰¹ İbn Teymiyye, *el-Fetâvâ'l-Kübrâ*, II, 432.

⁶⁰² Elbânî, *Tevevül*, I, 78.

⁶⁰³ Beğavî, *Şerhu's-Sünne*, XIV, 264.

⁶⁰⁴ San'ânî, *et-Tahyîr*, XI, 20.

⁶⁰⁵ Kirmânî, *el-Kevâkibü'd-Derârî*, XXII, 162; Aliyyül Kârî, *Mirkât*, VIII, 3274

fakirlerin duasıyla yorumunu yapmak mümkün olduğu gibi bu yorumu yapmayı zorunlu kılan bir sebep gözükmemektedir.

Bütün bu açıklamalardan anlaşıldığına göre tevessül, istigâse (istiâne, istimdâd), teberrük, istişfa' terimlerinin kullanılış şekilleri değişmekle beraber amaçladığı nokta açısından birdir. Bir kimsenin sıkıntılı zamanlarında veya zor durumda Allah'tan yardım istemesi ve ona sığınması İslam'ın temel ilkesidir. Dolayısıyla Müslüman olan bir kimse; “Meded ya fülân!”, “bi hürmeti fülân”, “Falancanın vesilesi veya bereketiyle senden istiyorum” şeklinde dua ettiği zaman kuşkusuz asıl yardım edenin Allah (c.c) olduğuna inanmak durumundadır. Bu şekilde dualarda zikredilen şahısların sadece Allah'ın Peygamber'i veya sevgili kulları olup birer aracı olduklarına, onlara tapılmadığına ve Allah bir kenara bırakılarak bu zatlardan istenmediğine inanmak durumundadır. Bununla beraber; “Ben herhangi bir peygamberden, şeyhten, şahıstan, ölü bir zatın ruhaniyetinden beni cennete sokmasını, günahlarımı affetmesini veya bana nimet ve rızık vermesini istiyorum” şeklinde yapılan bir duanın kişiyi iman dairesinden çıkardığı hususunda ittifak vardır. Kanaatimizce bu konuda istigâseyi kabul edenler ile reddedenler aslında aynı şeyi söylemektedirler. Ayrıldıkları nokta yorumlamada kendini göstermektedir. Bu titizlikten dolayı istigâseye karşı çıkanları yadırgamamak diğer taraftan bazı sûfileri ve tevhit akidesini benimseyenleri halis niyetle yaptıkları istigâseden dolayı tekfir etmemek isabetli bir hüküm olarak gözükmemektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
TEBERRÜK KAVRAMI ve İLGİLİ RİVAYETLER

Çalışmanın bu bölümünde Teberrükün hadislere bakan yönü incelenecektir. Teberrük, Hz. Peygamber'e (s) veya salih bir kula dokunmayı, saç, sakal, tırnak gibi bir uzvu veya onlara ait herhangi bir eşyayı bereket niyetiyle saklamayı kapsamaktadır. Bu başlık altında Hz. Peygamber (s) ve salih kullar hayattayken veya vefatlarından sonra onlarla teberrükte bulunmak, kavrama yüklenen manalar, bu konuda meydana gelen tartışmalar, teberrükün tarihsel süreci ve konu ilgili hadisler ele alınacaktır.

3.1. Kavramsal Çerçeve

Teberrükün hadislerde nasıl kullanıldığına geçmeden önce bu kavramın sözlük ve ıstılah anlamlarına değinmek araştırmacıya ön bilgi vermesi açısından faydalı olacaktır.

3.1.1. Sözlük Anlamı

Teberrük (تَبَرَّكَ) kelimesinin kökü birinci baktan olan bereke (بَرَكَ) fiili olup mastarı ise bürûk (بُرُوكٌ) şeklindedir. “Dizi üzerine çökmek, sabit kalmak” anlamlarına gelmektedir.⁶⁰⁶ Tef’îl babından berreke (بَرَكَ) ve if’âl babından mazi fiil olan ebreke (أَبْرَكَ) ise “özellikle deveyi diz üzerine çöktürmek, ıhtırmak” manalarına gelmektedir. İsmi tafdil sıgasına geçmiş hali olan ebrekü (أَبْرَكٌ) ise “daha bereketli, daha hayırlı” manasındadır. Ayrıca sabit olarak duran şeyler için de bu fiil kullanılır. Berreke (بَرَكَ) fiili على veya في harf-i cerleri ile “bir şey için”, ل harf-i ceri ile de “bir şeye dua etmek” manalarına geldiği gibi, mastarı olan ve Türkçe’de de kullanılan tebrik (تَبْرِيكٌ) ifadesi de “iyi dilek, bereket, takdis ve kutlama” anlamlarına gelmektedir.⁶⁰⁷ Müfâ’ale (مُفَاعَلَةٌ) babından olan Bâreke (بَارَكَ) على, في ve ل harf-i cerleri ile kullanıldığında ise dua etmek, mübarek kılmak, bir şeyi tasdik ve tasvip etmek anlamındadır. Mesela “bârekellâhu fik” (بَارَكَ اللهُ فِيكَ - لَكَ - عَلَيْكَ) veya harfi cer almadan bârekeke (بَارَكَكَ) “Allah seni mübarek kılsın” denilir. Yine bu kökten isim olan mübarek (مُبَارَكٌ), “yüce, bereketli, kutlu ve uğurlu” manalarına gelir.⁶⁰⁸ Kuran-ı Kerim içinde “mübarek” ifadesi kullanılır.⁶⁰⁹ Sin (س) harfinde talep manasını barındıran istif’âl (اسْتِيفَاعَالٌ) babına

⁶⁰⁶ İbn Fâris, *Mu‘cem*, I, 218.

⁶⁰⁷ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, X, 395.

⁶⁰⁸ Râzî, *Muhtârü's-Sihâh*, I, 74; Zebîdî, *Tâcü'l-'Arûs*, XXVII, 57.

⁶⁰⁹ وَ هَذَا كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ مُبَارَكٌ فَاتَّبِعُوهُ وَ اتَّقُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ : “İşte bu (Kur'an), bizim indirdiğimiz mübarek bir kitaptır. Buna uyun ve Allah'tan korkun ki size merhamet edilsin”, En'am, 6/155; كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ مُبَارَكٌ : “Bu Kur'an sana indirdiğimiz mübarek bir kitaptır” Sâd, 38/29.

geçmiş hali olan İstebreke (اسْتَبْرَكَ), (ب) hafi ceri ile kullanılmakta olup “Bir şeyin bereketli olmasını istemek, ummak ve beklemek” manalarına gelir.⁶¹⁰

Teberrük (تَبَرَّكَ) kelimesi (بَرَكَ) fiilinin tefa’ul babına naklolunmuş mastar halidir. Mazi fiil olarak “teberreke” (تَبَرَّكَ) şeklinde gelmekte olup “inayet edilmek kutsanmak” manalarına gelir. (ب) harfi ceri ile “teberrük etmek, “bir şeyden bereket beklemek, bir şeyden hoşlanmak, zevk almak ve hayır duasını istemek” manasındadır. Bazı kaynaklarda geçen teyemmün (التيمن) kelimesi de aynı manayı ifade eder. Allah lafzı ile beraber kullanılan (تَبَارَكَ اللهُ) fiili ise “Allah mübarek kılsın, etsin” şeklinde dua manasında kullanıldığı gibi Kur’an-ı Kerim’de Allah için, “Büyük olan, şanı yüce olan, yüceler yücesi, bütün noksan sıfatlardan münezze, ne yücedir, ne mübarektir!” manalarında kullanılır.⁶¹¹

Teberrük kavramı ile daha çok alakalı olan bir diğer kavram da yine aynı kökten isim olan bereket (الْبَرَكَاتُ) kelimesi olup çoğulu berekât (الْبَرَكَاتُ) şeklindedir. Bereket kelimesi, Türkçe’ye de geçmiş olup “bir şeydeki fazlalık, bir şeyin artması, rahmet, takdis, hayır, saadet” demektir. Ayrıca “ilahi hayrın bir şeyde sabit ve devamlı olmasıdır”. Mesela teşehhütte ve bir kişiye selam verirken söylenen “ve rahmetüllâhi ve berekâtüh” ifadesi “Allah seni ebedi saadete ulaştırsın” demektir. “Allahümme bârik ‘alâ Muhammedin” ifadesi ise Rasulullah’a (s) vermiş olduğun şerefli ve keremli lütuflarda O’nu daim ve sabit kıl” manasındadır.⁶¹²

3.1.2. Istılâh Anlamı

Bereket kelimesinin bir şeydeki fazlalık, bir şeyin artması, rahmet, takdis, hayır, saadet, ilahi hayrın bir şeyde sabit ve devamlı olması gibi manalara geldiğinden bahsedilmişti. Teberrük ise ıstılahta lügat manasına uygun olarak “Allah’ın kendisine bereket verdiği kişiye (nesneye) yakın olmak veya ona dokunmakla bu hayra ve

⁶¹⁰ Râzî, *Muhtâru’s-Sihâh*, I, 75; İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, X, 396.

⁶¹¹ تَبَارَكَ الَّذِي بِيَدِهِ الْمُلْكُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ: “Alemlere uyarıcı olsun diye kulu Muhammed’e Furkan’ı indiren Allah yücelerin yücesidir”. Furkan 61/1; تَبَارَكَ الَّذِي بِيَدِهِ الْمُلْكُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ: “Mutlak hükümler elinde olan Allah, yüceler yücesidir ve O’nun her şeye gücü yeter, Mülk, 67/1.

⁶¹² Ferrâ, *Me’âni’l-Kur’ân*, II, 172; Herevî, *Tehzîbu’l-Lüga*, X, 130; İbn Fâris, *Mu’cem*, I, 219; Râgıb el-İsfehânî, *Müfredât*, s. 119; İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, X, 396; Mecdüddîn İbnü’l-Esîr, *en-Nihâye*, I, 306; Fîrûzâbâdî, *Kâmûsu’l-Muhît*, I, 1205; Zebîdî, *Tâcu’l-Arûs*, XXVII, 58; Buhûtî, *el-Minehu’s-Şâfiyât*, I, 115; Cevherî, *Sihâh*, IV, 260; Râzî, *Muhtâru’s-Sihâh*, I, 73.

berekete ulaşmayı istemek” demektir. “Bir şey ile teberrükte bulunmak” demek ise o şeyin vasıtasıyla bereket talep etmektir.⁶¹³

Teberrük kelimesi Kur’an-ı Kerim ve hadislerde geçmemekle beraber ileride değinileceği üzere daha çok “mübarek, bereket, bereketli kılın ve bereketini umarak” gibi ifadeler farklı durumlar için sıklıkla geçmektedir.⁶¹⁴ Örneğin yağmur için bereket kavramı kullanılmakla beraber⁶¹⁵ besmele, hamdele ile başlanmayan işlerin berekesiz olduğu ifade edilir.⁶¹⁶ Daha çok şerhlerde kullanılan teberrük kavramı, Buhârî ve İbn Hibbân gibi muhaddisler tarafından bab başlıklarında kullanılmıştır.⁶¹⁷ Hz. Peygamber (s), Allah’ın rahmet ve bereketine nail olduğu için hadislerde sahabenin, bu bereketi umarak Hz. Peygamber’e dokunmak veya onun saçlarını, abdest suyunu ve eşyalarını almak için, birbirleriyle yarıştıkları ve O’nun namaz kıldığı yerde namaz kılmaya özen gösterdikleri ifade edilir. Şârihler bu ifadeleri açıklamak için “Sahabe bunu teberrük için yapardı, teberrükten yapardı” gibi ifadeleri kullanırlar.⁶¹⁸

Teberrük kelimesinin gelmiş olduğu anlamlara değindikten sonra konu ile alakalı tarihsel süreçteki görüşlere yer verilecektir.

3.2. TARİHSEL SÜREÇ

Sahabenin, Hz. Peygamber’in (s) eserleri⁶¹⁹ ile teberrükte bulunduğu dair görüş birliği vardır. Ancak tarih ve hadis kaynakları incelendiğinde tevessül ve istigâsede olduğu gibi bu konuda ilk ayrıma giden ve özellikle Hz. Peygamber’in (s) vefatından sonra zatı, eşyaları ve Hz. Peygamber (s) dışındaki kişiler ile teberrüğe karşı çıkanın İbn Teymiyye olduğu görülmektedir. Ondan önce böyle bir ayrıma ve

⁶¹³ Muhammed el-Cedî‘, *et-Teberriik Envâ‘uhû ve Ahkâmuh*, s. 39.

⁶¹⁴ Araf, 7/96; Hud, 11/73; Meryem, 19/31; Enbiya, 21/50; Muminun, 23/14; Müslim, Fezâil, 22; Ebu ‘Avâne, *Müstahrec*, XVIII, 222; Taberânî, *el-Mu‘cemu‘l-Evsat*, I, 242.

⁶¹⁵ وَتَرَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً مُبَارَكًا : “Gökten bereketli bir su indirdik”, Kaf, 50/9.

⁶¹⁶ İbn Mâce, Nikah, 20.

⁶¹⁷ Bkz. Buhârî, Humus, 5; İbn Hibbân, *Sahîh*, II, 317, II, 319, IV, 82, VII, 97, X, 396, XI, 63.

⁶¹⁸ Bâcî, *Müntekâ*, I, 128, III, 43; Kâdî İyâz, *İkmâl*, I, 457; Aynî, *Şerhu Süneni Ebi Dâvûd*, III, 400; Keşmîrî, *Feyzu‘l-Bârî*, I, 100; Useymîn, *Şerhu Riyâzi‘s-Sâlihîn*, I, 263; Hamza Muhammed Kasım, *Menâru‘l-Kârî*, III, 59.

⁶¹⁹ Şârihler tarafından sıklıkla kullanılan bu kavram Hz. Peygamber’in zatı hariç O’ndan bir parça veya kullandığı eşyaları ifade etmektedir. Bundan dolayı ileride de sıklıkla kullanılacak olan bu kelime tercih edilmiştir.

teberrükü yasaklayan yahut sınırlayan ifadelere rastlanmamaktadır.⁶²⁰ İbn Teymiyye bu konuda şöyle demektedir:

“Veli ve salih kulların bereketi, insanları Allah’a itaate çağırmaları ve yaratılmışlara hayır dua etmeleridir. Allah, onların aracılığıyla rahmetini indirir, azabını da kaldırır. Bu şekilde bir bereket haktır ve dinde vardır. Ancak herhangi bir yerde meftun bulunan bir kimse sebebi ile Allah’ın o mekanda bulunan kişileri - Allah’a itaat etmese bile- koruması inancı tam bir cehalettir. Allah Rasulu (s) Medine de meftun olmasına rağmen Medine şehri birçok yağma, savaş ve korku olaylarına şahit olmuştur. Çünkü Medine ehli Hulefa-i Raşidin’den sonra birçok bidat ortaya atıldılar. Halbuki Allah onların zamanında iman ve takvaları sebebiyle bela ve musibeti def ediyordu”.⁶²¹

Bu açıklamalarıyla İbn Teymiyye konuyu, kişinin ibadet ve itaatte bulunmadan Hz. Peygamber’in kabrine giderek teberrükte bulunmak suretiyle bereket ve kurtuluş ümit etme şeklinde yorumlamıştır. Ancak araştırmamız kadarıyla bu şekilde bir teberrükü onaylayan ve buna teşvik eden bir görüşe rastlamadık. Onun bu tür yorumlarını yaşadığı zamanda ortaya atılan hurafelere bir tepki olarak anlamak mümkündür. İbn Teymiyye bu açıklamaları yaptıktan sonra teberrükü üç kısma ayırmaktadır:

1. Meşru teberrük: Bu kısım teberrük ikiye ayrılır: Birincisi; hakkında birçok hadis bulunan, Hz. Peygamber hayatta iken kendisi tarafından da onaylanan, Hz. Peygamber’in (s) bedeni, saç, teri ve elbiseleri gibi eserleri ile teberrüktür. Allah (c.c), Hz. Peygamber’e (s) ve O’nun bedenine bereket vermiştir. Bunun caiz olduğu hususunda birçok delil vardır ve bunda ihtilaf yoktur. Ancak günümüze kesin olarak Hz. Peygamber’e (s) ait olan hiçbir şey ulaşmamıştır. Dolayısıyla O’nunla teberrük edilebilecek tek şey O’nun yoluna tabi olmaktır. Hz. Peygamber’e (s) iman edip ona tabi olan kimse dünya ve ahiret bereketlerine ulaşmış olur. İkincisi; bazı zaman ve mekanlarla teberrüktür. Kabe, Mescid-i Haram, Mescid-i Nebevî, Mescid-i Aksa,

---

⁶²⁰ Yâfi’î, *et-Teberrük bi’s-Sâlihîn*, s. 75.

⁶²¹ İbn Teymiyye, *Mecmû’u’l-Fetâvâ*, XI, 115.

Kadir gecesi, arafe günü, zezem ve sahur gibi hakkında şer'î delil varid olan şeylerle teberrük caizdir. Hakkında nass olmayan şeyler ile teberrük ise caiz değildir.

2. Şirk olan teberrük: Bu kısım, yasak olan teberrük olup ikiye ayrılır. Birincisi; teberrükte bulunan kişinin Allah'tan başkasının gücünün yetmediği hayır ve bereketi herhangi bir şeyden istemesidir. Çünkü Allah (c.c) bereketin yegane yaratıcısı ve kaynağıdır. Zira Buhârî'nin rivayet ettiği bir hadiste Hz. Peygamber (s) "*Bereket Allah'tandır*" demiştir.⁶²² Bu bereketi başkasından istemek veya başkasının bizatihi ona verdiği inandırmaktır. Bunun şirk olduğunda da ittifak vardır.

İkinci kısım ise; bidat olan teberrüktür. Allah'ın kendisinde bereket verdiği ile alakalı herhangi bir şer'î delil bulunmayan şeylerle yapılan teberrüktür. Bu da şüphesiz haramdır. Çünkü bu delilsiz olarak bir ibadet uydurmaktır. Ayrıca bu çeşit teberrük küçük şirk olup kişiyi büyük şirke götürür. Bu da iki kısma ayrılır:

Birincisi; veli ve salih kullar ile teberrüktür. Hz. Peygamber (s) dışındaki veli ve salih kulların bedenleri veya eserleri ile teberrükün meşru olduğuna dair sahih bir delil yoktur. Bundan dolayı sahabenin veya tabîinin hiçbirinden salihlerin bedenleri veya eserleri ile teberrükte bulduklarına dair herhangi bir haber varid olmamıştır. Onların ümmetin en hayırlıları olan Ebûbekir (r.a), aşere-i mübeşşere veya ehli beytten hiçbir kimse ile teberrükte bulunmamaları bunun meşru olmadığına açık delildir. Bu şekilde teberrükte bulunan kimse, Allah'a (c.c) ve Rasulu'ne (s) asi olmuştur. Çünkü bu özelliği Allah (c.c), Hz. Peygamber'den başkasına vermemiştir. Mesela bir kimsenin salihlerin elbiselerine dokunması, onun içtiği kaptan su içmesi ve bununla bereket umması, onların kabirlerini öpmesi, teberrük niyetiyle kabir topraklarını alması, kabirlerin yanında namazların ve dualarının kabul olması niyetiyle orada namaz kılması bu kısımdandır.

İkincisi; hakkında meşru teberrükün caiz olduğuna dair nas bulunmayan zamanlar, mekanlar ve diğer şeylerle yapılan teberrüktür. Sevr dağı, Hira mağarası, Arafat, seferlerde Hz. Peygamber'in (s) uğradığı veya namaz vakti olduğu için namaz

---

⁶²² Buhârî, Menakıb, 22, Eşribe 30.

kıldığı yerlerde teberrük niyetiyle namaz kılmak, bu gibi mekanlara teberrük niyetiyle dokunmak ve hac haricinde bu yerlere gitmek caiz değildir.⁶²³

Özellikle ölümlerle veya kabirleriyle teberrükte bulunmanın caiz olmadığını savunan İbn Bâz'a göre ise teberrük, sadece Allah'tan istenir. Ona göre Allah sadece kendisini "Tebâreke" vasfıyla zikretmiştir. Bunun manası, "Allah (c.c) azamette ve berekette en üstün derecededir" demektir. Kul ise "Mübarek"tir. Allah (c.c) onu hidayete erdirdiği ve onunla kulları faydalandığı zaman bu mertebeye ulaşır. Nitekim Allah (c.c), kulu ve resulü İsa (a.s.) için bu ifadeyi kullanmıştır.⁶²⁴

Bu tür tasnife ve teberrüğe karşı çıkan açıklamalara cevap veren Yâfi'î, konuyu şöyle değerlendirmektedir: "Salihlerin eserleriyle teberrük ile ilgili iki görüş vardır: Birincisi; dört mezheb imamı ve diğer müçtehit alimlerin görüşüne göre caizdir. İkinci görüş ise teberrük niyetiyle yapılan bu tür uygulamaların haram olduğu görüşüdür. İbn Teymiyye ve diğerlerinin iddia ettiği yasak olan bu teberrük, kişinin günah işlemesi ile beraber Hz. Peygamber (s), herhangi bir veli, salih kul sebebiyle veya hiçbir ameli olmadan sırf onlara intisap etmesiyle kendisine bir hayrın geleceğine veya kendisinden bir şerrin defolacağına inanmasıdır. Bilindiği kadarıyla bu tür teberrükün yasak olmasını savunanların ilki İbn Teymiyye'dir. Daha sonra İbnü'l-Kayyim,⁶²⁵ Şâtibi⁶²⁶ ve İbn Receb gelmektedir.⁶²⁷ Bunlara göre genel olarak teberrük, hayatındayken Hz. Peygamber'e (s) mahsustur. Böyle bir teberrükte salih kullara ibadet etme tehlikesi vardır ve ne sahabe ne de selef ulema böyle bir ameli yapmıştır. "Hz. Peygamber (s) ve salih kullara ittiba, onların duası ve onlar sebebiyle Allah'ın verdiği bereketin bizim için de meydana gelmesi" şeklindeki teberrük hususunda her iki tarafta ittifak halindedir. Esasında İbn Teymiyye dışındaki alimlerin herhangi bir ayrıma gitmemesindeki sebep, cevaz verdiği teberrükten bunu kast etmeleridir".⁶²⁸

⁶²³ İbn Teymiyye ve diğerlerinin bu konu hakkındaki detaylı açıklamaları için bkz. İbn Teymiyye, *İktizâü's-Sırâti'l-Müstekîm*, II, 326; *Mecmû'u'l-Fetâvâ*, XI, *el-Fetâvâ'l-Kübrâ*, V, 358; İbn Kayser, *Cühûdü Ulemâü'l-Hanefiyye fî İptâli Akâidi'l-Kubûriyye*, III, 1575; el-Cibrîn, *Teshîlü'l-Akâideti'l-İslâmiyye*, s. 289; Useymîn, *el-Kavlü'l-Müfîd 'alâ Kitâbi't-Tevhîd*, I, 137.

⁶²⁴ İbn Bâz, *Mecmu' Fetâvâ*, IV, 330.

⁶²⁵ İbnü'l-Kayyim, *Zâdu'l-Meâd*, III, 526.

⁶²⁶ Şâtibi, *el-İ'tisâm*, I, 483.

⁶²⁷ İbn Receb, *el-Hükmü'l-Cedîra bi'l-İzâ'a*, I, 46.

⁶²⁸ Yâfi'î, *et-Teberriük bi's-Sâlihîn*, s. 55.

Yâfi'î'ye göre; ilk olarak konuyu “Hz. Peygamber (s) hayatta iken ona mahsustur” diyerek sınırlandırmak için delil gereklidir. Çünkü bir hükümde asıl olan umum olup sınırlandırıcı bir delilin olmasıdır. İkincisi; “sahabe ve selef bunu yapmamıştır” şeklindeki bir iddia da doğru değildir. Çünkü sahabe ve daha sonraki dönemlerde teberrük rivayetleri bulunmaktadır. “Hz. Peygamber’den başkasıyla yapılan teberrükle ilgili rivayetler zan içermektedir” diye bu rivayetler uydurma sayılamaz. Çünkü şeri hükümlerin çoğu zan içermektedir. Üçüncüsü ise, “Salih kimselerle teberrükte aşırıya gidilerek şirke düşme tehlikesi” iddiasıdır. Halbuki bu tehlike Hz. Peygamber (s) ile teberrükte, hatta diğer ibadetlerde de söz konusudur. O zaman şirke düşme tehlikesi olanın hiçbir amel yapmaması gerekirdi. Dolayısıyla bu gerekçe ile ameller engellenemez. Hz. Peygamber ve salih kullarla teberrükte bulunan kimsenin niyeti teberrük değil de ibadet ise o zaman teberrük olmaz ancak şirk olur.⁶²⁹

Teberrük eyleminin tarihsel süreci incelendiğinde durumun İbn Teymiyye’nin iddia ettiği gibi olmadığı görülmektedir. Zira hem İbn Teymiyye’den önce hem de sonra Hz. Peygamber’in (s) veya salih kulların kabrine gelerek hatta kabrini öperek yapılan teberrük konusunda ilk zamandan itibaren bir takım uygulamalar nakledilmektedir. Bununla beraber Hz. Peygamber’in (s) kabrini öpmenin hükmü hususunda ihtilaf da bulunmaktadır. “İbn Ömer, Hz. Peygamber’in (s) minbere oturduğu yeri ve eli ile tuttuğu topuzu öpmüştür. Ancak kabrinin toprağını veya duvarlarını öpme hususunda selefın bir uygulaması yoktur” diyen Aliyyül Kârî bunu caiz görmemektedir.⁶³⁰ Hz. Ebû Bekir’in, Hz. Peygamber vefat edince onu öptüğünü delil getirerek bir ölüyü teberrük niyetiyle öpmenin caiz olduğunu söyleyen Zürkânî,⁶³¹ “Hz. Peygamber’in (s) kabrini öpmek ise mekruhtur. Ancak teberrük niyetiyle olursa kerahet yoktur” demektedir.⁶³²

Fıkıh kitapları incelendiğinde alimlerin kanaatinin de bu şekilde olduğu görülmektedir. Bu görüş sahiplerine göre takva ve vera sahibi alimin, anne-babanın, yaşlıların ve salih kimselerin elini teberrükten öpmek, musafaha yapmak caizdir. Ölüyü öpmekte de bir beis yoktur. Çünkü Hz. Ebûbekir, Hz. Peygamber (s) vefat edince

⁶²⁹ Yâfi'î, *et-Teberrük bi's-Sâlihîn*, s. 57.

⁶³⁰ Aliyyül Kârî, *Şerhu's-Şifâ*, II, 153.

⁶³¹ Zürkânî, *Şerhu Mevâhib*, XII, 143.

⁶³² Zürkânî, *Şerhu Mevâhib*, XII, 215.

O’nu alnından öpmüştü. Süfyân es-Sevrî, “Alimin veya adil sultanın elini öpmek mübahdır” demiştir.⁶³³

Abdullah b. Ahmed b. Hanbel, babasına “Hz. Peygamber’in (s) minberine veya kabrine teberrük için dokunmak, onu öpmek veya buna benzer hareketler yapmanın hükmünü sorduğunda babasının “bunda bir beis yoktur” dediğini nakleder.⁶³⁴

Ahmed b. Hanbel’in bu fetvasını nakleden Zehebî, açıklamasının devamında sahabe bunu yapmamış olsa bile bu şekilde teberrük caiz midir? sorusuna şöyle cevap vermektedir: “Sahabe Hz. Peygamber’i (s) diri olarak gözleriyle gördüler ve onunla uzun zaman geçirdiler. Onun elini öptüler, abdest suyu için ölesiye kapıştılar, saçlarını aralarında taksim ettiler ve tükürdüğü zaman onun tükürüğünü yüzlerine sürdüler. Fakat bu, sonraki nesillere nasip olmadı. Vefatından sonra gelen bu nesil onun kabrine yönelerek saygı gösterdi, O’nu selamladı ve öptü. Sabit b. el-Bünânî (128/746), Enes b. Malik’in (93/711) elini yüzüne sürüp ‘Bu el, Rasulullah’nın (s) elini tutan eldir’ demiştir. Bir Müslüman bu gibi davranışları ancak Allah Rasulu’nü çok sevdiği için yapar. Çünkü Müslümanlar Allah ve Rasulu’nü herşeyden daha çok sevmekle emrolunmuştur. Hatta Hz. Ebûbekir ve Hz. Ömer’i (r.a) kendinden daha çok sevmek bir Müslümanın ahlakındandır. Eğer Hz. Yusuf’un kardeşlerinin ona yaptıkları tazim secdesi gibi secde yapmak Hz. Peygamber’e (s) izin verilseydi Müslümanlar bunu yaparlardı. Bir Müslüman Hz. Peygamber’in (s) kabrine doğru tazim secdesi yapmaktan nehyolunmuştur. Eğer yaparsa veya kabre doğru namaz kılarsa günahkar olur, ancak tekfir edilmez.⁶³⁵

Tarihsel süreç incelendiğinde vefat eden kişinin kabrine gelmek suretiyle yapılan teberrük eyleminin Hz. Peygamber’le (s) sınırlı olmadığı görülmektedir. Örneğin Saymerî (436/1045), günümüze kadar ulaşan, erken dönem Irak ve çevresi Hanefî fakihleri hakkında önemli bir kaynak olan ilk Hanefî tabakat kitabı *Ahbâru Ebî Hanîfe ve Ashâbih* isimli eserinde⁶³⁶ “Mâlikî fakihlerinden bir çok alimin kabri de

⁶³³ Zeylâî, *Tebyînü’l-Hakâik*, VI, 25; Haddâdî, *el-Cevheratü’n-Neyyira*, II, 286; Aynî, *Minhatü’s-Sülûk fî Şerhi Tuhfet’l-Mülûk*, s. 415; Molla Hüsrev, *Dürerü’l-Hükkâm*, I, 318; Tahtâvî, *Hâşiyetü’t-Tahtâvî ‘al’a Merâki’l-Felâh*, s. 320.

⁶³⁴ Ahmed b. Hanbel, *İlel*, II, 492.

⁶³⁵ Zehebî, *Mu’cemü’s-Şuyûhi’l-Kebîr*, I, 73; *Siyer*, II, 212.

⁶³⁶ Başoğlu, Tuncay, “Saymerî”, *DİA*, Ankara, 2009, XXXVI, 216; Saymerî ve eseri hakkında detaylı bilgi için bkz. Çeker, Huzeyfe, *Hanefî Mezhebinde Biyografi Geleneği*, s. 253-257.

Bağdat'tadır. İnsanlar teberrük için onların kabirlerini ziyaret ederler" dedikten sonra Ali b. Meymûn'dan rivayetle İmam Şâfiî'nin şöyle dediğini nakletmiştir:

"Ben her gün İmam Ebû Hanîfe'nin kabrini ziyarete gidip onunla bereketleniyorum. Bir hacetim olduğu zaman iki rekât namaz kılıyorum ve hacetimi onun kabrinin yanında Allah'tan istiyorum. Ondan sonra hacetim kabul olunuyor".⁶³⁷

İbn Âbidîn de bu bilgiyi paylaştıktan sonra şu açıklamaları yapar: "Ebû Hanife, Hz. Peygamber'in (s) mucizelerindendir. Bunda şaşılacak bir şey yoktur. Çünkü birçok insan uygulamalarında onun görüşleriyle amel etmektedir".⁶³⁸

Zehebî'nin naklettiğine göre insanlar Harun b. Sâlim'in (309/922) kabri ile teberrük ediyorlardı. Onun kabri duaların kabul olduğu mekan olarak biliniyordu ve bu defalarca tecrübe edilmiştir.⁶³⁹

Hayatta olan salih kimseler ile teberrük meselesinde de birçok olay nakledilmiştir. Örneğin Zehebî'nin sukût ettiği Hâkim rivayetine göre; Muhammed b. Talha b. Ubeydullah ashabin zâhit ve müçtehit olanlarındandı. Sahabe onunla ve onun duası ile teberrük ederdi. "Seccâd" lakabı ile çağrılan ilk kişi odur.⁶⁴⁰

Tabîinden olan Süfyan es-Sevrî için de benzer bilgiler bulunmaktadır. Amr b. Kays el-Melâî'nin tercemesini veren rical kitapları onun hakkında "Kûfelilerin büyüklerindendir. Sevrî onun yanına gelir, ona selam verir ve onunla teberrük ederdi" gibi ifadeler geçmektedir.⁶⁴¹

Abdullah b. Ahmet b. Hanbel babasında Hz. Peygamber'in (s) saçının bulunduğunu ifade ederek şöyle demektedir: "Babamın, Hz. Peygamber'in (s) saçını

⁶³⁷ Saymerî, *Ahbâru Ebî Hanîfe ve Ashâbih*, s. 94. Konu ile alakalı diğer rivayetler için bkz. Hafîb Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, I, 135, Ebul-Vefâ el-Kuraşî, *el-Cevheru'l-Maziyye fî Tabakâti'l-Hanefiyye*, II, 519; Sefîrî, *el-Mecâlisü'l-Va'ziyye*, I, 156; Heytemî, *Kitâbu Hayrâtü'l-Hisan*, s. 72.

⁶³⁸ İbn Âbidîn Haskefi'den bu sözü naklettikten sonra benzer şekilde birtakım açıklamalarda bulunur. Bkz. İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, I, 55.

⁶³⁹ Zehebî, *Târîh*, V, 949. Benzer rivayetler için bkz.: Taberî, *Târîh*, I, 155; Ebû Nuaym, *Ma'rifetü's-Sahâbe*, I, 100; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, LXX, 217; İbn Abdilber, *İstîâb*, IV, 1606; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII, 123; Münâvî, *Feyzu'l-Kadîr*, I, 230; Şevkânî, *Tuhfetu'z-Zâkirîn*, s. 74, v.d.

⁶⁴⁰ Hâkim, *el-Müstedrek*, III, 422. Hakim bu rivayeti Muhammed b. Talha b. Ubeydullah'ın (r.a) menakıbının anlatıldığı bab başlığında şeyhi Ebû Abdullah el-İsbehânî'den sahih olarak naklettiğini söylemektedir.

⁶⁴¹ İclî, *Ma'rifetü's-Sikât*, II, 182, Mizzâ, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XXII, 202; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, VIII, 93.

ağzına alıp öptüğünü, iki gözünün üzerine koyduğunu, onu suya daldırıp suyunu içtiğini ve onunla şifa talep ettiğini gördüm”.⁶⁴²

Mervezî (292/905) hocası Ahmet b. Hanbel’i şöyle derken işittiğini nakletmektedir: “Salih kimselerden olan Yahya b. Yahya ibadet ederken giydiği cübbesinin bana verilmesini vasiyet etmişti. Vefatından sonra oğlu o cübbeyi bana getirdiğinden beri onunla teberrük ediyorum”.⁶⁴³

İbnü’l-Cevzî’nin naklettiğine göre; Dârekutnî şöyle demektedir: Ebû’l-Feth el-Kavvâs sika birisiydi. Abdal’dan⁶⁴⁴ olup duası kabul olan kimselerdendi. Biz onunla teberrük ederdik. 385 senesinde vefat etti ve Harp kapısına defnedildi.⁶⁴⁵

İbn Asâkir ve Zehebî’nin naklettiğine göre ise zamanının büyük şairlerinden olan Kümeýt b. Zeyd (126/743), Zeynelâbidîn (94/712) ile karşılaştığında onu ve ehli beyti öven bir kaside okuyarak “Ben seni ve ehli beyti kıyamet gününde Rasulullah’a (s) yakın olmama vesile olsun ümidiyle methettim” dedi. Bunun üzerine Zeynelâbidîn, “Senin mükafatını vermekten aciziz. Ancak sefer giderlerin ve ailen için kullanmak üzere şu ücreti al” diyerek ona bir miktar dirhem uzattı. Kümeýt “Senden gelen en ufak bir şey benim için büyük şereftir. Ancak teberrük etmem için üzerindeki elbiseden bana bir parça vermen benim daha çok hoşuma gider” dedi. Bunun üzerine Zeynelâbidîn ayağa kalktı ve üzerindeki elbiseyi çıkartarak ona verdi.⁶⁴⁶

Fakihler eserlerinde teberrükün cevazı noktasında birtakım görüşler sunmuşlardır. Örneğin İbn Rüşd, Hz. Peygamber’in (s) namaz kıldığı yerde teberrükün namaz kılmanın müstehap olduğu İmam Mâlik’ten nakletmektedir.⁶⁴⁷ Bununla beraber “Fıkıhından veya takvasından dolayı bir kimse ile teberrük olunur” demektedir.⁶⁴⁸

⁶⁴² Ebû Nuaym, *Hilyetü’l-Evliyâ*, IX, 183.

⁶⁴³ İbn Müflih, *el-Âdâb*, II, 335; Zehebî, *Siyer*, X, 517.

⁶⁴⁴ Abdal terimi dünya ilgilerinden kurtularak kendisini Allah yoluna adayan ve ricâlü’l-gayb diye adlandırılan evliya zümresi içinde yer alan sûfi veya erenler hakkında kullanılır. Bkz. Uludağ, Süleyman, “Abdal”, *DİA*, I, 59.

⁶⁴⁵ İbnü’l-Cevzî, *Sıfatü’s-Safve*, I, 549; İbn Kesîr *el-Bidâye*, XI, 319.

⁶⁴⁶ İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, L, 229; Zehebî, *Tarih*, III, 486.

⁶⁴⁷ İbn Rüşd, *el-Beyân ve’t-Tahsîl*, I, 369.

⁶⁴⁸ İbn Rüşd, *el-Beyân ve’t-Tahsîl*, II, 238. Benzer görüşler için ayrıca bkz. Haddâdî, *el-Cevheratü’n-Neyyira*, I, 333.

İbn Nüceym, “Kendisi ile teberrük edilen salih zatların ölümünü ilan etmekte bir beis yoktur” derken,⁶⁴⁹ Hz. Ömer’in, Hz. Peygamber’in yanına defnedilmesini istemesinden teberrük için salihlerin yanına gömülmeyi istemenin caiz olduğu hükmü çıkarılmıştır.⁶⁵⁰

Begavî ise; “Rasulullâh (s) ve ashabı, hacrû’l-esvedî yüceltmek ve onunla teberrük için öpmüşlerdir. Zemzem de diğer beldelere teberrük için taşınır”⁶⁵¹ derken Şeyhîzâde (1078/1667), “Allah bazı geceleri, bazı beldeleri üstün tuttuğu gibi bazı taşları bazılarına üstün tutmuştur. Harem bölgesinin toprağından teberrük için az bir miktar almakta bir beis yoktur”⁶⁵² demektedir.

Tasavvuf erbabına göre ise teberrük konusu daha da geniştir. Örnek olarak Sülemî (412/1021), Ma’rûfu’l-Kerhî’den (200/815) bahsederken “O büyük meşâyihın önderlerindedir. Vera sahibi olup Sırrî es-Sakâtî’nin (253/867) hocasıdır. Kabri Bağdat’ta bilinen bir yeredir. İnsanlar tevessül ve teberrük için onu ziyaret ederler” demektedir.⁶⁵³ Kuşeyrî (465/1072) ise *Risâle*’de şöyle demektedir: “İslam tarihinde tevhid ilmini bilen alimlerden ve imamlardan şeyhi olmayan hiç kimse yoktur. Bu alimler ve imamlar şeyhlerine teslim olmuş ve onlarla teberrükte bulunmuşlardır”.⁶⁵⁴ Gazzâlî, *İhyâ*’nın birçok yerinde teberrükten bahsederek şöyle demektedir: “Cemaatin himmeti ve dualarıyla teberrük için cenazenin kalabalık olmasını istemek müstehaptır.⁶⁵⁵ Fakirin, zengine olan üstünlüğünü bilmemek cehalettir. Fakirler hakir görülemez. Bilakis onlarla teberrük edilir.⁶⁵⁶ Misafir davetlerinde yemeği yeterli miktarda sunmak gerekir. Eğer yemek az olursa muruvveti zedeler. Gereğinden fazla sunulursa da yapmacık ve gösteriş olur. Eğer çok misafir çağırıp onların artıklarını teberrük için yiyebilirse bu durumda bir beis yoktur.”⁶⁵⁷

---

⁶⁴⁹ İbn Nüceym, *el-Bahru’r-Râik*, II, 195; Tahtâvî, *Hâşiyetü’t-Tahtâvî*, I, 565; Şürünlâlî, *Merâkî’l-Felâh*, s. 213.

⁶⁵⁰ İbn Âbidîn, *Reddü’l-Muhtâr*, II, 233; Tahtâvî, *Hâşiyetü’t-Tahtâvî*, s. 612.

⁶⁵¹ Begavî, *Şerhu’s-Sünne*, VII, 114 ve 300.

⁶⁵² Şeyhîzâde, *Mecme’u’l-Enhur*, I, 301.

⁶⁵³ Sülemî, *Tabakâtu’s-Sûfiyye*, s. 81.

⁶⁵⁴ Kuşeyrî, *er-Risâle*, II, 572.

⁶⁵⁵ Gazzâlî, *İhyâ*, I, 204.

⁶⁵⁶ Gazzâlî, *İhyâ*, I, 217.

⁶⁵⁷ Gazzâlî, *İhyâ*, II, 17.

Berîka sahibi Ebû Saîd el-Hâdimî (1156/1743) ise şöyle demektedir: Allah'ın bereketi her şeyde bulunabilir. Bir sözde, kişide, fiilde, mekanda hatta salih kulların bastığı toprakta, oturduğu yerde veya onunla arkadaşlık yapmış kişilerde. Hasılı bu gibi Allah'ın kendisine bereket verdiği şeylerle teberrük yapılabilir.⁶⁵⁸

Sonuç olarak teberrük amelinin tarihsel süreci incelendiğinde bu konuda İslam alimlerinin uygulamalarına rastlamanın mümkün olduğu anlaşılmaktadır. Tarihsel süreçte selefın görüş ve amelleri şeriata uygun olma noktasında tevessül ve istigâsede olduğu gibi teberrük konusunda da sınırları belirlemiştir.

3.3. KUR'AN-I KERİM'DE TEBERRÜK

Kur'ân-ı Kerîm'de teberrük kelimesi geçmemekle beraber “bereket, mübarek, bereketli kıldık” gibi ifadeler sıklıkla geçmektedir. Bereketli ve mübarek kılınan şeyin bereketinden istifade edilmesi, teberrük amelinin asıl gayesini oluşturmaktadır. Bereket kavramının teberrük ile olan alakasından dolayı bu kavram üzerinde durulacaktır. Teberrük kelimesi ile aynı kökten isim olan “bereket” (بَرَكَتٌ) kelimesi üç ayette çoğul olarak “berekât” (بَرَكَاتٌ) şeklinde geçmektedir. Ayrıca yirmi dokuz ayette aynı kökten türeyen isim ve fiiller bulunmaktadır. Kur'ân'da geçen “berekât” kelimelerinden biri “rahmet”⁶⁵⁹, diğeri “selâm”⁶⁶⁰ kelimesiyle birlikte zikredilmiştir. Diğeri bir ayette ise iman ve takva sahibi toplumlara gökten ve yerden bereket kapıları açılacağı, insanların başına gelen felâketlerin ise onların tuttuğu kötü yol sebebiyle olduğu açıklanmıştır.⁶⁶¹ Bu ayet, tefsirlerde “Gökten ve yerden gelecek bereketler, bereketin kaynağı olan yağmurun yağması ve toprağın verimli kılınmasıyla mahsul ve gelirin çoğalması, bolluk ve hayrın yaygınlaşması, madenler, dağlar, denizler, göller ve akarsulardan faydalanılması, böylece nimet, refah ve saadetin artması” şeklinde yorumlanmaktadır.⁶⁶² Diğeri bir yoruma göre semanın bereketi duanın kabul olması, yerin bereketi ise işlerin kolaylaştırılmasıdır.⁶⁶³ Mesela semadan indirilen yağmur

⁶⁵⁸ Hadimî, *Berîkatü Mahmûdiyye*, II, 128.

⁶⁵⁹ قِيلَ يَا نُوحُ اهْبِطْ بِسَلَامٍ مِنَّا وَبَرَكَاتٍ عَلَيْكَ وَعَلَىٰ أُمَّمٍ مِّمَّن مَعَكَ وَأُمَّمٌ سَنُمَتِّعُهُمْ ثُمَّ يَمَسُّهُم مِّنَّا عَذَابٌ أَلِيمٌ , Hûd, 11/48.

⁶⁶⁰ قَالُوا أَتَعْجَبِينَ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ رَحْمَتُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ عَلَيْكُمْ أَهْلَ الْبَيْتِ إِنَّهُ حَمِيدٌ مَّجِيدٌ , Hud, 11/73.

⁶⁶¹ وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْفُرَىٰ آمَنُوا وَاتَّقَوْا لَفَتَحْنَا عَلَيْهِم بَرَكَاتٍ مِّنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ وَلَكِن كَذَّبُوا فَأَخَذْنَاهُم بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ . A'râf, 7/96.

⁶⁶² Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân*, XXIII, 664; Semerkandî, *Bahru'l-'Ulûm*, I, 534; Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XIV, 322; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, III, 260; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, III, 451;

⁶⁶³ Mâverdî, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, II, 243.

mübarek olarak nitelendirilirken⁶⁶⁴ topraktan biten zeytin ağacı da aynı şekilde mübarektir.⁶⁶⁵

Aynı kökten gelen “noksan sıfatlardan münezzehe ve yüce” anlamındaki “tebâreke” (تَبَارَكَ) ifadesi⁶⁶⁶ farklı ayetlerde Allah’a nisbet edilmiştir.⁶⁶⁷ Allah’ın kitabının mübarek bir gecede indirildiği ifade edilirken⁶⁶⁸ Kur’an’ın kendisi de aynı şekilde müminlerin kalbine şifa, feyiz kaynağı ve mübarektir.⁶⁶⁹

“Şüphesiz, âlemlere bereket ve hidayet kaynağı olarak insanlar için kurulan ilk ev (mâbet), Mekke’deki (Kâbe)dir”⁶⁷⁰ ayetinde ifade edildiği gibi Beytullah’ta bereketin kaynağı olarak mübarektir.

Bundan başka Hz. Musa’nın Allah (c.c) ile konuştuğu Tûr-i Sinâ’da “Mübarek yer” olmakla beraber⁶⁷¹ Mescid-i Aksâ ve çevresi de mübarek kılınmıştır.⁶⁷²

Tufandan sonra Hz. Nuh ile ona inanan kimselerin bulunduğu geminin karaya oturduğu mübarek yere⁶⁷³ yüce Allah’ın selâm ve bereketleriyle gemiden inmeleri talimatı verilmiştir. Dil alimi Ferrâ, bu ayette geçen “berekât” kelimesini (tahiyyâtta) “ve berekâtühû” gibi) saadet ile açıklamıştır.⁶⁷⁴ Çeşitli tefsirlerde söz konusu ayette geçen “selâm” ve “bereketler”, gemidekilerin dünyada boğulmaktan ahirette de azaptan kurtarılacak saadete, hayır ve güzelliklere ulaştırılmaları şeklinde yorumlanmıştır.⁶⁷⁵

Başka bir ayette geçen berekât kelimesine⁶⁷⁶ Hz. İbrâhim’in eşi Sâre’nin melekler tarafından yaşlı olduğu halde bir çocukla müjdelenmesinin akabinde Allah’ın

⁶⁶⁴ وَنَزَّلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً مُبَارَكًا فَأَنْبَتْنَا بِهِ جِبَاتٍ وَحَبَّ الْحَصِيدِ , Kâf, 50/9.

⁶⁶⁵ شَجَرَةٌ مُبَارَكَةٌ رَيْثُونِيَّةٌ , Nur, 24/35. Bereket kavramı ile alakalı daha detaylı açıklamalar için bkz. Tümer, Günay, “Bereket”, *DİA*, V, 487

⁶⁶⁶ “Tebâreke” (تَبَارَكَ) ifadesinin Kur’ân’da geçtiği yerlerle alakalı istatistikî bilgi için bkz. Çalışkan, Necmettin, *Habenneke ve Nüzûl Sıralı Tefsiri*, s. 118.

⁶⁶⁷ تَبَارَكَ الَّذِي بِيَدِهِ الْمُلْكُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ , Furkan, 25/1; تَبَارَكَ الَّذِي نَزَّلَ الْفُرْقَانَ عَلَى عَبْدِهِ لِيَكُونَ لِلْعَالَمِينَ نَذِيرًا , Mülk, 67/1.

⁶⁶⁸ إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ مُبَارَكَةٍ إِنَّا كُنَّا مُنذِرِينَ , Duhân, 44/3.

⁶⁶⁹ وَهَذَا كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ مُبَارَكٌ مُصَدِّقٌ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ , En‘âm, 6/92; كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ مُبَارَكٌ لِيَدَّبَّرُوا آيَاتِهِ وَلِيَتَذَكَّرَ أُولُو الْأَلْبَابِ , Sâd, 38/29.

⁶⁷⁰ إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِبَكَّةَ مُبَارَكًا وَهُدًى لِلْعَالَمِينَ , Âl-i İmrân, 3/96.

⁶⁷¹ فَلَمَّا أَتَاهَا نُودِيَ مِنْ شَاطِئِ الْوَادِي الْأَيْمَنِ فِي الْبُقْعَةِ الْمُبَارَكَةِ مِنَ الشَّجَرَةِ أَنْ يَا مُوسَى إِنِّي أَنَا اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ , Kasas, 28/30.

⁶⁷² سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَى الَّذِي بَارَكْنَا حَوْلَهُ , İsrâ, 17/1.

⁶⁷³ وَقُلْ رَبِّ أَنْزِلْنِي مُنْزَلًا مُبَارَكًا وَأَنْتَ خَيْرُ الْمُنْزِلِينَ , Mü’minûn, 23/29.

⁶⁷⁴ Ferrâ, *Me‘âni l-Kurân*, II, 23.

⁶⁷⁵ Semerkandî, *Bahru’l-‘Ulûm*, II, 154; İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, IV, 327.

⁶⁷⁶ قَالُوا أَنْعَجِبِينَ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ رَحِمَتُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ عَلَيْكُمْ أَهْلَ الْبَيْتِ إِنَّهُ حَمِيدٌ مَجِيدٌ , Hûd, 11/73.

bir rahmeti ve bereketlerinden biri olarak çocuk doğurabilmesi yorumları yapılmıştır. Daha sonra melekler tarafından Hz. İbrahim (a.s) ve ailesine dua olan⁶⁷⁷ bu ifade Müslümanlar arasında bir selamlaşma, Allah Rasulu için de bir salavat⁶⁷⁸ ifadesi olarak kullanılmıştır.⁶⁷⁹

Kur'ân-ı Kerîm, bazı kimselerin harap olan şehirlerden bereketli yerlere nakolunduklarından da bahseder. Mesela “*Hor görülüp ezilmekte olan o kavmi (yahudileri) de içini bereketle doldurduğumuz yerin doğu ve batı taraflarına mirasçı kıldık*”⁶⁸⁰ ayetinde olduğu gibi firavunun zulmünden kaçan Yahudiler huzur ve sükûnet içinde rızıklarının temin ettikleri mübarek yere yerleştirilmiştir. Benzer şekilde kavimlerinin helakından kurtarılan İbrahim ve Lût (a.s) Allah'ın bereketler verdiği ülkeye ulaştırılmıştır.⁶⁸¹

Bunlardan başka bazı peygamberler de “mübarek olarak zikredilmiştir: “*Sâlihlerden bir peygamber olarak O'na (İbrahim'e) İshak'ı müjdeledik. Kendisini ve İshak'ı mübarek (kutlu ve bereketli) eyledik. Lâkin her ikisinin neslinden iyi kimseler olacağı gibi, kendine açıktan açığa kötülük edenler de olacak.*”⁶⁸² İsa (a.s) ile alakalı ise: “*Nerede olursam olayım, O beni mübarek kıldı*”⁶⁸³ şeklindeki ifadeler rastlamak mümkündür.

İncelenen ayetlerden anlaşılacağı üzere Kur'an-ı Kerim'de teberrük kavramı geçmemektedir. Ancak teberrük kavramının temelini oluşturan bereket ifadesi ve Allah'ın mübarek kıldığı ifade eden ayetler teberrüğe zemin oluşturmaktadır. Zira kendisinde bereket olduğuna inanılan kişiler ve nesnelere teberrük edilmektedir. Bu ayetler de Allah'ın kendisine bereket verdiği şeyler hakkında bilgi vermesi açısından önem arz etmektedir.

⁶⁷⁷ Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, IV, 189.

⁶⁷⁸ Buhârî, *Enbiyâ*, 12.

⁶⁷⁹ Ebu Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, VI, 179; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, IV, 334.

⁶⁸⁰ وَأَوْرَثْنَا الْقَوْمَ الَّذِينَ كَانُوا يُسْتَضْعَفُونَ مَشَارِقَ الْأَرْضِ وَمَغَارِبَهَا الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا *وَجَعَلْنَا فِيهَا رِوَاسِيَّ مِنْ فَوْقِهَا*, A'râf, 7/137; *وَبَارَكْنَا فِيهَا*, Fussilet 41/10.

⁶⁸¹ *وَنَجَّيْنَاهُ وَلُوطًا إِلَى الْأَرْضِ الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا لِلْعَالَمِينَ*, Enbiyâ, 21/71.

⁶⁸² *وَبَارَكْنَا عَلَيْهِ وَعَلَى إِسْحَاقَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِهِمَا مُحْسِنٌ وَظَالِمٌ لِنَفْسِهِ مُبِينٌ*, Sâffât, 37/113.

⁶⁸³ *وَجَعَلَنِي مُبَارَكًا أَيْنَ مَا كُنْتُ وَأَوْصَانِي بِالصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ مَا دُمْتُ حَيًّا*, Meryem, 19/31.

3.4. HADİSLERDE TEBERRÜK

Sahabe, Hz. Peygamber'e (s) çok önem veriyordu. Alemlere rahmet olarak gönderildiği şuuruyla ve “*Beni anne ve babamızdan daha çok sevmediğiniz müddetçe iman etmiş olmazsınız*”⁶⁸⁴ hadisi gereği O’nu her şeyden daha fazla seviyorlardı. Hudeybiye antlaşması esnasında Mekkeli müşrikler tarafından Hz. Peygamber’e (s) temsilci olarak gönderilen ve o zaman henüz Müslüman olmayan Urve b. Mesud (9/630) sahabenin O’nun etrafında adeta pervane gibi dönmelerine şahit olup Mekke’ye döndüğünde gördüklerini onlara şu sözlerle anlatmıştır: “Ey kavmim! Vallahi Kayser, Kisra ve Necâşî kralları gibi nice kralların yanında elçi olarak buldum. Krallarına bu derece saygı, sevgi ve hürmet gösteren bir topluluk görmedim. Vallahi Muhammed (s) tükürüyor ki o tükürük birinin eline düşüp onu yüzüne, bedenine sürmesin! Kesilen hiçbir saçı yok ki daha yere düşmeden onu biri almasın! Onlara bir emir verir vermez onu derhal yerine getiriyorlar. Abdest aldığı zaman O’nun abdest suyunu almak için adeta kendilerini öldürürcesine birbirleriyle yarışıyorlar. O’nun yanında konuştukları zaman saygıdan kısık sesle konuşuyorlar. O’na hürmetten dolayı bütün gözler onun üzerindeydi. Bana sorarsanız size hangi öneri ile gelirse onu hemen kabul edin”.⁶⁸⁵

Hz. Peygamber (s) hayattayken O’nun saçları ve diğer eserleriyle teberrük edilebileceği hususunda herhangi bir görüş ayrılığı olmamıştır.⁶⁸⁶ Bu konudaki ihtilaf hükmün Hz. Peygamber’e mahsus olup olmadığı ve vefatından sonra O’nun eserleri ile teberrük etmenin cevazı noktasındadır. Şârihler, konu ile alakalı olan hadislerin, Hz. Peygamber’in (s) hayatı ile sınırlı olmayıp vefatından sonra da O’nun eserleri ile teberrüke delil olduğunu söylerken hadislerde geçtiği üzere saçını dağıtmasının nedenini de “İnsanlar yanlarında bulunduğu müddetçe onunla bereketlenmesi, O’ndan bir parça ile Allah’a yaklaşması ve onunla şifa dilemesi” şeklinde açıklamışlardır.⁶⁸⁷

---

⁶⁸⁴ Buhârî, İmân, 7.

⁶⁸⁵ Buhârî, Şurût 15; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, III, 357; Abdürrezzâk, *Musannef*, V, 330; Taberânî, *el-Mu‘cemü’l-Kebîr*, XX, 9; Beyhakî, *es-Sünenü’l-Kübrâ*, IX, 366.

⁶⁸⁶ İbn Hazm, *Haccetü’l-Vedâ’*, s. 123; İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî* I, 274; Şevkânî, *Neylü’l-Evtâr*, I, 78.

⁶⁸⁷ Kâdî ‘İyâz, *İkmâlu’l-Mu‘lim*, IV, 385.

Hatta bu hükmün Hz. Peygamber'e (s) mahsus olmayıp salihlerin eserleriyle teberrükün caiz olduğuna delalet ettiğini söylemişlerdir.⁶⁸⁸

Bazı alimler ise bu hükmün Hz. Peygamber'e mahsus olduğunu söyleyerek başka herhangi bir kimsenin şahsı veya eserleri ile teberrükü kapsamadığını söylerler. Konuda hakkındaki görüşleri şu şekilde özetlemek mümkündür:

Sahabe, Hz. Peygamber'in (s) mübarek saçları, elbiseleri, teri, abdest suyu ve diğer eserleri ile teberrük etmek için birbirleriyle yarışmışlardır. Ümmü Seleme'nin (63/683) yanında da Hz. Peygamber'in (s) saçlarından bir miktar vardı. Sevgi ve saygısından dolayı onları gümüş bir kaba koymuştu. İnsanlar hastalandığı zaman Ümmü Seleme'nin yanına gelirlerdi. O da Hz. Peygamber'in saçlarını suya bandırır ve gelen hastalara bu sudan verirdi. Böylelikle hasta Allah'ın izni ve Hz. Peygamber'in saçının bereketi ile şifa bulurdu.⁶⁸⁹ Ancak bu durum Hz. Peygamber'e (s) mahsustur. Zira başkasının saçıyla, teriyle veya elbisesiyle teberrük caiz değildir. Çünkü sahabe, Hz. Peygamber'den (s) sonra en faziletli kişiler olan Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in (r.a) saçı ile teberrükte bulunup şifa aramamışlardır.⁶⁹⁰

Teberrük konusunda delil olduğu iddia edilen hadisler ve bunlara yapılan itirazlar konularına göre başlıklar altında zikredilecektir. Daha sonra bu rivayetler hakkında muhaddislerin yorumları ile Hz. Peygamber'den sonra salih kulların eserleri ile teberrüğe delil olduğu ileri sürülen görüşler değerlendirilecektir.

3.4.1. Hz. Peygamber'in (s) Abdest Suyu İle Teberrük

Rasulullah'ın (s) bereketi ile birtakım mucizevi olaylar gerçekleşmiştir. Yemek, su ve meyveler az olsa bile çoğalması, Hendek harbinde Hz. Cabir'in kestiği koyunun bütün orduya yetmesi, saralı bir çocuğu tükürüğü ile iyileştirmesi, yavrulamamış dişi deveyi sağması, yüzüne sürdüğü mendilin yanmaması⁶⁹¹ ve tahnik diye isimlendirilen yeni doğan bebeklerin ağzına çiğnediği hurmayı vermesi⁶⁹², örnek olarak

⁶⁸⁸ Nevevî, *Şerhu Sahîhi Müslim*, IV, 319, XI, 36, XIV, 44, XV, 82; Aynî, *Umdetü'l-Kârî*, II, 337; İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, I, 327; Âzimâbâdî, *'Avnu'l-Ma'bûd*, I, 52, XI, 70.

⁶⁸⁹ Hererî, *el-Kevkebü'l-Vehhâc Şerhu Sahîhi Müslim b. Haccâc*, XXIII, 173.

⁶⁹⁰ Useymîn, *Şerhu Riyazı's-Salihîn*, IV, 180.

⁶⁹¹ Bu konudaki rivayetler için bkz. Tuzcu, Recep, *Hz. Peygamber'le ilgili bazı halk inanışlarının el-Hasaisü'l-Kübra'daki dayanakları*, s. 147-160.

⁶⁹² Buhârî, *Zekât*, 68.

zikredilebilir. Bu gibi konularla alakalı birçok rivayet olup herhangi bir ihtilafta bulunmamaktadır.⁶⁹³ Burada konu ile alakalı olan sahabenin, Hz. Peygamber'in (s) abdest suyunun artığı ile teberrük etmesi ile ilgili rivayetlere değinilecektir.

Hz. Peygamber'in abdest suyu ile teberrük meselesi ile ilgili rivayetler incelendiğinde bu konuda iki önemli husus göze çarpmaktadır. Birincisi; Hz. Peygamber'in herhangi bir müdahalesi olmadan Sahabenin teberrük için O'nun abdest suyunu alması, ikincisi ise; Hz. Peygamber'in (s) bizzat kendisinin abdest suyunu, elini yüzünü yıkadığı veya elini sokup karıştırdığı suyu bir hastalığın şifası veya teberrük için vermesidir.

Bazı rivayetlerde sahabenin, Hz. Peygamber'in (s) abdest suyunu teberrük niyetiyle almasından bahsedilmektedir.

3.4.1.1. Câbir b. Abdillâh Rivayetleri

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا عبيدة حدثني الأسود بن قيس عن نبيح العنزي عن جابر بن عبد الله قال سافرنا مع رسول الله صلى الله عليه وسلم قال فحضرت الصلاة قال فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم إن في القوم من طهور قال فجاء رجل بفضلة في إداوة قال فصبه في قدح قال فتوضأ رسول الله صلى الله عليه وسلم ثم إن القوم أتوا ببقية الطهور فقالوا تمسحوا تمسحوا قال فسمعهم رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال على رسلكم قال فضرب رسول الله صلى الله عليه وسلم يده في القدح في جوف الماء قال ثم قال اسبغوا الوضوء الطهور قال فقال جابر بن عبد الله والذي اذهب بصري قال وكان قد ذهب بصره لقد رأيت الماء يخرج من بين أصابع رسول الله صلى الله عليه وسلم فلم يرفع يده حتى توضؤوا أجمعون قال الأسود حسبته قال كنا مائتين أو زيادة

Cabir b. Abdillâh şöyle anlattı: “Bir gün biz Rasulullah ile (s) bir sefere çıkmıştık. Derken namaz vakti girdi. Rasulullah (s) şöyle dedi: “*Aranızda temiz suyu olan var (mi?)*” Bunun üzerine bir adam içinde az su olan matara getirdi ve onu bir kaseye döktü (Oradaki topluluğun bundan başka bir suyu yoktu). Rasulullah (s) onunla abdest aldı. Sonra oradaki topluluk kalan suyun yanına geldi ve “Mesh edin! Mesh edin!” diye seslendiler. Rasulullah (s) onların bu seslenişini duydu ve “*Yavaş olun*” dedi. Sonra Rasulullah (s) kasenin içindeki suya vurdu ve “*Temizleyici (su ile) abdestinizi tamamlayın*” dedi. Bundan Sonra Câbir b. Abdillâh şöyle dedi: “Görme duyumu yok eden Allah’a yemin olsun ki (bu rivayeti yaptığı sırada gözleri

⁶⁹³ İbn Teymiyye, *el-Cevâbü's-Sahîh limen Beddele Dîne'l-Mesîh*, VI, 215.

görmüyordu) suyun Rasulullah'ın (s) parmaklarının arasından çıktığını gördüm. Herkes abdest almadan elini kaldırmadı. Esved dedi ki, orada bulunanları saydım iki yüz küsur kişiydik".⁶⁹⁴

Hiz. Peygamber'in (s) abdest suyunun artığı ile teberrük edildiğini anlatıldığı bu hadisin sıhhati konusunda ittifak vardır. Ravilerden Nübeyh hariç diğerleri *Sahihân* ravilerindedir. Nübeyh ise tabiinden olup sikadır. *Sünen* sahipleri kendisinden rivayette bulunmuştur.⁶⁹⁵

Ahmed b. Hanbel⁶⁹⁶ ve Dârimî⁶⁹⁷ rivayetleri "Rasulullah ile (s) sefere veya gazveye çıkmıştık" şeklinde başlamaktadır. Bu rivayetlerdeki diğer bir farklılık ise "Rasulullah (s) abdestini aldı ve artan suyun bulunduğu tası ise orada bırakıp döndü. İnsanlar da o tasın başına üşüştü ve tasta bulunan suyu almak için koşuşturdular" şeklindedir.

Hiz. Peygamber'in parmaklarından suyun fışkırması ve sahabe'nin o su ile bereketlenmesi kalabalık bir topluluğun göreceği bir şekilde birçok yerde meydana gelmiştir ve hepsinde de sahabe Hiz. Peygamber'in (s) abdest suyu ile bereketlenmiştir.⁶⁹⁸ Meydana gelen bu olaylar birçok sahabe topluluğundan rivayet edilmiş olup manevi mütevatir derecesine ulaşmıştır. Bu mucizenin gerçekleştiğini anlatan diğer rivayetlerde "Zevrâ, Medine evleri ve Hudeybiye" gibi yerler zikredilmiştir.⁶⁹⁹

Hadiste iki kere geçen temmesehû (تمسحوا) fiili temessuh (تمسح) mastarından emir kipinde gelmiştir ve telaşla birbirlerine "mesh edin, mesh edin" demektedirler. Şarihlere göre sahabe bu ifade ile Hiz. Peygamber'in abdestinden kalan su ile Abdest almayı değil teberrük etmeyi kast etmişlerdir. Çünkü tasta kalan az miktarda su oradakilerin abdest almasına yetmez. Nitekim Allah, Peygamber'i vasıtasıyla o suyu bereketlendirip çoğaltmıştır. Böylelikle oradaki herkes o su ile ihtiyacını gidermiştir.

⁶⁹⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, III, 357 ve III, 292; Dârimî, Mukaddime 5; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, VI, 316; İbn Huzeyme, *Sahîh*, I, 95; Beyhakî, *Şu'abu'l-İmân*, XI, 474.

⁶⁹⁵ Nübeyh, İbn Abdullah Ebû Amr el-Kûfî el-Anezî'dir. Bkz. İclî, *Ma'rifetü's-Sikât*, II, 311; Zehebî, *Kâşif*, II, 316.

⁶⁹⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, III, 357.

⁶⁹⁷ Dârimî, Mukaddime 5.

⁶⁹⁸ Musa Şahin, *Fethu'l-Mün'im Şerhu Sahîhi'l-Müslim*, IX, 98.

⁶⁹⁹ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, X, 380.

Hz. Câbir'in "Görme duyumu alan Allah'a yemin olsun" ifadesinden anlaşıldığına göre bu hadisi görme duyusunu kaybettikten sonra rivayet etmiştir.⁷⁰⁰

İbn Huzeyme'nin "Abdest suyunun artığının kullanılmasının mubah olması" babında zikrettiği bu hadisteki abdest suyu kanaatimizce müstamel su olmayıp Hz. Peygamberin abdestinden arta kalan sudur. Nitekim hadisteki ifadeden de bu anlaşılmaktadır.

أخبرنا محمد بن منصور عن سفیان قال سمعت بن المنكر يقول سمعت جابرا يقول : مرضت فأتاني رسول الله صلى الله عليه و سلم وأبو بكر يعوداني فوجداني قد أغمى علي فتوضأ رسول الله صلى الله عليه و سلم فصب علي وضوءه فأفقت

Cabir (r.a.) şöyle dedi: "Ben hasta olduğumda Rasulullah (s) ve Hz. Ebûbekir beni ziyarete gelmişlerdi. Geldiklerinde ben baygın haldeydim. Rasulullah (s) abdest aldı ve abdest suyunu yüzüme serpti, ben de hemen ayıldım".⁷⁰¹

Hz. Câbir'den nakledilen bu hadisin sahihliğinde ittifak vardır. Ancak ihtilaf bahsi geçen suyun müstamel ya da abdestten artan su olduğu ile Hz. Peygamber'den başkasını kapsayıp kapsamamasındadır.

İbn Huzeyme de bu hadisi "Yıkanan yerde necis bir şey olmadığı müddetçe abdest ve gusül alınan müstamel suyun temiz olması ve kullanmanın mubah olması" babında zikrederek bu suyun müstamel su olduğunu söylemiştir.⁷⁰² Nesâî gibi bazı muhaddisler de bu suyun abdestten arta kalan su olduğunu ifade etmek üzere "Abdestten artan sudan faydalanma" babında zikretmiştir.⁷⁰³

Bu suyun müstamel su olduğunu söyleyen İbn Mülakkîn açıklamalarına şu şekilde devam etmektedir: "Hz. Peygamber Cabir'in (r.a) üzerine mübarek abdest suyunu dökmüştür. Dolayısıyla bu müstamel suyun temiz olduğuna delildir. Zaten temiz olmayan su ile de teberrük olmaz. Bununla beraber bu hadis, hem Hz. Peygamber (s) hem de salih kulların eserleriyle teberrüke delildir. Çünkü İbn Mâce'nin

⁷⁰⁰ Sindî, *Hâşiyetü's-Sindî 'alâ el-Müsnedi'l-İmam Ahmed b. Hanbel*, III, 323; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XXII, 13. (Muhakkik Şuayb el-Arnâvûd'un notu)

⁷⁰¹ Buhârî, *Merzâ 5, Ferâiz*; Müslim, *Ferâiz 6*; İbn Mâce, *Ferâiz 5*; İbnü'l-Cârûd, *el-Münteka mine's-Süneni'l-el-Müsnede*, s. 241; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, I, 99.

⁷⁰² İbn Huzeyme, *Sahîh*, I, 95.

⁷⁰³ Nesâî, *Taharet*, 103.

rivayet ettiği bir hadiste⁷⁰⁴ Hz. Peygamber (s), Sehl'e yardım eden adama abdest almasını, o abdest suyunu nazarın çözülmesi için Sehl'in üzerine dökmesini ve ona bereket için dua etmesini emretmiştir.⁷⁰⁵

Nevevî'ye göre Hz. Câbir'in ayılması Rasulullah'ın (s) bereketinin tezahürü olmakla beraber hadis, Rasulullah'ın (s) ve salih kimselerin yiyecek-içecek artıkları gibi eserleri ile teberrükün caiz olduğuna delalet eder. Ayrıca Şâfîiler, bu hadisin abdest ve gusülde kullanılan suyun temiz olduğuna ve Ebû Hanife'nin "Müstamel su necistir" sözünün aleyhine delil olduğunu söylerler. Ancak Hz. Peygamber'in abdest artığını değil de kaptan kalan suyu serptiği ihtimaline binaen bu görüşte bir şüphe vardır. Sonuç olarak hangi su olursa olsun Rasulullah'ın (s) vücuduna temas etmekle en büyük bereket ile bereketlenmiştir. Dolayısıyla suyun türünün bir önemi yoktur.⁷⁰⁶

Nevevî'nin, "Bu hadis Ebû Hanife'nin aleyhine delildir" görüşüne kısmen değindiği konuyu Kastallânî şöyle açıklamaktadır: "Deniliyor ki bu hadis Hanefi mezhebinin "Müstamel su necistir" görüşünün aleyhine delildir. Fakat gerçekte böyle değildir. Çünkü mezhebin görüşü müstamel suyun temiz olduğudur. Hatta içilmesi ve onunla ekmek yapılması bile caizdir, ancak o suyla abdest veya gusül caiz değildir. Necis olma görüşü Ebû Hanife'den gelen rivayettir ki onunla amel edilmemiştir."⁷⁰⁷

İbn Teymiyye bu konulara değinmeden "Hz. Peygamber'in (s) abdest suyu mübarektir. Sahabe onunla teberrük ederdi. Hz. Peygamber (s.) abdest aldığı suyu Hz. Câbir'in üzerine döktü ve o da şifa buldu" demektedir.⁷⁰⁸

Sonuç olarak suyun bayılan bir kimseyi ayıltmada faydalı olduğu bilimsel olarak kanıtlanan ve halk arasında yaygın olan bir uygulamadır. Ancak kanaatimizce bu durum Rasulullah'ın (s) abdest suyunun teberrük için kullanıldığı görüşüne engel değildir.

---

⁷⁰⁴ İbn Mâce, *Sünen*, Tıb 92.

⁷⁰⁵ İbnü'l-Mülakkîn, *el-Bedru'l-Münîr*, IV, 324.

⁷⁰⁶ Nevevî, *Şerhu Sahîhi Müslim*, XI, 55.

⁷⁰⁷ Aynî, *Umdetü'l-Kârî*, IV, 101

⁷⁰⁸ İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-Fetâvâ*, XII, 324.

3.4.1.2. Avn b. Cuhayfe Rivayeti

حدثني محمد بن حاتم حدثنا بهز حدثنا عمر بن أبي زائدة حدثنا عون بن أبي جحيفة أن أباه رأى رسول الله صلى الله عليه و سلم في قبة حمراء من آدم ورأيت بلالا أخرج وضوءاً فرأيت الناس يبتدرون ذلك الوضوء فمن أصاب منه شيئاً تمسح به ومن لم يصب منه أخذ من بلل يد صاحبه ثم رأيت بلالا أخرج عنزة فركزها وخرج رسول الله صلى الله عليه و سلم في حلة حمراء مشمراً فصلى إلى العنزة بالناس ركعتين ورأيت الناس والدواب يمرون بين يدي العنزة

Avn b. Cuhayfe şöyle dedi: “Babam, Rasulullah’ı (s) deriden yapılmış kırmızı bir çadırın içinde görmüş. Ben de Bilal’i (Rasulullah’ın) abdest suyunu dışarı çıkarırken gördüm. İnsanlar o su için koşuşturuyorlardı. O suya ulaşabilenler (yüzüne-gözüne) sürüyorlardı. Ulaşamayanlar ise arkadaşının elindeki ıslaklıktan alıyordu. Sonra Bilal bir sopa çıkardı ve onu yere dikti. Daha sonra Rasulü Allah (s) paçaları sıvalı olduğu halde kırmızı bir elbise ile dışarı çıktı ve o sopaya doğru insanlara iki rekat namaz kıldırdı. İnsanları ve hayvanları sopanın ötesinden geçerlerken gördüm”.⁷⁰⁹

İbn Hibbân bu hadisi “Bidat ehli olmayıp Hz. Peygamber’in (s) yolundan giden salih kimselerin abdest suyu ile teberrükün mubah olması” babında rivayet ederken Nesâî, “Abdest suyunun artığından faydalanma” babında zikretmiştir.

Ahmed b. Hanbel’in rivayeti “Bilal, Hz. Peygamber’in (s) abdest suyunun artığını dökmek için çıkartmıştı ki insanlar o suya yetişmek için koşuşturup abdest suyunun artığını (ellerine yüzlerine) sürüyorlardı” şeklindedir.⁷¹⁰ Nesâî’nin rivayetinde Ebû Cuhayfe “Ben de o sudan biraz alabildim” demektedir,⁷¹¹ Ebû Nuaym ve İbnü’l-Ca’d’ın rivayetinde de “İnsanlar Rasulullah’ın (s) abdest suyunun artığını alıyorlardı” ziyadeleri vardır.⁷¹²

Sahabenin almak için koşuşturduğu suyun Hz. Peygamber’in (s) abdestinden kalan kullanılmamış su mu yoksa abdestte kullandığı suyun artığı mı olduğu net olarak zikredilmemiştir. Ancak “O suya ulaşabilenler (yüzüne-gözüne) sürüyorlardı. Ulaşamayanlar ise arkadaşının elindeki ıslaklıktan alıyordu” ifadesinden her iki suyun

⁷⁰⁹ Buhârî, Vudû 39, Salât 94; Müslim, Salat, 249, 250, 251; İbn Hibbân, *Sahîh*, IV, 82; Taberânî, *el-Mu’cemu’l-Kebîr*, XXII, 124; Beyhakî, *es-Sünenü’l-Kübrâ*, I, 359, II, 382 ve III, 223; Bezzâr, *el-Müsneid*, X, 151.

⁷¹⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsneid*, IV, 308.

⁷¹¹ Nesâî, Tahâre, 103 (üç farklı senetle).

⁷¹² İbnü’l-Ca’d, *el-Müsneid*, I, 40; Ebû Nuaym, *Hilyetü’l-Evliya*, VII, 235.

da teberrük amacıyla alınıp tükendiği anlaşılmaktadır. Ayrıca buradaki sudan maksat “Hz. Peygamberin abdest azalarından akmak sureti ile müstamel olan su” yorumuna göre bu hadis müstamel olan suyun temiz olduğuna delildir. Zira temiz olmayan su ile teberrük olmaz.⁷¹³

Buraya kadar yapılan teberrük yorumlarında herhangi bir görüş ayrılığı yoktur. Ancak salih kimselerle teberrük hususunu kabul edenler bu hadisin her hâlükârda onların eserleri ile teberrükün cevazına delil olduğunu iddia etmişlerdir.⁷¹⁴ Bu görüş sahiplerine göre Hz. Peygamber’in (s) bedenine temas eden bir şeyle⁷¹⁵, salih kimselerin abdest suyu, yiyecek-içecekleri ve giydiği elbiselerle teberrük caizdir. Bununla beraber hadisten salih kimselerin dokunduğu şeyden bereket isteme hükmü de çıkarılabilir.⁷¹⁶

Tespit edilebildiği kadarıyla başta Buhârî ve Müslim’in *Sahîhleri* ve diğer hadis kitaplarında zikredilen bu hadisin ittifakla sahihtir. Zikettiğimiz Müslim rivayetinde geçen Muhammed b. Hâtim⁷¹⁷ hakkında Yahya b. Maîn “leyse bi şey⁷¹⁸, yekzibu” şeklinde bir değerlendirmede bulunmuştur.⁷¹⁹ Ancak tekzib ederken aşırıya kaçıp verdiği hükümde tek kalarak eleştirilmiştir.⁷²⁰

Muhammed b. Hâtim hakkında verilen hükümlere bakıldığında genel olarak “sika”⁷²¹, “sadûk”, “fâdil”⁷²², “hafız”, “imam”,⁷²³ “büyük şeyhlere”⁷²⁴ gibi değerlendirmeler yapılmıştır.

Mizzî ise “Muhammed b. Hâtim’in rivayette bulunduğu yetmiş kadar isim sayarken ondan da başta Ebû Hâtim, Ebû Zur’a⁷²⁵ ve Müslim olmak üzere rivayette

⁷¹³ Nevevî, *Şerhu Sahîhi Müslim*, IV, 219.

⁷¹⁴ Buhârî, Vudû 39 (Muhakkik Mustafa el-Buğâ’nın notu); Aynî, *Umdetü’l-Kârî*, III, 75.

⁷¹⁵ es-San’ânî, *et-Tahyîr li İzâhi Meâni’t-Teysîr*, VII, 55.

⁷¹⁶ İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, I, 574; Nevevî, *Şerhu Sahîhi Müslim*, IV, 220; Musa Şahin, *Fethu’l-Mun’im*, III, 78.

⁷¹⁷ Muhammed b. Hâtim b. Meymûn Ebû Abdullah el-Bağdâdî’dir. “Semîn” diye de bilinir. Aslen Mervezî’dir. 235 yılının Zilhicce ayında vefat etmiştir. Buhârî, *et-Târîhu’l-Kebîr*, I, 170.

⁷¹⁸ İbn Maîn bu ifadeyi az hadis rivayet eden râvi hakkında kullanmaktadır. Bkz. Leknevî, *er-Raf’u ve’t-Tekmîl*, s. 212.

⁷¹⁹ Yahya b. Maîn, *Ma’rifetü’r-Ricâl*, II, 175.

⁷²⁰ Safiyyüddîn el-Yemenî, *Hulâsatü Tezhîbu’t-Tehzîb*, s. 331.

⁷²¹ Bâcî, *et-Tadîl*, II, 683; İbnü’l-Esîr, *el-Lübâb fî Tehzîbu’l-Ensâb*, II, 143.

⁷²² İbn Hacer, *Takrîb*, I, 472.

⁷²³ Zehebî, *Tezkiratü’l-Huffâz*, II, 33

⁷²⁴ Zehebî, *Mizân*, III, 503.

⁷²⁵ İbn Ebî Hâtim *el-Cerh ve’t-Ta’dîl*, VII, 287.

bulunan on beş kadar ismi tek tek zikrettikten sonra şöyle demektedir: “Yahya b. Maîn onun için “Kezzab”, derken İbn Adî ve Dârekutnî “sadûk, sika” ifadelerini kullanır. İbn Hibbân da onu *Kitabü’s-Sikât*’ta zikretmiştir”.⁷²⁶

Zehebî “yekzibu” ifadesini ağır saymış olacak ki “Kendisinden Ebû Davud ve Müslim rivayette bulunmuştur. Dârekutnî ve diğerleri onu sika sayarken Yahya b. Maîn “leyyin saymıştır” demektedir.⁷²⁷ Ayrıca Zehebî başka bir yerde de Yahya b. Maîn ’in verdiği hükümleri değerlendirirken şu açıklamalarda bulunmaktadır: “Cerh ve ta’dilde sözüne güvenilen alimleri birkaç kısımda değerlendirmek mümkündür. Mesela Yahya b. Maîn ve Ebû Hâtim gibileri birini tevsik ettikleri zaman onların bu sözüne güvenilir. Ancak bu gibi alimler bir raviyi cerh ettikleri zaman onlarla aynı fikirde olan başka bir münekkit alimin olup olmadığına bakılır. Eğer onlarla aynı görüşte olan başka bir alim varsa eleştirilen o kişi zayıftır. Ancak bir râvi sadece Yahya b. Maîn ’in cerh etmesiyle zayıf sayılmaz”.⁷²⁸

İbnü’s-Salah’ın şu açıklaması da konuya açıklık getirmektedir: “Sadece bir imamın cerh ettiği raviler bizi şüpheye sevk eder, tevakkuf ederiz. Ancak hadis alimlerinin çoğuna göre ve doğru olan onun hadisini hemen zayıf sayıp reddetmemektir. Daha sonra onu başka imamlar tevsik ederse o ravinin güvenilir olduğunu anlarız ve rivayetini kabul ederiz”. Nitekim bunun gibi hadisler Buhari ve Müslim’in *Sahihleri*’nde ve diğer güvenilir hadis kitaplarında çoktur.⁷²⁹

Muhakkik Kamil el-Kassâr mukaddimesinde şu tespitleri yapmaktadır: “Yahya b. Maîn’in cerh metodunu araştırıldığında “yekzibu” ifadesini ravinin hadis uydurduğunu ifade etmekten ziyade o ravinin zayıf olduğunu anlatmak için kullanıldığı görülmektedir”.⁷³⁰ Muhammed b. Hâtim hakkında hadis uydurduğuna dair başka bir rivayetin olmaması ve Yahya b. Maîn’in onun hakkında ayrıca “leyse bi şey” ifadesini kullanması bu açıklamayı destekler niteliktedir.

⁷²⁶ Mizzî, *Tehzîbu’l-Kemal*, XXV, 20.

⁷²⁷ Zehebî, *el-Kâşif*, II, 162.

⁷²⁸ Zehebî, *Zikru men Yu’temedu Kavliühü fi’l-Cerhi ve’t-Ta’dil*, s. 172.

⁷²⁹ İbnü’s-Salah, *Ulûmu’l-Hadis*, s. 61.

⁷³⁰ Yahya b. Maîn, *Ma’rifetü’-Ricâl*, I, 30. (Muhakkik Muhammed Kamil el-Kassâr’ın mukaddimesi)

Bütün bu değerlendirmelerden anlaşılıyor ki Muhammed b. Hâtim sika bir ravidir. Yahya b. Maîn bu konuda tek kaldığı için sadece onun bu değerlendirmeleriyle Müslim'in *Sahîhine* aldığı bir hadisi zayıf saymanın doğru olmayacağı kanaatindeyiz.

Bir önceki rivayetler sahabenin, Hz. Peygamber'in müdahalesi olmadan abdest suyunu teberrük niyetiyle almasından bahsetmektedir. Rivayetlerde ayrıca Hz. Peygamber'in abdest suyunu veya elini daldırdığı suyu bizzat kendisinin dağıtması ile ilgili bilgiler de bulunmaktadır.

3.4.1.3. Enes b. Malik Rivayeti

حدثنا مجاهد بن موسى، وأبو بكر بن النضر بن أبي النضر، وهارون بن عبد الله، جميعاً، عن أبي النضر، قال: أبو بكر، حدثنا أبو النضر يعني هاشم بن القاسم، حدثنا سليمان بن المغيرة، عن ثابت عن أنس بن مالك، قال كان رسول الله صلى الله عليه وسلم إذا صلى الغداة جاء خدم المدينة بأنيتهم فيها الماء، فما يؤتى بإناء إلا غمس يده فيها، فربما جاءوه في الغداة الباردة فيغمس يده فيها

Enes b. Mâlik şöyle dedi: “Rasulullah (s) sabah namazını kıldıktan sonra Medine (ehli)'nin hizmetçileri, içinde su olan kapları ile (Rasulullah'ın (s) yanına) geldiler. (O'ndan getirdiği kapların içine teberrükten elini koymasını istediler.) O'da bütün kaplara elini soktu. Hatta soğuk sabahlarda bile (bu istekle) ona geldiklerinde elini o kaplara sokardı”.⁷³¹

Müslim'de insanların Nebi'ye (s) yakınlığı ve onunla teberrük etmesi babında geçen bu hadisin sahihliğinde ittifak vardır. Rivayetlerin metni hemen hemen aynı olmakla beraber Bezzâr'ın rivayetinde “Rasulullah'ın (s) elinin bereketini isteyerek elini suya daldırmasını istediler” ziyadesi vardır.⁷³²

Şârihlere göre Bu hadis insanların Rasulullah ile (s), özellikle de cismi ve zatından birşeyle teberrük edilmesini ifade etmektedir. Ayrıca Hz. Enes'in ifadelerinden olayın bir defa olmayıp tekerrür ettiği de anlaşılmalıdır. Hatta soğuk kış aylarında bile Rasulullah'ın (s) kendisine bu istekle gelen kişileri geri çevirmemesi eli ile teberrük etmek isteyenlerin isteğine icabet etmekte ne kadar istekli olduğunu göstermektedir. Bu hadisten şu anlaşılıyor ki; Rasulullah (s) kendisi zor durumda kalsa

⁷³¹ Müslim, Fezâil, 74; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, III, 137; Abd b. Humeyd, *el-Müsned*, I, 380; Ebû Avâne, *el-Müsned*, XVIII, 231; Beyhakî, *Şu'abu'l-İmân*, III, 24.

⁷³² Bezzâr, *el-Müsned*, XIII, 523.

bile insanların maslahatı için buna sabretmektedir. Ayrıca bu hadisten salih kimselerin eserleri ile teberrük etmenin caiz olduğu hükmü de çıkarılmaktadır.⁷³³

3.4.1.4. Ebû Musa el-Eş‘ârî Rivayeti

حدثنا محمد بن العلاء، حدثنا أبو أسامة، عن بريد بن عبد الله، عن أبي بردة، عن أبي موسى رضي الله عنه، قال: كنت عند النبي صلى الله عليه وسلم وهو نازل بالجعرانة بين مكة والمدينة، ومعه بلال فأتى النبي صلى الله عليه وسلم أعرابي فقال: ألا تنجز لي ما وعدتني؟ فقال له: أبشر فقال: قد أكثرت علي من أبشر، فأقبل على أبي موسى وبلال كهينة الغضبان، فقال: رد البشري، فاقبلا أنتما قالوا: قبلنا، ثم دعا بقدر فيه ماء، فغسل يديه ووجهه فيه ومج فيه، ثم قال: اشربا منه وأفرغا على وجوهكما ونحوركما وأبشرا فأخذنا القدر ففعلا، فنادت أم سلمة من وراء الستر: أن أفصلا لكمما، فأفصلا لها منه طائفة.

Ebû Musa el-Eş‘ârî (r.a) şöyle anlattı: “Mekke ve Medine arasında Ci‘râne mevkiinde konakladığı sırada Bilal (r.a) ile beraber Hz. Peygamber’in (s) yanındaydık. Derken bir bedevi geldi ve şöyle dedi: “Bana olan vaadini yerine getirmeyecek misin? Hz. Peygamber ona “*Müjde olsun sana*” dedi. O da “Bana hep müjde veriyorsun (ama başka bir şey vermiyorsun)” dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s) kızgın bir çehre ile Ebû Musa ve Bilal’e dönerek “*Müjde geri döndü, siz kabul edin*” dedi. Onlar da “Kabul ettik” dediler. Sonra içinde su olan bir kap getirtti. Onun içinde elini ve yüzünü yıkadı. Sonra ağzına su aldı ve ağzındaki suyu kaba tekrar bıraktı ve o ikisine “*Bu kaptaki suyu için ve yüzünüze ve göğsünüze sürün. Size müjde olsun*” dedi. Bunun üzerine o ikisi kabı aldı ve denileni yaptı. Ümmü Seleme perde arkasından “Anneniz için de ayırın” diye seslendi. Onlarda Ümmü Seleme için sudan bir miktar ayırdı.⁷³⁴

Yine sahih olması hususunda ittifak olan bu hadis, Hz. Peygamber (s) ve ashabının Tâif seferine giderken Ci‘râne’de konakladıkları sırada meydana gelen bir olay hakkında bilgi vermektedir. Hadiste bedevi, Hz. Peygamber’den (s) Huneyn savaşından payına düşen ganimetleri istedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s) ona sabrettiği takdirde hakkını fazlasıyla alacağını müjdelemiştir. Ancak acele eden bedevi müjde yerine payını hemen istemektedir. Buna öfkelenen Hz. Peygamber (s), Ebû Musa ve Bilal’e (r.a) dönerek bu müjdeyi onlara vermiştir.

⁷³³ Kâdî ‘ÿyâz, *İkmâlü’l-Mü’lim*, VII, 290; Nevevî, *Şerhu Sahîhi Müslim*, XV, 82; Musa Şahin, *Fethu’l-Mun’im*, IX, 170.

⁷³⁴ Buhârî, *Vudû*, 40; Müslim, *Fedâilü’s-Sahâbe*, 38; Ebû Ya‘lâ, *el-Müsned*, XIII, 301; Ebû Avâne, *Müstahrec*, XIX, 157.

Bu hadisin sahih olması ve Hz. Peygamber'in (s) eserleriyle teberrüke delalet etmesi hususunda herhangi bir ihtilaf olmamıştır.⁷³⁵ Zat ile teberrükü kabul edenlere göre bu ve benzeri rivayetlerdeki teberrük sadece Hz. Peygamber'e (s) mahsus değildir. Zira Hz. Peygamber'in (s) fiilleri ümmetini de kapsamaktadır. Hükmün Hz. Peygamber'e (s) has olduğuna dair bir delil gerekir ki o da yoktur.⁷³⁶ “Abdest alma durumu olmadığı halde Buhârî'nin bu hadisi müstamel suyun kullanılması babında zikretmesi uygun olmamıştır” iddiasına cevap veren Aynî, “Burada bir uyumsuzluk yoktur. Zira Hz. Peygamber'in (s) elini yüzünü yıkayıp ağzını çalkalaması ile de su müstamel olur. Ancak temizdir. Eğer temiz olmasaydı Hz. Peygamber (s) içilmesini, yüzüne ve göğsüne sürülmesini emretmezdi. Bu su, hem temizdir hem de temizleyicidir. Ancak Hz. Peygamber (s) başkası aynı fiili yaparsa bu durumda su yine temizdir ancak temizleyici değildir.⁷³⁷ Kirmânî ise bu durumun Hz. Peygamber'e mahsus olduğunu savunmaktadır.⁷³⁸

İbn Battâl ise “Bu hadis abdeste kullanılan suyun, insan tükürüğünün ve içecek artığının necis olmadığına delildir” demektedir. Ona göre bu su necis olmak bir yana mübarektir. Çünkü Allah o suyun bereketi ile günahları affetmiştir. Hz. Peygamber'in (s) Hz. Ebû Musa ve Hz. Bilal'e bu suyu içmelerini emretmeleri onların hastalığından veya herhangi bir sebepten olabilir.⁷³⁹ Kirmânî de “Hz. Peygamber'in bu uygulaması herhangi bir sebepten dolayı olmayıp sırf teberrük içindir” demiştir.⁷⁴⁰

Buhârî'nin bab başlıklarına yapılan itirazlara cevap veren İbnü'l-Müneyyir (683/1284), “Buhârî'nin bab başlığını bu şekilde isimlendirmesi abdest almak için kullanılan suyun temiz olmadığını iddia edenlere cevap vermek içindir. Bu iddia sahiplerine göre de müstamel suyun necis olması günah kirinin suya sirayet etmesinden dolayıdır. Yoksa ağza alınan su temiz olan insan tükürüğüne temas ettiği için necis sayılmasını gerektiren bir sebep yoktur. Ayrıca bu su necis sayılsa bile temizlik dışında teberrük için kullanılmasına bir engel yoktur” demektedir.⁷⁴¹

⁷³⁵ Hamza b. Muhammed Kasım, *Menâru'l-Kârî*, I, 271.

⁷³⁶ Şevkânî, *Neylû'l-Evtâr*, I, 34.

⁷³⁷ Aynî, *Umdetü'l-Kârî*, III, 75.

⁷³⁸ Kirmânî, *Kevâkib*, III, 33.

⁷³⁹ İbn Battâl, *Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, I, 289.

⁷⁴⁰ Kirmânî, *Kevâkib*, III, 34.

⁷⁴¹ İbnü'l-Müneyyir, *el-Mütevârî 'alâ Terâcimi Ebvâbi'l-Buhârî*, s. 69.

Benzer olayın farklı zamanlarda vuku bulduğuna dair başka rivayetler de bulunmaktadır. Örneğin Buhârî'nin rivayet ettiği bir hadiste sahabeden olan Mahmud b. er-Rabi', Hz. Peygamber'in (s) ağzını çalkaladığı suyu bir kaba boşalttığını ve kendisinin de teberrükten o su ile ağzını çalkaladığını anlatmaktadır.⁷⁴²

3.4.2. Hz. Peygamber'in (s) Eline Dokunmak Suretiyle Teberrük

Sahabe, Hz. Peygamber'in bereketinden istifade etmek için O'nunla musafaha yapmayı çok arzulamış ve bunun için de gayret sarf etmişlerdir. Konu ile ilgili rivayetler zikredilip bu rivayetlere yapılan yorumlar değerlendirilecektir.

3.4.2.1. Ebu Cuhayfe Rivayeti

حدثنا الحسن بن منصور أبو علي حدثنا حجاج بن محمد الأعرور بالمصيصة حدثنا شعبة عن الحكم قال سمعت أبا جحيفة قال خرج رسول الله صلى الله عليه وسلم بالهاجرة إلى البطحاء فتوضأ ثم صلى الظهر ركعتين والعصر ركعتين وبين يديه عنزة وزاد فيه عون عن أبيه عن أبي جحيفة قال كان يمر من ورائها المرأة وقام الناس فجعلوا يأخذون يديه فيمسحون بهما وجوههم قال فأخذت بيده فوضعتها على وجهي فإذا هي أبرد من الثلج وأطيب رائحة من المسك

Ebû Cuhayfe şöyle dedi: “Rasulullah (s) gündüzün sıcağında Bathâ'da kurulu olan kırmızı renkli deri çadırdan dışarı çıktı. Daha sonra abdest alarak öğle ve ikinci namazlarını iki rekat olarak kıldı. Önünde dikili sopa vardı ve bu sopanın arkasından geçenler vardı. (Namazdan sonra) insanlar kalktı ve Hz. Peygamber'in (s) ellerini tutup yüzlerine sürmeye başladılar. Ben de bir elini tuttum ve yüzüme sürdüm. Bir de baktım ki eli, kardan daha soğuk, miskten daha güzel kokuyordu”.⁷⁴³

Bu hadis Hz. Peygamber'in abdest suyu ile teberrük kısmında zikrettiğimiz hadis ile metin içeriği bakımından benzerlik göstermektedir. Zira aynı sahabeden nakledilmektedir. Ancak burada, önceki tariklerde bulunmayan konulara temas edilecektir.

Bu hadisin senedindeki raviler çeşitli lafızlarla tevsik edilmiş olup metni de sahihtir.⁷⁴⁴ Haccac b. Muhammed el-A'ver'in hadisi rivayet ettiği yer olan ve senette

⁷⁴² Buhârî, İlim, 18.

⁷⁴³ Buhârî, Menakıb 23; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, IV, 309; Serrâc, *el-Müsned*, s. 142; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, VII, 272.

⁷⁴⁴ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, VI, 573, Ahmet b. Hanbel, *el-Müsned*, XXXI, 59. (Muhakkik Şuayb Arnavud'un notu)

bahsi geçen Missîsa, Ebû Cafer el-Mansûr'un Ceyhân nehri kenarına inşa ettiği binaları ile meşhur bir şehirdir. Ebû Ali hadisi Haccâc'tan burada duyduğunu söylemektedir. Hadisin metninde geçen "Bathâ", Mekke sınırları içerisinde Mina'ya daha yakın halk tarafından bilinen taşlık ve geniş bir arazidir. Ellerinin soğuk olması hususu ise sıhhatli ve hastalıklardan uzak olduğu şeklinde yorumlanmıştır.

Zat ile teberrükü kabul edenlerin yorumlarına göre Hz. Peygamber koku sürünmeyi teşvik edip kendisi de koku sürerdi. Bununla beraber koku sürünmese bile güzel koktuğu hadislerde ayrıca zikredilmiştir. Mesela Ahmed b. Hanbel'in rivayet ettiği ve Şuayb el-Arnâvud'un hasen⁷⁴⁵ dediği bir hadiste Vâil b. Hucr şöyle anlatmıştır: "Rasulullah'a bir kova getirilmişti ondan biraz içti ve elini kovaya sokup karıştırdı. Sonra o suyu kuyuya döktü. Bir de baktık ki o kuyudan güzel kokular yayılmaya başladı". Ayrıca Hz. Peygamber (s) Medine sokaklarında yürüdüğünde, oradan geçtiği kokusundan anlaşılırdı. İnsanların Rasulallah'ın (s) mübarek ellerini tutarak yüzlerine sürmesi teberrük için olup hem Rasulallah'la (s) hem de diğer salih zatlarla teberrükün meşruiyetine delildir.⁷⁴⁶

Bu şekildeki teberrük uygulamasını Hz. Peygamber'e (s) has kılan Süleyman b. Muhammed şöyle demektedir: "Bu hadis Hz. Peygamber hayatta iken onunla ve ondan ayrılan bir şey ile teberrükün caiz olduğuna delildir. Bazı alimler sahabenin bu fiiline kıyas ederek salih kimselerle de teberrükün caiz olduğunu söylemişlerdir. Ancak iki sebepten dolayı doğru olan bunun caiz olmamasıdır. Birincisi; Sahabe bunu Hz. Peygamber'den başkasına yapmamıştır. İkincisi ise, şirke kapı aralayacak amelleri engellemenin gerekliliğidir. Çünkü salih kimselerin eserleri ile teberrüğe cevaz vermek insanları bu konuda aşırı gitmeye sürükler".⁷⁴⁷

Zat ile teberrüğe karşı çıkanların yorumları genelde bu minvalde olmuştur. Ancak rivayetlerin çokluğu ve bunlarda herhangi bir kısıtlama olmaması bizi temkinli davranmaya itmektedir. Muhaddislerin yorumlarından da anlaşıldığına göre bu hükmü Hz. Peygamber'e has kılacak bir durum gözükmemektedir.

⁷⁴⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, , IV, 310. (Muhakkik Şuayb el-Arnâvud'un notu)

⁷⁴⁶ Aynî, *Umdetü'l-Kârî*, IV, 100 ve XVI, 108; Kastallânî, *İrşâdü'l-Sârî*, VI, 28; Zekeriyâ el-Ensârî, *Minhatü'l-Bârî*, VI, 607; Şevkânî, *Neylü'l-Evtâr*, II, 355.

⁷⁴⁷ Lüheymîd, *Kurratü'l-Ayneyn fi Şerhi Ehâdisi Muhtâra mine's-Sahîhayn*, s. 59.

3.4.2.2. Yezid b. Esved Rivayeti

حدثنا بهز، حدثنا أبو عوانة، عن يعلى بن عطاء، عن جابر بن يزيد بن الأسود، عن أبيه، قال: حججنا مع رسول الله صلى الله عليه وسلم حجة الوداع، قال: فصلى بنا رسول الله صلى الله عليه وسلم صلاة الصبح أو الفجر، قال: ثم انحرف جالسا، واستقبل الناس بوجهه، فإذا هو برجلين من وراء الناس لم يصليا مع الناس، فقال: " ائتوني بهذين الرجلين " قال: فأتي بهما ترعد فرائصهما، فقال: " ما منعكما أن تصليا مع الناس؟ " قال: يا رسول الله إنا كنا قد صلينا في الرحال. قال: " فلا تفعل، إذا صلى أحدكم في رحله، ثم أدرك الصلاة مع الإمام، فليصلها معه، فإنها له نافلة ". قال: فقال أحدهما: استغفر لي يا رسول الله. فاستغفر له، قال: ونهض الناس إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم ونهضت معهم، وأنا يومئذ أشب الرجال وأجلده. قال: فما زلت أرحم الناس حتى وصلت إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم، فأخذت بيده فوضعتها إما على وجهي أو صدري، قال: فما وجدت شيئا أطيب ولا أبرد من يد رسول الله صلى الله عليه وسلم. قال: وهو يومئذ في مسجد الخيف

Yezid b. Esved şöyle dedi: "Rasulullah (s) ile beraber veda haccını yaptık. Rasulullah (s) bize Mescid-i Hayf'ta sabah namazını kıldırdı. Sonra oturduğu yerden insanlara doğru döndü. Bir de baktı ki insanların arkasında cemaatle beraber namaz kılmayan iki kişi var. Sonra "O ikisini bana getirin" dedi. O iki kişi getirildi, (korkudan) göğüs kafesleri titriyordu. Onlara "Sizi cemaatle beraber namaz kılmaktan alıkoyan nedir?" diye sordu. Onlar da "Ey Allah'ın Rasulu! Konakladığımız yerde namazlarımızı kılmıştık" dediler. Rasulullah (s), "Böyle yapmayın. Sizden biriniz konakladığınız yerde namazını kılıp daha sonra cemaatle namaza denk gelirse onlarla beraber namaza dursun. Çünkü kıldığı bu (ikinci namaz) onun için nafîle olur" dedi. Onlardan birisi "Bizim için istiğfar et ey Allah'ın Rasulu!" dedi. O da onlar için istiğfar etti. Bundan sonra insanlar kalkıp Rasulullah'a (s) doğru ilerlediler. Ben de onlarla beraber kalktım. O zamanda ben onların en genci ve en dayanıklısıydım. İnsanlar Rasulullah'a (s) yaklaşmak için çaba sarf ederlerken ben O'na ulaştım. Elini tuttum, yüzüme ve göğsüme koydum. Rasulullah'ın (s) elinden daha güzel kokan ve daha soğuk bir şey görmemiştim".⁷⁴⁸

Bütün tarikleriyle Yezid b. Esved'den bize ulaşan bu hadisin Tayâlisî rivayeti için Bûsîrî (840/1436) sahih derken⁷⁴⁹ Heysemî, Taberânî rivayeti için "Bu hadis sahihtir ve Musa b. Eyyûb en-Nasîbî hariç -ki o da sikadır- diğer ricali *Sahîhân*'ın

⁷⁴⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, IV, 16 (yedi farklı senetle), İbn Huzeyme, *Sahîh*, III, 67; Tayâlisî, *el-Müsned*, II, 576; Dârmî, *Sünen*, II, 862; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, XII, 235.

⁷⁴⁹ Bûsîrî, *İthâfû'l-Hayriyyetü'l-Mâhira bi Zevâidi'l-Mesânidi'l-Aşara*, VII, 90.

ricalidir” demiştir.⁷⁵⁰İbn Huzeyme’deki rivayeti için de Elbânî, “Bu hadisi ulema topluluğu sahih saymıştır” demektir.⁷⁵¹

İbn Hacer “Bu hadis el ve ayağın öpülmesinin cevazına delidir” diyerek sahabenin birbirlerinin ve Hz. Peygamberin ellerini öptüğüne dair birçok hadis zikreder. Bir kimsenin elini salih birisi olduğundan, ilminden, şerefinden dolayı veya Allah’a yakınlaşmak için öpmek caizdir. Nitekim İmam Nevevî de “Bir kimsenin elini takvasından, salihlerden oluşundan, ilminden ve benzeri şeylerden dolayı öpmesi mekruh değil, bilakis müstehaptır. Eğer bu el öpme zenginlik, konum veya herhangi bir dünyalık elde etmek için olursa mekruh olur” demektir. Ebû Bekir el-Mukrî de el öpmenin cevazını anlatan birçok hadis ve eser zikrettiği bir cüz rivayet etmiştir.⁷⁵² Gumârî de benzer bir risale kaleme alarak bu rivayetlerin tevatür derecesine ulaştığını söylemektedir.⁷⁵³ Bu rivayetlerde Sahabe, Hz. Peygamber’in (s) elini teberrük için öperken Rasulullah da (s) bunu onaylamıştır.⁷⁵⁴ Tâbiîn de Rasulullah’a (s) dokunan veya biat eden sahabenin elini O’na dokunduğu için teberrüken öpmek istemişlerdi.⁷⁵⁵ Ebû Ya’lâ’nın rivayet ettiği⁷⁵⁶ ve Heysemi’nin de sahih hükmünü verdiği haberde Sabit’in Enes b. Malik’e “Bu eller Rasulullah’a dokundu öyle mi? diyerek iki elini öptüğü bilgisi mevcuttur.⁷⁵⁷

Yukarıda da ifade edildiği gibi tâbiînin teberrüken Hz. Peygambere dokunan elleri öpmesi ile ilgili birçok rivayet bulunmaktadır. Örnek olarak Buhârî’nin şu rivayetini zikredebiliriz:

Abdurrahman b. Rezin şöyle anlattı: “Biz Rebeze’ye uğramıştık. Bize ‘Seleme b. el-Ekva işte burada’ denildi. Onun yanına gittik ve ona selam verdik. İki elini gösterdi ve ‘Ben bu iki el ile Nebi’ye (s) biat ettim’ dedi. Avuçlarının içine baktığımda sanki devenin avuç içi gibiydi. Yanına gittik ve ellerini öptük”.⁷⁵⁸

⁷⁵⁰ Heysemî, *Mecme’u’z-Zevâid*, VIII, 501.

⁷⁵¹ İbn Huzeyme, *Sahîh*, III, 67. (Muhakkik Elbânî’nin notu)

⁷⁵² İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, XI, 57; Mübârekfûrî, *Tuhfetü’l-Ahvezî*, VII, 437.

⁷⁵³ Gumârî, *İ’lâmü’n-Nebîl bi Cevâzi’t-Takbîl*, s. 20.

⁷⁵⁴ Şevkânî, *Neylû’l-Evtâr*, II, 361.

⁷⁵⁵ Mâlik Alevî, *Mefâhim*, s. 160; Yusuf Hattâr, *Mevsûa*, s. 180.

⁷⁵⁶ Ebû Ya’lâ, *el-Müsned*, VI, 211.

⁷⁵⁷ Heysemî, *Mecme’u’z-Zevâid*, IX, 541.

⁷⁵⁸ Buhârî, *el-Edebü’l-Müfred*, s. 338.

Elbânî bu rivayet için hasen ifadesini kullanırken gerekçesini zikretmemiştir.⁷⁵⁹ Ancak bu rivayetin ravileri araştırıldığında hepsinin sika olduğu görülmektedir. Şöyle ki haberi bize nakleden Abdurrahman b. Rezin için rical alimleri “sika” ifadelerini kullanıp hadisi zikrederek “Bu rivayeti kimse inkar etmemiştir” demişlerdir.⁷⁶⁰ İbn Ebî Hâtîm de aynı ifadeleri kullanır. Mizzî ise rivayeti naklederek “Bu hadis herkesçe kabul edilmiş olup kimse inkar etmemiştir” demektedir. ‘Îtâf b. Hâlid için de “sika ve salihü’l- hadîs” ifadeleri kullanılırken yüz civarında hadis rivayet ettiğinden bahsedilmektedir.⁷⁶¹ Son râvi İbn Ebî Meryem’dir Onun için de “sika, sadûk, leysce bihi be’s” değerlendirmeleri yapılmıştır.⁷⁶²

3.4.3. Hz. Peygamber’in (s) Namaz Kıldığı Yer ile Teberrük

Hz. Peygamber (s), hayattayken ve vefatından sonra namaz kıldığı yerlerle teberrük konusunda rivayetler bulunmaktadır.

3.4.3.1. Mahmud b. er-Rabî Rivayeti

حدثنا سعيد بن عفير قال حدثني الليث قال حدثني عقيل عن ابن شهاب قال أخبرني محمود بن الربيع الأنصاري أن عتبان بن مالك وهو من أصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم ممن شهد بدرًا من الأنصار أنه أتى رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال يا رسول الله قد أنكرت بصري وأنا أصلي لقومي فإذا كانت الأمطار سال الوادي الذي بيني وبينهم لم أستطع أن آتي مسجدهم فأصلي بهم ووددت يا رسول الله أنك تأتيني فتصلي في بيتي فأخذته مصلى قال فقال له رسول الله صلى الله عليه وسلم سأفعل إن شاء الله قال عتبان فغدا رسول الله صلى الله عليه وسلم وأبو بكر حين ارتفع النهار فاستأذن رسول الله صلى الله عليه وسلم فأذنت له فلم يجلس حتى دخل البيت ثم قال أين تحب أن أصلي من بيتك قال فأشرت له إلى ناحية من البيت فقام رسول الله صلى الله عليه وسلم فكبر فقمنا فصفنا فصلى ركعتين ثم سلم قال وحبسناه على خزيرة صنعناها له

Mahmud b. er-Rabî el Ensârî şöyle anlatıyor: “Rasulullah’ın (s) , Ensar’dan olup Bedir savaşına katılan sahabilerden ‘İtbân b. Mâlik, Rasulullah’a (s) gelerek “Ya Rasûlallah! Gözlerimin görmesi zayıfladı. Ben kavmime namaz kıldırmaktayım, yağmur yağdığı zaman benimle onlar arasındaki vadi suyla dolup taşıyor. O zaman ben onların mescidine gidip onlara namaz kıldıramıyorum. Ya Rasûlallah! İstedim ki

⁷⁵⁹ Elbânî, *Sahîhu’l-Edebi’l-Müfred*, s. 340.

⁷⁶⁰ İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve’t-Ta’dîl*, V, 232; İbn Hibbân, *Kitâbü’s-Sikât*, V, 82; Mizzî, *Tehzîbu’l-Kemal*, XVII, 91.

⁷⁶¹ Yahya b. Maîn, *Târîh*, I, 170; İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve’t-Ta’dîl*, V, 32; İclî, *Ma’rifetü’s-Sikât*, II, 140; Mizzî, *Tehzîbu’l-Kemal*, XX, 138; Zehebî, *Mizân*, III, 69.

⁷⁶² Nesâî, *Tesmiyetü Meşâyih*, s. 79; İbn Hacer, *Tehzîb*, I, 26; *Takrîb*, I, 79; Mizzî, *Tehzîbu’l-Kemal*, I, 308.

evime gelip namaz kılasın ve ben de o yeri namazgâh edineyim” dedi. Bunun üzerine Rasulullah (s) ona: “*İnşallah (bu dediğini) yapacağım*” dedi. Ertesi gün Rasulullah (s), Ebû Bekir (r.a) ile beraber gündüz yükseldiği vakit bana geldiler. Rasulullah (s) (içeri girmek için) izin istedi, ben de O’na izin verdim. Eve girdiğinde oturmadı ve: “*Evinin neresinde namaz kılmam hoşuna gider?*” dedi. Ben de evin bir bölümünü ona gösterdim, Rasulullah (s) namaza durmak üzere tekbir aldı, biz de (arkasında) saf tutup namaza durduk. İki rekât namaz kıl(dır)dı. Sonra selam verdi. (Namazdan sonra) Biz de onun için yaptığımız hazîrayı⁷⁶³ ikram ettik.⁷⁶⁴

Bütün tarikleri merfu muttasıl ve sahih olarak gelen bu hadis bir takım lafız farklılıkları olmakla beraber genel olarak aynı konuları içermektedir. Bazı rivayetlerde kıssanın devamında Hz. Peygamber ile orada bulunanlar arasında farklı konularda konuşmalar geçmiştir. Müslim’in rivayetlerinden birinde olayı Hz. Enes anlatmaktadır ve “Mahmud b. er-Rabî Rasulullah’a birini gönderip O’nu davet etti ve O’da sahabeden dilediği kimselerle geldi” şeklindedir. Aynî bu farklılığı “Bir kere haber vermek üzere birini göndermiş; diğesinde de kendisi gitmiş olma ihtimali vardır” şeklinde yorumlamıştır.⁷⁶⁵

Hadiste Mahmud b. er-Rabî’nin (r.a) gözlerinin az mı gördüğü yoksa hiç mi görmediği tam olarak net değildir. Şerhlerde iki ihtimalin de mümkün olduğu söylenmiştir. Ancak Ahmet b. Hanbel’in rivayetleri konuyu biraz daha aydınlatmaktadır. Mesela onun rivayetlerinde “âmâ” ifadesi geçmektedir. Bazı muhaddislerin bu hadis “Gözleri görmeyen kimsenin imamlığı” babında, bazılarının da “Gözleri görmeyen kimsenin namazını yağmur, sel ve karanlık gibi mazeretlerden dolayı evde kılması” babında zikretmelerinden gözlerinin görmediği kanaati ağırlık kazanmış gibi gözükmektedir.

---

⁷⁶³ Hâzira, suya un ve ince kesilmiş etler ilave etmek suretiyle pişirilen ve farklı katıklar da ilave edilebilen bir çeşit yemek. Bkz. Kirmânî, *Kevâkib*, IV, 84.

⁷⁶⁴ Buhârî, *Salat* 46; Müslim, *İman* 12; İbn Mâce, *Mesâcid* 8; Malik b. Enes, *Muvatta*, Kasru’s-Salah, 24; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, IV, 44, V, 449 (7 farklı senetle); İbn Huzeyme, *Sahih*, III, 77; İbn Hibbân, *Sahih*, I, 457; Ebû Avâne, *Müstehrec*, I, 22; Taberânî, *el-Mu’cemü’l-Kebîr*, XVIII, 26; Beyhakî, *es-Sünenü’l-Kübrâ*, III, 88.

⁷⁶⁵ Aynî, *Umdetü’l-Kârî*, IV, 167.

Ayrıca Ahmed b. Hanbel'in rivayet ettiği ve *Sahîhân* şartlarına göre olan⁷⁶⁶ hadislerin bir kısmının metninde göze çarpan diğer bir farklılık “Mahmud b. er-Rebî'nin (r.a) Hz. Peygamber'i (s) davet ettiğini duyan eve doğru koştu ve ev dolup taşı” ifadeleridir. Taberânî'nin rivayeti ise “Sahabeden bir grupla geldi ve “ Ya Rasûlallâh! Evime gelip namaz kılmanı ve bana bereket için dua etmeni istedim” şeklindedir.⁷⁶⁷

Nevevî'ye göre Hz. Peygamber'i evine davet eden sahabi, “Bana bir yer göster ben de teberrük için senin kıldığın yerde namazımı kılayım” demek istemiştir. Ayrıca yine bu hadis salih kimselerin eserleri ve namaz kıldıkları yer ile teberrük, alimlerin, salih kimselerin ziyarete gittikleri yeri bereketlendirmesi, bir kimsenin kendisinden daha üstün kimseyi davet etmesinin caiz olması ve namaz için belirli bir yeri tayin etmenin mubah olduğunu da bildirir. Mescitte namaz kılmak için bir yer tayin edilmesinden nehyeden hadis, mescidin belirli bir yerini riya için belirlemeden dolaydır.⁷⁶⁸

Zat ile teberrüğü kabul edenlere göre yine bu hadis fazilet sahibi, salih kimselerin namazgahı ve faziletli insanların mescidi ile teberrükte bulunulmasını ve oraları mescid edinmenin mubah olmasını da ifade eder. Onlar teberrük için bir şeye davet ettiklerinde kibirden ve fitneden emin olunduğu zaman bu davete icabet etmek gerekir.⁷⁶⁹

İbn Rüşd, İmam Malik'in “Hz. Peygamber'in (s) namaz kıldığı yerde teberrük için nafilâ namaz kılmak müstehaptır” fetvasını verdikten sonra bu hadisi delil göstererek kendi görüşünü şu şekilde ifade eder: “Hz. Peygamber'in namaz kıldığı yerde namaz kılmak, diğer mescitlerde namaz kılmaktan daha faziletlidir. Hz. Peygamber'in namaz kıldığı evin bölümünde namaz kılmak, evin diğer bölümlerinde namaz kılmaktan daha faziletlidir. Bundan dolayı Hz. Peygamber'in mescidinde

⁷⁶⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XXVII, 11. (Muhakkik Şuayb Arnavud'un notu)

⁷⁶⁷ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, XVIII, 26.

⁷⁶⁸ Nevevî, *Şerhu Sahîhi Müslim*, I, 234 ve V, 158.

⁷⁶⁹ İbn Battâl, *Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, II, 77; Kirmânî, *Kevâkib*, IV, 86; İbn Receb, *Fethu'l-Bârî*, II, 381; Birmâvî, *el-Lâmiu's-Sabîh*, III, 176; İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, I, 522; Aynî, *Umdetü'l-Kârî*, IV, 166; Zekeriyâ el-Ensârî, *Esne'l-Metâlib*, III, 131; Musa Şahin, *Fethu'l-Mün'im*, I, 125.

devamlı olarak namaz kıldığı yerde namaz kılmak, mescidin diğer yerlerinde namaz kılmaktan çok daha üstündür.⁷⁷⁰

Bu yorumlara karşı çıkan İbn Bâz, *Fethu'l-Bârî*'ye yaptığı talikinde “Allah, Rasullullah'ta (s) bereket kıldığı için bu gibi durumlar O'na mahsustur, başkası O'na kıyas edilemez. Çünkü bu kapıyı aralamak bazı insanlarda olduğu gibi bu konuda aşırıya gitmeye sebep olur ve kişiyi şirke götürür” demektedir.⁷⁷¹

Kanaatimizce İbn Bâz'ın dediği gibi bazılarının aşırıya gitmesi, Hz. Peygamber'in vefatından sonra onun namaz kıldığı yerleri tamamen önemsizleştirmek ve salih kimselerin eserleri ile teberrükte bulunanları şirke itham etmek için geçerli bir sebep değildir.

3.4.3.2. Ebû Bürde Rivayeti

حدثني أبو كريب، حدثنا أبو أسامة، حدثنا بريد، عن أبي بردة، قال: قدمت المدينة فلقيني عبد الله بن سلام، فقال لي: انطلق إلى المنزل، فأسقيك في قدح شرب فيه رسول الله صلى الله عليه وسلم، وتصلي في مسجد صلى فيه النبي صلى الله عليه وسلم، فانطلقت معه، فسقاني سويقا، وأطعمني تمرا، وصلبت في مسجده.

Ebû Bürde şöyle anlatıyor: Medine'ye geldiğimde Abdullah b. Selâm (r.a) beni karşıladı ve bana: “Hadi evime gidelim de sana Rasullullah'ın (s) içtiği tastan içireyim. Sonra da Rasullullah'ın (s) namaz kıldığı yerde sen de namaz kılarısın” dedi. Bunun üzerine beraber onun evine gittik. (Evine vardığımızda bana o tastan) sevîk (çorba) içirdi, hurma yedirdi ve sonra da Rasullullah'ın (s) namaz kıldığı yerde namaz kıldım.⁷⁷²

Zat ile teberrüke karşı çıkanların eserlerinde değinmedikleri bu rivayette Ebû Bürde (104/722),⁷⁷³ sahabeden olan ve kendisinden rivayette bulunduğu Abdullah b. Selâm (43/664) ile karşılaşmasını anlatmaktadır. Aynî ve İbn Hacer'e göre hadisten, Abdullah b. Selâm'ın, Hz. Peygamber'in (s) namaz kıldığı yeri muhafaza ettiği, devamlı orada namaz kılıp başkalarını da orada namaz kılmaya davet ettiği, bununla beraber bir şeyler içtiği tası sakladığı ve o tastan teberrüken başkalarına da ikram ettiği

⁷⁷⁰ İbn Rüşd, *el-Beyân ve't-Tahsîl*, I, 370.

⁷⁷¹ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, I, 59. (Muhakkik İbn Bâz'ın notu)

⁷⁷² Buhârî, *İ'tisâm*, 16 ve *Menâkıb* 19.

⁷⁷³ Tâbiînden olup ismi Abdullah b. Kays el-Eş'arî el-Kûfi'dir. Kûfe'nin kadısıydı. İbn Ömer, Abdullah b. Selâm ve Hz. Âişe'den rivayette bulunmuş olup 104 yılında vefat etmiştir. Bkz. Kelâbâzî, *Ricâlü Sahîhi'l-Buhârî*, II, 5236.

anlaşılmaktadır. Abdullah b. Selam'ın, Ebû Bürde'yi Hz. Peygamber'in (s) namaz kıldığı yerde namaz kılmaya davet etmesi ve bir şeyler içtiği kaptan onun da içmesini istemesi de Hz. Peygamber'in ve kullandığı eşyaların mübarek olması ile onlara duyduğu tazimden dolayıdır.⁷⁷⁴

Hiz. Peygamber'in vefatından sonra namaz kıldığı yer ile teberrük edildiği ile ilgili diğler bir rivayet de İbn Ömer'den (r.a) bizlere gelmektedir.⁷⁷⁵ Bu rivayete göre Hiz. Peygamber (s) Mekke'ye geleceği zaman Zû Tuvâ diye bilinen yerde konakladı. Mekke'ye gireceği için orada gusül abdesti alır ve sabah namazını yine orada kılarđı. Sonra da Mekke'ye gündüz girerdi. Bu uygulamaya devam etti ve orası "Hiz. Peygamber'in sabah namazını kıldığı yer" olarak bilinmeye başladı. İbn Ömer, Hiz. Peygamber'in (s) bu uygulamalarını yapmadan Mekke'ye girmezdi. Nafi' ve İbn Ömer'in oğlu Salim, babasının bu yerlerde namaz kılmaya özen gösterdiğini söylemiştir. Buhârî, Hiz. Peygamber'in namaz kıldığı yerler arasında yukarıda bahsi geçen Buthâ, Ruhâ ve Ekeme gibi yer isimleri zikretmiştir.⁷⁷⁶

Şarihler'e göre İbn Ömer, fazilet ve Hiz. Peygamber'e ittiba arzusuyla teberrük için bu mekanlarda namaz kılarđı. O, Hiz. Peygamber'e (s) ittiba konusunda sıkı davranırdı. Hala da insanlar salih kimselerin mekanları ile teberrük etmeye devam etmektedirler ki bunda bir beis yoktur.⁷⁷⁷

Bu rivayetten İbn Ömer'in, Hiz. Peygamber'in (s) namaz kıldığı yerlerde O'na tabi olma niyetiyle namaz kılmaya özen gösterdiğini anlaşılmaktadır. Ancak bu durumun aksine babası Hiz. Ömer'den bahsi geçen rivayetle amel eden bazı sahabeyi engellediği ile alakalı rivayetler de bulunmaktadır.

Ma'rûr b. Süveyd şöyle anlattı: "Mekke ile Medine arasında bulunduğumuz sırada Hiz. Ömer bize sabah namazını kıldırđı. Daha sonra bazı insanları bir mescitte namaz kılarđken gördü ve bunların ne yaptıklarını sordu. Oradakiler "Bu mescit Hiz. Peygamber'in (s) namaz kıldığı mescittir" dediler. Bunun üzerine Hiz. Ömer "Sizden öncekiler helak oldular. Onlar peygamberlerinin eserlerini kilise edindiler. Sizden

⁷⁷⁴ Aynî, *Umdetü'l-Kârî*, VI, 166; İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, XIII, 311.

⁷⁷⁵ Müslim, Hac 38; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, II, 87.

⁷⁷⁶ Buhârî, Salat, 89.

⁷⁷⁷ Musa Şahin, *Fethu'l-Mün'im*, V, 273.

biriniz bir mescide uğradığında namaz vakti ise namaz kılın, yoksa geçip gitsin” dedi.⁷⁷⁸

İbn Teymiyye, Hz. Ömer’in bu engellemesini delil göstererek Hz. Peygamber’in namaz kıldığı yerlerle teberrüke karşı çıkmaktadır.⁷⁷⁹ Ancak Şârihlere göre Hz. Ömer’in buralarda namaz kılmaya önem vermemesi, hatta engellemesi insanların onu vacip saymasından korktuğu içindir. Yoksa buralarda namaz kılmayı yasaklayıcı kesin bir emir yoktur. Dolayısıyla İbn Ömer’in teberrük için Hz. Peygamber’in namaz kıldığı bu gibi yerlerde namaz kılması, babasının kerih görmesine zıt değildir. Çünkü İbn Ömer bu mekanda namaz kılmayı vacip niyetiyle yapmamıştır. Halbuki Hz. Ömer’in insanları oralarda namaz kılmaktan nehyetmesi, onların bu ameli vacip olarak saymalarından korktuğu içindir. Ayrıca Hz. Ömer, Hz. Peygamber’in (s) namaz kıldığı bu mescitlerin İslam şiarlarından olmadığını ve tazim hususunda hadiste zikredilen üç mescide denk olmadığını ifade etmek istemiştir. Bununla beraber Hz. Peygamber (s) bu üç mescidin dışında da bazı yerlerde namaz kılmıştır. Nitekim Beğavî, “Bir kimse Hz. Peygamber’in (s) namaz kıldığı bir mescitte namaz kılacağım diye adakta bulunsa ve bu namaz kıldığı yerlerden birinde namaz kılarsa adağını yerine getirmiş olur”⁷⁸⁰ demektedir.⁷⁸¹

İbn Teymiyye bu rivayetle beraber Hz. Ömer’in Hudeybiye’de etrafında Rıdvan Biatinin gerçekleştiği ağacı kestirdiği naklederek şöyle demektedir: “Bazıları ağaçlar, taşlar gibi şeylere adaklar adayıp dallarına çaput gibi şeyler bağlamaktadırlar. Ayrıca ağaçların yapraklarından teberrük için alıp onların yanında namaz kılmaktadırlar. Bu davranışların hepsi çirkin bidatlerden olup cahiliye dönemi adetlerindedir. Bu gibi davranışlar kişiyi Allah’a şirk koşmaya kadar götürmektedir. Nitekim bazıları Hz. Ömer’den şu rivayeti naklettiler: “Hz. Ömer, bazı insanların namaz kılmak için Rıdvan Biatinin yapıldığı ağacın yanına gidip geldikleri haberi kendisine ulaşınca o ağacın kesilmesini emretti ve ağaç kesildi”.⁷⁸²

⁷⁷⁸ Abdurrezzâk, *Musannef*, II, 118.

⁷⁷⁹ İbn Teymiyye, *Mecmû’u’l-Fetâvâ*, XXVII, 171.

⁷⁸⁰ Beğavî, *Şerhu’s-Sünne*, II, 337.

⁷⁸¹ İbnü’l-Mülakkîn, *Tevdîh*, VI, 23; Birmâvî, *el-Lâmiu’s-Sabîh*, III, 276; Zekeriyâ el-Ensârî, *Minhatü’l-Bârî*, II, 208; Kastallânî, *İrşâdü’s-Sârî*, I, 474.

⁷⁸² İbn Teymiyye, *Mecmû’u’l-Fetâvâ*, XXVII, 171

İbn Teymiyye, başka bir eserinde ise; “Hz. Ömer, insanların sahabenin Rıdvan Biatini yaptıkları zannettikleri ağacın altında sanki orası Mescid-i Haram ve Mescid-i Nebevî imiş gibi namaz kıldıklarını görünce kestirmiştir” demektedir.⁷⁸³

Useymîn ise, “İnsanların Rıdvan Biatinin yapıldığı ağaca rağbet ettiklerini görünce onu kestirmesi Hz. Ömer’in yaptığı güzel işlerdendir” demektedir.⁷⁸⁴

Ancak araştırmamız kadarıyla Hz. Ömer’in, ayette bahsedilen⁷⁸⁵ ve altında Hz. Peygamber’e biatin gerçekleştiği ağacı kestirdiği ile alakalı sahih bir rivayete rastlayamadık. İbn Teymiyye, bu konuda herhangi bir kaynak zikretmemektedir. Ancak bahsettiği rivayet İbn Ebî Şeybe⁷⁸⁶, İbn Vaddâh (287/900) ve İbn Sa’d tarafından Nâfi’den (117/735) nakledilmektedir. Ancak bu rivayetler Mürsel ve munkatı olduğu için zayıf sayılmıştır.⁷⁸⁷

İbn Teymiyye’nin ilk rivayeti kaynak vermeden “naklettiler” ifadesi zikretmesi ile ikinci rivayette kaynak vermeden nakletmesi, bu rivayetleri zayıf sayması olarak yorumlanmıştır.⁷⁸⁸ Ayrıca birbirine zıt iki rivayeti de nakletmesi dikkat çeken diğer bir noktadır.

Öte yandan Taberî’de şu rivayet bulunmaktadır: “Hz. Ömer, ağaç kaybolduktan sonra o mekana gitti ve “O ağaç neredeydi?” diye sordu. Oradakilerden bazısı şurada, bazısı burada dedi. İhtilafın çok olması üzerine Hz. Ömer: “Bu mükellefiyet sizden giderildi” dedi. O ağaç semure ağacıydı. Sel veya başka bir sebepten dolayı kaybolmuştur.⁷⁸⁹

Hz. Ömer’in bu ağacı kestirme ihtimalini zayıflatan ve Taberî rivayetini destekleyen diğer bir hususta, ağacın Hudeybiye antlaşmasından sonra bir daha bulunamadığı ile alakalı Buhârî ve Müslim’in *Sahîh*lerinde yapmış oldukları

⁷⁸³İbn Teymiyye, *İktizâu’s-Sırât*, II, 144.

⁷⁸⁴ Useymîn, *Mecmû’u Fetâvâ ve Resâil*, IX, 186.

⁷⁸⁵ لَقَدْ رَضِيَ اللَّهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ إِذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ فَعَلِمَ مَا فِي قُلُوبِهِمْ فَأَنْزَلَ السَّكِينَةَ عَلَيْهِمْ وَأَثَابَهُمْ فَتْحًا قَرِيبًا, Andolsun ki o ağacın altında sana biat ederlerken Allah, o müminlerden razı olmuştur. Kalplerinde olanı bilmiş, onlara güven duygusu vermiş ve onları pek yakın bir fetihle ödüllendirmiştir. Fetih, 48/18.

⁷⁸⁶ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, V, 179.

⁷⁸⁷ İbn Vaddâh, *el-Bide’u ve’n-Nehyu anhâ*, s. 88. (Muhakkik Amr Abdulmunim’in notu)

⁷⁸⁸ <http://www.ahlalheeth.com/vb/showthread.php?t=4040>. 14.11.2017.

⁷⁸⁹ Taberî, *Câmi’ul-Beyân*, XXI, 275. Benzer ifadeler için bkz. Sa’lebî, *el-Keşf ve’l-Beyân*, IX, 47; İbn Atiyye, *el-Muharreru’l-Vecîz*, V, 134;

rivayetlerdir.⁷⁹⁰ Bu rivayetlerin metinleri, birbirine yakın manaları ifade etmekte olup şöyle özetlenebilir:

Tarık b. Abdillah şöyle dedi: Hacca gittiğim sırada topluluğun bir yerde namaz kıldığını gördüm ve onlara bu namaz kıldıkları yerin hangi mescit olduğunu sordum. Onlar da “Bu ağacın altı Hz. Peygamber’in Rıdvan Biatini yaptığı yerdir” dediler. Bunun üzerine ben Saîd b. Müseyyeb’in (94/713) yanına gittim ve gördüklerimi ona anlattım. O da güldü ve şöyle dedi: “Hz. Peygamber’e orada biat eden babama ağacın nerde olduğunu sordum. O da bana “Biatten bir sene sonra oraya tekrar gittim, ancak ağacı bulamadın. O, bize unutturuldu”⁷⁹¹ dedi. Muhammed’in (s) ashabı onun nerde olduğunu bilmiyor. Madem siz biliyorsunuz, o zaman onu insanlara gösterin. Siz daha iyi biliyorsunuz ya!”⁷⁹²

Yine Buhârî ve Müslim, *Sahîh*lerinde ve aynı bablarda, ömrünün sonlarına doğru gözlerini kaybeden Câbir’den (r.a) şu rivayeti yapmışlardır: Rasulullah (s), Hudeybiye günü –ki biz o gün bin dört yüz kişiydik- şöyle buyurdu: “*Siz yeryüzünün en hayırlılarındanınız*”. Eğer şu an gözlerim görseydi o ağacın yerini size gösterirdim.⁷⁹³

Sadece Buhârî’de geçen İbn Ömer rivayeti ise şu şekildedir: Hudeybiye antlaşmasından bir sene sonra oraya tekrar gittik. Ancak (bulamadığımız için) Rıdvan Biati’nı yaptığımız ağacın altında bizden iki kişi bile toplanamadı. O, Allah’tan bir rahmetti⁷⁹⁴. (كانت رحمة من الله)

İbn Ömer’in ”O, Allah’tan bir rahmetti” ifadesi, “Hakkında ayet indiği için o ağaç Allah’tan bir rahmettir” veya “Onun bizden gizlenmesi bir rahmettir. Çünkü şayet o ağaç gizlenmeseydi bazı cahilleri o ağacın bir fayda ve zarar sayladığı inancına itebilirdi” gibi yorumlar yapılmıştır.⁷⁹⁵

⁷⁹⁰ Buhârî, Megâzî, 33 (Dört farklı senetle); Müslim, İmâre 18. (Beş farklı senetle)

⁷⁹¹ Hadisin diğer rivayetlerinde bu kelime yerine “Ağacın yerini unuttuk”, “O bizden gizlendi” gibi lafız farklılıkları vardır. Diğer bir tarihte de Saîd b. Müseyyeb, biate katılanlar için babasından rivayetle “Onu unuttular” demiştir.

⁷⁹² Buhârî, Megâzî, 33; Müslim, İmâre 18. Saîd b. Müseyyeb’in ifadesi ise bu soruyu hoş karşılamadığı için alaylı bir şekilde cevap vermesi şeklinde yorumlanmıştır. Musa Şahin, *Fethu’l-Mün’im*, VII, 485. Alayın hakikatleri ifade etme üslubu olarak kullanımına dair bkz. Sıcak, Ahmet Sait, Kur’an’da İstihza (Küçümseme), Yüksek Lisans Tezi, s. 9-23.

⁷⁹³ Buhârî, Megâzî, 33; Müslim, İmâre 18.

⁷⁹⁴ Buhârî, Cihâd, 109.

⁷⁹⁵ İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, VI, 118.

Hâkim, Buhârî ve Müslim'in rivayetlerini destekler nitelikte birazda açıklayıcı olan şu rivayeti yapmaktadır: “Hudeybiye’de bir kuyu vardır. Rıdvan biatinin yapıldığı ağaç ise bu kuyunun yakınlarındaydı. Daha sonraları Bu ağacı sel götürdüğü için kayboldu. Saîd b. Müseyyeb, bu biate katılan babasının ‘Daha sonraları o ağacı çok aradık ancak bulamadık’ dediğini söyler”.⁷⁹⁶

İbn Hacer, bu rivayetleri aktardıktan sonra ağacın kaybolduğu ve Câbir'in (r.a) o ağacın yerini bildiği ile alakalı rivayetten sonra şu açıklamayı yapmaktadır: “Saîd b. Müseyyeb'in babasının bir sene sonra gidip o ağacı bulamamaları ve onun bilinmediğini söylemesi aslında ağacın yerinin hiç kimse tarafından bilinmediği anlamına gelmez. Nitekim Cabir (r.a) rivayetinde, gözlerinin gördüğü dönemde yerini zapt ettiği, uzun zaman geçtikten sonra ömrünün sonlarına doğru bile ağacın yerini bildiği anlaşılmaktadır. Görünen o ki Cabir, bu sözü söylediğinde o ağaç ya kuruyarak ya da başka bir sebepten dolayı yok olmuştu ve o hala ağacın yerini biliyordu. Daha sonra İbn Sa'd'ın, Nafi'den sahih isnatla şu rivayetini buldum: Hz. Ömer'e insanların o ağacın yanına gelip namaz kıldıkları haberi ulaştınca onu kestirmiştir.”⁷⁹⁷

İbn Hacer'in açıklamalarından yukarıda zikrettiğimiz İbn Sa'd rivayetini sahih kabul ettiği anlaşılmaktadır. Ancak *Tehzîb*'te Ahmet b. Hanbel'den nakille Nâfi'nin Hz. Ömer'den yaptığı rivayetlerin munkatı olduğu söylemektedir. Çünkü Nâfi, Hz. Ömer'e yetişememiştir.⁷⁹⁸ İbn Hacer'in bunu bizzat naklettiği halde, söz konusu rivayetin senedini mutlak bir şekilde tashih etmesi düşündürücüdür.

Bu tür teberrüke karşı çıkan Elbânî bile “Hz. Ömer'in Rıdvan ayacını kestirdiği ile alakalı rivayette inkita olduğundan dolağı zayıftır. Ayrıca Buhârî'nin yapmış olduğu rivayetler Hz. Ömer zamanında kesilecek bir ağacın bilinmediğini ifade etmekte olup bu rivayetin zayıf olduğu görüşünü kuvvetlendirmektedir” demektedir.⁷⁹⁹

Yukarıda zikredilen sahih rivayetlerden, insanların ilk yıldan itibaren ağacın yerinin tespitine ve bu ağacın altında namaz kılmaya önem verdiği, ayrıca bu

⁷⁹⁶ Hâkim, *Ma'rifetu 'Ulûmi'l-Hadîs*, s. 24.

⁷⁹⁷ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, VII, 448.

⁷⁹⁸ İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, X, 414.

⁷⁹⁹ Elbânî, *Tahzîru's-Sâcid*, s. 116.

uygulamanın Câbir'in (r.a) gözlerinin kör olduğu h. 70, hatta Sa'îd b. el-Müseyyeb'in vefat ettiği h. 94'e kadar uzun yıllar devam ettiği anlaşılmaktadır. Kaynaklarda Hz. Ömer'in ağacı kestirme emrini halifeliğinin kaçınıcı yılında verdiği ile alakalı bir bilgiye rastlayamadık. Munkatı rivayette bahsedilen ağacı kesme işi halifeliğin ilk zamanlarında gerçekleştiği farz edilirse Rıdvan Biatinin meydana geldiği h. 6 yıl ile Hz. Ömer (r.a)'in hilafetinin başlangıcı h. 13. Yılları arasında 7-8 sene vardır. Bu süre zarfında uygulamanın sahabeden bir itiraz görmeden devam etmiş olması ayrıca önemli bir noktadır.

Hz. Ömer'in (r.a) Rıdvan ağacını kestirdiğini ifade eden munkatı ya da mürsel rivayete sahih hükmü verilecek olursa, Rıdvan biatinde bulunan sahabenin ağacı neden aradıkları, yeri bulunamayan bir ağacın nasıl kesildiği ve özellikle İbn Ömer'in ağacı bulamadıklarını söyleyip babasının bu ağacı kestirdiği uyarısında neden bulunmadığı gibi sorular cevapsız kalacaktır.

Buhârî ve Müslim tarafından yapılan ve ittifakla sahih olan rivayetlerden anlaşıldığına göre sahabenin o ağacı araması, ona teberrük veya hatıra yâdı kastıyla belli bir önem verdiğini göstermektedir. Bununla beraber sahabenin, Hz. Peygamber'in eşyasıyla teberrüku konusunda herhangi bir ihtilaf bulunmamaktadır. Dolayısıyla burada o ağaç sebebiyle sahabenin şirke düşme tehlikesine maruz kaldığını ve Hz. Ömer (r.a)'in onları bundan kurtarmak için ağacı kestirdiğini söylemek pek makul gözükmemektedir.

Buhârî ve Müslim, ömrünün sonlarına doğru gözleri görmez olan Câbir'in (r.a), "Bugün gözlerim görüyor olsaydı, ağacın yerini size gösterirdim" dediğinden hareketle İbn Hacer, ağacın yerinin bazı sahabe tarafından bilinmemesinin tamamen meçhul kaldığını göstermeyeceğini, çünkü Câbir'in (r.a), ağacı bizzat müşahede ettiğini ve yerini bellediğini söylemektedir. Ancak bu, sadece Câbir'in (r.a), ağacın yerini bulabileceği konusundaki kendi kanaati de olabilir.

Sonuç olarak; Hz. Ömer'in (r.a) bu ağacı kestirdiği rivayet münkatı olmasına rağmen İbn Hacer'in dediği gibi sahih kabul edilecek olursa şunu söyleyebiliriz: Hz. Ömer (r.a), kimse tarafından bulunamadığı halde, bazı insanların Rıdvan ağacı olduğunu ileri sürdüğü başka bir ağacı kestirmiş olabilir. Nitekim Sa'îd b. el-

Müseyyeb'in, Rıdvan ağacı olduğu düşüncesiyle yanına bir de mescit yapılmış bulunan bir ağacın haberini aldıktan sonra aynı şekilde tepki göstermişti. Kanaatimizce İbn Hacer'in açıklamasından anlaşılan da kesilenin başka bir ağaç olduğudur. Bu durumda da Hz. Ömer ve Sa'îd b. Müseyyeb'in tepkisi Rıdvan ağacı kastıyla başka bir ağaca önem verilmesinden kaynaklanmış olur. Hz. Ömer (r.a)'in şirke düşebileceği endişesi taşıdığı kimseler varsa da bunların Sahabe'den olması söz konusu değildir. Bunlar olsa olsa İslam'a yeni girmiş avam tabakası olabilir. Bununla beraber tespit edebildiğimiz kadarıyla gerek fıkıh kitaplarında gerekse hadis kaynaklarında Hz. Peygamber'in, sahabenin veya veli bir kulun namaz kıldığı yerlerde onlara uymak niyetiyle namaz kılmayı yasaklayan bir görüş bulunmamaktadır.

3.4.4. Hz. Peygamber'in (s) Teri ile Teberrük

Hz. Peygamber'in (s) teri ile teberrük edildiğine dair birtakım rivayetler bulunmaktadır. Bu rivayetler sahabeyi, Hz. Peygamber'in (s) terine ayrı bir önem vermeye ve onu farklı amaçlarla kullanmaya itmiştir. Kimi rivayetlerde terin çocukların iyileştirilmesi için bir nevi ilaç maksadıyla, bir kısmında da koku olarak kullanıldığı geçmektedir.⁸⁰⁰ Bazı sahabeler de bu teri saklayıp, ölümlerinde Hz. Peygamber'in teri ile kokulanmayı ve teberrükte bulunmayı vasiyet etmişlerdir.

Enes b. Mâlik Rivayeti

حدثني محمد بن رافع، حدثنا حجين بن المثنى، حدثنا عبد العزيز وهو ابن أبي سلمة، عن إسحاق بن عبد الله بن أبي طلحة، عن أنس بن مالك، قال: كان النبي صلى الله عليه وسلم يدخل بيت أم سليم فينام على فراشها، وليست فيه، قال: فجاء ذات يوم فنام على فراشها، فأثبت فقيل لها: هذا النبي صلى الله عليه وسلم نام في بيتك، على فراشك، قال فجاءت وقد عرق، واستنقع عرقه على قطعة أديم، على الفراش، ففتحت عتيدتها فجعلت تنشف ذلك العرق فتعصره في قواريرها، ففزع النبي صلى الله عليه وسلم فقال: ما تصنعين؟ يا أم سليم فقالت: يا رسول الله نرجو بركته لصبياننا، قال: أصبت.

⁸⁰⁰ Hz. Peygamber'in terinin güzel kokmasıyla alakalı detaylı bilgi için bkz. Tuzcu, Recep, *Hz. Peygamber'in Teri İle İlgili Rivayetlerin Değerlendirilmesi*, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2010, cilt: X, sayı: 1, s. 179.

Enes b. Mâlik (r.a) şöyle dedi: Rasulullah (s), (süt teyzesi) Ümmü Süleym'in evine o yokken girer ve onun yatağında uyurdu. Bir gün yine gelerek onun yatağında uyudu. (Ümmü Süleym eve gelince) ona: "Bu senin evinde, yatağında uyuyan Hz. Peygamber'dir (s)" denildi. Sonra Ümmü Süleym (O'nun yanına) geldi. Hz. Peygamber (s) terlemiş ve teri deri yatağın bir parçası üzerinde toplanmıştı. Bunun üzerine çantasını açarak bu teri (pamuk gibi yumuşak bir şeyle) çekmeye ve onu kabının içine sıkmaya başladı. O sırada Hz. Peygamber (s) uyandı ve "Ey Ümmü Süleym! Ne yapıyorsun?" diye sorunca o, "Ya Rasûlallah! Çocuklarımız için bu terin bereketini umuyoruz" dedi. Bunun üzerine Rasulullah (s) "İsabet ettin!" dedi.⁸⁰¹

Hz. Peygamber'in (s) teri ile teberrükün anlatıldığı bu hadisi Müslim, Nesâî, Ahmet b. Hanbel, Tayâlisî, Beyhakî ve Ebû Avâne farklı isnatlarla ve farklı lafızlarla zikretmişlerdir. Bu rivayetlerin sahabe ravileri Ümmü Süleym ve Enes b. Mâlik'tir. Ortak noktaları ise -Tayâlisî ve Nesâî'nin rivayeti hariç- Hz. Peygamber'in terini teberrük için alıp hasta olan çocuklarının şifası için⁸⁰² bir nevi tedavi maksadıyla kullanacaklarından bahsetmeleridir. Diğer bir ortak nokta ise Hz. Peygamber'in Ümmü Süleym'in terini teberrük için aldığını görüp "isabet ettin" buyurmasıdır. Bu ifade bunu onayladığı anlamına gelir.⁸⁰³ Kanaatimizce ifadenin "çocuklarımız için" şeklinde çoğul sığasında gelmesi de Hz. Peygamber'in terini sadece kendisine saklamayıp dağıtacağını ifade etmektedir. Rivayetlerdeki manaya etkisi olan lafız farklılıklarını zikretmek konunun daha iyi anlaşılması hususunda faydalı olacaktır.

Nevevî, Müslim'deki bab başlığını "Hz. Peygamber'in (s) teri ve onunla teberrük" şeklinde belirlemiştir. Bu babta üç hadis zikredilmektedir. Birinci rivayet Enes b. Mâlik'ten gelmekte olup şu şekildedir. "Hz. Peygamber (s) gündüz vakti bize geldi ve uyudu. Uyku esnasında terlemişti. Annem bir şişe getirdi ve teri onun içine sıyırdı. Hz. Peygamber (s) uyandı ve "Ey Ümmü Süleym ne yapıyorsun?" deyince

⁸⁰¹ Müslim, Fezâil 83, 84, 85; Nesâî, Zinet 118; Ahmet b. Hanbel, *el-Müsned*, III, 221, 226, 230, 231; Tayâlisî, *el-Müsned*, III, 551; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliya*, II, 61; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, I, 385; Ebû Avâne, *Müstahrec*, XVIII, 222.

⁸⁰² Hererî, *el-Kevkebü'l-Vehhâc Şerhu Sahîhi Müslim b. Haccâc*, XXIII, 173.

⁸⁰³ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, XI, 72.

annem “Bu senindir terindir. Onu kokumuza katacağız. Bu en güzel kokan kokulardan bile daha güzeldir”.⁸⁰⁴

Müslim’in diğer rivayeti ve Ahmed b. Hanbel’in bazı rivayetleri “Hz. Peygamber (s), Ümmü Süleym’in evinde kaylûle yapardı. Hz. Peygamber bu uykuda çok terlerdi. Ümmü Süleym’in kendisi için hazırladığı deriden yatak üzerinde uyurdu. Bir defasında deri yatağın Hz. Peygamber’in iki ayağı arasındaki bölgesinde bir hat oluşmuştu. Ümmü Süleym teri oradan pamukla aldı ve bir şişenin içine sıktı. Bunu gören Hz. Peygamber “*Bu nedir? Ey Ümmü Süleym!* Dedi. Bunun üzerine Ümmü Süleym, “Ey Allah’ın Rasulu! Bu senin terindir. Onu kokularımıza katacağım” dedi. O’da onun için güzel dualar etti” şeklindedir.⁸⁰⁵

Nesâî’nin rivayeti hadisin sonun da yer alan “*isabet ettin*” ifadesi yerine “Hz. Peygamber güldü” şeklindedir. Bu iki ifadeden Hz. Peygamber’in (s) terini izinsiz almanın caiz olduğuna delalet etiği hükmü çıkarılmıştır.⁸⁰⁶

H. Peygamber’in (s), Ümmü Süleym’in evine gelip orada uyuduğu rivayetleri bunlarla sınırlı değildir. Nitekim Bezzâr’ın, Enes b. Malik’ten yaptığı rivayette “Ümmü Süleym, Hz. Peygamber evine geldiği zaman, O’nun yemeğinden yer, bardağına koyduğu içeceğinden içer ve O’nun terini alıp şişesinin içine koyardı”⁸⁰⁷ şeklinde ifadeler geçmektedir. Sahih olarak gelen bir çok rivayette de ter dışında Hz. Peygamber’in (s), Ümmü Süleym’in evine gelip uyumasından, Medine’de onun evinden başka bir eve gitmediğinden, orada namaz kıldığından, kıldırıldığından ve hatta Ümmü Süleym’in evini namazgah edindiğinden bahsedilmektedir.⁸⁰⁸

Yukarıdaki rivayetler göz önünde bulundurulduğunda şu değerlendirmeleri yapmak mümkün gözükmektedir:

H. Peygamber’in, Ümmü Süleym’in evine -evde kimse olmadığında bile- rahatça girip çıkmasından onunla akrabalık bağının olduğu anlaşılmaktadır. Bu

⁸⁰⁴ Müslim, Fezâil 83.

⁸⁰⁵ Müslim, Fezâil 85; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, III, 230 ve 231.

⁸⁰⁶ İbn Hubeyre, *el-İfsâh ‘an Me’ânî’s-Sihâh*, V, 265.

⁸⁰⁷ Bezzâr, XIII, 504.

⁸⁰⁸ Buhârî, Ezan, 160 ve Cihat 38; Nesâî, Mesâcid 45 ve İmâmet 61; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, III, 239 III, 145, Buharinin şartlarına göre; Bezzâr, *el-Müsned*, XIII, 234; Ebû Nuaym, *Hilyetü’l-Evliyâ*, II, 61; Taberânî, *Mu’cemü’l-Evsat*, VII, 59.

konuda “Hz. Peygamber’in (s) öz teyzesi, sütannesi veya kardeşi Ümmü Haram emzirdiği için süt teyzesi olmaktadır” şeklinde farklı rivayetler bulunmaktadır. Bundan dolayı saçlarını taramak, temizlemek, evinde uyumak gibi sadece mahremlere caiz olacak şekilde ona yakındı.⁸⁰⁹

Hz. Peygamber’in (s) terinin koku olarak kullanılması ona has bir durumdur. Yine bu konuda da rivayetler bulunmaktadır. Mesela Ebû Ya‘lâ ve Taberânî’nin rivayet ettiği bir hadiste Hz. Peygamber (s) kendisinden kızı için bir şey isteyen adama ûd ağacından bir parça ile beraber bir şişe getirmesini söyledi. Adam söyleneni yapınca o şişeye iki omzundan aldığı teri koydu ve “*Kızına söyle ûd ağacını bu şişeye batırsın ve onu koku olarak kullansın*” dedi.⁸¹⁰ Yine Hz. Peygamber koku kullanmaya ve güzel kokmaya önem gösterirdi. Nitekim Ebû Ya‘lâ ve Bezzâr’ın, Enes b. Malik’ten (r.a.) sahih olarak rivayet ettiği başka bir hadiste ifade edildiğine göre Rasulullah (s) Medine sokaklarından geçtiği zaman oradan geçtiği kokusundan anlaşılırdı ve “Buradan Rasulullah (s) geçmiş” denilirdi.

Bütün bu rivayetlerden, insan terinin temiz olup salihlerin eserleri ile teberrükün caiz olduğu hükmü de çıkarılmıştır.⁸¹¹ Ancak böyle bir kıyas yapılsa da Hz. Peygamber dışında salih bir kimsenin teri ile teberrük edildiğine dair bir rivayet tespit edilememiştir.

3.4.5. Hz. Peygamber’in (s) Saçı ve Sakalı ile Teberrük

Hz. Peygamber’in bedeninden olan ve bize kadar ulaşan tek şey O’nun saç ve sakallarıdır. Zira yukarıda bahsi geçen abdest suyu, tükürüğü ve teri uzun süre saklamaya elverişli olmadığından bizlere kadar ulaşması söz konusu değildir. Rivayetlerden anlaşıldığına göre bunlardan sadece teri Enes b. Mâlik’in (r.a) vefatına kadar kendisi tarafından saklanmış ve ölünce onunla kokulanmasını vasiyet etmiştir.

---

⁸⁰⁹ İbn Abdilber, *Temhîd*, I, 226; Aynî, *Umdetü’l-Kârî*, XXII, 264; Musa Şahin, *Feth’ul-Mün’im*, IX, 181.

⁸¹⁰ Ebû Ya‘lâ, *el-Müsned*, IV, 56; Taberânî, *el-Mu‘cemu’l-Evsat*, III, 190. Taberânî bu hadis için, “Bu hadisi Ebû’z-Zinâd’dan sadece Süfyân rivayet etmektedir” demektedir Heysemî ise Ondan da Halbes b. Galib rivayet etmektedir ki o da metruktür” değerlendirmesinde bulunur. Bkz. *Mecme’u’z-Zevâid*, IV, 470.

⁸¹¹ İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, VI, 573; Aliyyülkârî, *Mirkâtü’l-Mefâth*, VII, 2800; Musa Şahin, *Fethu’l-Mün’im*, IX, 181.

Hız. Peygamber'in (s) saç ve sakalları ise sayıca çok olması, bozulmaması ve kolay muhafaza edilmesi gibi sebeplerden ötürü, ziyaret etmek, öpmek ve benzeri saygı ifadeleri ile teberrük edilen şeylerin başında gelir. Bundan dolayı bu konu güncelliğini korumaktadır. İleride değinileceği gibi bu saçlar tâbîinden İbn Sîrîn'in (110/729), hocası Abîde'ye (72/691) söylediği "Bizde Rasulullah'ın saçından bir tutam var. Bu bize Enes b. Mâlik ve ailesi vasıtasıyla ulaştı" sözünden bu saçların sahabe, tâbîîn ve ondan sonraki nesiller tarafından miras veya hediye yoluyla nesilden nesile bizlere kadar ulaştırıldığı anlaşılmaktadır. Abîde'nin de cevaben "Yanımda Hz. Peygamber'in saçlarından bir tek telin olması bana dünya ve içindeki her şeyden daha sevimlidir"⁸¹² demesi Müslümanların Hz. Peygamber'in (s) hatırasına verdiği değeri gözler önüne sermektedir.⁸¹³

Hız. Peygamberin saç ve sakalından bizlere kadar ulaşanlar "Lihye-i Saâdet, Lihye-i Şerif " veya Türkçeleştirecek olursak "Sakal-ı Şerif" gibi isimler altında dünyanın çeşitli yerlerindeki cami ve evlerde bulunmaktadır.⁸¹⁴ Türkiye'de de "Sakal-ı Şerif" adı altında korunup İstanbul Topkapı Sarayı Mukaddes Emanetler Dairesi ile muhtelif mekanlarda muhafaza edilmektedir. Bunlar her ne kadar sakal-ı şerif diye isimlendirilse de bunların çoğu saçtır. Diyanet İşleri Başkanlığı'ndan verilen bilgiye göre 422 tanesi İstanbul'da olmak üzere Türkiye'de toplam 1818 adet sakal-ı şerif bulunmaktadır.⁸¹⁵ Bu sakal-ı şerifler belirli gün ve gecelerde camilerde ve muhtelif yerlerde sergilenmektedir.

Hız. Peygamber'i saç (sakalı) hakkında günümüze ulaşan rivayetler onları uzun müddet saklayan Enes b. Mâlik'ten gelmektedir. Ayrıca bu rivayetler Hz. Peygamber'in (s) saçının günümüze kadar ulaşma sürecine de de ışık tutacaktır.

Enes b. Mâlik Rivayetleri

حدثنا قتيبة بن سعيد، حدثنا محمد بن عبد الله الأنصاري، قال: حدثني أبي، عن ثمامة، عن أنس: أن أم سليم كانت تبسط للنبي صلى الله عليه وسلم نطعا، فيقبل عندها على ذلك النطع قال: فإذا نام النبي صلى الله عليه

⁸¹² Buhârî, Vudû, 33; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, c. III, s. 256.

⁸¹³ İleri, Merve, Şifa Kaynaklı Teberrük Hadisleri, s. 98.

⁸¹⁴ Bu yerlerin listesi için bkz. Ahmed Teymur Paşa, *el-Âsâru'n-Nebeviyye*, s. 78.

⁸¹⁵ Bozkurt, Nebi, "Sakal-ı Şerif", *DİA*, XXXVI, 3.

وسلم أخذت من عرقه وشعره، فجمعته في قارورة، ثم جمعته في سك قال: فلما حضر أنس بن مالك الوفاة، أوصى إلي أن يجعل في حنوطه من ذلك السك، قال: فجعل في حنوطه

Enes b. Mâlik şöyle dedi: “Ümmü Süleym, Hz. Peygamber (s) için deri (ile kaplı bir) yatak hazırlardı. Hz. Peygamber (s) uyuduğu zaman onun terinden ve saçlarından alırdı. Onları bir şişede toplardı. Sonra onları bir kokuya karıştırırdı. Sümâme şöyle dedi: Enes b. Mâlik’in ölüm anı gelince bana bu kokuyu hanûtunun⁸¹⁶ içine koymamı vasiyet etti”. (Vefat edince dediği gibi o koku) hanûtunun içine konuldu.⁸¹⁷

Hz. Enes’in torunu olan Sümâme’den bize ulaşan bu rivayet yukarıda bahsi geçen ter ile alakalı rivayetlerle benzerlik göstermektedir. Ancak hadiste geniş zamanlı ifadeler kullanıldığı ve farklı olarak “Saçlarını da alırdı” ifadesi olduğu için farklı zamanlarda meydana geldiği ihtimaline karşılık bu başlık altında zikretmeyi uygun bulduk. Hadis ittifakla sahihtir ancak Buhârî’nin ferd kaldığı hadislerdendir.⁸¹⁸

Şârihlerin ifadelerine göre Ümmü Süleym, Hz. Peygamber’in saçını ve terini teberrük için alırdı. Onu daha önceden hazırladığı kokuya katardı. Çünkü ter tek başına saklansa gidebilirdi. Hz. Enes’te onu yok olmaktan korumak için hanûtunun içine koyardı. Bu rivayette Ümmü Süleym’in teri ile beraber kokusuna karıştırdığı saçlar, Hz. Peygamber (s) uyurken yastığa düşen veya Hz. Peygamber’in saçlarını taradığı esnada aldığı saçlar olabilir. Bununla beraber Ümmü Süleym’in Mina’da Hz. Peygamber tıraş olurken aldığı saçları bir şişede topladığı bilinmektedir.⁸¹⁹ Burada ter ile o saçları karıştırma ihtimali de vardır. Ancak şu kesindir ki Ümmü Süleym Hz. Peygamber’in saçını nerde görse hemen alıyordu.⁸²⁰

Buhârî’nin rivayet ettiği bu hadis için zayıf diyen ve Hz. Peygamber’in saçları teberrük için saklanmaz, ziyaret edilmez veya öpülmez diyen bir görüşe rastlanılmamıştır. Hz. Peygamber’in vefatından sonra teberrüke karşı çıkanların

⁸¹⁶ Hanût (الحنوط): Ölünün bedenini ve kefenini sürülen bir çeşit koku. Bkz. İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, VII, 278; Zebîdi, *Tâcu'l-Arûs*, XIX, 217.

⁸¹⁷ Buhârî, *İsti'zân*, 41.

⁸¹⁸ Aynî, *Umdetü'l-Kârî*, XXXIII, 16; Kastallânî, *İrşâdü's-Sârî*, IX, 163.

⁸¹⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, III, 256.

⁸²⁰ İbn Mülakkîn, *Tevdîh*, XXIX, 167; Aynî, *Umdetü'l-Kârî*, XXXIII, 16; Kastallânî, *İrşâdü's-Sârî*, IX, 163; İbn Hübeyre, *el-İfsâh 'an Me'âni's-Sihâh*, V, 265.

hareket noktası, vefatından sonra hiçbir şeyin Hz. Peygamber'e (s) aidiyetinin kesin olmadığıdır.

أخبرنا أحمد بن علي بن المثنى أبو يعلى، قال: حدثنا محمد بن عبد الرحمن بن سهم، قال: سمعت أبا إسحاق الفزاري، يحدث عن هشام بن حسان، عن محمد بن سيرين، عن أنس بن مالك، قال: رمى رسول الله صلى الله عليه وسلم الجمرة يوم النحر، ثم أمر بالبدن فنحرت - والحلاق جالس عنده - فسوى رسول الله صلى الله عليه وسلم، يومئذ شعره بيده، ثم قبض رسول الله صلى الله عليه وسلم على شق جانبه الأيمن على شعره، ثم قال للحلاق: «احلق» فحلق، «فقسم رسول الله صلى الله عليه وسلم شعره يومئذ بين من حضره من الناس - الشعرة والشعرتين - ثم قبض بيده على جانب شقه الأيسر على شعره»، ثم قال للحلاق: احلق، فحلق، فدعا أبا طلحة الأنصاري، فدفعه إليه.

Enes b. Malik şöyle dedi: “Rasulullah (s) kurban bayramı günü şeytan taşladı. Sonra kurbanların kesilmesini emretti. Berber de O'nun yanında oturuyordu. O gün Rasulullah (s) saçlarını eliyle düzeltti. Sonra saçının sağ tarafını tuttu ve berbere: “(Bu tarafı) kes” dedi, o da kesti. Rasulullah (s) o gün kesilen saçlarını yanında bulunan kişilere birer ikişer dağıttı. Sonra eliyle saçının sol tarafını tuttu ve berbere: “(Şimdi de bu tarafı) kes” dedi, o da kesti. Ondan sonra da Ebû Talha'yı çağırdı ve bu saçları da ona verdi”.⁸²¹

Hz. Peygamber'in saçlarını dağıttığı bu olay rivayetlerden anlaşıldığına göre veda haccında gerçekleşmiştir. Şöyle ki Hz. Peygamber Müzdelife'de geceleyip sabah namazını kıldıktan sonra isfâr⁸²² vaktine kadar dua etti. Daha sonra da Mina'ya doğru yola çıktı. Oraya ulaşınca Akabe cemresine taş attı ve kurbanını kesti. Sonra da tıraş olmak için Mina'da kaldığı yere geldi. Daha sonra orada saçlarını tıraş ettirdi.⁸²³

Bundan sonra gerçekleşen olayı anlatan rivayetler bizlere on beş farklı tarikle gelmiş olup sahihliği konusunda bir ihtilaf olmamıştır. Bu hadisi muhaddisler farklı bab başlıkları altında rivayet etmişlerdir. Farklı baplar altında zikretmeleri hadisten ne hüküm çıkardıkları hususunda bizlere bilgi vermektedir. Örneğin Müslim'de “Tıraşa sağdan başlamanın sünnet olduğu” babında zikredilirken, Tirmizî'de “Tıraşa hangi taraftan başlanması gerektiğinin beyanı”, Ebû Dâvûd'da “Saçları tıraş etme ve

⁸²¹ Müslim, Hac, 323-326; Tirmizî, Hac 73; Ebû Dâvûd, *Menâsik* 80; Ebû Ya'îlâ, *el-Müsned*, V, 210 ve V, 228; İbn Hibbân, *Sahîh*, IV, 207; Ebû 'Avâne, *Müstahrec*, II, 308; Ebû Nuaym, *el-el-Müsnedü'l-Müstahrec 'alâ Sahîhi'l-İmam Müslim*, III, 383; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VII, 108.

⁸²² İsfâr, “Sabah namazının ortalığın aydınlanmasına kadar geciktirilmesi” demektir.

⁸²³ Bkz. Müslim, Hâc, 324.

kısaltma” Beyhakî’de ise “Hz. Peygamber’in saçlarını ahabına dağıtması babında zikredilmiştir.

İbn Hibbân ise “İnsanın saçının temiz olması, bir suya düştüğü zaman onu necis kılmaması ve elbisede bulunduğu zaman onunla namazın sahih olması” babında zikrettikten sonra konumuz açısından önemli olan şu değerlendirmeyi yapmıştır: “Hz. Peygamber’in (s) saçlarını dağıtması açık bir şekilde göstermektedir ki insanın saçı temizdir. Çünkü sahabe, Hz. Peygamber’in saçlarını teberrük için alıp üzerlerinde taşıyorlardı. O saç üzerlerindeyken namazlarını kılıyor ve yanlarında her işlerini yapıyorlardı. Hatta onların geneli o saçların kefenlerine koyulması için vasiyet etmişlerdi. Hz. Peygamber dağıttığı saçların teberrük için alındığını biliyordu. Eğer necis olsaydı Hz. Peygamber onları dağıtmazdı”.⁸²⁴

Ahmet b. Hanbel’in *Müsnedini* fikhî konulara göre bab başlıklarına ayıran Abdurrahman es-Sââtî (1378/1958), “Hz. Peygamber saçlarını tıraş ettiği zaman sahabenin teberrük için onları almaya gayret etmeleri” babında zikretmiştir.⁸²⁵

Hadisin tek sahabe ravisi Hz. Enes olmasına rağmen hadisin metninde manayı ve bir takım hükümleri değiştirecek lafız farklılıkları ile takdim-tehirler vardır. Ancak kaynaklarda bu lafız farklılıklarından dolayı hadisin zayıf olduğunu söyleyen herhangi bir görüş bulunmamaktadır. Bunun yerine muhaddisler tezat gibi görünen yerleri cem etme yoluna gitmişlerdir.

Müslim bu hadisi aynı bab altında beş farklı senetle zikretmiştir. Birinci rivayette herhangi bir isim zikretmeksizin Hz. Peygamber (s), berbere “*önce sağ tarafı sonra sol tarafı kes*” dedikten sonra “Onları insanlara vermeye başladı” demekle yetinmiştir.⁸²⁶ Ebû Nuaym’in⁸²⁷ ve Ebû Ya’lâ’nın bir rivayetiyle⁸²⁸ aynı olan ikinci rivayeti, “Sağ tarafını berbere işaret etti. Berber orayı kesince o saçları insanlara dağıttı. Sonra diğer kısmı işaret etti. Berber o tarafı kesince onları da Ümmü Süleym’e verdi” şeklindedir.⁸²⁹ Müslim’in, Ebû Avâne ve Ebû Dâvûd’un rivayeti ile aynı olan

⁸²⁴ İbn Hibbân, *Sahîh*, IV, 208.

⁸²⁵ es-Sââtî, *el-Fethu’r-Rabbânî*, XXII, 69.

⁸²⁶ Müslim, Hac, 323.

⁸²⁷ Ebû Nuaym, *el-el-Müsnedü’l-Müstahrec ‘alâ Sahîhi’l-İmam Müslim*, III, 383.

⁸²⁸ Ebû Ya’lâ, *el-Müsned*, V, 210

⁸²⁹ Müslim, Hac, 324.

üçüncü ve dördüncü rivayeti şöyledir: “Sağ taraftaki saçları kestirince onları birer ikişer insanlara dağıttı. Sonra diğer tarafı da aynı şekilde kestirince Ebû Talha’yı sordu ve onları da ona verdi”. Beşinci ve son rivayeti ise Tirmizî’nin rivayeti ile aynı olup “Berber sağ tarafı kesti. Sonra Hz. Peygamber (s) Ebû Talha’yı çağırdı kestiği kısmı ona verdi, sonra berber diğer tarafı kesti. Onu da Ebû Talha’ya verdi ve *‘bunu insanlara dağıt’* dedi” şeklindedir. Görüldüğü gibi bu son rivayette önceki dört rivayetin aksine hem dağıtan Hz. Peygamber değil hem de insanlara dağıtılan kısım sol taraftır.

Hadisin hemen hemen bütün tariklerinin zikredildiği Ahmed b. Hanbel’in rivayetlerinde de bir takım farklılıklar vardır. Örneğin Beyhakî’nin rivayetlerinden birinde olduğu gibi “Berber bir tarafını tıraş edince Hz. Peygamber *“Ey Enes! Bunları al ve Ümmü Süleym’e ver”* dedi. İnsanlar bunu görünce diğer taraftan kesilenleri almak için birbirleriyle yarıştı ve herkes bir miktar aldı. (Bu hadisi rivayet ettikten sonra Muhammed b. Sîrîn şöyle dedi: “Ben bu hadisi Abîde es-Selmânî’ye anlattım o da bana bu saçlardan bir tanesi bana yeryüzündeki bütün altın ve gümüşlerden daha sevimlidir dedi” ziyadesi vardır. Bu hadis için Müemmel b. İsmail’in hıfzından dolayı zayıf yorumu yapılmıştır.⁸³⁰ Ancak bu zayıf rivayetin mütbîni Beyhakî şu şekilde nakletmektedir: “Hz. Peygamber saçlarını dağıttı. İnsanların bir kısmı ondan aldı, bir kısmı da Ebû Talha’dan aldı”. Rivayetin sonunda da Enes b. Mâlik’ten rivayet eden İbn Sîrîn; “Ben de Hz. Peygamber’in saçlarından bir tane olması bana dünya ve içindekilerden daha sevimlidir” demektedir.⁸³¹

Yine Ahmed b. Hanbel’in, Beyhakî’nin rivayetleri ile aynı olan diğer rivayeti ise “Hz. Peygamber tıraş olurken sahabe etrafında dönüyordu. Berberin kestiği saçlar daha yere düşmeden onlardan birisinin eline düşüyordu” şeklindedir.

Zikredilecek olan son rivayet farklılığı ise Ahmed b. Hanbel’de geçer ve yukarıdaki rivayetleri birleştirici nitelikte olup şu şekildedir: “Hz. Peygamber tıraş olunca bir tarafını Ebû Talha aldı ve Ümmü Süleym’e getirdi. Çünkü Hz. Peygamber

---

⁸³⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, III, 256. (Muhakkik Şuayb el-Arnâvûd’un notu)

⁸³¹ Beyhakî, *es-Sünenü’l-Kübrâ*, VII, 108.

onun yanına gelir ve orada uyurdu. O da Hz. Peygamber'in terini alıp saçlarının olduğu bir şişeye koyardı".⁸³²

Rivayetlerdeki lafız farklılıkları genel olarak Hz. Peygamber'in (s) saçlarını tıraş ettirmeye hangi taraftan başladığı ve hangi taraftan kesilen saçları kimlerin aldığı etrafında yoğunlaşmaktadır. Ancak hepsinin ifade ettiği ortak mana Hz. Peygamber'in saçlarını teberrük için ashabına dağıttığıdır.

Hz. Peygamber, saçları sık ve uzun olduğundan dolayı onları ortadan ikiye ayırıp omuzlarından sarkıttı.⁸³³ Bununla beraber saçlarının temizliğine önem verirdi. Onları yağlar ve her gün tarardı.⁸³⁴ Müşrikler öyle yaptığı zaman da saçlarını ortadan ayırmaz, düz tarardı.⁸³⁵ O esnada saçları uzun ve omuzlarından sarkık vaziyette olduğundan dolayı sağ tarafını eliyle tutarak tıraş olmaya da o taraftan başlamıştır. Sağ taraftan kesilen saçları hem bizzat kendisi dağıtmış hem de dağıtması için Enes b. Mâlik'in üvey babası olan Ebû Talha'ya (34/654-55) vermiştir. Diğer taraftan kesilen saçları da yine Ebû Talha'ya vermiştir. O da bunları saklaması ve orada olmayanlara dağıtması için Ümmü Süleym'e götürmüştür.⁸³⁶

Sahabenin arasında Ebû Talha'dan daha faziletli kimseler varken saçlarını ona vermesi Hz. Peygamber'in (s) tercihidir. Muhtemelen daha önce de onların evinde uyduğu ve Ümmü Süleym'in saçlarını bir şişeye koyduğunu gördüğü için bu görevi de ona vermiştir.⁸³⁷ Nitekim Buhârî ve Ahmed b. Hanbel'in "Hz. Peygamber saçlarını tıraş ettirmek istediği zaman onları ilk alan Ebû Talha olurdu"⁸³⁸ şeklindeki rivayetlerinden de bunu anlamak mümkündür. Ayrıca bu rivayetin yukarıda zikredilen hadisle ilişkisi olduğu anlaşıldığı gibi, Hz. Peygamber'in (s) diğer zamanlarda da tıraş olduğu düşünülürse genel olarak gerçekleşen bir vakıadan haber verdiği de söylenebilir.

⁸³² Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, III, 257.

⁸³³ Tirmizî, *Şemâil*, s. 48; Nesâî, *Zînet* 59; Aynî, *Şerhu Süneni Ebî Dâvûd*, I, 171.

⁸³⁴ Müslim, *Fezâil* 26, Bâbu Sıfati Şa'ri'n-Nebî; Sindî, *Hâşiyetü's-Sindî 'alâ Süneni'n-Nesâî*, V, 140.

⁸³⁵ Buhârî, *Menâkib* 20; Müslim, *Fezâil* 90.

⁸³⁶ Aynî, *Umdetü'l-Kârî*, X, 62; Ubeydullah Mübârekfûrî, *Mir'âtü'l-Mefâtih*, IX, 263.

⁸³⁷ Useymîn, *Şerhu Riyazı's-Salihîn*, IV, 180.

⁸³⁸ Buhârî, *Vudû* 33; Ahmmed b. Hanbel, III, 146, III, 239.

3.4.6. Hz. Peygamber'in (s) Diğer Eşyalarıyla Teberrük

Hz. Peygamber, insanların en cömert ve en güzel ahlaklısıydı. Yaşadığı dönemde kendisinin ihtiyacı olmasına rağmen pek çok şeyini hediye olarak ashabına dağıtmıştır. Onlar da bu kıymetli eşyaları kendi anlayışları doğrultusunda değerlendirmişlerdir. İnsanlar bunları ihtiyacına göre kullanırken kimi değerli bir hatıra olarak saklayıp evlatlarına miras bırakmış, kimisi ise bereketini umup faydasına inanarak bunlarla gömülmeyi vasiyet etmiştir.⁸³⁹

Sahabe-i Kirâm'ın, Hz. Peygamber'in (s) vefatından sonra bazı eşyaları ile teberrük ettiği rivatleri de bizlere ulaşmıştır. Bu konuda rivayet edilen hadisleri Buhârî "Hz. Peygamber'in (s) vefatından sonra O'nun taksim edilmeyen zırhını, asasını, kılıcını, bardağını, mührünü halifelerin kullanması ve saçları, pabuçları, kapları ile sahabenin ve onlardan sonrakilerin teberrük etmesi" isimli babta toplu olarak rivayet etmektedir. Burada "vefatından sonra Hz. Peygamber'in taksim edilmeyen eşyalarının" manası "Hz. Peygamber'in vefatından sonra O'nun eşyalarının miras olarak kalmadığı veya satılmadığı bilakis onların teberrüken kullanıldığı şeklinde yorumlanmıştır. Buhârî bab başlığında dokuz eşyadan altı tanesini bu bab başlığında, diğerlerini farklı yerlerde zikretmiştir.⁸⁴⁰

Bu rivayetlerde dikkat çeken husus, sahabenin ve ondan sonraki nesillerin Hz. Peygamber'in bu eşyalarını ve saç-sakalını miras yolu ile sonraki nesillere aktarmasıdır. Mesela Hz. Muâviye'nin (60/680) yanında Hz. Peygamber'in ridası, gömleği, saçı ve tırnakları vardı. Vefat etmeden önce bu elbiselerle kefenlenmesini, saç ve tırnakların da bu kefenin içine koyulmasını vasiyet etmişti.⁸⁴¹ Bu gibi Hz. Peygamber'in hayatında ve vefatından sonra O'nun eşyaları ile teberrük konusundaki rivayetler incelenecektir.

⁸³⁹ İleri, *Şifa Kaynaklı Teberrük Hadisleri*, s. 121.

⁸⁴⁰ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, VI, 213; Aynî, *Umdetü'l-Kârî*, XXII, 234; Zekeriyâ el-Ensârî, *Minhatü'l-Bârî*, VI, 216.

⁸⁴¹ Ebû Nuaym, *Ma'rifetü's-Sahabe*, V, 2496; Kıvâmü's-Sünne, *Siyerü's-Selef*, s. 665; İbnü'l-Cevzî, *Telkîh Fühümü Ehli'l-Eser fi 'Uyûni't-Târih ve's-Siyer*, I, 1112; İbnü'l-Esîr, *el-Câmi'u'l-Usûl*, XII, 856; İbn Asâkir, *Târihu Dimaşk*, LIX, 61; Kirmânî, *Kevâkib*, II, 36; Aliyyül Kârî, *Mirkât*, I, 283.

3.4.6.1. Ümmü Atiyye Rivayeti

حدثنا عبد الرحمن بن حماد، أخبرنا ابن عون، عن محمد، عن أم عطية، قالت: توفيت بنت النبي صلى الله عليه وسلم، فقال لنا: اغسلنها ثلاثا، أو خمسا أو أكثر من ذلك، إن رأيتن، فإذا فرغتن فأذني، فلما فرغنا آذناه فنزع من حقوه إزاره، وقال: أشعرنها إياه

Ümmü Atiyye şöyle dedi: “Hz. Peygamber’in (s) kızı vefat ettiğinde bize şöyle dedi: ‘Onu üç kere, beş kere veya gerekli görürseniz daha fazla yıkayın. İşiniz bitince beni çağırın’ Biz de işimiz bitince O’nu çağırdık. İzarnın bağını çözerek bize verdi ve ‘Bunu ona iç elbise olarak giydirin’ dedi”.⁸⁴²

Bir ölünün nasıl yıkanıp kefenlenmesi gerektiğini anlatan bu hadis, başta *Kütüb-i Sitte* olmak üzere birçok hadis kitabında zikredilmiş, ölünün yıkanması ve kefenlenmesi ile ilgili birçok sünneti bizlere nakletmiş olup ittifakla sahihtir.⁸⁴³ Ayrıca müellifler de bu hadisi kendi fihhi anlayışlarına göre bir takım lafız farklılıkları ile farklı senetlerle ve farklı baplarda zikretmişlerdir. Örneğin Buhârî “Ölünün yıkanması, su ve sidr ile abdesti, ölünün tek sayılarda yıkanmasının müstehap olması, ölüyü yıkamaya sağ tarafından başlanması, kadın erkeğin izarı ile kefenlenir mi?” şeklinde dört farklı bab başlığı altında yedi farklı senetle rivayet etmiştir.⁸⁴⁴

Hadisteki ihtilaflar genel olarak cenaze ile ilgili hükümler konusunda olmuştur. Mesela hadiste geçen “Onu üç kere, beş kere veya gerekli görürseniz daha fazla yıkayın” ifadesinden ölünün kaç defa yıkanması gerektiği ihtilafa sebep olmuştur. Şâfiî ve Mâlikî mezheplerine göre üçten fazla olabilirken Hanefilere göre üçten fazlası muteber değildir.⁸⁴⁵

Hadisin tek sahabi ravisi, Ensardan olan, Mümtehine sûresinde bahsi geçen⁸⁴⁶ ve Hz. Peygamber’e (s) biat eden kadınlardan olan Ümmü Atiyye’dir (70/689).⁸⁴⁷

⁸⁴² Buhârî, Cenâiz 8-17; Müslim, Cenâiz, 2; Tirmizî, Cenâiz, 15; Ebû Davûd Cenâiz, 33; Nesâî, Cenâiz, 28-36; İbn Mâce, Cenâiz 8; Mâlik b. Enes, *Muvatta’*, Cenâiz, 1; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, V, 84 ve 85, VI, 407, 408; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, II, 449; Abdurrezzâk, *Musannef*, III, 402; İbn Hibbân, *Sahîh*, VII, 302; Taberânî, *Mu’cemü’l-Kebîr*, XXV, 45; Ebû Nuaym, *el-el-Müsnedü’l-Müstehrec*, III, 20-22 (4 farklı senetle); Beyhakî, *es-Sünenü’l-Kübrâ*, III, 546, 547, IV, 4.

⁸⁴³ Mecdüddîn İbnü’l-Esîr, *eş-Şâfiî fî Şerhi el-Müsnedi’s-Şâfiî*, II, 384; Beğavî, *Şerhu’s-Sünne*, V, 304.

⁸⁴⁴ Bkz. Buhârî, Cenâiz 8-17.

⁸⁴⁵ Mâzerî, *el-Mu’lim bi Fevâidi Müslim*, I, 486.

⁸⁴⁶ Mümtehine, 60/12.

⁸⁴⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, V, 85

Hadiste ihtilafa neden olan konulardan birisi, burada Hz. Peygamber'in (s) kızlarından hangisinin vefat ettiğidir. Hadis metinlerinin çoğunda "Hz. Peygamber'in kızı vefat edince, vefat etti" şeklinde umum ifade geçmekte iken bazı rivayetlerde kızlarından biri⁸⁴⁸ bazılarında da "Rasulullah'ın kızı Zeyneb (8/629) vefat edince" şeklinde geçmektedir. ⁸⁴⁹ Sadece İbn Mâce'nin rivayetinde "Biz Rasulullah'ın (s) kızı Ümmü Gülsüm'ü (9/630) yıkıyorduk" şeklindedir. Buhârî'nin rivayetlerinden birinde ise hadisi İbn Sirîn'den nakleden râvi Eyyûb es- Sehtiyânî (131/749), "Ben burada bahsi geçen Hz. Peygamber'in (s) hangi kızı olduğunu bilmiyorum" demektedir.⁸⁵⁰

Şârihlerden, kefenlenen kimsenin Ümmü Gülsüm (r.a) olduğu şeklindeki görüşü tercih edenler olduğu gibi,⁸⁵¹ Zeyneb (r.a) görüşünü de tercih edenler olmuştur. Ancak hem hadis metinlerinde hem de şerhlerde ağırlıklı olan görüş Hz. Peygamber'in (s) vefat eden bu kızının Zeynep olduğudur. Mesela İbn Hacer, "Bu konuda farklı rivayetler vardır. Meşhur olan görüş Zeynep olduğudur" demektedir.⁸⁵² Râvi Eyyûb'e cevap veren Kirmânî, "Eyyûb'ün bunu bilmemesi kimsenin onu bilmediği anlamına gelmez. Hadiste bahsi geçen Hz. Peygamber'in (s) kızı Zeyneb'tir" demektedir.⁸⁵³

Kanaatimizce Hz. Peygamber'in (s) her iki kızının ve birçok sahabe hanımının vefatında yıkama işini Ümmü Atıyye'nin yapıyor olması bu hadiste de Hz. Peygamber'in hangi kızı olduğunun bilinmemesine sebep olmuştur. Her ikisinin hayatında da bu olay zikredilmektedir.⁸⁵⁴ Hz. Peygamber'in (s) hangi kızı olursa olsun sonucu değiştirmedüğinden bu rivayet farklılığı bir sorun olarak görülmemiştir.

Hz Peygamber'in (s) "اشعرنها اياه" ifadesi "*Bunu ona şiar yapın*" demektir. Bazı tariklerde hadisi Ümmü Atıyye'den rivayet eden İbn Sirîn'e (110/729) bu ifadenin ne olduğu sorulunca "Gömleğin altına giyilen ve cilde doğrudan temas eden elbise ile sarılmasıdır" demiştir.⁸⁵⁵

⁸⁴⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, VI, 407, 408.

⁸⁴⁹ Buhârî, Cenâiz 13; Müslim, Cenâiz 40; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, V, 85.

⁸⁵⁰ Buhârî, Cenâiz 15.

⁸⁵¹ Mecdüddîn İbnü'l-Esîr, *eş-Şâfi*, s. 385.

⁸⁵² İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, III, 153.

⁸⁵³ Kirmânî, *Kevâkib*, VII, 66; Aynî, *Umdetü'l-Kârî*, VIII, 46.

⁸⁵⁴ Uraler, Aynur, "Ümmü Gülsüm", *DİA*, XXXXII, 323; "Zeynep", *DİA*, XXXXIV, 355.

⁸⁵⁵ Buhârî, Cenâiz 15, Nesâî, Cenâiz 36.

Şiar kelimesinin birçok manası olmakla beraber burada kastedilen bedene doğrudan temas eden izarıdır. İzar ise insanın bedenini kaplayan giysi olup⁸⁵⁶ “اشعرنها” ifadesi bütün kefenlerden önce buna sarın demektir.⁸⁵⁷ “el-Hakvu” kelimesi “izar” manasında kullanıldığı gibi izarı bağlayan bağa da bu isim verilmektedir.⁸⁵⁸

Bazı muhaddislere göre Hz. Peygamber’in kendi izarının arada başka giysi olmadan kızının bedenine doğrudan temas edecek şekilde sarılmasını söylemesindeki amacı, kızının kendi elbisesiyle bereketlenmesini istemesidir. Çünkü O’nda ve O’nun cesedine dokunan şeyde bereket vardır. Yıkamayı bitirdikten sonra beni çağırın demesi ve izarını çıkarıp hemen sarılmasını istemesi de araya fasıla girmeden kızının hemen kefenlenme arzusundan kaynaklanmaktadır.⁸⁵⁹

Zat ile teberrükü kabul edenlere göre bu hadis kadının bir erkeğin izarı ile kefenlenmesinin caiz olduğuna delil olmakla beraber⁸⁶⁰ salih kulların eserleri ve elbiseleri⁸⁶¹ ile teberrükün caiz olduğuna da delildir.⁸⁶² Süyûtî, bazı talebelerin hocalarının gömlekleri ile teberrük niyetiyle kefenlendiğini nakletmektedir.⁸⁶³

İbn Bâz *Fethu’l-Bârî*’ye yaptığı talikinde Bu uygulamanın Hz. Peygamber’in (s) âsârına mahsus olduğunu söyleyerek başkalarını buna kıyas etmeye karşı çıkararak şöyle demektedir: “Allah (c.c), Hz. Peygamber’i (s) ve O’nun dokunduğu şeyleri bereketli kılmıştır. İki durumdan dolayı başkası buna kıyas edilemez. Birincisi; Sahabe-i Kirâm ümmetin en hayırlıları olmalarına rağmen Hz. Peygamber’den (s) başka hiç kimse ile teberrük etmemiştir. İkicisi ise, bu uygulamayı Hz. Peygamber (s) dışında başkasının elbisesi ile teberrük amacı ile yapmak şirk sebebi sayılmıştır ve insanları bu davranıştan men etmek vaciptir.”⁸⁶⁴

⁸⁵⁶ Mecdüddîn İbnü’l-Esîr, *en-Nihâye*, I, 44; İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, IV, 16.

⁸⁵⁷ Begavî, *Şerhu’s-Sünne*, V, 306.

⁸⁵⁸ Useymîn, *Şerhu Riyazı’s-Salihîn*, IV, 184.

⁸⁵⁹ Kâdî İyâz, *İkmâl*, III, 387; İbnü’l-‘Arabî, *el-Mesâlik fî Şerhi Muvattai İbn Mâlik*, III, 509; Tîbî, *Şerhu’t-Tîbî*, IV, 1385.

⁸⁶⁰ İbn Battâl, *Şerhu Sahîhi’l-Buhârî*, III, 257.

⁸⁶¹ Birmâvî, *el-Lâmiu’s-Sabîh*, V, 167.

⁸⁶² Nevevî, *Şerhu Sahîhi Müslim*, VII, 3; İbnü’l-Mülakkîn, *Tevdîh*, IX, 442; İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, III, 129; Aynî, *Umdetü’l-Kârî*, VIII, 41; Süyûtî, *Tevşîh*, III, 1055; Ubeydullah Mübârekfûrî, *Mir’âtü’l-Mefâtîh*, V, Şenkîtî, *Kevseru’l-Me’ânî’d-Derârî fî Keşfi Habâyâ Sahîhi’l-Buhârî*, XI, 322; Sâ’âtî, *Bülûğu’l-Emânî*, VII, 165, 341; Şevkânî, *Neylü’l-Evtâr*, IV, 40.

⁸⁶³ Süyûtî, *Şerhu Süneni İbn Mâce*, I, 105.

⁸⁶⁴ İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, III, 144. (İbn Bâz’ın notu)

Kanaatimizce hadis hakkında yapılan bu yorumlar göz önüne alındığında salihlerin elbiseleri ile bereket umarak böyle bir uygulama yapmayı şirk vesilesi saymak uygun gözükmemektedir. Bunun yerine kişinin kendi imanı veya ameli olmadan Hz. Peygamber'in (s) veya bir başkasının elbisesini giyerek azaptan korunma inancının batıl olduğunu vurgulamak daha uygun bir davranış olacaktır. Nitekim münafıkların reisi Abdullah b. Übey (9/631) öldükten sonra sahabî olan oğlu Abdullah (12/633) Hz. Peygamber'e (s) gelerek babasına kefen yapması için O'ndan gömleğini isteyerek cenaze namazını kıldırmasını istemiştir. Hz. Peygamber'de (s) onu kırmayarak gömleğini verip cenaze namazını da kıldırmıştır. Bundan sonra münafıkların cenaze namazını kılmaktan nehyeden ayet⁸⁶⁵ inmiştir.⁸⁶⁶ Hz. Peygamber'in bir münafığa gömleğini teberrük için vermediği konusunda ittifak olup sebebi ise birkaç şekilde açıklanmıştır:

Birincisi; Hz. Peygamber'den bir şey istendiği zaman onu reddettiği vaki olmamıştır. Sahabî olan oğlunun gönlünü hoş etmek ve münafıklık utancını oğlundan ve aşiretinden kaldırmak için bu talebini geri çevirmemiştir.⁸⁶⁷ İkincisi; Hz. Abbâs Bedir'de esir düştüğü zaman giyecek hiçbir şeyi yoktu. Abdullah b. Selûl bu durumda olan Hz. Abbâs'a giymesi için gömleğini vermiştir. Hz. Peygamber de (s) amcası bir münafığın minneti altında kalmaması için öldüğünde ona kendi gömleğini vermiştir.⁸⁶⁸

Taberî ise, Hz. Ömer'in bir münafığa gömleğini vermemesi gerektiği şeklindeki ısrarı üzerine Hz. Peygamber'in ona öyle dediğini nakleder: *"Benim ne gömleğim ne de namazım ona fayda vermez. Vallahi ben onun kavminden peygamberin gömleği ile teberrükte bulunduğunu görünce binlerce kişinin Müslüman olmasını umuyorum"* dediğini rivayet etmektedir.⁸⁶⁹

⁸⁶⁵ Onlardan ölmüş olan hiçbirine asla namaz kılma; onun kabri başında da durma! Çünkü onlar, Allah ve Resûlünü inkâr ettiler ve fâsık olarak öldüler. Tevbe, 9/84.

⁸⁶⁶ Buhârî, Cenâiz 23, 78, Tefsîr, 9, 12, 13; Müslim, Münâfikûn 2; Tirmizî, Tefsîr, 13; Ebû Dâvûd, Cenâiz 1; Nesâî, Cenâiz, 40, 92; İbn Mâce, Cenâiz, 3, 31; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, II, 18, III, 371; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, III, 564.

⁸⁶⁷ Kâdî 'ÿyâz, *İkmâlü'l-Mü'lim*, VII, 403;

⁸⁶⁸ İbnü'l-Cevzî, *Keşfü'l-Müşkil min Hadisi's-Sahîhayn*, I, 639; Nevevî, *Şerhu Sahîhi Müslim*, XV, 167; Birmâvî, *el-Lâmiu's-Sabîh*, XII, 165; İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, VIII, 334; Aynî, *Umdetü'l-Kârî*, XVIII, 272, Kastallânî, *İrşâdü's-Sârî*, VII, 156; Azîmâbâdî, *'Avnu'l-Ma'bûd Şerhu Süneni Ebî Dâvûd*, VIII, 248; Musa Şahin, *Fethu'l-Mün'im*, IX, 308.

⁸⁶⁹ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, XIV, 410.

3.4.6.2. Esmâ binti Ebî Bekir Rivayeti

حدثنا يحيى بن سعيد، عن عبد الملك، قال: حدثنا عبد الله، مولى أسماء، عن أسماء، قال: أخرجت إلي جبة طيالة، عليها لبنة شبر من ديباج كسرواني، وفرجيتها مكفوفان به، قالت: هذه جبة رسول الله صلى الله عليه وسلم كان يلبسها، كانت عند عائشة، فلما قبضت عائشة، قبضتها إلي، فنحن نغسلها للمريض منا، يستشفى بها.

Esmâ'nın azatlısı Abdullah, Esmâ'dan rivayetle şöyle dedi: “Esmâ bana Taylasan kumaşından (yapılmış), Kısra'nın (giydiğinden) bir cübbe gösterdi. Üzerinde bir karış ipekten cep vardı. Kolları da yine ipekle çevrilmişti. Sonrada şöyle dedi: “Bu Rasulullah'ın (s) giymiş olduğu cübbesiydi. Âişe vefat edene kadar bu cübbe onun yanında kaldı. Âişe vefat edince de ben aldım. Şimdi ise onu hastalarımız için yıkayıp onunla şifa diliyoruz”.⁸⁷⁰

Hz. Peygamber'in vefatından sonra da eşyalarıyla teberükte bulunulup şifa talep edildiği ile alakalı bilgiler ihtiva eden bu hadis bizlere sahih ve muttasıl bir senetle ulaştırmıştır.⁸⁷¹ Hadisin tek sahabi ravisi Esmâ bint Ebî Bekir (73/692) olmakla beraber diğer tabakalarda tarikleri çoğalmıştır. Bununla beraber Hz. Peygamber'in (s) giydiği bu cübbeyi anlatan başka rivayetler de vardır. Cübbeyi tarif eden bu rivayetlerde “Hz. Peygamber (s) bunu savaşta giyerdi, düşmanla karşılaşırken bunu giyerdi”⁸⁷² gibi ifadeler vardır.

Hadiste geçen “فَرَجِيَّتُهَا” kelimesi cübbenin keyfiyeti hakkında bizlere bilgi vermektedir. Bu konu hakkında birkaç yorum yapılmıştır. Bazılarına göre cübbenin iki kenarı demektir. Yani kenarları baştan aşağı önden veya arkadan ipek parçalarla dikiliydi.⁸⁷³ Bizim tercümede tercih ettiğimiz ve kanaatimizce doğruya daha yakın olan görüşe göre ise kol uçlarının ve cebinin ipekle çevrili olduğu görüşüdür.⁸⁷⁴ Zira cübbenin yan tarafı baştan aşağı ipekle süslenmesi ruhsat verilen dört parmak ölçüsünü

⁸⁷⁰ Müslim, Libâs 10; İbn Mâce, Cihâd 21, Libâs 18; Ebû Dâvûd, Libâs 12; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, VI, 347-355; İshâk b. Râhûye, *el-Müsned*, V, 133; Ebû 'Avâne, *Müstahrec*, V, 231; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, XXIV, 98; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, II, 594.

⁸⁷¹ İbnü'l-Mülakkîn, *el-Bedru'l-Münîr*, Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, , XXXIV, 507. (Muhakkik Şuayb el-Arnâvûd'un notu); Ebû Dâvûd, *Sünen*, Libâs 12. (Muhakkik Elbânî'nin notu)

⁸⁷² İbn Ebî Şeybe, *Musanef*, V, 155.

⁸⁷³ Muzhirî, *el-Mefâtîh fî Şerhi'l-Mesâbîh*, V, 11; Tîbî, *Şerhu't-Tîbî*, IX, 2895.

⁸⁷⁴ Nevevî, *Şerhu Sahîhi Müslim*, XIV, 43; İbnü'l-Mülakkîn, *el-Bedru'l-Münîr*, V, 50; Süyûtî, *ed-Dibâc 'alâ Şerhi Müslim b. Haccâc*, V, 125; Azîmâbâdî, *'Avnu'l-Ma'bûd*, XI, 70.

geçme ihtimaline daha yakındır. Libnetün (لبنة) kelimesi ise, Cübbe veya gömleğe cep yapmak için koyulan parçadır.⁸⁷⁵

Kisrâ, Pers krallarına verilen bir unvan olup onlar bu tarz elbise giyerlerdi. Taylasandan yapılan cübbe ise kalın ve pamuklu kumaştan olup genellikle siyah olurdu ve sadece acemler giyerdi. Muhtemelen bu cübbe Hz. Peygamber'e (s) hediye veya ganimet yolu ile gelmişti. Çünkü o zaman Arapların bu şekilde giyindikleri bir kıyafetleri yoktu.⁸⁷⁶

Rivayette bahsi geçen cübbenin ipekten süslemeleri olduğu için genel olarak "İpek giymenin haram olması, libâs ve zînet, ipek giymekte mubah olan miktar" gibi bablarda⁸⁷⁷ zikredilmiştir. Sââtî ise bu hadisi "Sahabenin Hz. Peygamber'in (s) elbiseleri ile teberrük etmesi ve onları yıkayıp suyu ile şifa talep etmeleri" babında zikretmiştir.⁸⁷⁸

Fakihler arasında ipek kumaştan yapılan elbiseyi giymenin haram olduğu hususunda ittifak vardır. Ancak savaşta veya hastalık gibi bir özürden dolayı giyilmesine ruhsat verilmiştir.⁸⁷⁹ Bununla beraber Hz. Esmâ'nın, Hz. Peygamber'in (s) ipekle süslenmiş cübbesini göstermesi bu tarz elbise giymenin haram olmadığına delalet eder. Cumhura göre üzerinde ipekten alem olan veya dört parmak büyüklüğünü geçmeyecek şekilde herhangi bir yeri ipekle çevrilmiş elbise, cübbe veya sarık gibi giysileri giymek caizdir.⁸⁸⁰ Zira Hz. Peygamber (s) bu miktara izin vermiştir.⁸⁸¹ Erkeğin ipek giymesinde haram kılınan miktar, elbisenin tamamının veya çoğunun ipekten olmasıdır. Yoksa şarap ve ekeklerin altın takı takmasında olduğu gibi her cüzü haram kılınmamıştır. Erkeğin ipekten elbise giymesi hadiste belirtilen miktarı aşması durumunda haram olur. Ayrıca bu hadis, güzel giyinmenin ve Hz. Peygamber'in eşyaları ve salihlerin eserleri ve elbiseleri ile teberrükün caiz olduğuna delalet eder.⁸⁸²

⁸⁷⁵ Tîbî, *Şerhu't-Tîbî*, IX, 2894.

⁸⁷⁶ İbnü'l-Melek, *Şerhu Mesâbîhi's-Sünne*, V, 14.

⁸⁷⁷ Ebû Dâvûd, Libâs 12; Beyhakî *es-Sünenü'l-Kübrâ*, II, 594.

⁸⁷⁸ Sâ'âtî, *Bülûğu'l-Emânî*, XXII, 72.

⁸⁷⁹ Merğînânî, *el-Hidaye*, IV, 365.

⁸⁸⁰ Merğînânî, *el-Hidaye*, IV, 366.

⁸⁸¹ Müslim, Libâs 2; Ebû Dâvûd, Libâs 11, Nesâî, Zinet 120.

⁸⁸² Mâzerî, *el-Mu'lim bi Fevâidi Müslim*, III, 128; Kâdî İyâz, *İkmâlü'l-Mu'lim*, VI, 574; Nevevî, *Şerhu Sahîhi Müslim*, XIV, 43; Muzhirî, *el-Mefâtih*, V, 25; Tîbî, *Şerhu't-Tîbî*, IX, 2895; İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, X, 288; Irâkî, *Tarîhu't-Tesrîb fî Şerhi't-Takrîb*, III, 223; Aliyyül Kârî, *Mirkâtü'l-Mefâtih*, VII,

Rivayerlerden anlaşıldığına göre Hz. Peygamber (s), bu cübbeyi Hz. Âişe'ye hediye etmiş, onun vefatından sonra da miras yoluyla ablası Hz. Esmâ'ya geçmiştir. Hz. Esmâ da teberrük için onu saklamış, “Onu hastalarımız için yıkayıp onunla şifa diliyoruz” ifadesiyle de “Cübbeyi yıkıyoruz ve onu yıkadığımız suyu hastalarımıza içirmek veya baş, göz üzerine koymak, dokunmak ve öpmekle bereket umuyoruz. Allah da hastalarımıza bu vesile ile şifa veriyor” demek istemiştir. Bununla Hz. Peygamber'in eşyalarıyla teberrük edilmesinin caiz ve müstehap olduğu anlatılmıştır.

3.4.6.3. Sehl b. Sa'd Rivayeti

حدثنا سعيد بن أبي مریم، حدثنا أبو غسان، قال: حدثني أبو حازم، عن سهل بن سعد، قال: جاءت امرأة إلى النبي صلى الله عليه وسلم ببردة، فقال سهل للقوم: أتدرون ما البردة؟ فقال القوم: هي الشملة، فقال سهل: هي شملة منسوجة فيها حاشيتها، فقالت: يا رسول الله، أفسوك هذه، فأخذها النبي صلى الله عليه وسلم محتاجا إليها فلبسها، فرأها عليه رجل من الصحابة، فقال: يا رسول الله، ما أحسن هذه، فاكسنيها، فقال: «نعم» فلما قام النبي صلى الله عليه وسلم لامه أصحابه، قالوا: ما أحسنت حين رأيت النبي صلى الله عليه وسلم أخذها محتاجا إليها، ثم سألته إياها، وقد عرفت أنه لا يسأل شيئا فيمنعه، فقال: رجوت بركتها حين لبسها النبي صلى الله عليه وسلم، لعلي أكفن فيها

Sehl b. Sa'd şöyle dedi: “Bir kadın Hz. Peygamber'e (s) bir bürde (hırka) getirdi. Sehl orada bulunanlara ‘Bürdenin ne olduğunu biliyor musunuz?’ diye sordu. Oradakiler ‘Şemledir (vücudu kaplayan giysi)’ dediler. Sehl ‘O, kenarları dokulu şemledir’ dedi (ve şöyle devam etti:) ‘Onu getiren kadın ‘Ey Allah'ın Rasulu! Onu sana giydireyim’ dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s) ihtiyacı olduğu için onu aldı ve giydi. Sahabeden bir adam onu Hz. Peygamber'in (s) üzerinde gördü ve ‘Ey Allah'ın Rasulu! Bu ne kadar güzel bir şey, onu bana verir misin?’ dedi. Hz. Peygamber'de (s) ‘Evet’ dedi. Hz. Peygamber (s) kalkıp gidince ashab onu azarlardı ve ‘Hz. Peygamber'i (s) onu ihtiyacı olduğu için alıp giydiğini gördün. Sonra da kendisinden bir şey istendiği zaman geri çevirmeyeceğini bildiğin halde hırkayı ondan istemekle hiç hoş bir iş yapmadın’ dediler. Bunun üzerine o adam ‘(Ben onu giymek

---

2769; Âzimâbâdî, *Avnu'l-Ma'bûd*, XI, 69; Şevkânî, *Neylü'l-Evtâr*, II, 102; Musa Şahin, *Fethu'l-Mün'im*, VIII, 326.

için değil) Hz. Peygamber (s) onu giydiğinde (ona sirayet eden) bereketini umarak öldüğüm zaman onunla kefenlenmem için istedim' dedi".⁸⁸³

Hadiste bahsedilen olay Hz. Peygamber'in vefatına yakın bir zamanda ashabi ile toplandığı esnada meydana gelmiştir. Olaya birçok sahabî şahit olmuşken sadece Sehl b. Saîd tarafından rivayet edilmiş olup ittifakla sahihtir. Olayda Hz. Peygamber'e hırkayı diken kadının ismi bilinmemektedir. Hırka diye tercüme ettiğimiz giysi, râvi Sehl b. Said tarafından da açıklandığı üzere Araplar arasında meşhur olan ve vücudu kaplayan aba tarzında bir tür dış giysidir. Bu hırkayı Hz. Peygamber'den (s) isteyen sahabînin Abdurrahman b. Avf veya Sa'd b. Ebî Vakkâs olduğu şeklinde iki rivayet vardır. İbn Mâce'nin rivayetinde "Onu falan oğlu falan istedi. O gün onun ismini söylemişti" şeklinde ziyade vardır.⁸⁸⁴

Buhârî,⁸⁸⁵ İbn Mâce⁸⁸⁶ ve Taberânî'nin rivayetlerinden biri⁸⁸⁷ ise şu şekilde bitmektedir. "Olayı rivayet eden sahabî râvi Sehl b. Sa'd (88/ 706-707) şöyle dedi: "Allah'a yemin olsun ki ben onu giyinmek için istemedim. Sadece öldüğümde kefenim olsun diye istedim. Adam öldüğü zaman bu hırka kefeni oldu" şeklindedir. Buna binaen Buhârî bu tarihi "Kefenini Rasulullah zamanında hazırlayan ve bu davranışı kerih görülmeven kimse" bâbında zikretmiştir. Bundan dolayı bu hadis hayatta iken kefenini hazırlamasının meşru olduğuna delil olarak gösterilmiştir. Çünkü Hz. Peygamber (s) ve sahabe bunu engellememiştir.⁸⁸⁸

İbn Hacer'in ifade ettiğine göre salihlerden bazıları hayatta iken ölüme hazırlık olsun diye kendi kabirlerini kazmışlardır. Bazıları sahabelerden kimsenin bunu yapmadığını delil göstererek bunun caiz olmadığını söylemişlerdir. Ancak sahabelerden hiç kimsenin bir şeyi yapmaması onun caiz olmadığını göstermez. Çünkü müminlerin güzel gördüğü bir şey Allah katında da güzeldir.⁸⁸⁹

---

⁸⁸³ Buhârî, Cenâiz 28, Libâs 18, Edep 39; Nesâî, Zinet 97; İbn Mâce, Libâs 1; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, V, 333; Abd b. Humeyd, *el-Müsned*, s.170; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, VI, 149, V, 169; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, III, 566.

⁸⁸⁴ İbn Mâce, Libâs 1.

⁸⁸⁵ Buhârî, Cenâiz, 28.

⁸⁸⁶ İbn Mâce, Libâs 1.

⁸⁸⁷ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, VI, 149

⁸⁸⁸ İbnü'l-Münzir, *el-Evsat fi's-Sünen ve'l-İcmâ' ve'l-İhtilâf*, V, 365.

⁸⁸⁹ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, III, 44; Aynî, *Umdetü'l-Kârî*, VIII, 63.

Şarihler gere göre sahabe, ilk önce Hz. Peygamber'in (s) ihtiyaçı olan hırkanın istenmesini hoş karşılamamış ve onu azarlamıştır. Ancak daha sonra isteyen kişinin onu kefenlenmek için istediğini söyleyince sahabe buna itiraz etmemişlerdir. Nitekim Buhârî tercemede buna işaret etmiştir. Daha sonra aynı hırkadan bir tane daha yapılmaya başlanmış ancak daha bitmeden Hz. Peygamber (s) vefat etmiştir. Hadisten, bir şeyi ihtiyaç zamanı gelmeden hazırlamanın, salihlerin eserleri ile teberrükün ve salih bir kulun eşyasını teberrük için istemenin caiz olması gibi hükümler çıkarılmıştır.⁸⁹⁰

Tespit edilebildiği kadarıyla Hz. Peygamber'in (s) eserleri veya ondan bir parça ile teberrüke karşı çıkan bir görüşe rastlamadık. Teberrüke karşı çıkanlara göre bu durum Hz. Peygamber'e (s) mahsustur, başkası O'na kıyas edilemez. Dolayısıyla salih kimselerin, veli kulların veya şeyhlerin eşyalarıyla teberrük caiz olmayıp kişiyi şirke götürmektedir. Hz. Peygamber'in (s) vefatından sonra ise ona isnat edilen eşyaların Hz. Peygamber'e (s) aidiyeti şüphelidir. O'na ait olduğunu ispatlamak ise son derece zordur. Dolayısıyla onlara göre bu konuyu tartışmak teoride kalmakta olup pratikte bize bir fayda sağlamayacağından bu konuyu uzatmak faydasızdır.

Kanaatimizce konu hakkındaki hadislerle, sahabe, tabiin ve daha sonraki alimlerin fetva ve uygulamalarına bakılırsa Hz. Peygamber'in (s) ve diğer salih kulların zatı ve eşyaları ile teberrükün caiz olduğu anlaşılmaktadır.

---

⁸⁹⁰ İbn Battâl, *Şerhu Sahîhi 'l-Buhârî*, III, 266; İbnü'l-Mülakkîn, *Tevdîh*, IX, 496; İbn Hacer, *Fethu 'l-Bârî*, III, 44; Aynî, *Umdetü 'l-Kârî*, VIII, 63; Kastallânî, *İrşâdü 's-Sârî*, IX, 33; İbn Allân, *Delîlü 'l-Falihîn li Turuki Riyâzi 's-Sâlihîn*, IV, 557; Şenkîti, *Evdâu 'l-Beyân*, XI, 371.

SONUÇ

Teveessül, istigâse ve teberruk hadislerinin konu olarak seçildiği bu çalışmada ilgili kavramlarla bağlantısı olan hadislerin senet ve metin değerlendirmeleri yapılmış, kaynaklardaki rivayetlerin bütünü bu değerlendirmelerde göz önünde bulundurulmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

1. Allah Teâlâ'nın isim ve sıfatları, salih ameller, Peygamberler ve müminlerin dualarıyla teveessül, istigâse ve Hz. Peygamber (s) hayattayken O ve eşyalarıyla teberruk hususunda herhangi bir ihtilaf bulunmamaktadır. İhtilaf edilen husus, peygamberler ve salih kulların zatlari ile yapılan teveessül ve istigâsedir. Hz. Peygamber'in kabrine gitmek suretiyle, vefatından sonra O'ndan bir parçayla ve O'nun eşyalarıyla teberruk hususunda da ihtilaflar vaki olmuştur. Bununla beraber salih kimseler ve onların eşyalarıyla teberruk hususu, Hz. Peygamber (s) ile teberrukü ifade eden hadislere kıyas edilmiştir.

2. Teveessül, istigâse ve teberruk kavramlarının birbirlerine benzer noktaları olmakla beraber birbirlerinden ayrıldığı noktaları da vardır. Mesela her üç kavramda da kendisine hitap edilen şahıslar birer aracıdır ve amaçlandığı nokta açısından birdir. Teveessülde bu aracı ismen zikredilerek Allah'a dua edilirken istigâsede direk olarak şahsa hitap edilmektedir. Kanaatimizce istigâseyi diğerlerinden ayıran en önemli özellik budur. Bu özellikten dolayı istigâse, teveessülü kabul eden bazı alimler tarafından bile Allah'tan başkasından yardım istemek olduğu iddiasıyla caiz görülmemiştir. Teberruk konusundaki fark ise zat ve eşyalarla yapılmasıdır. Rivayetlerde Hz. Peygamber'in (s) eşyaları, Hacerü'l-Esved, zezem veya Kabe gibi şeylerle teberruk ifadeleri geçerken bunlarla teveessül ya da istigâseden bahsedilmemiştir.

3. Kur'an-ı Kerim'de teveessül kelimesi bizzat geçmemektedir. Ancak aynı kökten olan vesile kelimesinin geçtiği ve teveessül manası ifade eden ayetler teveessüle konu edilmiştir. Bu ayetler incelendiğinde -müfessirlerin çoğunluğunun yorumlarından da anlaşıldığı üzere- umumi olarak teveessülü kapsadığı sonucuna varılmıştır. Mekke müşriklerinin kendilerini Allah'a yaklaştırması için putlara ibadet

etmeleri şeklindeki tevessül, yine ayet tarafından tasvip edilmeyerek şirk olduğu ifade edilmiştir.

4. Kur'an'da sıkıntılı durumlarda Hz. Peygamber'den veya salih kullardan yardım isteme manasındaki istigâseyi ifade eden bir ayet bulunmamaktadır. Bununla beraber ayette salih amelle istigâse (istiane) manasına gelen namaz ve oruçla Allah'tan yardım istenmesi emredilmiştir. Ayrıca ayetlerde bu kavram Allah'tan yardım istemekte kullanıldığı gibi insanların birbirinden yardım istemesi anlamında da kullanılmıştır.

5. Teberrük kavramı da Kur'an-ı Kerim'de geçmemekle beraber "berekat" ve "mübarek" kavramları, türevleri ile beraber sıklıkla zikredilmektedir. Bereketli ve mübarek kılınan şeyin bereketinden istifade edilmesi, teberrük amelinin asıl gayesini oluşturduğundan dolayı bu ayetlere temas edilmiştir. Bu ayetlerden ne ile teberrükte bulunulabileceği anlaşılmıştır. İçinde Musa ve Harun (a.s) ailesinin terikesinden bazı şeylerin bulunduğu tabut ile sekinet bulunması ve Yakup'un (a.s) oğlu Yusuf'un (a.s) gömleğini yüzüne sürmesiyle gözlerinin tekrar görmeye başlamasını anlatan ayetler, Allah katında değerli olan kişilerin bereketinin kullandığı eşyalara sirayet ettiğini ve bereket için kullanılabileceğini şeklinde yorumlanmıştır.

6. Tevessül konusunda on dört rivayet, yüz on yedi tarikiyle beraber incelenmiş olup dokuzunun sahih olduğu hükmüne ulaşılmıştır. Bu rivayetlerin ikisi on yedi tarihi ile beraber hakkında ihtilaf olmayan tevessül çeşitleri ile alakalı olup ittifakla sahihtir. Sahih hadislerin kalan kısmı ise zat ile tevessülü kabul etmeyenler tarafından ya çeşitli yollarla tevil edilmiş ya da zayıf ve mevzu hükmü verilmek suretiyle reddedilmiştir. Muhaddislerin çoğunluğu tarafından ise bu hadisler -zat ile tevessülü kapsadığı yorumu yapılarak- sahih hükmü verilmiştir. Kalan hadislerden üçü hasen, ikisi ise zayıftır. Zayıf hadisler de şedidü'd-da'f olmayıp mütabi ya da şahit olmaya elverişlidir.

7. İstigâse konusunda ise dokuz rivayet, kırk dört tarihi ile beraber incelenmiştir. Bu rivayetlerin beş tanesi sahih, bir tanesi hasen üç tanesi ise zayıftır. Zayıf olan hadislerin tamamının da mütabiî ve şahidi bulunmaktadır. İstigâseye karşı çıkanların dediği gibi konu ile alakalı hadislerin hepsi zayıf olmadığı gibi istigâseyi kabul edenler tarafından iddia edildiği gibi de -isim zikretmek suretiyle yapılan istigâseye- kesin

olarak delalet etmemektedir. Bundan dolayı asıl yardım edenin Allah olduğunu bilip bir peygamberin mucizesine veya bir velinin kerametine inanarak halis niyetle istigâsede bulunan kimseleri şirk ile itham etmek isabetli bir hüküm olarak gözükmemektedir. Bununla beraber kabirlere secde etmek, bez-çaput bağlamak, para atmak, adaklar adamak şeklinde İslam'la bağdaşmayan istigâsenin de tasvip edilmesi mümkün değildir.

8. Teberrük konusunda da on beş rivayet, yüz otuz dokuz tariki ile beraber incelenmiş ve tamamının sahih olduğu sonucuna varılmıştır. Genel olarak zat ile tevessülü kabul eden hadis alimleri, Hz. Peygamber tarafından yapılan herhangi bir kısıtlamanın olmadığı gerekçesiyle teberrük ile ilgili rivayetlerin umumi olduğunu savunmaktadırlar.

Hayatta olmayan kimse ve eşyalarıyla teberrüğe karşı çıkanlar da hayattayken Hz. Peygamber ve eşyalarıyla teberrük edildiğini bildiren hadislerin sıhhatini kabul etmektedir. Ancak onlara göre bu hadisler, teberrük konusunda başkalarının Hz. Peygamber'e (s) kıyas edilmesini gerektirmemekle beraber vefatından sonra da O'nunla teberrüğe delalet etmemektedir. Ayrıca Hz. Peygamber'in vefatından sonra kalan eşyalarının, saç ve sakallarının O'na aidiyeti kesin olmadığı için bu eşyalarla da teberrük söz konusu değildir. Dolayısıyla artık bu konuyu uzun uzadıya tartışmak teoride kalıp pratikte bir fayda sağlamayacağından gereksizdir. Bundan dolayıdır ki tevessül ve istigâseye nazaran teberrük konusunda daha az tartışmaya girdikleri görülmektedir. Ancak bahsi geçen rivayetlere göre sahabe, tâbiîn ve daha sonraki nesiller Hz. Peygamber'in vefatından sonra O'nunla teberrükte bulunmuşlardır. Bununla beraber ziyaretlerindeki amacın kabrin taşı-toprağı değil Hz. Peygamber'in oradaki varlığı olduğunu vurgulamışlardır. Vefatından sonra eşyalarıyla teberrük konusunda yapılan rivayetlerden de O'na ait olduğuna inanılan saç-sakal, diğer eşyaların dikkat ve özenle korunarak silsile yoluyla nesilden nesile aktarıldığı anlaşılmaktadır. Tarihsel süreç içerisinde kurulan Müslüman devletlerin, özellikle de Osmanlı'nın bu mukaddes emanetleri devlet seviyesinde koruyup saklaması bu eşyaların Hz. Peygamber'e (s) ait olma ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Bütün bu bilgiler ışığında muhaddislerin rivayetlere yaptığı yorumlar da göz önünde

bulundurularak gerek hali hayatlarında gerekse vefatlarından sonra Hz. Peygamber'in (s) zat ve eşyalarıyla teberrükün meşru olduğunu söylemek mümkündür.

Netice olarak bir kimsenin sıkıntılı zamanlarında veya zor durumda Allah'tan yardım istemesi ve ona sığınması İslam'ın temel ilkesidir. Bundan dolayı tevessül, istigâse ve teberrükte yardımın ve bereketin asıl kaynağının Allah olduğu bilinmelidir. Hz. Peygamber ve sahabe zamanında olmayıp İslam'ın temel ilkeleriyle bağdaşmayan; herhangi bir kuldun rızkını genişletmesini veya günahlarını affetmesini isteme, türbelere bez-çaput bağlayıp para atarak dilekte bulunma gibi ameller hangi niyetle yapılırsa yapılsın caiz olmamaktadır. Tevessül, istigase veya teberrük amellerini toptan reddetmek yerine herhangi bir aşırılık ve bunun sonucunda da şirke düşme tehlikesi olduğu durumlarda engellenmesi gerekmektedir. Sonuçta bu üç kavramın ifade ettiği ameller caiz olsa bile şeriatın asıl amacı olmayıp mubah ve müstehap olan şeylerdendir. Dolayısıyla terkinde herhangi bir ceza veya azarlama söz konusu değildir. Bir Müslümanın asıl olan farz ve sünnet amelleri yapmadan bu gibi davranışların kendisine bir fayda sağlamayacağı açıktır.

KAYNAKÇA

- Alîş, Muhammed b. Ahmed b. Muhammed (1299/1882), *Fethu'l-Aliyyi'l-Mâlik fi'l-Fetâvâ alâ Mezhebi'l-Mâlik*, I,V, Kahire 1428/2007.
- Abbâdî, İbn Kasım Şihabüddîn Ahmed b. Kasım (992/1584), *Havâşî 'alâ Tuhfeti'l-Muhtâc bi-Şerhi'l-Minhâc*, I, IV, Matbaatu Mustafa Muhammed, Mısır ty.
- Abd b. Humeyd, Ebû Muhammed Abd b. Humeyd b. Nasr el-Kissî (el-Keşşî) (249/863) *el-Müsned*, Mektebetü's-Sünne, Kahire 1409/1988.
- Abdulaziz b. Muhammed b. Ali Âli Abdullatif, *Deâ' ve'l-Münâviîn*, Dâru'l-Vatan, Riyad 1991/1412.
- Abdullah b. Ahmed b. Hanbel (290/903), *Mesâilu Ahmed b. Hanbel*, el-Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut 1401/1981.
- Abdullah b. İsa (1327/1909), *er-Reddü 'ala Şübühâti'l-Müste'ine bi Gayrillâh*, Dâru Tîbe, Riyad 1410/1989.
- Abdürrezzâk es-San'ânî, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' (211/826) *el-Musannef*, I-X, Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut 1403/1983.
- Âcurrî, Ebû Bekr Muhammed b. Hüseyin b. Abdillâh el-Bağdâdî (360/970), *Kitâbü's-Şerîa*, I-V, Dâru'l-Vatan, Riyad 1420/1999.
- Adevî, Ali b. Ahmed b. Mükerrmillâh es-Sâidî (1189/1775), *Hâşiyetü'l-Adevî ala Kifayeti't-Tâlibi'r-Rabbânî*, I-II, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1414/1994.
- , *Hâşiyetü Şerhi Muhtasari Halîl*, I-VIII, Dâru'l-Fikr, Beyrut ty.
- Ahmed b. Ebî Hayseme (279/892), *et-Târîhu'l-Kebîr*, I-II, el-Fârûku'l-Hadîsiyye, Mısır 2006/1427.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî (241/855), *el-Müsned*, I-6, Müessetü Kurtuba, Kahire ty.

-----, *el-Müsned*, I-L, thk., Şuayb el-Arnâvud (2016/ 1437), Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1420/1999.

-----, *el-İlel ve Ma'rifetü'r-Ricâl*, Mektebü'l-İslâmî, Beyrut 1409/1988.

Ahmed Selman, *Vebtegû İleyhi'l-Vesîle*, Irak 2010/1432.

Ahmed Teymur Paşa (1349/1930), *el-Âsâru'n-Nebeviyye*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabiyye, Kahire 1370/1951.

Aliyyülkârî, Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Sultân Muhammed el-Kârî el-Herevî (1014/1605), *Fethu Bâbi'l-Înâye*, I-VII, Dâru'l-Erkâm, Beyrut 1996/1417.

-----, *Mirkâtü'l-Mefâtih*, I-IX, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1422/2001.

-----, *Şerhu's-Şifâ*, I-II, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1421/2000.

Âlûsî, Ebü'l-Berekât Hayrüddîn Nu'mân b. Mahmûd (ö. 1317/1899), *Celâü'l-Ayneyn fî Muhâkemeti'l-Ahmedeyn*, Matbaatü'l-Medenî yy. 1401/1981.

Âlûsî, Ebü's-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseynî (1270/1854), *Rûhu'l-Meânî*, I-XVI, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1415/1994.

Aşikkutlu, Emin, "Meçhul", *DİA*, Ankara 2003, XXVIII, s. 286.

Ataç, Ali, *Kelam ve Tasavvuf Açısından Tevessül*, Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi SBE, İstanbul, 1993.

Aynî, Ebû Muhammed (Ebü's-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed (855/ 1451), *Umdetü'l-Kârî Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, I-XXV, Dâru İhyâu't-Türâsü'l-Arabî, Beyrut ty.

-----, *Minhatü's-Sülûk fî Şerhi Tuhfet'l-Mülûk*, Vizâratü'l-Evkâf, Katar 1428/2007.

Âzimâbâdî, Ebü't-Tayyib Muhammed Şemsü'l-Hak b. Emîr Alî ed-Diyânüvî (1329-1911), *'Avnu'l-Ma'bûd Şerhu Süneni Ebî Dâvûd*, I-XIV, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye Beyrut 1415/1994.

Bâcî, Ebü'l-Velîd Süleyman b. Halef b.Sa'd et-Tücîbî (474/1081), *et-Ta'dîl ve't-Tecrîh li-men Harrece lehü'l-Buhârî fi'l-Câmi'i's-Sahîh*, I-III, Dâru'l-Livâ Riyad 1406/1986.

-----, *el-Müntekâ Şerhu'l-Muvatta'*, I-IX, Matbaatu's-Saâde, Mısır 1332/1914.

Bardakçı, Mehmet Necmettin, Tasavvufî Bir Terim Olarak Vesile ve Tevessül, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 1999, cilt: I, sayı: 2, s. 33-48.

Başoğlu, Tuncay, "Saymerî" *DİA*, Ankara, 2009, XXXVI, 216.

Bayraktar, İbrahim İhsan, *Hadislerin Takviyesinde Telakkî Bi'l-Kabûlün Etkisi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2013.

Begavî, Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ, (516/1122), *et-Tehzîb fi Fıkhi's-Şâfiî*, I-VII, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1418/1997.

-----, *Me'âlimu't-Tenzîl*, I-VIII, Dâru't-Taybe, Riyad 1996/1417.

-----, *Şerhu's-Sünne*, I-XV, Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut 1403/1983.

Belâzürî, Ebü'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd (279/892), *Ensâbü'l-Eşrâf*, I-XIII, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1417/1996.

Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Alî (458/1066), *es-Sünenü'l-Kübrâ*, I-XI, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1423/2003.

-----, *el-Âdâb*, Müessesetü'l-Kütübü's-Sekâfiyye, Beyrut 1408/1988.

-----, *ed-De'avâtü'l-Kebîr*, I-II, Ğirâs li'n-Neşr ve't-Tevzî', Kuveyt 1430/2009.

-----, *Delâilü'n-Nübüvve*, I-VII, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1408/1987.

- , *Şu 'abu'l-Îmân*, I-XIV, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad 1423/2003.
- Beyzâvî, Nâsirüddîn Ebû Saîd (685/1286), *Envârü't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, I-V, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 1418/1997.
- Bezzâr, Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdilhâlik el-Basrî (292/905), *Müsned*, Mektebetü'l-Ulûm, Medine 1429/2008.
- Birmâvî, (831/1428), Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Abdiddâim b. Mûsâ el-Askalânî, *el-Lâmiu's-Sabîh bi-Şerhi'-Câmi'u's-Sahîh*, I-XVIII, Dâru'n-Nevâdir, Suriye, 1433/2012.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî (256/870), *el-Câmi'u'l-Müsnedi's-Sahîhi'l-Muhtasar min Umûri (s) ve Sünenihî ve Eyyâmih*, Beytü'l-Efkâr, Riyad 1419/1998.
- , *et-Târîhu'l-Kebîr*, Dâiratü'l-Meârif, Haydarâbâd, ty.
- , *el-Edebü'l-Müfred*, Dâru'l-Beşâiru'-İslâmiyye, Beyrut 1410/1989.
- Buhûtî, Mansûr b. Yûnus b. Salâhiddîn (1051/1641), *el-Minehu's-Şâfiyât bi Şerhi Müfredâti'l-Îmâm Ahmed*, I-II, Dâru Künûzi İşbîliyâ, Suudi Arabistan 1427/2006.
- , *er-Ravzü'l-Mürbi' Şerhi Zadi'l-Müstekni'*, Dâru'l-Fikr, Beyrut ty.
- Bursevî, İsmail Hakkı (1137/1725), *Ruhu'l-Beyân*, I-X, Dâru'l-fikr, Beyrut ty.
- Bûsîrî, Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Ebî Bekr b. İsmâîl (840/ 1436), *Misbâhu'z-Zücâce*, I-IV, Dâru'l-Arabiyye, Beyrut 1403/1983.
- Cibrîn, Abdullah b. Abdulaziz b. Hamâde, *Teshîlü'l-Akîdeti'l-İslâmiyye*, I-IV, Dâru'l-Asîmî, Riyad ty.
- Cedî', Nasır b. Abdirrahman b. Muhammed, *et-Teberrük Envâ'uhû ve Ahkâmuh*, Mekebetü'r-Rüşd, Riyad 1421/2000.

- Cevherî, Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd el-Cevherî, (400/1009), *es-Sihâh*, Dâru'l-İlim li'l-Melâyîn, Beyrut 1410/1990.
- Cürcânî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf (816/1413), *et-Ta'rîfât*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1406/1985.
- Çalışkan, İsmail, *Kur'an-ı Kerim'e Göre Tevessül ve Vesile Kavramları*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi SBE, Ankara, 1992.
- Çalışkan, Necmettin, *Habenneke ve Nüzûl Sıralı Tefsiri*, Şule Yayınları, İstanbul 2017.
- Çeker, Huzeyfe, *Hanefî Mezhebinde Biyografi Geleneği*, Basılmamış Doktora Tezi, Konya 2016.
- Dahlân, es-Seyyid b. Ahmed b. Seyyid Zeynî, (1341/1923), *ed-Dürerü's-Seniyye fi'r-Reddi ale'l-Vahhâbiyye*, Mektebetü'l-Ahbâb, Dımaşk 1423/2003.
- Dârekutnî, Ebü'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed, (385/995), *Sünen*, I-V, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1425/2004.
- , *el-İlel*, Dâru Tîbe, Riyad 1406/1985.
- , *Suâlâtü'l-Hâkim li'd-Dârekutnî*, Mektebetü'l-Meârif, Riyad 1405/1984.
- , *Zikru Esmâu't-Tâbiîn ve men Ba'dehüm min men Sahhat Rivâyâtühü an'is-Sikât İnde'l-Buhârî ve Müslim*, I-II, Müessesetü'l-Kütübü's-Sekâfiyye, Beyrut 1406/1985.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân b. el-Fazl (255/869), *Sünen*, I-IV, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1407/1987.
- , *Sünen*, I-II, thk. Hüseyin Selim Esed, Dâru'l-Muğnî, Suudî Arabistan 1421/2000.
- Dimyâtî, Ebû Bekr Seyyid Bekri b. Seyyid Muhammed Şettâ, (1302/1885), *Hâşiyetu İ'ânetü't-Tâlibin alâ Halli Elfâzi Fethü'l-Muîn bi-Şerhi Kurretü'l-Ayn bi-Mühimmâti'd-Din*, Dâru'l-Fikr, Beyrut ty.

- Ebû Abdillâh, Abdurrahman b. Nâsır (1376/1957), *Behcetü Kulûb'il-Ebrâr*, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad 1422/2001.
- Ebû Avâne, Ya'kub b. İshâk b. İbrâhîm el-İsferâyînî (316/929), *Müstahrecü Ebî Avâne*, I-V, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1419/1998.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. Eş'as b. İshâk es-Sicistânî, (275/889), *Sünen*, I-IV, Dâru'l-Fikr, Riyad 1420/1999.
- Ebû Hanîfe, Nu'mân b. Sâbit b. Zûtâ b. Mâh, (80/150), *Müsned*, (Aliyyülkârî şerhi ile birlikte), Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1406/1985.
- Ebû Hayyân el-Endelüsî (745/1344), *el-Bahru'l-Muhît*, I-VIII, Darul-Fikr, Beyrut 1420/1999.
- Ebû Muhammed, Abdulkadir b. Ebî'l-Vefâ el-Kuraşî (775/1374), *el-Cevheru'l-Maziyye fî Tabakâti'l-Hanefiyye*, I-II, Karaçi ty.
- Ebû Nuaym el-İsbehânî Ahmed b. Abdillâh b. İshâk (430/1038), *Marifetü's-Sahabe*, I-VII, Dâru'l-Vatan, Beyrut 1998.
- , *Hilyetü'l-Evliyâ*, I-X, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut 1406/1985.
- Ebû Şâme el-Makdisî, Ebü'l-Kâsım (Ebû Muhammed) Şihâbüddîn Abdurrahmân b. İsmâil b. İbrâhîm (665/1267), *Kitâbü'r-Ravzateyn fî Ahbâri'd-Devleteyn*, I-V, *Müessesetü'r-Risâle*, Beyrut 1417/1997.
- Ebû Ya'lâ, Ahmed b. Alî b. el-Müsennâ et-Temîmî el-Mevsilî (307/919), *el-Müsned*, I-XIII, Dâru'l-Me'mûn, Dımaşk 1405/1984.
- Ebû Zür'a, Ubeydullah b. Abdilkerim b. Yezîd er-Râzî, (264/878), *Kitâbü'd-Du'afâ*, I-III, *İmâdetü'l-Bahsi'l-İlmî bi'l-Câmiati'l-İslâmî*, Medine 1402/1981.
- Ebu't-Tâhir, İbrahim b. Abdissamed (536/1141), *et-Tenbîh alâ Mebâdii't-Tevcîh*, I-II, Dâru İbn Hazm, Beyrut 1428/2007.
- Efendioğlu, Mehmet, "Ziyâeddîn el-Makdisî", *DİA*, Ankara 2013, XXXIV, 491-495.

Elbânî, Muhammed Nâsırüddin (1420/1999), *et-Tevessül Envâuhû ve Ahkâmuh*, Mektebetü'l-Meârif, Riyad 1421/2000.

-----, *İrvâü'l-Galîl*, I-IX, Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut 1406/1985.

-----, *Mevsû'atü'l-Elbânî fi'l-Akîde*, I-IX, Derleyen Şâdî b. Muhammed b. Sâlim, Merkezü'n-Nûmân, Yemen, 1431/2010.

-----, *Sahîhu İbn Mâce*, Mektebetü'l-Meârif, Riyad 1418/1997.

-----, *Sahîhu'l-Edebi'l-Müfred*, Dâru's-Siddîk, Amman 1418/1997.

-----, *Silsiletü'l-Ehâdîsi'd-Daîfe ve'l-Mevdûa' ve Eserühe's-Seyyüü fi'l-Ümme*, I-XIV, Dâru'l-Me'ârif, Riyad 1412/1992.

-----, *Tahrîcü'l-Kelimi't-Tayyib Mektebü'l-İslâmî*, Beyrut 1397/1977.

-----, *Tahzîru's-Sâcid*, Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut ty.

-----, *Temâmü'l-Minne*, el-Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut 1409/1989.

Ezher İslami İlimler Araştırma Komisyonu, *Tefsîru'l-Vasît*, Matbaatü'l-Emîriyye, Mısır 1393/1973.

Ferrâ, Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Ziyâd b. Abdillâh el-Absî (207/822), *Me'âni'l-Kur'ân*, yy. ty.

Fîrûzâbâdî, Mecduddin Ebû Tahir Muhammed b. Yakub (817/1415), *el-Kâmûsu'l-Muhît*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 2005.

Gamrî, Ebû Âsım Nebîl, *Fethu'l-Mennân bi Şerhi ve Tahkîki Kitâbu'd-Dârimî*, I-X, Dâru'l-Beşâir, Mekke 1419/1998.

Gazzâlî, Hücetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed et-Tûsî (505/1111), *İhyâü Ulûmi'd-Dîn*, I-IV, Dâru'l-Marife. Beyrut ty.

- Gumârî, Abdullah b. Muhammed b. es-Siddîk (1413/1992), *İrgâmü'l-Mübtedi 'i'l-Gabiyy bi Cevâzi't-Tevevssüli bi'n-Nebî*, Mektebetü'l-Îmâm en-Nevevî, Amman, ty.
- Güler, Zekeriya, Vesîle ve Tevevssül Hadislerinin Kaynak Değeri, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Ankara 2003, cilt: IV, sayı: 10, s. 46.
- Haccâvî, Ebü'n-Necâ Şerefüddîn Mûsâ b. Ahmed b. Mûsâ el-Makdisî (968/1560), *el-İknâ' li Tâlibi'l-İntifâ'*, I-IV, Dâru'l-Marife, Beyrut ty.
- Haddâdî, Ebûbekir b. Ali b. Muhammed, (800/1398), *el-Cevheratü'n-Neyyira*, I-II, Matbaatü'l-Hayriyye, Mısır 1322/1905.
- Hadimî, Ebû Saîd, Muhammed b. Muhammed b. Mustafa b. Osman, (1156/1743), *Berîka Mahmûdiyye fî Şerhi Tarîkati Muhammediyye*, Matbaatu Halebî, Haleb 1348/1930.
- Hâkim en-Nîsâbûrî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed (405/1014), *el-Müstedrek ale's-Sahihayn*, I-IV, Dâru'l-Harameyn, Kahire 1996/1417.
- , *Süâlâtü Mes'ûd b. Ali es-Siczî ma'a Esileti'l-Bağdâdiyyîn an Ahvâli'r-Ruvât*, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut 1409/1988.
- , *Ma'rifetu 'Ulûmi'l-Hadîs*, Dâru'l-Kütütbi'l-İlmiyye, Beyrut 1397/1977.
- Hakîm et-Tirmizî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Hasen (ö. 320/932), *Nevadiru'l-Usûl*, I-IV, Mektebetü'r-Rüşd, Beyrut 1412/1991.
- Halîl b. Ahmed, Ebû Abdirrahmân el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm el-Ferâhîdî (el-Fürhûdî) (175/791), *Kitâbü'l-Ayn*, I-VIII, Mektebetü'l-Hilâl, Beyrut ty.
- Halîlî, Ebû Ya'lâ, Halîl b. Abdillâh b. Ahmed el-Halîlî el-Kazvînî (446/1055), *el-İrşâd*, I-III, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad 1409/1988.
- Hamza b. Muhammed Kasım (1431/2010), *Menâru'l-Kârî Şerhu Muhtasaru'l-Buhârî*, I-V, Mektebetü'l-Müeyyid, Suudi Arabistan 1410/1990.

- Haskefî, Alâüddîn Muhammed b. Alî b. Muhammed (1088/1677) *ed-Dürü'l-Muhtar*, I-VI, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1423/2003.
- Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit (463/1071), *Târîhu Bağdâd*, I-XIV, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut ty.
- , *el-Kifâye fî ilmi'r-Rivâye*, el-Mektebetü'l-İlmiyye, Medinetü'l-Münevvere ty.
- Hattâbî, Ebû Süleymân Hamd (Ahmed) b. Muhammed b. İbrâhîm b. Hattâb (388/998), *Meâlimü's-Sünen*, I-IV, Matbaatü'l-İlmiyye, Haleb 1352/1934.
- Hatipoğlu, İbrahim, "el-Müsned", *DİA*, 2006, Ankara XXXII, 101-10.
- Hâzin, Ali b. Muhammed (741/ 1341), *Lübâbü't-Te'vîl fî Meâni't-Tenzîl*, I-IV, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1415/1994.
- Herevî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. Ezher el- Ezherî (370/980), *Tehzîbu'l-Lüga*, I-VIII, Dâru İhyâu't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 1422/2001.
- Heysemî, Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Süleymân (807/ 1405), *Mecme'u'z-Zevâid ve Menbe'u'l-Fevâid*, I-X, Daru'l-Fikr, Beyrut 1412/1991.
- Heytemî, İbn Hacer Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed (974/1567), *el-Cevheretü'l-Münazzam*, Dâru Cevâmiu'l-Kelim, Kahire ty.
- , *el-Fetâva'l-Kübra'l-Fıkhîyye*, I-IV, Dâru'l-Fikr, Beyrut ty.,
- , *Hâşiyetü 'alâ Şerhi'l-Îzâh fî Menâsiki'l-Hâc*, yy. ty.
- , *Kitâbu Hayrâtü'l-Hisan*, Matbaatü's-Saâde, Mısır 1324/1906.
- Hısnî, Takıyyüddîn Ebû Bekr b. Muhammed b. Abdilmü'min el-Hüseynî (829/1426) *Def'u Şübehi men Şebbehe ve Temerrede ve Nesebe Zâlike ile'l-İmâm Ahmed*, Mektebetü'l-Ezheriyye, Kahire 1431/2010.

- İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dımaşkî (1252/1836), *Reddü'l-Muhtâr*, I-VIII, Dâru Âlemi'il-Kütüb, Riyad ty.
- , *Minhatü'l-Hâlik ale'l-Bahri'r-Râik*, I-VIII, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1418/1997.
- İbn Abdilber en-Nemerî, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. (463/1071), *el-İstî'âb fî Ma'rifeti'l-Ashâb*, I-IV, Dâru'l-Cîl, Beyrut 1412/1992.
- , *et-Temhîd limâ fî'l-Muvatta mine'l-Me'ânî ve'l-Esânîd*, I-XXIV, Vizâratü Umûmi'l-Evkâf, Fas, 1387/1968.
- İbn Acîbe, Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Mehdî el-Hasenî eş-Şâzelî (1224/1809), *el-Bahru'l-Medîd*, I-VIII, Nşr. Hasen Abbas, Kahire 1419/1998.
- İbn Adî, Ebû Ahmed Abdullâh b. Adî b. Abdillâh el-Cürcânî (365/976), *el-Kâmil fî Duafâi'r-Ricâl*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1409/1988.
- İbn Akîl, Ebü'l-Vefâ Alî b. Akîl b. Muhammed el-Bağdâdî (513/1119), *et-Tezkira fî'l-Fıkh*, Dâru İşbîliyâ, Riyad 1422/2001.
- İbn Allân, Muhammed Ali, (1057/1647), *el-Fütühâtü'r-Rabbâniyye*, I-VII, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1424/2004.
- İbn Arrâk, Ebü'l-Hasen Nûruddîn (Sa'düddîn) Alî b. Muhammed b. Alî el-Kinânî ed-Dımaşkî (963/1556), *Tenzihü's-Şerîa*, I-II, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1399/1979.
- İbn Asâkîr, Ebü'l-Kâsım Alî b. el-Hasen b. Hibetillâh b. Abdillâh b. Hüseyin ed-Dımaşkî (571/1176) *Târîhu Dımaşk*, I-LXXX, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1416/1995.
- İbn Asâkir, Ebü'l-Yümn Abdüssamed b. Abdilvehhâb b. el-Hasen ed-Dımaşkî (686/1287), *İthâfî'z-Zâir*, Dâru'l-Erkâm b. Ebi'l-Erkâm, Beyrut ty.
- İbn Atıyye, Ebû Muhammed Abdülhak b. Galib b. Abdirrahmân (ö. 541/1147), *el-Muharreru'l-Vecîz*, I-VI, Dâru'l-Kütütbi'l-İlmiyye, Beyrut 1422/2001.

İbn Batta, Ebû Abdillâh Ubeydullah b. Muhammed b. Muhammed el-Ukberî (387/997), *el-İbânetü'l-Kübrâ*, I-IX, Dâru'r-Râye, Riyad 1415/1994.

İbn Battâl, Ebü'l-Hasen Alî b. Halef b. Abdilmelik el-Bekrî el-Kurtubî (449/1057), *Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, I-IX, Mektebetü'r-Rüşd, Suudi Arabistan 1423/2002.

İbn Bâz, Abdulaziz b. Abdullah (1420/1999), *el-Akâdetü's-Sahîha*, Vizaratü'l-Evkâf es-Suudiyye, ty.

-----, *Fetâvâ Nur ale'd-Derb*, I-XII, Medâru'l-Vatan li'n-Neşr, Riyad ty.

-----, *Mecmu'u Fetâvâ*, I-XXX, Dâru'l-Kâsım, Riyad 1420/1999.

İbn Cemâ'a, Ebû Ömer İzzüddin Abdulaziz b. Muhammed b. İbrahim el-Kinanî el-Hamevî (767/1366), *Hidâyetü's-Sâlik ile'l-Mezâhibi'l-Erbaati fi'l-Menâsik*, I-IV, Dâru İbni'l-Cevzî, Suudi Arabistan 1422/2001.

İbn Ebî Âsım, Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. ed-Dahhâk b. Mahled eş-Şeybânî (287/900), *el-Âhâd ve'l-Mesânî*, I-VI, Dâru'Râye, Riyad 1411/1991.

İbn Ebî Hâtım, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî (327/938), *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, I-IX, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1371/1952.

-----, *Kitâbü'l-İlel*, I-VII, Mektebetü'l-Meliki'l-Fahd el-Vataniyye, Riyad 1427/2006.

-----, *el-Merâsîl*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1397/1978.

-----, *Tefsîru'l-Kurâni'l-Azîm*, I-X, Mektebetü Nizâr, Suudî Arabistan, 1419/1998.

İbn Ebî Hayseme, Ebûbekir Ahmed b. Ebî Hayseme Züheyr b. Harb (279/892), *et-Târîhu'l-Kebîr*, I-IV, el-Fârûku'l-Hadîsiyye, Mısır 2006/1427.

İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed el-Kûfî (235/849), *el-Musannef*, I-VII, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad 1409/1988.

- , *Mesâilü İbn Ebî Şeybe an Şuyûhihi*, Dâru'l-Beşairi'l-İslâmiyye, Beyrut 1425/2004.
- İbn Fâris, Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekerıyyâ b. Muhammed (395/1004), *Mu'cemü Mekâyisi'l-Luğa*, I-VI, Dâru'l-Fıkr, Beyrut ty.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed (852/1449), *Takrîbü't-Tehzîb*, Dâru'r-Reşîd, Suriye 1406/1985.
- , *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, I-XIII, Dâru'l-Marife, Beyrut 1379/1959.
- , *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, I-VIII, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1415/1994.
- , *el-İsâr bi Ma'rifeti Ruvâti'l-Âsâr*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1413/1992.
- , *Lisânü'l-Mîzân*, I-VII, Mektebetü'l-Matbaâtü'l-İslâmiyye, Beyrut ty.
- , *Tehzîbü't-Tehzîb*, I-XII, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1416/1995.
- İbn Hazm, Ebü Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endelüsî el-Kurtubî (456/1064), *Haccetü'l-Vedâ'*, Dâru'l-Efkâr, Riyad 1419/1998.
- İbn Hibbân, Ebü Hâtım Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî (354/965), *Kitâbü's-Sikât*, I-IX, Dâru'l-Fıkr, Beyrut 1395/1975.
- , *Sahîh*, I-XVIII, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1414/1993.
- , *el-Mecrûhîn*, I-III, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1416/1996.
- İbn Hişâm, Ebü Muhammed Cemâlüddîn Abdullâh b. Yûsuf b. Ahmed b. Abdillâh b. Hişâm el-Ensârî el-Mısrî (761/1360), *Evdahu'l-Mesâlik ilâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I-IV, Dâru'l-Cîl- Beyrut 1399/1979.

İbn Huzeyme, Ebû Bekr Muhammed b. İshâk b. Huzeyme es-Sülemî en-Nîsâbü'rî (311/924), *Sahîh*, I-IV, Mektebetü'l-İslâmî, Riyad 1423/2003.

-----, *Kitâbü't-Tevhîd*, I-II, Mektebetü Rüşd, Riyad 1414/1994.

İbn Hübeyre, Ebü'l-Muzaffer Avnüddîn Yahyâ b. Muhammed (560/1165), *el-İfsâh 'an Me'ânî's-Sihâh*, I-VIII, Dâru'l-Vatan, Riyad 1996/1417.

İbn Kayser, Ebû Abdullah Şemsüddîn b. Muhammed b. Eşref (1420/1999), *Cühûdü Ulemâü'l-Hanefiyye fî İptâli Akâidi'l-Kubûriyye*, I-III, Dâru's-Sami'î, yy., 1417/1996.

İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Zürâî (751/1350), *el-Vâbilü's-Sayb mine'l-Kelimi't-Tayyib*, Dâru'l-Hadîs, Kahire 1420/1999.

-----, *Zâdu'l-Meâd*, I-V, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1415/1994.

İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer, (774/1373), *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, I-XV, Dâru Hicr, Mısır 1418/1997.

-----, *Müsnedü'l-Fârûk*, Dâru'l-Felâh, Mısır 1430/2009.

-----, *en-Nihâye fî'l-Fiten ve'l-Melâhim*, I-II, Dâru'l-Cîl, Beyrut 1408/1988.

-----, *Tefsîru'l-Kurâni'l-Azîm*, I-VIII, Dâru't-Taybe, Riyad 1420/1999.

İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed (620/1223), *el-Kâfî fî Fıkhi'l-İmâmi'l-Mübeccel Ahmed b. Hanbel*, I-IV, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1414/1994.

-----, *el-Muğni*, I-X, Mektebetü Kahire 1388/1978.

İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvîni (273/887), *Sünen*, I-II, Müessesetür-Risâle, Beyrut 1430/2009.

- İbn b. Maîn, Ebû Zekerıyyâ Yahyâ (233/848), *Târîhu Yahya b. Maîn*, I-II, Merkezü'l-Bahsi'l-İlmiyye ve't-Türâsü'l-Arabiyye, Mekke 1399/1979.
- , *Ma'rifetü'r-Ricâl*, I-II, Mecme'î'l-Lugati'l-Arabiyye, Dımaşk 1406/1985.
- İbn Manzur, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrerem b. Alî b. Ahmed (711/1311), *Lisânü'l-Arab*, I-XV, Dâru Sâdır, Beyrut 1414/1994.
- İbn Mencûye, Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Yezdî el-İsfahânî (428/1036), *Ricâlü Sahîhi'l-Müslim*, I-II, Dâru'l-Marife, Beyrut 1407/1987.
- İbn Mende, Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk b. Muhammed el-İsfahânî (395/1005), *Kitâbü'l-İmân*, I-II, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1406/1986.
- İbn Müflih, Burhâneddin Ebû İshâk Burhânüddîn İbrâhîm b. Muhammed b. Abdillâh (884/1479), *el-Mübdî' fî Şerhi'l-Mukni'*, I-VIII, Dâru Âlemi'l-Kütüb, Riyâd, 1423/2003.
- İbn Müflih, Şemseddin, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Müflih b. Muhammed (763/1362), *Kitâbü'l-Fürû'*, I-XII, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1424/2004
- , *el-Âdâbü'ş-Şer'iyye*, I-III, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1420/1999.
- İbn Nuceym, Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısırî (970/1563), *el-Bahru'r-Râik*, I-VIII, Dâru'l-Kütübü'l-İslâmî, yy., ty.
- İbn Receb, Ebü'l-Ferec Zeynüddîn Abdurrahmân b. Ahmed b. Abdurrahmân (795/1393), *el-Hükmü'l-Cedîra bi'l-İzâ'a*, Dâru'l-Me'mûn, Dımaşk 1415/1995.
- , *Mecmû'u Resâili İbn Receb*, I-IV, el-Fârûku'l-Hadîsiyye, Kahire 1424/2004.
- İbn Ruf'a, Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Ensârî (710/1310), *Kifâyetü'n-Nebîh fî Şerhi't-Tenbîh*, I-XXI, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1430/2009.

- İbn Rüşd, Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed (520/1126), *el-Beyân ve't-Tahsîl ve'Şerh ve't-Ta'lîl li Mesâilili'l-Müstahrece*, I-XX, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut 1409/1988.
- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî (230/845), *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, I-VIII, Dâru Sâdir, Beyrut 1387/1968.
- İbn Şâhîn, Ebû Hafs Ömer b. Ahmed b. Osman el-Bağdâdî, (385/996), *Târîhu Esmâi's-Sikât*, ed-Dâru's-Selefiyye, Kuveyt 1404/1984.
- İbn Teymiyye, Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn Abdisselâm el-Harrânî (728/ 1328), *Kâide Celile fi't-Teveşşüli ve'l-Vesîle*, Mektebetü'l-Furkân, Ac mân 1422/2001.
- , *el-Cevâbü's-Sahîh limen Beddele Dîne'l-Mesîh*, I-VII, Dâru'l-Âsime, Riyad 1414/1993.
- , *Dir'ü Teâruzi'l-Akl ve ve'n-Nakl*, I-X, Camiatü'l-İmam Muhammed b. Suud el-islami, Suudi Arabistan 1411/1991.
- , *el-Fetâvâ'l-Kübrâ*, I-VI, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1408/1987.
- , *el-Furkân Beyne Evliyâi'r-Rahmân ve Evliyâi'ş-Şeytân*, Dâru'l-Fazîle, Riyâd ty.
- , *el-İstigâse fi'r-Reddi 'ale'l-Bekrî*, Dâru'l-Minhâci Riyad 1426/2005.
- , *İktizâü's-Sırâti'l-Müstekîm li Muhâlefeti Ashâbi'l-Cahîm*, I-II, Dâru Alemi'l-Kütüb, Beyrut 1420/1999.
- , *el-Kelimü't-Tayyib*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1398/1978.
- , *Mecmû'u'l-Fetâvâ*, I-XXXV, Mecme'u'l-Melik Fahd, Medîne, 1996/1416.
- İbn Vaddâh, Ebû Abdillâh Muhammed b. Vaddâh b. Bezî' el-Kurtubî (ö. 287/900), *el-Bide'u ve'n-Nehyu anhâ*, Mektebetü İbn Teymiyye, Kahire 1416/1995

- İbnü'l-Adîm, Ebü'l-Kâsım Kemâlüddîn Ömer b. Ahmed b. Hibetillâh b. Muhammed el-Ukaylî el-Halebî (660/1262), *Buğyetu't-Taleb fî Târîhi Haleb*, I-XII, Dâru'l-Fikr, Beyrut ty.
- İbnü'l-Arabî, Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Meâfirî (543/1148), *el-Avâsim, mine'l-Kavâsim*, Dâru'l-Cîl, Beyrut 1407/1987.
- , *el-Mesâlik*, I-VIII, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut 1428/2007.
- İbnü'l-Arabî, Ebû Saîd Ahmed b. Muhammed b. Ziyâd el-Basrî (341/952), *Kitâbü'l-Mu'cem*, I-III, Dâru İbnü'l-Cevzî, Suudi Arabistan 1418/1997.
- İbnü'l-Ca'd (230/845), *Müsned*, Müessesetü Nâdir, Beyrut 1410/1990.
- İbnü'l-Cârûd, Ebû Muhammed Abdullah b. Alî b. el-Cârûd en-Nîsâbûrî (307/919-20), *el-Münteka Mine's-Süneni'l-Müsnede*, I-III, Müessesetü'Kütübü's-Sekâfiyye Beyrut 1408/1987.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî (597/1201) *et-Tebşira*, I-II, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1406/1985.
- , *el-İlelü'l-Mütenâhiye*, I-II İdâretü'l-Ulûmi'l-Eseriyye, Pakistan, 1402/1981.
- , *el-Menâru'l-Münîf*, Dâru'l-Âsime, Riyad 1416/1995.
- , *el-Vefâ bi Ahvâli'l-Mustafa*, I-II, yy., ty.
- , *Telkîh Fühümü Ehli'l-Eser fî 'Uyûni't-Târîh ve's-Siyer*, Dâru'l-Erkâm, Beyrut 1418/1997.
- , *Zâdü'l-Mesîr*, I-IV, Dâru'l-Kitâbü'l-'Arabî, Beyrut 1422/2001.
- İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed (833/ 1429), *el-Hisnü'l-Hasîn*, Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut 1425/2004.

İbnü'l-Esîr, Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî (630/1233), *Câmi'ul-Usûl*, I-XII, Mektebetü'l-Hulvânî, yy, 1389/1969.

-----, *el-Kâmil fi't-Târîh*, I-XI, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1415/1994.

-----, *Üsdü'l-Gâbe*, I-VI, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1409/1988.

İbnü'l-Hâc el-Abderî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. Muhammed el-Abderî el-Fâsî (737/ 1336), *el-Medhal*, I-IV, Dâru't-Turâs, Beyrut ty.

İbnü'l-Hümâm, Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî el-İskenderî (861/ 1457), *Fethu'l-Kadîr li'l-'Âcizi'l-Fakîr*, I-X, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1424/2003.

İbnü'l-Kattân el-Mağribî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Abdilmelik (628/1231), *Beyânü'l-Vehm ve'l-Îhâm fi Kitâbi'l-Ahkâm*, I-VI, Dâru Tîbe, Riyad 1418/1997.

İbnü'l-Keyyâl, Ebü'l-Berekât Zeynüddîn Muhammed (929/1523), *el-Kevâkibü'n-Neyyirât fi Ma'rifeti men İhtelata mine'r-Ruvâti's-Sikât*, I-II, Dâru'l-Me'mûn, Beyrût, 1401/1981.

İbnü'l-Melek, Muhammed b. İzziddîn Abdullatîf er-Rûmî, (853/1450), *Şerhu Mesâbihu's-Sünne*, I-VI, İdâretü's-Sekâfetü'l-İslâmiyye, Kuveyt, 1433/2012.

İbn'ül-Mukrî, Ebû Bekr Muhammed b. İbrâhîm b. Alî el-İsfahânî (381/991), *el-Mu'cem*, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad. 1419/1998.

İbnü'l-Mülakkîn, Ebû Hafs Sirâcüddîn Ömer b. Alî b. Ahmed el-Ensârî el-Mısrî (804/1401), *el-Bedrü'l-Münîr fi Tahrîci Ehâdîsi's-Şerhi'l-Kebîr*, I-IX, Dâru'l-Hicre, Riyad 1425/2004.

-----, *et-Tevdîh li Şerhi Câmi'i's-Sahîh*, I-XXXVI, Dâru'n-Nevâdir, Dimaşk 1429/2008.

- İbnü'l-Müneyyir, Ebü'l-Abbâs Nâsırüddîn Ahmed b. Muhammed b. Mansûr el-Cüzâmî el-Cerevî el-İskenderî (683/1284), *el-Mütevârî 'alâ Terâcimi Ebvâbi'l-Buhârî*, Mektebetü'l-Mualla, Kuveyt, ty.
- İbnü'l-Münzir, Ebû Bekr Muhammed b. İbrâhîm en-Nisâbûrî (318/930), *el-Evsat fî's-Sünen ve'l-İcmâ' ve'l-İhtilâf*, I-XI, Dâru Tîbe, Riyad 1414/1993.
- İbnü's-Sadrü's-Şehîd, Burhânüddîn Mahmud b. Ahmed b. Mâze el-Buhârî (616/1219), *el-Muhîtu'l-Burhânî*, I-IX, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1424/2003.
- İbnü's-Salâh, Ebû Amr Takıyyüddîn Osmân b. Salâhiddîn Abdirrahmân b. Mûsâ eş-Şhrezûrî (643/1245), *Fetâvâ ve Mesâilü İbni's-Salâh*, I-II, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1403/1983.
- İbnü's-Sünnî, Ebû Bekr Ahmed b. Muhammed b. İshâk ed-Dîneverî (364/975), *Amelü'l Yevm ve'l-Leyle*, Dâru'l-Kible, Beyrut ty.
- İclî, Ebü'l-Hasen Ahmed b. Abdillâh b. Sâlih (261/875) *Ma'rifetü's-Sikât*, I-II, Mektebetü'd-Dâr, Medine 1406/1985.
- İleri, Merve, *Şifa Kaynaklı Teberrük Hadisleri*, İstanbul Üniversitesi, SBE, İstanbul, 2015.
- İmam Mâlik, Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî (179/795), *Muvatta'*, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut 1418/1997.
- İmâm Rabbânî, Ebü'l-Berekât Ahmed b. Abdilehad b. Zeynilâbidîn el-Fârûkî es-Sirhindî (1034/1624), *el-Mektûbât*, I-II, Sıraç Yayınevi, İstanbul, ty.
- İmam Şâfî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-Şâfî (204/820), *el-Ümm*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1393/1973.
- İmrânî, Yahyâ b. Ebü'l-Hayr, Ebü'l-Hüseyn Yahyâ b. Ebi'l-Hayr b. Sâlim b. Es'ad (558/1163), *el-Beyân*, Dâru'l-Minhâc, Cidde, I-XIV, 1421/2000.

Irâkî, Ebü'l-Fazl Zeynüddîn Abdürrahîm b. el-Hüseyn b. Abdirrahmân (806/1404), *el-Muğnî*, Dâru İbn Hazm, Beyrut 1426/2005.

İshâk b. Râhûye, *Müsned*, I-V, Mektebetü'l-Îmân, Medine 1412/1991.

Îz b. Abdüsselâm, Ebû Muhammed İzzüddîn Abdülazîz (660/1262), *Kitâbü'l-Fetâvâ*, Dâru'l-Me'ârif, Beyrut 1409/1988.

-----, *Tefsîru'l-Îz b. Abdisselam*, I-III, Dâru İbn Hazm, Beyrut 1316/1896.

Kâdî İyâz, Ebü'l-Fazl İyâz b. Mûsâ b. İyâz el-Yahsubî (544/1149), *eş-Şifâ*, I-II, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut ty.

-----, *İkmâli'l-Mu'lim bi Fevâidi Müslim*, I-VIII, Dâru'l-Vefâ, Mısır 1419/1998.

-----, *Tertîbü'l-Medârik ve Takrîbü'l-Mesâlik*, I-VIII, Mektebetü'l-Füdâle, Fas, 1403/1983.

Karapınar, Fikret, Rivayetlerde İşârî Yorum, *Hadis Tetkikleri Dergisi*, İstanbul 2007, cilt: V, sayı: 2, s. 89-104.

Kasapoğlu, Abdurrahman, Kur'an'da Bir Dinî Tecrübe Olarak Allah'tan Yardım Dileme ve O'na Muhtaçlık "İstiğâse" ve Fakr İlâ'llâh, *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2014, cilt: V, sayı: 2, s. 81-127.

Kâsânî, Alâüddîn Ebû Bekir b. Mes'ûd b. Ahmed (587/1191), *Bedâi'u's-Sanâi'*, I-VII, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1406/1986.

Kastallânî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr (923/1517), *İrşâdü's-Sârî*, I-X, Matbaatü'l-Emîriyye, Mısır 1323/1905.

-----, *el-Mevâhibü'l-Ledünniyye*, I-III, Mektebetü't-Tevfikiyye, Kahire ty.

Kelâbâzî, Ahmed b. Muhammed, (398/108), *Ricâlü Sahîhi'l-Buhârî*, I-II, Dâru'l-Me'ârif, Beyrut 1407/1987.

- Keşmîrî, Muhammed Enver Şâh Hüseyinî Keşmîrî (1875-1933), *Feyzü'l-Bârî 'alâ Sahîhi'l-Buhârî*, I-VI, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1426/2005.
- Kevserî, Zâhid, (1952/1371) *Mahku't-Tekavvul fî Mes'ele'ti't-Teveessül*, el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Türâs. 1427/2006.
- Kınnevcî, Ebu't-Tayyib Muhammed (1307/1889), *Fethü'l-Beyân*, I-XV, Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut 1412/1991.
- Kıvâmü's-Sünne, Ebü'l-Kâsım İsmâîl b. Muhammed b. el-Fazl et-Teymî et-Talhî el-İsbehânî (535/1141), *Siyerü's-Selef*, Dâru'r-Râye, Riyad ty.
- , *Delâilü'n-Nübüvve*, Dâru Tîbe, Riyad Beyrut 1409/1988.
- Kırış, Şemsettin, Peygamber Sevgisinin Bir Tezahürü: Teberrük, *Marife, Dini Araştırmalar Dergisi* (Bilimsel Birikim), 2011, cilt: XI, sayı: 1, s. 189-200.
- Kirmânî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Yûsuf b. Alî (786/1384), *el-Kevâkibü'd-Derârî fî Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, I-XXV, Dâru İhyâu't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 1401/1980.
- Koca, Ferhat, "İbn Müflih", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 1999, c. 20, s. 216-217.
- , "İbn Teymiyye", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 1999, c. 20, s. 389-390.
- , "Merdâvî" , *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2004, 29, s. 177.
- Kuşeyrî, Abdülkerîm b. Hevâzin, Ebü'l-Kâsım Zeynüslâm (ö. 465/1072), *er-Risâle*, Dâru'l-Marife, Kahire ty.
- , *Letâifu'l-İşârât*, Heyetü'l-Mısriyye, Mısır ty.
- Lâlikâî, Ebü'l-Kâsım, Hibetullah b. El-Hasen b. Mansûr et-Taberî er-Râzî (418/1027), *Kerâmâtü'l-Evliyâ*, Dâru Tîbe, Riyad 1423/2002.

- Leknevî, Ebu'l-Hasenât, Muhammed Abdulhay (1304/1886), *er-Raf'u ve't-Tekmîl*, Mektebetü'l-İslâmiyye, Haleb 1407/1986.
- Lüheymîd, Süleyman b. Muhammed el-Lüheymîd, *Kurratü'l-Ayneyn fi Şerhi Ehâdîsi Muhtâra mine's-Sahîhayn*, Rafhâ ty.
- Mağribî, el-Hüseyn b. Muhammed b. Saîd b. El-Lâî (1119/1707), *el-Bedru't-Temâm Şerhu Bulûği'l-Merâm*, I-X, Dâru Hicr, Mısır 1428/2007.
- Mahmut Saîd Memdûh, *Rafu'l-Menâra li Tahrîci Ehâdîsi't-Tevevssüli ve'z-Ziyâra*, el-Mektebetü'l-Ezheriyye, Mısır 1428/2007.
- Makdisî, Abdulganî, Ebû Muhammed Takıyyüddîn Abdülganî b. Abdilvâhid b. Alî el-Makdisî el-Cemmâilî (600/1203), *et-Terğîb fi'd-Duâ*, Dâru İbn Hazm, Beyrut 1411/1991.
- Makdisî, Ebû Nasr el-Mutahhar b. Tâhir el-Makdisî (355/966), *el-Bed'u ve't-Târîh*, I-VI, Mektebetü's-Sekâfetü'd-Dîniyye, Mısır ty.
- Mansur Ali Nâsîf (1341/1928), *et-Tâcü'l Câmi'u li'l-Usûl fi Ehâdîsü'r-Rasûl*, I-VI, Dâru'l-Cîl, Beyrut ty.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed (333/944), *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, I-X, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1426/2005.
- Mâverdî, Ebü'l-Hasen (450/1058), *en-Nüket ve'l-Uyûn*, I-VI, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1437/2015.
- Mâzerî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Ömer et-Temîmî es-Sıkillî (536/1141), *el-Mu'lim bi Fevâidi Müslim*, I-III, Müessestü'l-Vataniyye, Cezair, 1411/1991.
- Mecdüddin İbnü'l-Esîr, Ebü's-Seâdât Mecdüddîn el-Mübârek b. Esîrüddîn Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî, (606/1210), *en-Nihâye fi Garîbi'l-Hadîs ve'l-Eser*, I-V, el-Mektebetü'l-İlmiyye, Beyrut 1376/1957.

- Mehâmilî, Hüseyin b. İsmâil, Ebû Abdillâh Hüseyin b. İsmâil b. Muhammed el-Mehâmilî ed-Dabbî el-Bağdâdî (330/942), *Emâlî*, Dâru'n-Nevâdir, Dımaşk 1427/2006.
- Mer'î b. Yûsuf, Zeynüddîn b. Ebî Bekr b. Ahmed b. Ebî Bekr el-Kermî (1033/1624), *Delîlü't-Tâlib li Neyli'l-Metâlib*, Dâru Tîbe, Riyad 1425/2004.
- Merâğî, Mustafa (1371/1951), *Tefsîru'l-Merâğî*, I-XXX, Mektebetü Mustafa el-Bâbî, Mısır 1365/1945.
- Merâkeşî, Ebû Abdullah b. Musa İbnü'n-Nu'mân b. İmrân b. Muhammed el-Müzâlî (683/1283), *Misbâhu'z-Zalâm*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1425/2004.
- Merdâvî, Ali b. Süleyman, (Şeyhu'l-Mezheb), Ebü'l-Hasen Alâüddîn Alî b. Süleymân b. Ahmed (885/ 1480), *el-İnsâf fî Ma'rifeti'r-Râcih mine'l-Hilâf 'alâ Mezhebi'l-İmâmî'l-Mübeccel Ahmed b. Hanbel*, I-XII, Dâru İhyâu't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 1419/1998.
- Merğînânî, Burhâneddin, Ebü'l-Hasen Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el-Fergânî (ö. 593/1197), *el-Hidâye Şerhu bidâyeti'l-Mübtedi*, I-IV, Dâru İhyâu't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut ty.
- Meyyâre, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Muhammed Meyyâre el-Fâsî (1072/1662), *ed-Dürrü's-Semîn ve'l-Mevridü'l-Ma'in fî Şerhi'l-Mürşidi'l-Mu'in*, Dâru'l-Hadîs, Kahire 1429/2008.
- Mizzî, Yûsuf b. Abdurrahman Ebü'l-Haccâc Cemâlüddîn (742/ 1341), *Tehzîbü'l-Kemâl*, I-XXXV, Müessetü'r-Risâle, Beyrut 1400/1979.
- Moğultay b. Kılıç, Ebû Abdillâh b. Abdillâh el-Bekcerî el-Hikrî (762/1361), *Şerhu Süneni İbn Mâce*, I-V, Mektebetü Nizâr, Suudi Arabistan 1419/1998.
- Molla Gürânî, Şemseddin Ahmed b. İsmâil (893/ 1488), *el-Kevserü'l-Cârî ilâ Riyâzi Ehâdîsi'l-Buhârî*, I-XI, Dâru İhyâu't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 1429/2008.
- Molla Hüsvrev (885/1480), *Dürerü'l-Hükkâm Şerhi Gururu'l-Ahkâm*, I-IV, yy., ty.

- Muhammed Alevî, el-Mâlikî (1425/2004), *el-Mefâhîm Yecib en Tusahhah*, Vüzâratü'l-Adl ve's-Şuûni'l-İslamiyye, Birleşik Arap Emirlikleri 1410/1989.
- Muhammed b. Allân es-Sadîkî, (1057/1647), *el-Fütûhâtü'Rabbâniyye ale'l-Ezkâri'n-Neveviyye*, I-VII, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 1434/2013.
- Muhammed b. Abdilvehhâb b. Süleymân et-Temîmî en-Necdî (1206/1792), *Müellefâtü's-Şeyhu'l-İmam Muhammed b. Abdilvehhâb*, I-XIII, Câmîatü'l-İmâm Muhammed b. Suud, Riyad ty.
- , *Âdâbü'l-Meşyi İles's-Salâh*, Vizâratü's-Şuûni'l-İslamiyye, Suudi Arabistan 1420/1999.
- , *Muhtasaru Sîreti'r-Rasûl*, Mektebetü'l-Medîne, ty.
- , *Resâil ve Fetâvâ*, Dâru'l-Âsime, Riyad 1349/1930.
- Muhammed Hüseyin b. Süleyman b. İbrahim, *el-Keşfü'l-Mübdî*, Dâru'l-Fazile, Riyad 1422/2002.
- Muhammed Nesib er-Rifâî (1413/1992), *et-Tevassul ilâ Hakîkati't-Teveşşül*, Müessesetü'd-Da'vetü's-Selefiyye, Haleb, /1399/1979.
- Musa Şahin, *Fethu'l-Mün'im Şerhu Sahîhi'l-Müslim*, I-X, Dâru's-Şurûk, Mısır 1422/2002.
- Muzhirî, el-Hüseyin b. Mahmud b. Hasan Muzhiru'd-Dîn ez-Zeydânî, el-Kûfî, (727/1327), *el-Mefâtîh fî Şerhi'l-Mesâbîh*, I-VI, Dâru'n-Nevâdir, Kuveyt 1432/2012.
- Mübârekfûrî, Ebü'l-Ulâ Muhammed Abdurrahmân b. Abdirrahîm (1354-1935), *Tuhfetü'l-Ahvezî Şerhu Câmi'i't-Tirmizî*, I-X, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut ty.
- Mübârekfûrî, Ubeydullah (1414/1993), *Mir'âtü'l-Mefâtîh Şerhu Mişkâtü'l-Mesâbîh*, I-IX, İdâretü'l-Bühüsü'l-İlmiyye, ve'da've ve'l-İftâ, Hindistan 1406/1985.

- Münâvî, Muhammed Abdürraûf, Zeynüddîn Muhammed Abdürraûf b. Tâcil'ârifîn b. Nûriddîn Alî (ö. 1031/1622), *Feyzü'l-Kadîr*, I-VI, Dâru'l-Marife, Beyrut 1391/1971.
- Münzirî, Zekiyyüddîn Abdülazîm b. Abdilkavî b. Abdillâh (656/1258), *et-Terğîb ve't-Terhîb*, I-III, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1996/1417.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî (261/875), *el-Câmi'us's-Sahîh*, Beytü'l-Efkâr, Riyad 1418/1998.
- Nebhânî, Yûsuf b. İsmâil, Kâdî Ebü'l-Mehâsin (1849-1932), *Şevâhidü'l-Hak*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1391/1971.
- Nesâî, Ebü Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî (303/915), *Sünen*, I-VIII, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1421/2000.
- , *ed-Duafâ ve'l-Metrûkîn*, Dâru'l-Va'y, Haleb, 1396/1976.
- Nesefî, Ebü'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd en-Nesefî (710/1310), *Medârikü't-Tenzîl ve Hakaiku't-Te'vîl*, I-III, Dâru Kelimü't-Tayyib, Beyrut 1419/1998.
- Nevevî, Ebü Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref (676/1277), *el-Mecmû' Şerhu'l-Mühezzeb*, I-XX, Mektebetü Mescidi'n-Nebevî, ty.
- , *el-Îzâh*, Dâru Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut 1414/1993.
- , *Kitâbu'l-Ezkâr*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1414/1994.
- , *el-Minhâc Şerhu Sahîhi Müslim b. Haccâc*, I-IX, Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 1392/1972.
- , *Tehzîbü'l-Esmâ ve'l-Luğât*, I-IV, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut ty.
- Râgıb el-İsfahânî, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal (502/1108) *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'an*, Dâru'l-Kalem, Dimaşk 1412/1991.

- Râzî, Ebû Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin (ö.606/1210), *Mefâtîhu'l-Gayb*, I-XXXII, Dâru İhyâu't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut 1420/1999.
- Razî, Ebû Abdillâh Zeynüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdilkâdir (666/1268), *Muhtâru's-Sihâh*, Mektebetü Lübnan, Beyrut 1416/1995.
- Remlî, Şemseddin, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed (eş-Şâfi'ü's-Sağîr) (1004/1596), *Nihayetü'l-Muhtâc ilâ Şerhi'l-Minhâc*, I-VIII, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1404/1983
- Reşîdî, Ahmed b. Abdürrezzâk b. Muhammed Mağribi (1096/1675), *Hâşiyetü'r-Reşîdî a'la Şerhi'l-Minhâc er-Remlî*, I-VIII, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1404/1983.
- Ruaynî, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Muhammed b. Abdurrahman Ruaynî Hattab (954/1547), *Mevâhibü'l-Celîl li-Şerhi Muhtasarı Halîl*, I-VIII, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1412/1991.
- Rûyânî, Abdülvâhid b. İsmâil, Ebü'l-Mehâsin Fahrülişlâm Abdülvâhid b. İsmâil b. Ahmed er-Rûyânî et-Taberî (502/1108), *Bahrü'l-Mezheb fî Fûrû' Mezhebi'l-İmâm eş-Şâfiî*, I-XIV, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1430/2009.
- Sââtî, Ahmed b. Abdurrahman b. Muhammed el-Bennâ (1378/1959), *Bülûğu'l-Emânî*, Dâru İhyâu't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut ty.
- Sa'lebî, Ebû İshak (427/1035), *el-Keşf ve'l-Beyân*, I-X, Dâru İhyâu't-Turâsi'l-Arabî, 1418/1997.
- Sa'dî, Abdurrahman b. Nâsir (1376/1956), *Teyşîru'l-Kerîm*, Müessetü'r-Risâle, Beyrut 1420/1999.
- Sarikaya, Berat, İnsan Allah İletişimi ve Tevessül, *Gümüştane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2014, cilt: III, sayı: 5, s. 114-136.
- Safedî, Ebü's-Safâ (Ebû Saîd) Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn Aybeg b. Abdillâh (764/1363), *el-Vâfi bi'l-Vefâyât*, I-XXIX, Dâru İhyâu't-Turâs, Beyrut 1420/1999.

- , *Nektü'l-Himyân fi Nüketi'l-'Umyân*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1428/2007.
- Safiyüddîn, Ahmed b. Abdullah el-Hazrecî el-Ensârî el-Yemenî, (923/1517), *Hulâsatü Tezhîbü't-Tehzîb*, Dâru'l-Beşâir, Beyrut 1416/1995.
- Saklan, Bilal, *Tasavvufun Kaynağı Olarak Sünnet*, İslam'ın Anlaşılmasında Sünnetin Yeri ve Değeri, Kutlu Doğum Sempozyumu Ankara 2001., 2003.
- Salih b. Abdilaziz b. Muhammed Âlü'ş-Şeyh, *Hâzihî Mefâhîmünâ*, İdâretü'l-Mesâcid ve'l-Meşârî'l-Hayriyye, Riyad 1422/2001.
- Salih b. Abdillâh el-Ubûd, *Akîdetü Muhammed b. Abdilvehhab*, I-II, el-Câmiatü'l-İslâmiyye, Medine 1425/2004.
- San'ânî, Ebû İbrâhîm İzzüddîn Muhammed b. el-İmâm el-Mütevekkil-Alellâh İsmâîl (1182/1768), *et-Tahyîr li İzâhi Meâni't-Teysîr*, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad 1433/2012.
- , *et-Tenvîr Şerhü'l-Câmi'i's-Sagîr*, I-XI, Mektebetü Dâru's-Selâm, Riyad 2010/1432.
- Sâvî, Ahmed b. Muhammed el-Mâlikî el-Halvetî (1241/1825), *Bülğatü's-Sâlik li Ekrabi'l-Mesâlik*, I-IV, Dâru'l-Me'ârif, Beyrut ty.
- Saymerî, Ebû Abdillâh el-Hüseyn b. Alî b. Muhammed (436/1045), *Ahbâru Ebî Hanîfe ve Ashâbih*, Âlemu'l-Kütüb, Beyrut 1406/1985.
- Se'âlebî, Ebû Zeyd Abdurrahmân b. Muhammed b. Mahlûf (875/1471), *el-Cevâhiru'l-Hisân*, I-V, Dâru'ihyâu't-Turâs, Beyrut 1418/1997.
- Sefrî, Şemsüddîn Muhammed b. Ömer b. Ahmed (956/1549) *el-Mecâlisü'l-Va'ziyye fi Şerhi Ehâdîsi Hayri'l-Beriyye*, I-III, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1425/2004.

- Sekkâf, Hasan b. Ali, *el-İğâse bi Edilleti'l-İstigâse*, Mektebetü'l-İmami'n-Nevevî, Ammân 1990.
- Sehâvî, Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdirrahmân b. Muhammed (902/1497), *et-Tuhfetü'l-Latîfe*, I-II, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1414/1993.
- , *Mekâsidü'l-Hasene*, Dâru'l-Kitâbü'l-Arabî, Beyrut 1406/1985.
- , *el-İbtihâc bi Ezkâri Müsâfi'l-Hâc*, Dâru'l-Kitâbü'l-Garbî, Mısır 1371/1952.
- , *Fethu'l-Muğîs*, I-IV, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1403/1982.
- Sehsevânî, Muhammed Beşîr (1326/1908), *Siyânetü'l-İnsân an Vesveseti's-Şeyh Dahlân*, Mektebetü's-Selefiyye, Medine 1975/1395.
- Sem'ânî, Ebü'l-Muzaffer Mansûr b. Muhammed b. Abdilcebbâr (489/1096), *Tefsiru'l-Kur'an*, I-VI, Dâru'l-Vatan, Riyad 1418/1997.
- Semerkandî, Ebü'l-Leys (373/983), *Bahrü'l-'Ulûm*, I-III, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1413/1992.
- Semhûdî, Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Abdillâh b. Ahmed b. Alî el-Hasenî (911/1506), *Vefâü'l-Vefâ bi Ahbâri Dâri'l-Mustafa*, I-IV, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419/1998.
- Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-Eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed (483/1090), *el-Mebsût*, Dâru'l-Ma'rife, I-XXXI, Beyrut 1414/1993.
- Serrâc, Ebü'l-Abbâs Muhammed b. İshâk b. İbrâhîm es-Sekafî (313/925), *el-Müsned*, İdâretü'l-'Ulûmü'l-Eseriyye, Pakistan 1422/2002.
- Seyyid Kutub, b. İbrâhîm b. Hüseyin eş-Şâzilî (1385/1966), *Fî zilâli'l-Kur'an*, I-VIII, Dâr's-Şurûk, Kahire 1412/1991.
- Sıbgatullah el-Medârisî el-Hindî (1280/1863), *Zeylü'l-Kavli'l-Müsedded*, Mektebetü İbn Teymiyye, Kahire 1401/1981.

- Sıcak, Ahmet Sait, *Kur'an'da İstihza (Küçümseme)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006.
- Sicilmâsî, Ebü'l-Abbas Ahmed b. Mübarek b. Muhammed, (1156/1743), *el-İbriz min Kelami Seyyidî Abdilaziz*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1423/2003.
- Sifârînî, Şemsüddîn Ebü'l-Avn b. Muhammed b. Ahmed b. Sâlim. (1188/1774), *Gizâü'l-Elbâb fî Şerhi Mazûmeti'l-Âdâb*, Muessesetü Kurtuba, Mısır 1993/1413.
- Silefî, Ebû Tâhir Sadrüddîn Ahmed b. Muhammed b. Silefe (576/1180), *et-Tuyûriyyât*, I-IV, Mektebetü Edvâü's-Selef, Riyad 1425/2004.
- Sindî, Ebü'l-Hasen Nûruddîn Muhammed b. Abdilhâdî es-Sindî et-Tettevî (1138/1726), *Hâşiyetü's-Sindî 'alâ Müsnedi'l-İmam Ahmed b. Hanbel*, I-VI, Dâru'l-Me'sûr, Riyad 1431.
- Sinhâcî, Abdulhamid Muhammed b. Bâdîs, (v. 1358/1889), *Mecâlisü't-Tezkîr*, Dâru'l-B'as, Cezair, 1403/1983.
- Sübkî, Ebü'l-Hasen Takıyyüddîn Alî b. Abdilkâfî b. Alî b. Temmâm (756/1355), *Şifâü's-Sekâm*, Dâru'l-Kütübü'ül-İlmiyye, Beyrut 1424/2003.
- Sülemî, Ebû Abdirrahmân Muhammed b. el-Hüseyn b. Muhammed (412/1021), *Suâlâtü Ebî 'Abdirrahmân es-Sülemî li'd-Dârekutnî fi'l-Cerh ve't-Ta'dîl*, Dâru Hâlid b. Abdurrahman, 1427/2006.
- , *Tabakâtu's-Sûfiyye*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1419/1998.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî (911/1505), *ed-Dürü'l-Mensûr*, I-VIII, Merkezü Hicr li'l-Buhûs ve'd-Dirâse, Kahire 1423/2002.
- , *el-Câmiu's-Sağîr*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1425/2004.
- , *ed-Dîbâc 'alâ Şerhi Müslim b. Haccâc*, I-VII, Dâru İbn Affân, Suudi Arabistan 1417/1996.

- , *el-Hasâisu 'l-Kübrâ*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1406/1985.
- , *el-Hâvî li 'l-Fetâvâ*, I-II, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1425/2004.
- , *el-Muhâdarât ve 'l-Muhâvrât*, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut 1424/2003.
- , *Şerhu 's-Sudûr*, Dâru'l-M'arife, Lübnan 1416/1996.
- , *Şurûhu Sünen 'i-İbn Mâce*, Beytü'l-Efkâr, Ürdün 1428/2007.
- Şâtıbî, Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed el-Lahmî (790/1388), *el-İ'tisâm*, I-II, Dâru İbn Affân, Suudi Arabistan 1412/1992.
- Şenkîtî, Muhammed Emin (1393/1973), *Evdâu 'l-Beyân*, I-IX, Dâru'l-Fikr, Suriye, 1415/1994.
- Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed es-San'ânî (1250/1834), *Tühfetü 'z-Zâkirîn*, Müessesetü'l-Kütübü's-Sekâfiyye, Beyrut 1408/1987.
- , *ed-Dürrü 'n-Nadîd*, Daru İbn Huzeyme, Riyad 1414/1993.
- , *el-Fethu 'r-Rabbânî*, Mektebetü'l-Cîl, Yemen ty.
- , *Neylü 'l-Evtâr*, İdâretü't-Tıbbâ'atü'l-Münîriyye, Kahire ty.
- Şeyh Nizam (1090/1679) *el-Fetâva 'l-Hindiyye*, I-VI, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1421/2000.
- Şeyhîzâde (Damad Efendi), Abdurrahman b. Muhammed b. Süleyman, (1078/1667), *Mecma 'u 'l-Enhur fî Şerhi Mülteka 'l-Ebhur*, I-II, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1419/1998.
- Şihâbüddîn b. Ahmed (1069/1659), *Hâşiyetü 'ş-Şihâb*, I-VIII, Dâru Sâdir, Beyrut ty.
- Şirâzi, Abdülkerim Biazar, Tevessül, *Misbah: İslamî Düşünce ve Araştırma Dergisi*, 2014, cilt: III, sayı: 7-8, s. 167-185.

- Şîrâzî, Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî b. Yûsuf (476/1083), *el-Mühezzeb*, I-III, Dâru'l-Kalem, Dımaşk 1412/1991.
- Şîrbînî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb (977/1570), *el-İknâ' fî Halli Elfâzi Ebî Şücâ' (Şerhu Gâyeti'l-İhtisâr)*, I-II, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1415/1994.
- , *Muğni'l-Muhtâc*, I-IV, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1418/1997.
- Şürûnbülâlî, *Merâki'l-Felâh Şerhu Nûru'l-Îzâh*, Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut 1425/2005.
- Taberânî, Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-Dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî (360/971), *ed-Duâ*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1413/1992.
- , *el-Mu'cemü's-Sağîr*, I-II, Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut 1406/1985.
- , *el-Mu'cemu'l-Evsat*, I-X, Dâru'l-Harameyn, Kahire 1415/1994.
- , *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, I-XIV, Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, Musul 1404/1983.
- Taberî, Muhammed b. Cerîr et-Taberî, (310/923), *Câmi'u'l-Beyân an Te'vîli âyi'l-Kur'ân*, Dâru Hicr, I-XXIV, Mısır 1422/2001.
- , *Târîhu'r-Rusûl ve'l-Mülûk*, I-XI, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1407/1987.
- Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme el-Ezdî el-Hacrî el-Mısırî (321/933), *Şerhu Müşkili'l-Âsâr*, I-XVI, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1415/1994.
- Tahtâvî, Ahmed b. Muhammed b. İsmail, (1231/1816), *Hâşiyetü't-Tahtâvî 'alâ Merâki'l-Felâh*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1418/1997.
- Tantâvî, Muhammed Seyyid (1431/2010), *Tefsîru'l-Vasît*, I-XV, Dâru'n-Nahda, Kahire 1418/1997.

Takiyyüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ali, el-Bağdâdî, el-Mukrî, el-Edemî, el-Hanbelî, (749/ 1348), *el-Münevver fî Râcihi 'l-Muharrer*, Dâru'l-Beşâir, Beyrut 1423.

Tîbî, Ebû Muhammed Şerefüddîn Hüseyin b. Abdillâh b. Muhammed (743/1343), *Şerhu't-Tîbî a'lâ Mişkâti'l-Mesâbih*, I-XIII, Mektebetü Nizâr, Riyad 1996/1417.

Tîcî, el-Kâsım b. Yusuf b. Muhammed b. Ali el-Belensî, (730/1330), *Bernâmecü't-Tîcî*, Dâru'l-Arabî li'l-Kütüb, Libya 1401/1981.

Tirmizî, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ b. Sevre (279/892), *Sünen*, I-V, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut 1419/1998.

-----, *Şemâil*, el-Mektebetü't-Ticâriyye, Mekke 1413/1993.

Topaloğlu, Nuri, Hazreti Peygamber'in Zatı ve Eşyası ile Teberrük Meselesi, *Hadis Tetkikleri Dergisi*, 2003, cilt: I, sayı: 1, s. 71-95.

Tuzcu, Recep, Hz. Peygamber'in Teri İle İlgili Rivayetlerin Değerlendirilmesi, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2010, cilt: X, sayı: 1, s. 161-194.

-----, *Hz. Peygamber'le ilgili bazı halk inanışlarının el-Hasâisü'l-Kübrâ'daki dayanakları*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi SBE, Adana, 2002.

Useymîn, Muhammed b. Salih b. Muhammed (1421/2000), *Şerhu Riyazi's-Salihîn*, I-VI, Dâru'l-Vatan, Riyad 1426/2005.

-----, *el-Kavlü'l-Müfîd 'alâ Kitâbi't-Tevhîd*, I-II, Dâru İbnü'l-Cevzî, Suudi Arabistan 1424/2003.

-----, *Mecmû'u Fetâvâ*, I-XXVI, Dâru'l-Vatan, Riyad 1413/1992.

Yâfî'î, Abdu'l-Fettâh b. Salih, *et-Teberrük bi's-Sâlihîn Beyne'l-Mü'cizîn ve'l-Mâni'în*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1431/2010.

Yılmaz, Yusuf Şevki, “İstimdad” *DİA*, Ankara, 2001, c. XXIII, s. 363.

-----, “Teveşül” *DİA*, Ankara, 2012, c. XXXXI, s. 6-8.

Yusuf, Hattâr Muhammed, *el-Mevsûatü'l-Yusûsfiyye*, Dâru't-Takvâ, Dimaşk 1420/1999.

Zebîdî, Ebû'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdirrezzâk (1205/1791) *Tâcü'l-'Arûs*, I-VI, Müessesetü'l-Kuveyt, Kuveyt 1421/2000.

Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân (748/ 1348), *Siyeru A'lâmü'n-Nübelâ*, I-XXV, Dâru'l-Hadîs, Kahire 2006/1427.

-----, *Dîvânü'd-Du'afâ*, Mektebetü'n-Nehda, Mekke 1386/1967.

-----, *el-Kâşif fî Ma'rifeti men lehu Rivâyetün fî'l-Kütübi's-Sitte*, I-II, Dâru'l-Kible li's-Sekâfeti'i-İslâmiyye, Beyrut 1413/1992.

-----, *el-Muğnî fî'd-Du'afâ*, I-II, İhyâü't-Türâsi'l-İslâmî, Katar 1408/1987.

-----, *Mîzânü'l-İ'tidâl*, I-IV, Dâru'l-Marife, Beyrut 1382/1962.

-----, *Mu'cemü'ş-Şuyûhu'l-Kebîr*, I-II, Mektebetü's-Sıddîk, Tâif, 1409/1988.

-----, *Telhîsu'l-Müstedrek*, I-IV, Dâru'l-Âsime, Riyad 1411/1991.

-----, *Târîhu'l-İslâm*, I-LII, Dâru'l-Kitâbü'l-Arabî, Beyrut 1407/1987.

-----, *Zikru men Tüküllime fîhi vehüve Müvessak*, Mektebetü'l-Menâr, Ürdün, 1406/1986.

Zekeriyâ el-Ensârî, Ebû Yahyâ Zeynüddîn Zekeriyâ b. Muhammed b. Ahmed (926/1520), *Esne'l-Metâlib Şerhu Ravzi't-Tâlib*, I-IV, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1422/2001.

-----, *Minhatü'l-Bârî bi-Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, I-X, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad 1425/2005.

Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî (538/1144), *el-Keşşâf*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut ty.

Zeylaî, Muhammed Cemâlüddîn Abdullah b. Yûsuf b. Muhammed (762/1360) *Nasbu'r-Râye li Tahrîci Ehâdîsi'l-Hidâye*, I-IV, Dâru'l-Kıble, Cidde 1418/1997.

Zeylaî, Osman b. Ali b. Mihcen b. Yûnus es-Sûfî el-Bârîî (743/1343), *Tebyînü'l-Hakâik*, I-VI, Matbaatü'l-Kübrâ el-Emîriyye, Bulâk 1313/1896.

Ziyâeddin el-Makdisî, Ebû Abdillâh Ziyâüddîn Muhammed (643/1245), *el-Ehâdîsü'l-Muhtâra mimmâ lem Yuhricü'l-Buhârî ve Müslim fi Sahîhayhimâ*, I-IV, Mektebetü'n-Nehdâ, Mekke 1422/2001.

Zuhaylî, Vehbe (1436/2015), *et-Tefsîru'l-Vasît*, I-III, Dâru'l-Fikr, Suriye 1422/2001.

Zürkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdîlbâkî b. Yûsuf (1122/1710), *Şerhu Mevâhibi'l-Ledünniyye*, I-XII, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1996/1417.